AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏHSİL
PROBLEMLƏRİ İNSTİTUTU
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

İQTİSADİ NƏZƏRİYYƏ:
MİKROİQTİSADİYYAT

(metodiki vəsait)

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Elmi-Metodik Şurasının
«________________» bölməsinin
«____» 2008-ci il tarixli iclasının
qərarı ilə təsdiq edilmişdir
(Protokol №)

BAKI - 2008

downloaded from KitabYurdu.az

Tərtib edən: **İqtisad elmləri doktoru Manafov Qabil Nadir oğlu**

Elmi redaktor: **iqtisad elmləri doktoru, professor Nəsrullayev Fikrət Ağagül oğlu**

Rəyçilər : **iqtisad elmləri doktoru, professor Meybullayev Məmməd Həsən Xanlar oğlu.**
İqtisad elmləri namizədi, dosent Əlləzov Qəzənfər Seyfəddin oğlu.

XÜLASƏ

Tədris-metodiki vəsait iqtisadi nəzəriyyənin ümumi əsaslarını və onun mikroiqtisadiyyat bölməsinin mövzularını özündə birləşdirir və ADİU-da tədris edilən eyni adlı fənnin proqramı əsasında tərtib edilmişdir. Tədris-metodiki vəsaitdə əks olunmuş mövzular məntiqi sxemlər, qrafiklər, cədvəllər şəklində təqdim edilmişdir, habelə bir sıra vacib iqtisadi anlayışların məzmunu haqqında müxtəlif yanaşmalar açıqlanmışdır.

Tədris-metodiki vəsait iqtisadi nəzəriyyə (mikroiqtisadiyyat) fənni üzrə mövcud olan dərsliklər və dərs vəsaitləri ilə birgə istifadə üçün köməkçi material kimi işlənib hazırlanmışdır və həmin fənnin müasir üsullarla - interaktiv metodlarla tələbələrə aşılanması üçün əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Tədris-metodiki vəsait ali təhsilin bakalavr və magistr pillələrində təhsil alanlar, aspirant və dissertantlar, müəllimlər, həmçinin mikroiqtisadiyyatın problemləri ilə maraqlanan oxucular üçün nəzərdə tutulmuşdur

downloaded from KitabYurdu.az

MÜQƏDDİMƏ

İqtisadi sistemin transformasiyası və bazar münasibətləri əsasında Milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması zərurəti qarşıya bir çox problemlər və vəzifələr çıxarmış, onların həlli üçün iqtisad elminin nəzəri-metodoloji əsasını təşkil edən iqtisadi nəzəriyyənin rolunu, onun elmi əsaslar üzərində, yeni tələblər baxımından, müasir üsullarla tədrisinin əhəmiyyətini son dərəcə aktuallaşdırmışdır. Belə ki, bu gün cəmiyyətin ictimai-iqtisadi həyatında mövcud olan hadisə və proseslərin düzgün dərk olunması, sosial-iqtisadi inkişafın meyllərinin və perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi, iqtisadi fəaliyyətin səmərəli forma və metodlarının işlənib hazırlanması iqtisadi nəzəriyyənin gələcək yüksək ixtisaslı iqtisadçı kadrlar tərəfindən hərtərəfli mənimsənilməsini, onlarda bazar iqtisadiyyatına xas olan iqtisadi təfəkkürün formalaşmasını tələb edir. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, iqtisadi nəzəriyyə üzrə dərslərin hər zaman, daim sırf abstrakt, real təcrübədən kənar nəzəri müddəalar üzərində qurulması bir çox hallarda öz-özlüyündə yaradıcı və dinamik xarakter daşıyan bu elmin sxolastikaya çevrilməsi ilə nəticələnə bilər ki, bu da tədrisin metodikasının daim təkmilləşdirilməsini, mühazirə və məşğələ dərslərində müasir, nəzəri və praktiki xarakterli üsulların, o cümlədən interaktiv metodların qarşılıqlı şəkildə əlaqələndirilməsini tələb edir və iqtisadi nəzəriyyənin mənimsənilməsində əyaniliyin, müasirliliyin və səmərənin təmin olunmasına imkan verir.

Deyilənlərdən çıxış edərək tədris-metodiki vəsaitdə iqtisadi nəzəriyyənin mikroiqtisadiyyat bölməsi formal şəkildə qurulmuş məntiqi sxemlər, bəzi əyani qrafiklər və cədvəllər əsasında təqdim edilmiş, bir sıra mövzular üzrə zəruri iqtisadi anlayışların məzmunu əks olunmuşdur.

İqtisadi nəzəriyyə (mikroqtisadiyyat) fənni üzrə xüsusən mühazirə dərslərində istifadə eilən dərsliklərə və dərs vəsaitlərinə əlavə, köməkçi material kimi çıxış edə biləcək bu tədris metodiki vəsait ADİU-da tədris edilən eyni adlı fənnin tədris proqramına uyğun olaraq tərtib edilmişdir.

Fikrimizcə, mikroiqtisadiyyatın tədrisində sxemlərdən, qrafiklərdən, cədvəllərdən istifadə olunması iqtisadi nəzəriyyənin həmin bölməsi haqqında tələbələrdə daha geniş

downloaded from KitabYurdu.az

və düzgün biliklərin formalaşmasına, bazar iqtisadiyyatının inkişaf qanunauyğunluqları, mexanizmləri və xüsusiyyətləri haqqında tədris materiallarının onlar tərəfindən əyani şəkildə mənimsənilməsinə kömək edə bilər.

downloaded from KitabYurdu.az

I. İQTİSADİ NƏZƏRİYYƏNİN PREDMETİ VƏ METODU.

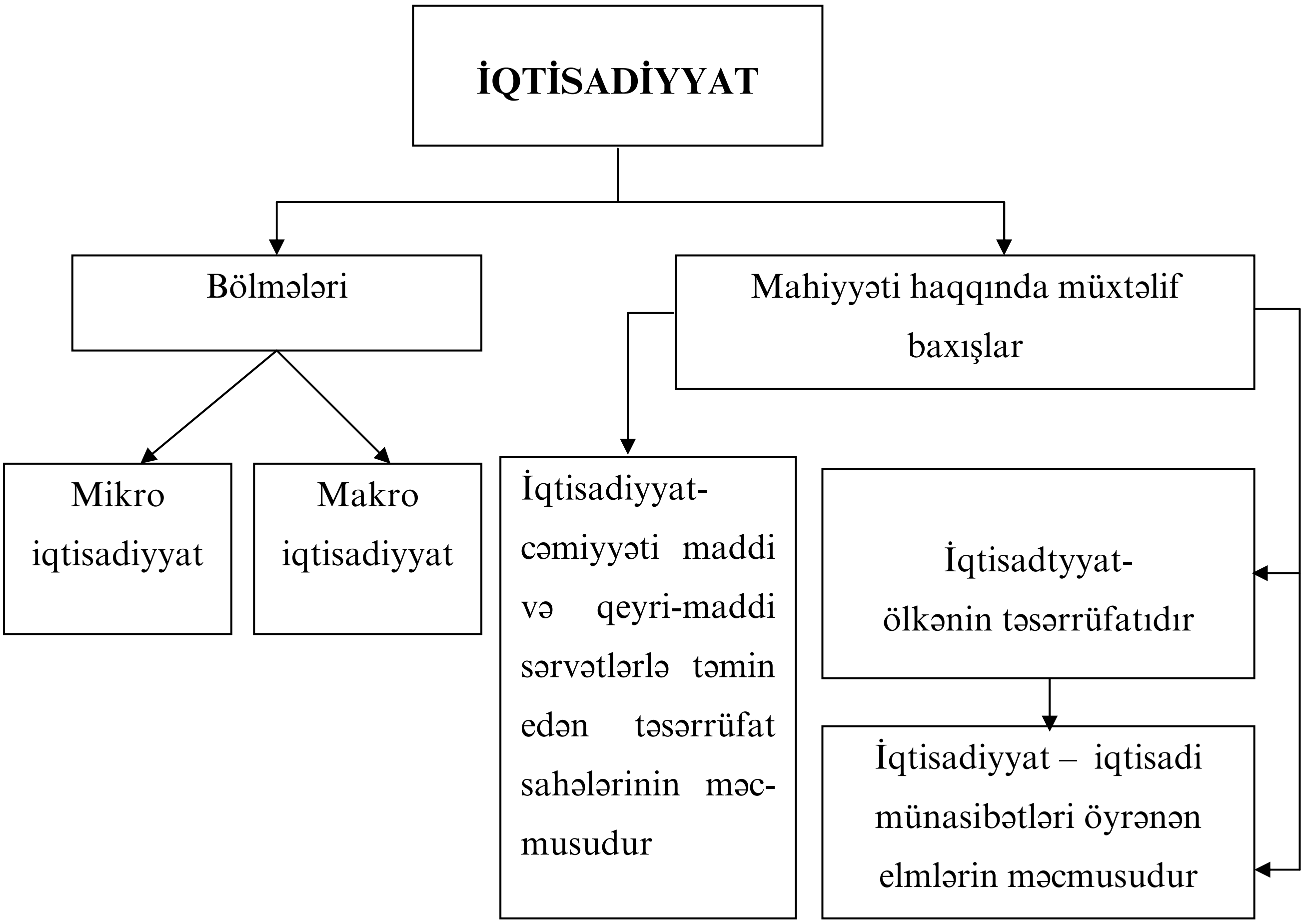

downloaded from KitabYurdu.az

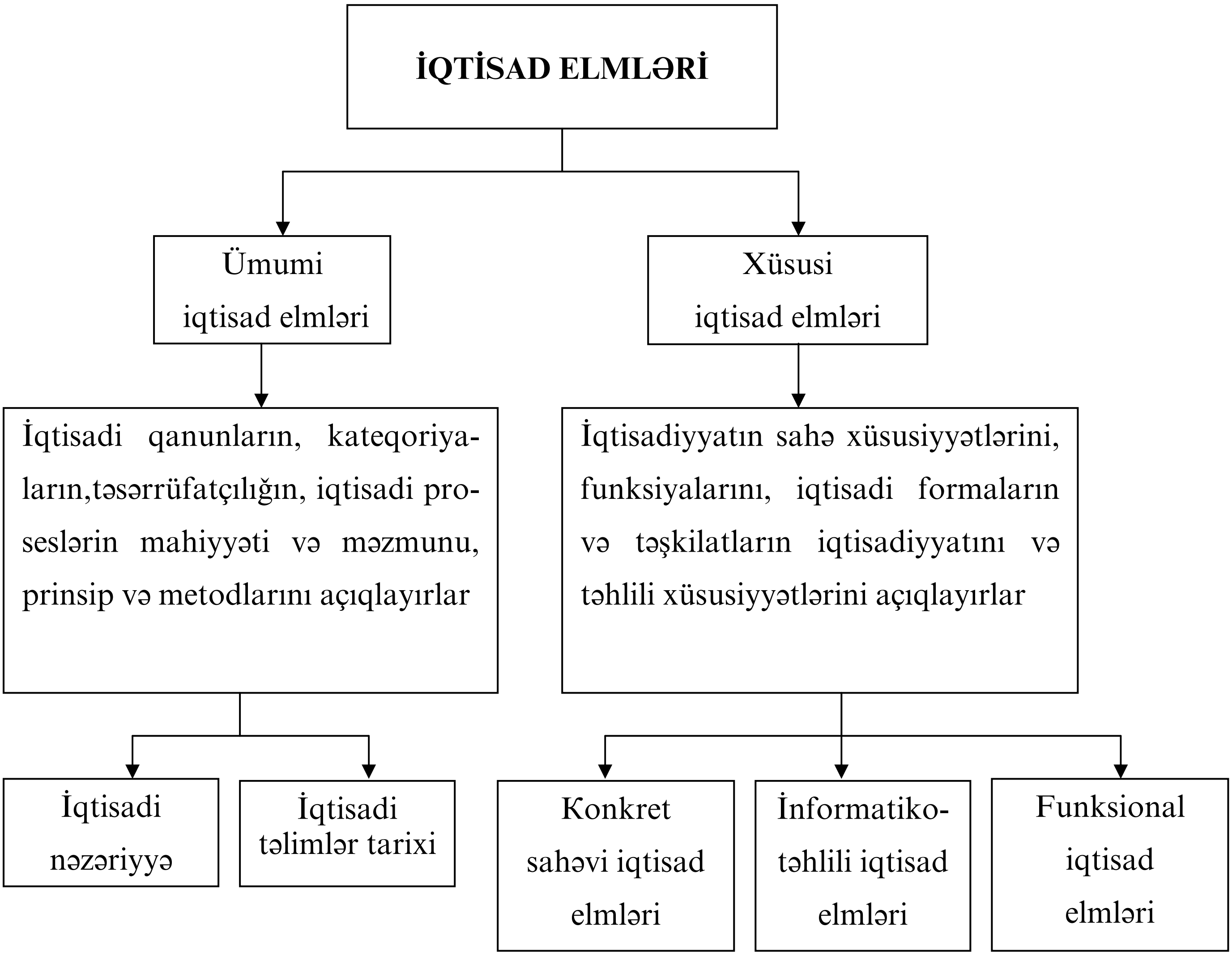

İQTİSAD ELMLƏRİNİN TƏSNİFATI

downloaded from KitabYurdu.az

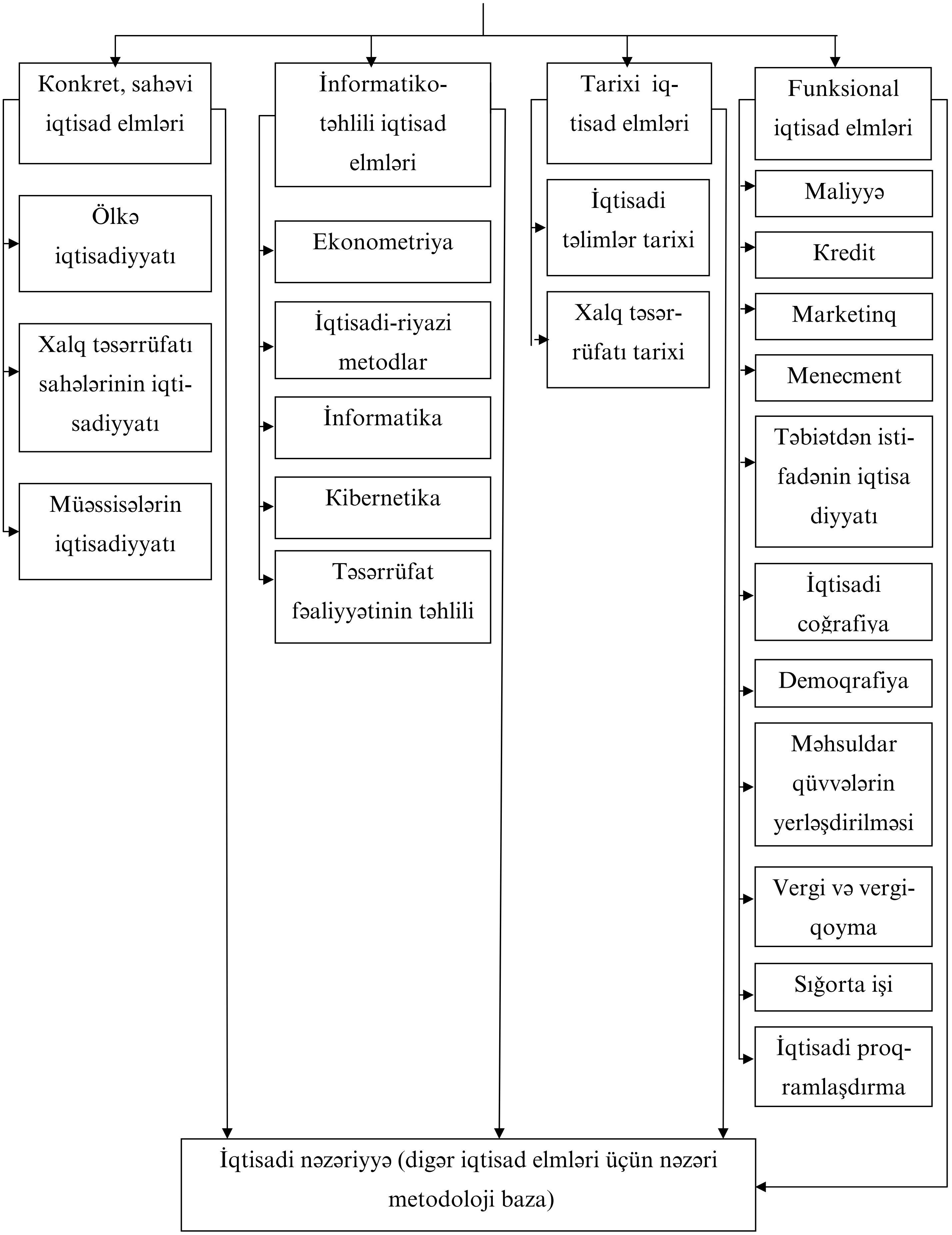

downloaded from KitabYurdu.az

İQTİSADİ NƏZƏRİYYƏNİN (İ/N) MAHİYYƏTİ İLƏ BAĞLI TƏRİFLƏR
İ/n məhdud resurslardan cəmiyyətin sonsuz tələbatlarını daha geniş şəkildə ödənilməsinə imkan verən tərzdə və səmərəli istifadəsi problemini öyrənən ictimai elmdir
İ/n məhdud resurslarla nemətlərin və xidmətlərin istehsalı, bölgüsü və istifadəsi şəraitində insanların davranışlarını öyrənir
İ/n insanların daim artan maddi tələbatlarının ödənilməsi məqsədi ilə məhdud resurslardan səmərəli istifadə və onların səmərəli idarə edilməsi problemlərini öyrənir
İ/n seçim elmidir. O, insanlar tərəfindən özlərinin sonsuz tələbatlarını ödəmək məqsədi ilə müxtəlif məhsulların istehsalı, bölcüsü, mübadiləsi və istehlakı prosesində alternativ şəkildə tətbiq oluna bilən məhdud resurslardan necə istifadə edilməsi üzrə necə seçim edildiyini öyrənir.
İ/n maddi nemətlərin və xidmətlərin istehsalı, bölgüsü, mübadiləsi və istifadəsi prosesində cəmiyyətdə yaranan məcmu iqtisadi münasibətləri öyrənir.
İ/n insanlar arasında yaranan iqtisadi əlaqə və münasibətləri qarşılıqlı əlaqə və asılılıq halında, habelə onların inkişaf qanunlarını öyrənən ictimai elmdir.
İ/n maddi nemətlərin istehsalı, bölgüsü. mübadiləsi və istehlakı prosesində insanların təsərrüfat fəaliyyətini və təsərrüfat əlaqələrini öyrənən elmdir.

downloaded from KitabYurdu.az

BƏZİ İQTİSADİ MƏKTƏBLƏR İQTİSADİ NƏZƏRİYYƏNİN PREDMETİNDƏ SƏRVƏT HAQQINDA.

İqtisadi məktəb	Tədqiqat predmeti	Yarandığı sahə	Forması
1. Merkantilizm	Sərvət	Tədavül sferası	Qiymətli metallar və pul
2. Fiziokratlar	Milli sərvət	Aqrar sfera	Kənd təsərrüfatı istehsalının nəticəsi
3. Klassik məktəb	Milli sərvətin istehsalı, yığımı, bölüşdürülməsi	Bütövlükdə maddi istehsal sferası	İstehsal olunan bütün məhsullar
4. Müasir iqtisadi məktəblər	Milli sərvət	İstehsal və xidmət	İstehsal nəticəsi olan məhsullar, xidmətlər, habelə insan, informasiya

downloaded from KitabYurdu.az

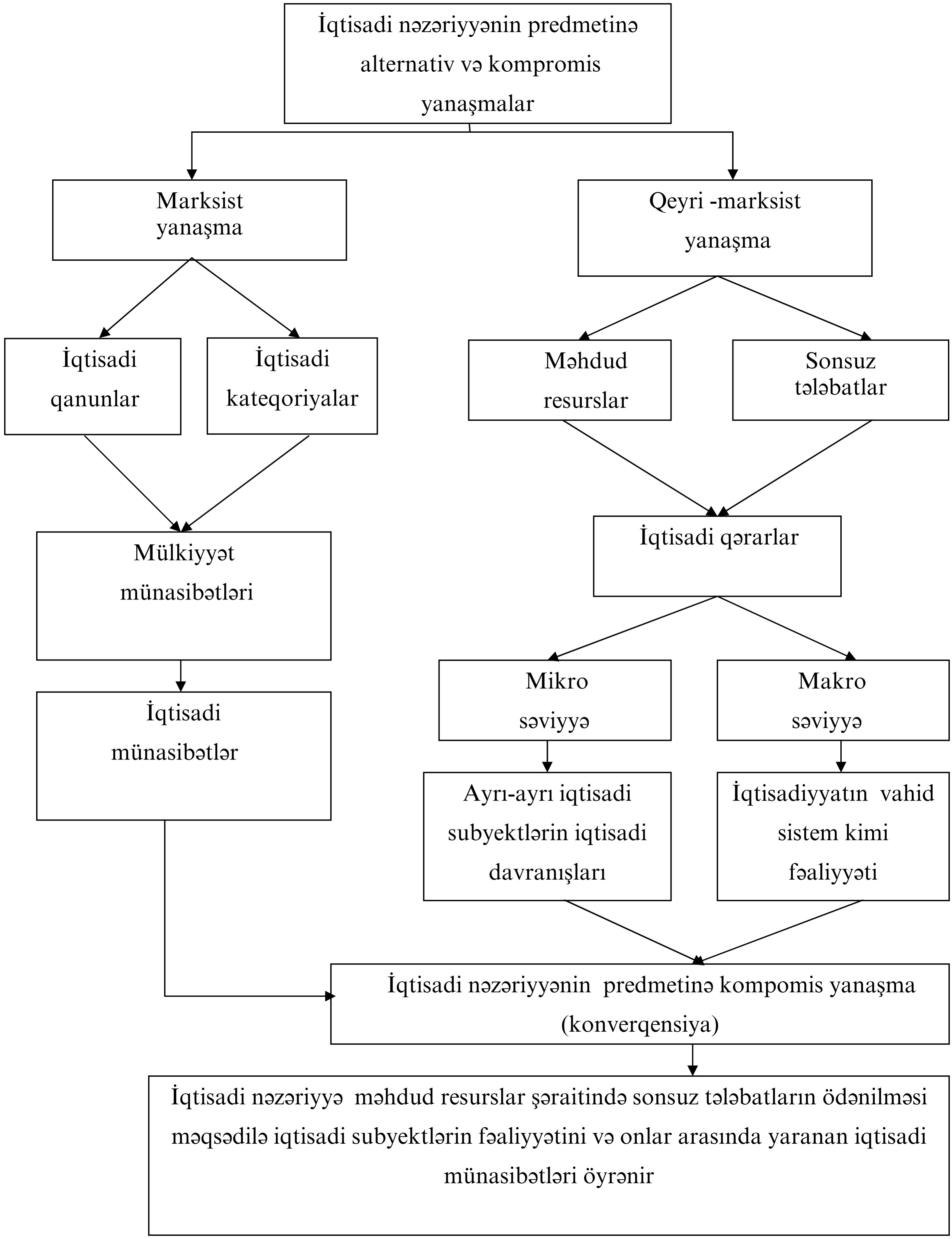

downloaded from KitabYurdu.az

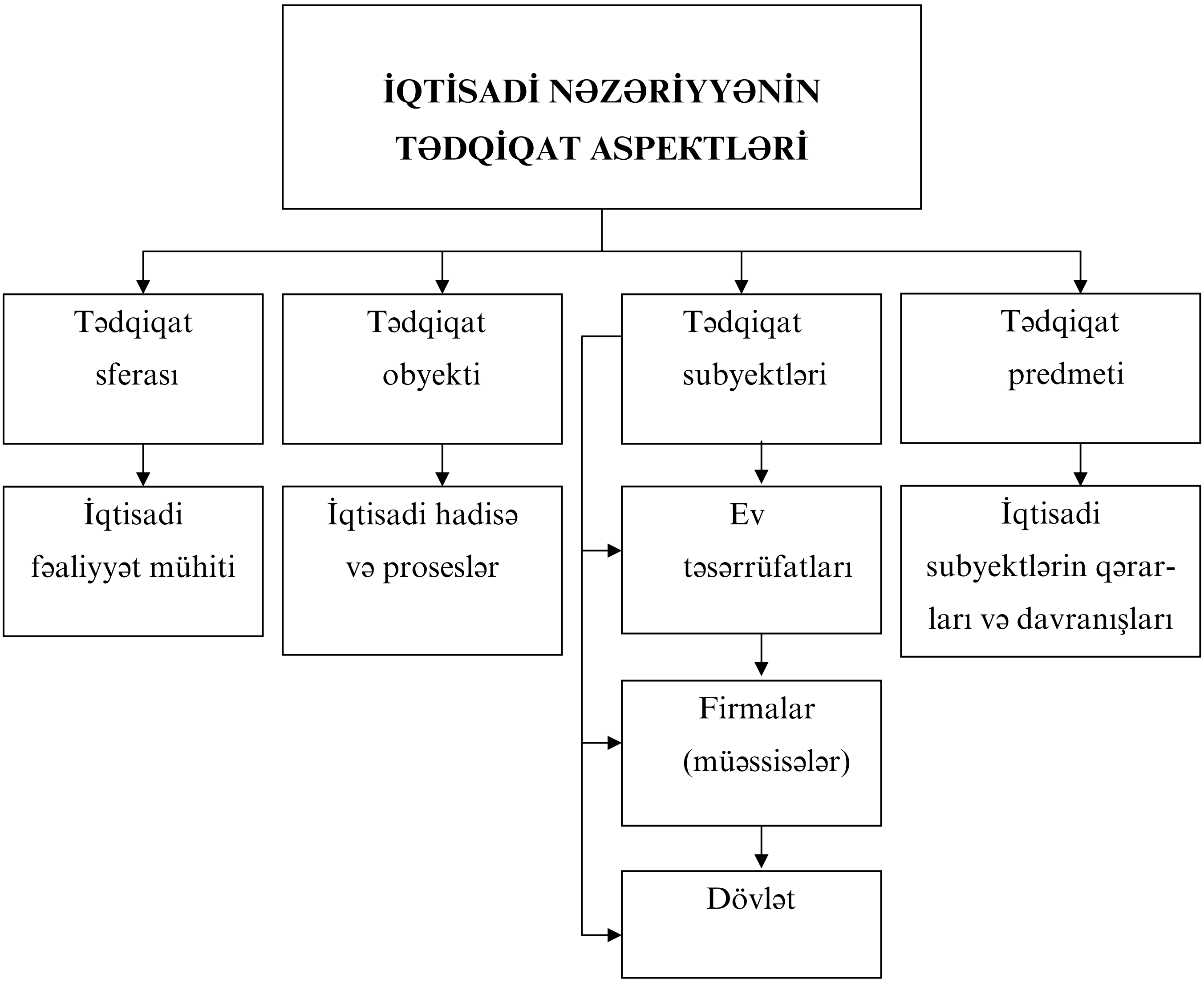

downloaded from KitabYurdu.az

İQTİSADİ NƏZƏRİYYƏNİN TƏMƏL PRİNSİPLƏRİ

- Nəzəriyyə və praktikanın vəhdəti
- Mikro və makro təhlilin vəhdəti
- Müxtəlif tarixi şəraitlərdə fəaliyyət göstərən iqtisadiyyat qanunlarının fərqliliyi

İQTİSADİ NƏZƏRİYYƏNİN FUNKSİYALARI

Dərkedici (nəzəri)

İqtisadi reallığı, obyektiv iqtisadi qanunların fəaliyyət mexanizmini, iqtisadi həyatın bütün səviyyələrində baş verən hadisə və prosesləri dərk, tədqiq və izah etməyə imkan verir

Praktiki (dəyişdirici)

Mövcud iqtisadi reallığı yaxşılaşdırmağa şərait yaradır, təsərrüfat təcrübəsinin, dövlətin iqtisadi siyasətinin prinsiplərini və əsas istiqamətlərini elmi cəhətdən əsaslandırır və praktikada istifadə edir

Metodoloji

İqtisadi hadisə və proseslərin məntiqini, predmetini, prinsiplərini, iqtisad elmlərinin tədqiqat metodlarını, vasitələrini və elmi aparatını müəyyən edir, onlar üçün nəzəri metodoloji əsas (baza) rolunu oynayır

İdeoloji

İnsanlara, cəmiyyətə, iqtisadi subyektlərə elmi dünyagörüşü aşılayır, onlarda iqtisadi reallığa, mövcud iqtisadi sistemin tələblərinə adekvat təfəkkür tərzi formalaşdırır.

downloaded from KitabYurdu.az

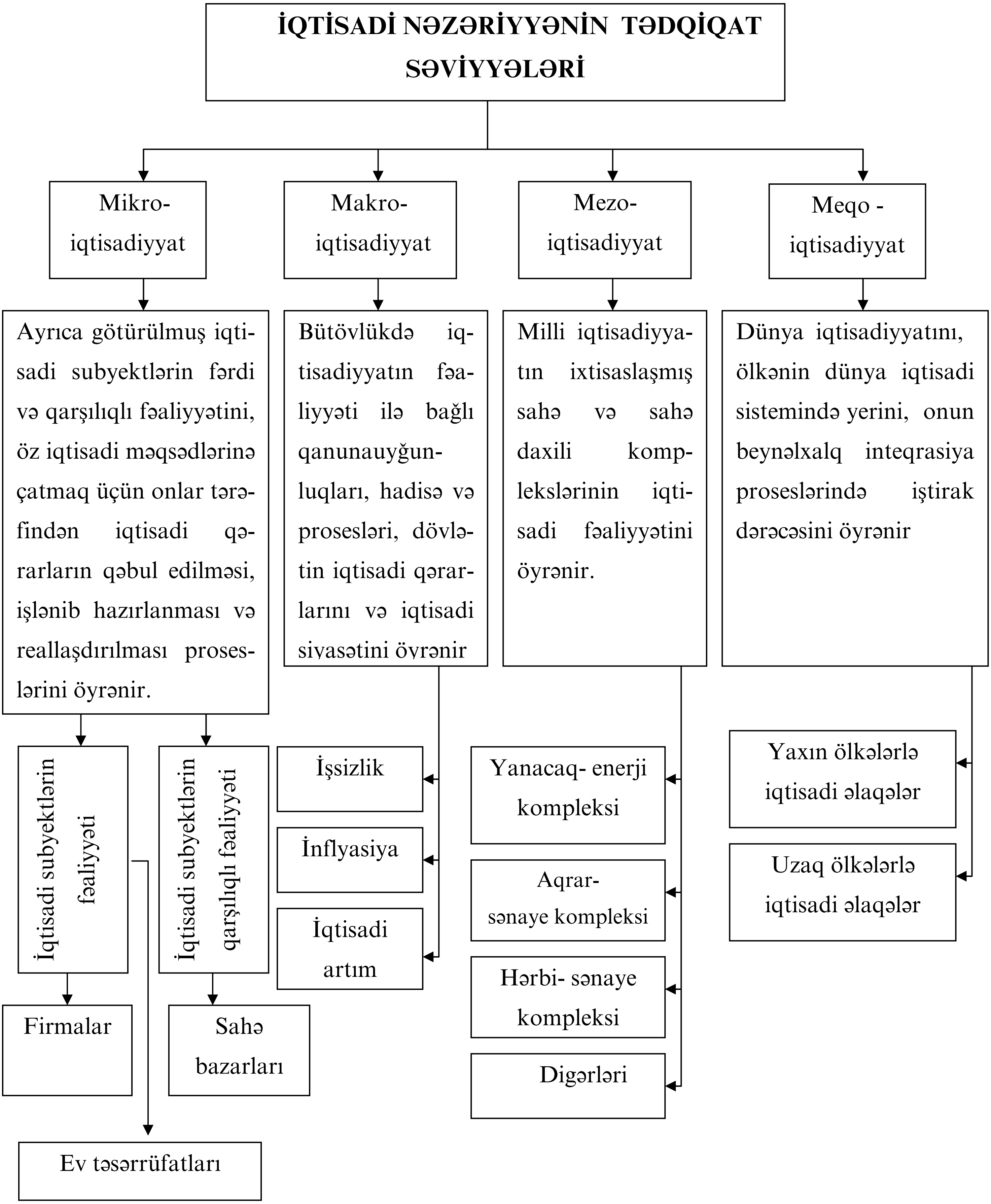

downloaded from KitabYurdu.az

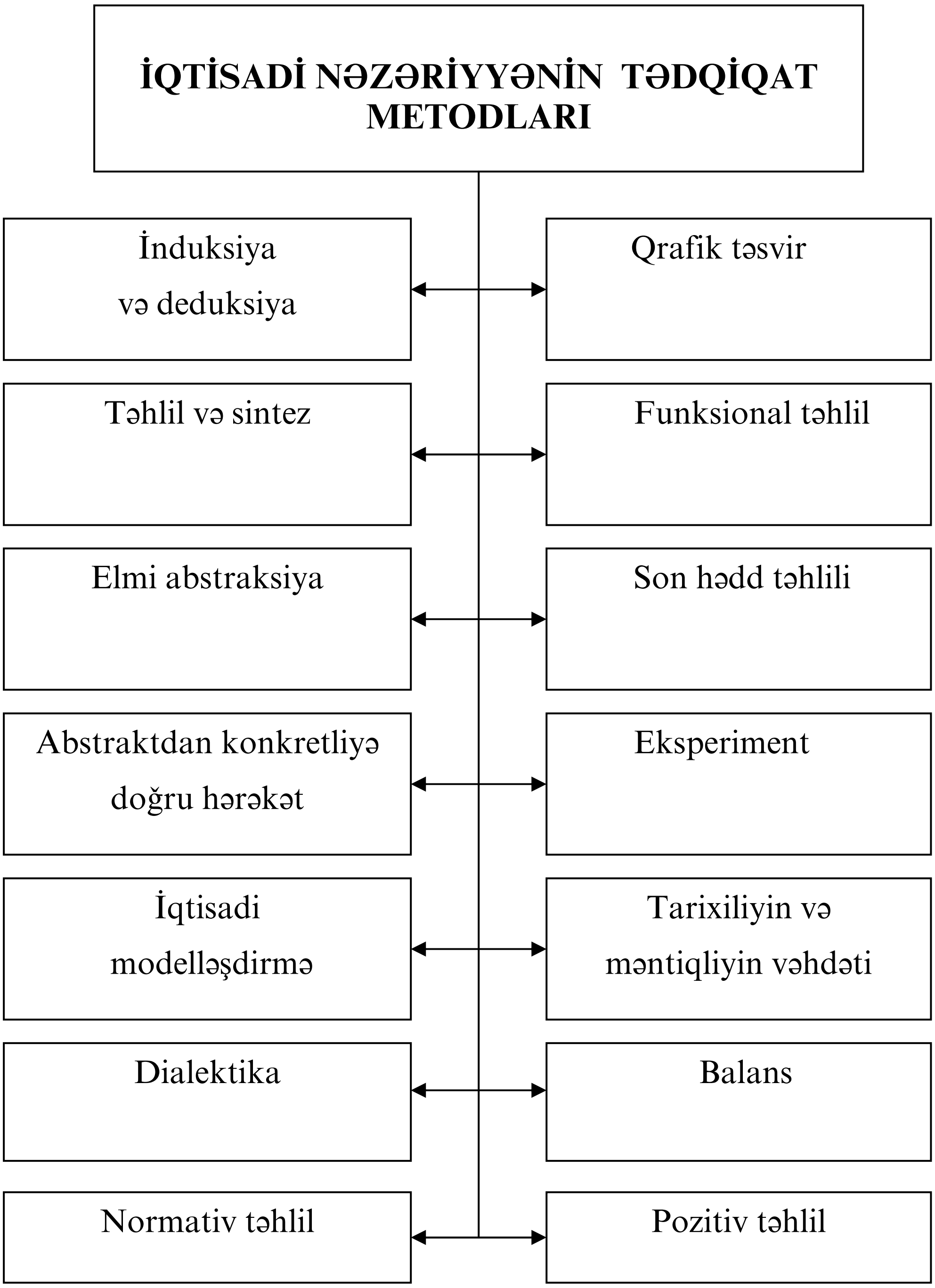

downloaded from KitabYurdu.az

İQTİSADİ NƏZƏRİYYƏNİN TƏDQİQAT METODLARININ MƏZMUNU	
Metodun adı	Metodun məzmunu
1. Təhlil və sintez	Tədqiqat obyektinin müxtəlif hissələrə parçalanaraq təhlili əsasında onun sintez edilməsi - bütövlükdə öyrənilməsi.
2. İnduksiya və deduksiya	İnduksiya- iqtisadi faktların tədqiqi əsasında nəzəri ümumiləşdirmələrin aparılması (faktlardan nəzəriyyəyə doğru hərəkət); deduksiya- bütövlükdə nəzəriyyə və ya ayrı-ayrı nəzəri müddəalar, prinsiplər əsasında faktların müəyyən edilməsi, qurulması, əsaslandırılması (nəzəriyyədən faktlara doğru hərəkət).
3. Elmi abstraksiya	Tədqiqat obyektindən təsadüfi, keçici olanların sərf nəzər edilməsi və tədqiqatın daimi, sabit, tipik olan, onun mahiyyətini əks etdirən hadisə və proseslər üzərində cəmləşdirilməsi.
4. Abstrakdan konkretliyə doğru hərəkət	Əvvəlcə tədqiqiat obyektinin bütövlükdə mahiyyətinin,inkişaf qanununauyğunlarının, təzahür formalarının və daxili ziddiyyətlərinin metodoloji aspektdən aşkar edilməsi, sonra isə iqtisadi qanunlar və iqtisadi kateqoriyalar sistemində tədqiqat obyektinin konkret formasının və inkişaf xüsusiyyətlərinin əks etdirilməsi.
5. İqtisadi modelləşdirmə (iqtisadi-riyazi, məntiqi, qrafik, statik, dinamik, açıq, qapalı və s. iqtisadi modellər)	İqtisadi reallığın sadələşdirlmiş, formal şəkildə, konkret riyazi göstəricilər, qrafiklər və s. şəklində şərh edilməsi və araşdırılması.

downloaded from KitabYurdu.az

6. Dialektika	İqtisadi hadisə və proseslərin daimi hərəkətdə, dəyişmədə, inkişafda, digərləri ilə qarşılıqlı əlaqədə, cəmiyyətin maddi həyatının ilkinliyi prinsipi daxilində tədqiq olunması.
7. Qrafik təsvir	İqtisadi hadisə və proseslər arasında bu və ya digər asılılıqların və əlaqələrin əyani şəkildə, qrafiklərdən, sxemlərdən, cədvəllərdən, diaqramlardan və s. istifadə olunması ilə araşdırılması.
8. Funksional təhlil	Bir çıra hadisələrin müstəqil, digərlərinin isə asılı, törəmə dəyişənlər kimi öyrənilməsi.
9. Son hədd təhlili	Son hədd göstəricilərinin dinamik halda, artım, azalma, dəyişmə şəraitində öyrənilməsi.
10. Eksperiment	İqtisadi hadisə və proseslərin xüsusi, süni şəkildə yaradılmış,konkret dövr üçün müəyyən edilmiş və nəzarət olunan şəraitdə tədqiq olunması.
11. Tarixiliyin və məntiqliyinin vəhdəti	Tarixi metod empirik materialları toplayır, hazırlayır və müəyyən tarixi mərhələnin məntiqi ilə əlaqələndirir; məntiqi metod isə predmetin məntiqi mahiyyətini və məzmununu müəyyən tarixi zamanda, konkret tarixi iqtisadi münasibətlər sistemində öyrənir. Tarixi olan məntiqidir, belə ki, predmetin inkişaf məntiqini konkret tarixi hadisələr formasında və sistemində tədqiq edir; məntiqi olan tarixidir, belə ki, predmeti hər hansı bir təsadüfü tarixi formalardan kənarda öyrənir.
12. Balans metodu	İctimai tələbatın həcminin və quruluşunun mövcud maddi, əmək, maliyyə resursları ilə əlaqəli şəkildə uzlaşdırılmasını, balansın bütün bölmələri və göstəricilərinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsini təmin edir.
13. Normativ təhlil	İqitsadi hadisə və proseslərin real, faktiki vəziyyətini göstərir.
14. Pozitiv təhlil	İqtisadi hadisə və proseslərin gələcəkdə necə dəyişə biləcəyi üzrə elmi mübahisə və yanaşmaları öyrənir.

downloaded from KitabYurdu.az

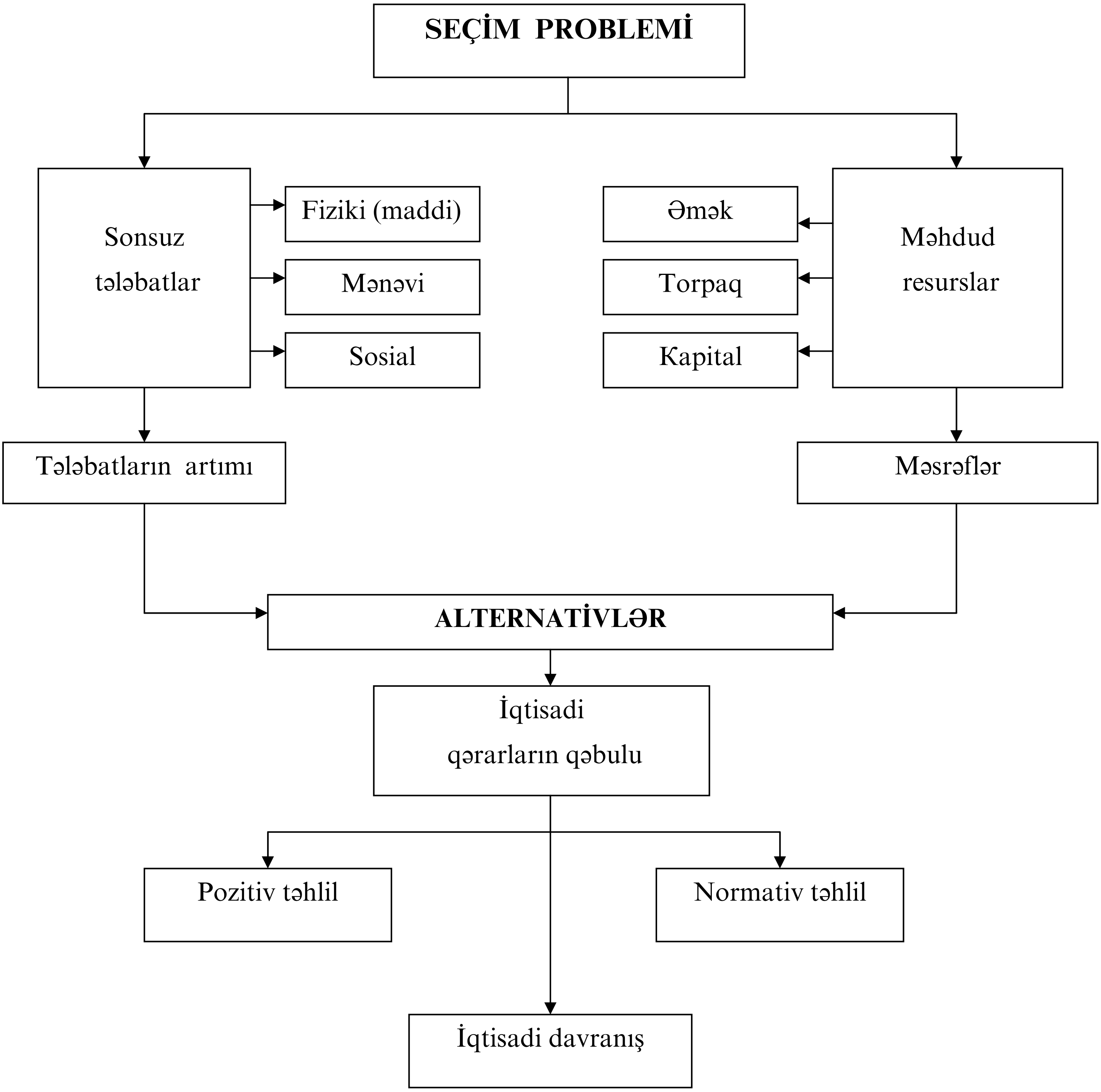

downloaded from KitabYurdu.az

2. İSTEHSAL NƏZƏRİYYƏSİ. İCTİMAİ İSTEHSAL – CƏMİYYƏTİN İNKİŞAFININ ƏSASIDIR

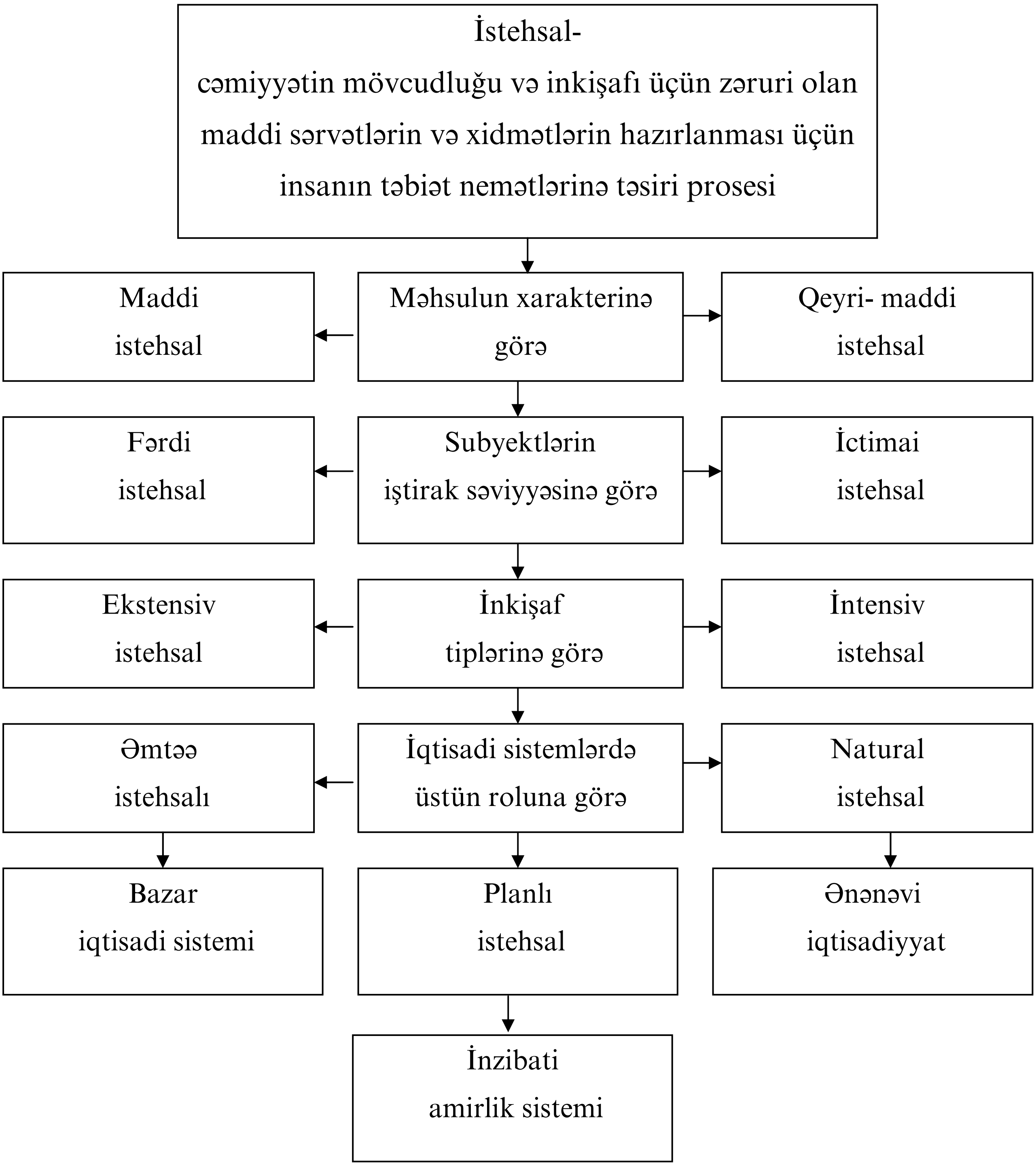

downloaded from KitabYurdu.az

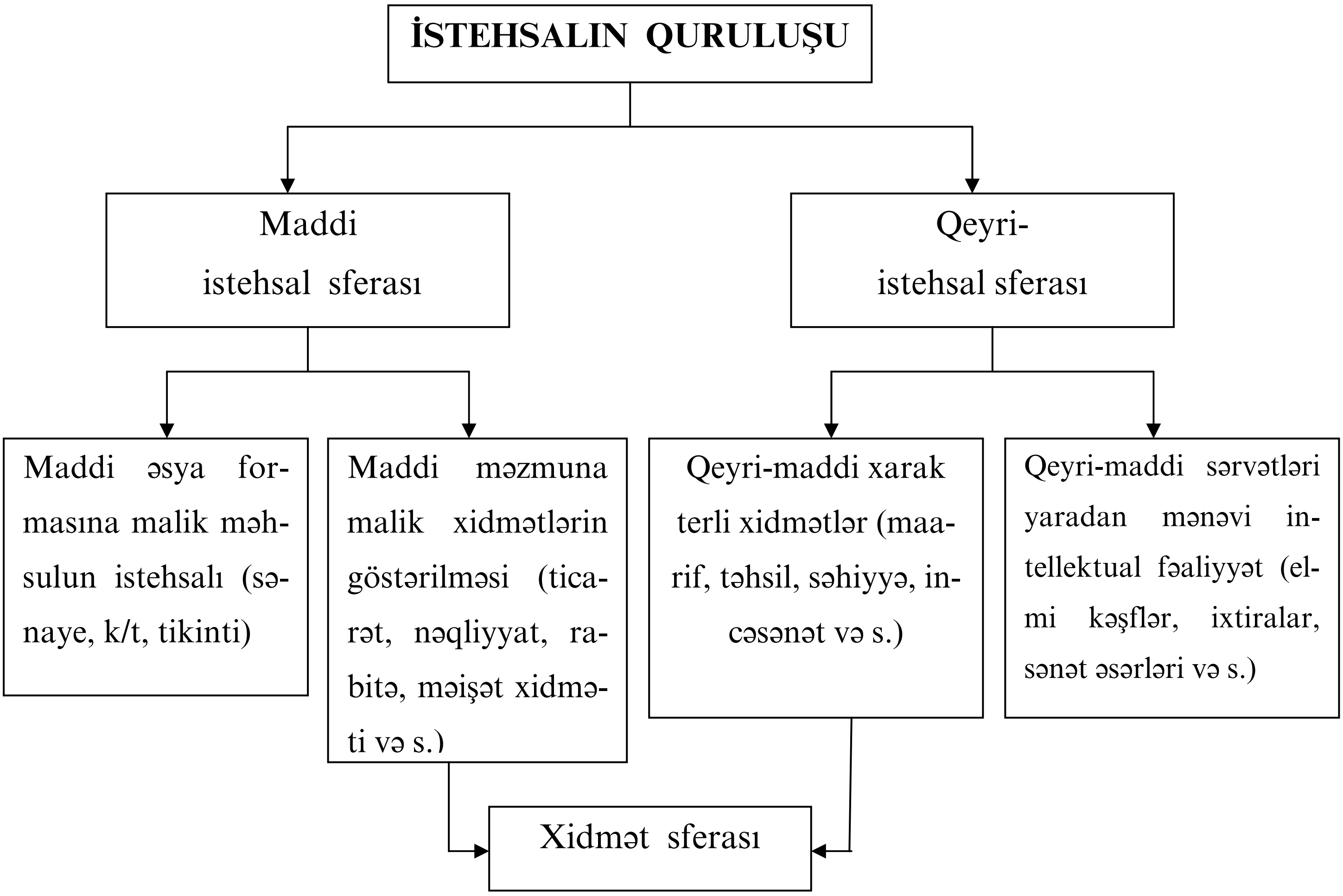

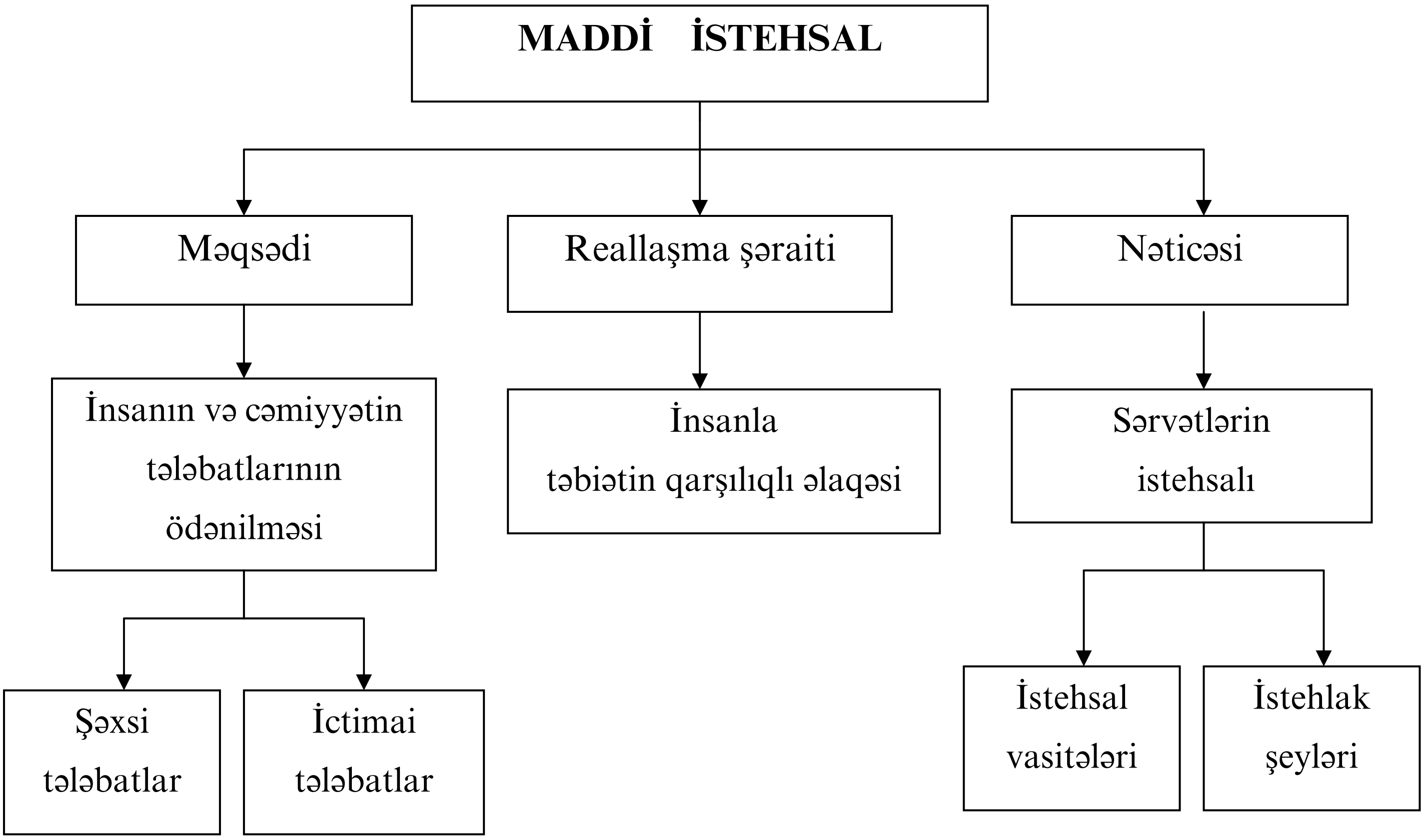

downloaded from KitabYurdu.az

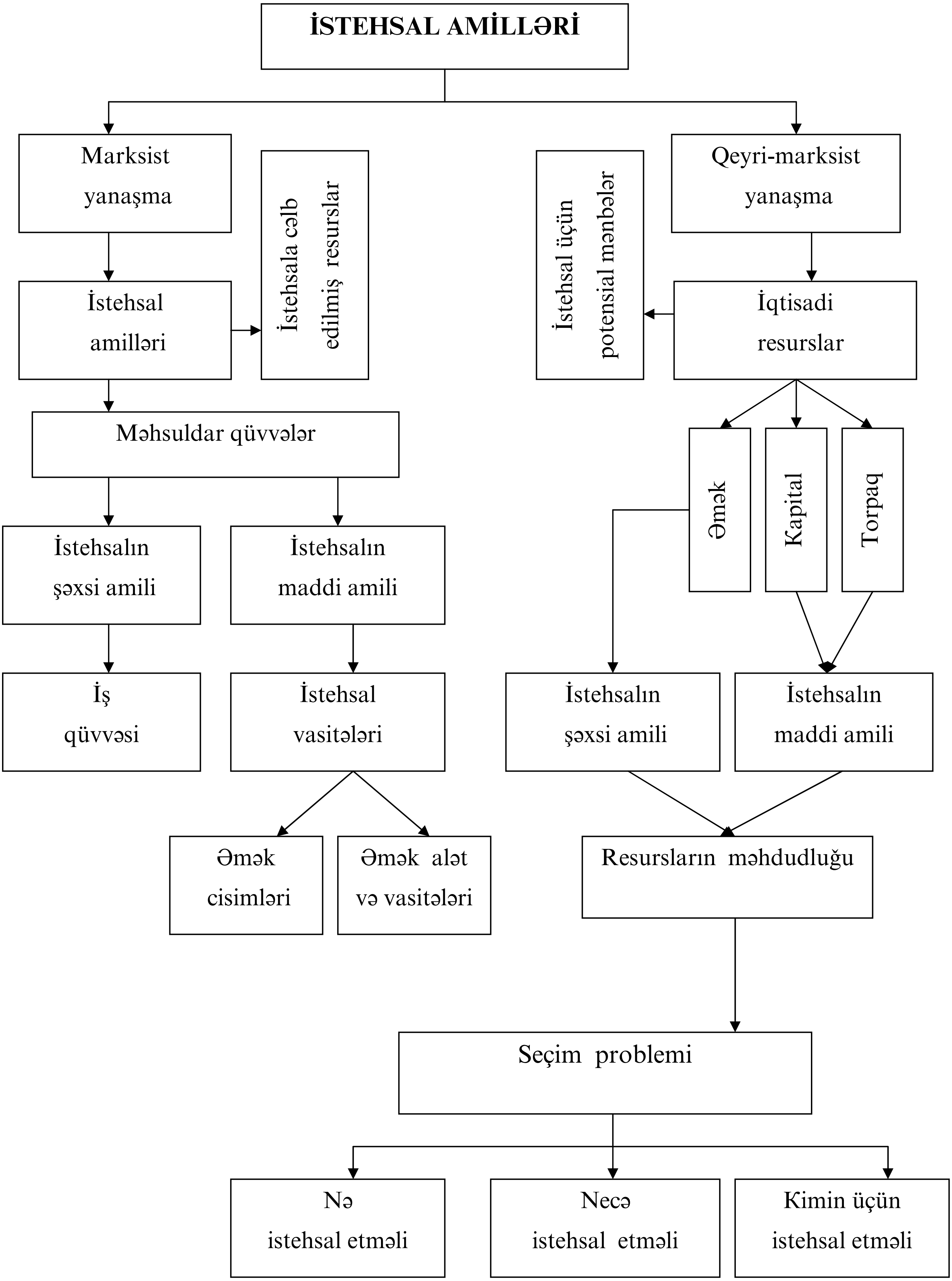

downloaded from KitabYurdu.az

İQTİSADİ RESURSLARIN MƏZMUNU

Təbii resurslar	Ətraf mühitin istehsal prosesində istifadə olunan mühüm komponentləri, insanın və cəmiyyətin mövcuduğu üçün zəruri olan təbii şərait.
Maddi resurslar	İstehsal nəticəsi olan bütün istehsal vasitələri (əmək cisimləri, əmək alət və vasitələri).
Əmək resursları	Əmək yaşında, əmək qabiliyyətli olan iş qüvvəsi
Maliyyə resursları	İstehsal fəaliyyətini həyata keçirmək üçün zəruri olan pul vəsaitləri
İnformasiya resursları	İstehsal prosesini həyata keçirmək və informasiya texnologiyası vasitəsilə onu idarə etmək üçün zəruri olan məlumatlar.

downloaded from KitabYurdu.az

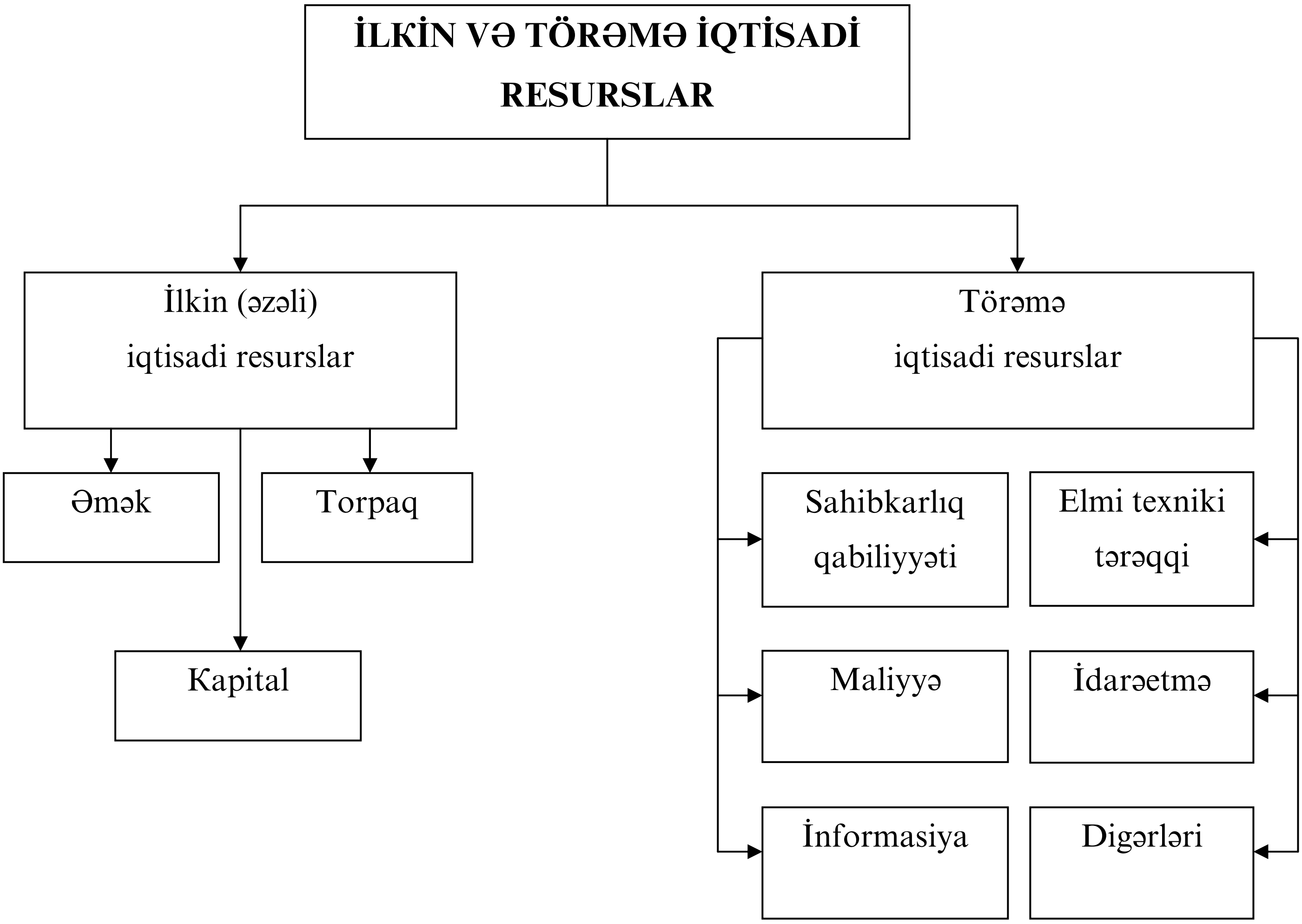

downloaded from KitabYurdu.az

İSTEHSALIN SƏVİYYƏLƏRİ

İstehsalın ixtisaslaşması	İstehsalın kooperasiyalaşması	İstehsalın ictimailəşməsi	İstehsalın təmərküzləşməsi	İstehsalın mərkəzləşməsi
İstehsalın müxtəlif növlərinin ayrı-ayrı təsərrüfat subyektləri tərəfindən həyata keçirilməsi	İxtisaslaşmış istehsalların qarşılıqlı əlaqəsi	İxtisaslaşma əsasında istehsal kooperasiyasının ümumi xarakter alması	Mənfəətin bir hissəsinin istehsal amillərinin genişləndirilməsinə yönəldilməsi yolu ilə istehsalın artırılması	Müəssisələrin birləşməsi, qovuşması və ilhaqı yolu ilə istehsalın genişləndirilməsi

downloaded from KitabYurdu.az

İSTEHSAL MÜDDƏTLƏRİ

Qısa müddətli dövrdə istehsal

İstehsalın bir qisim amillərinin (torpaq, maşın. qurğu, dəzgah və. s) dəyişməz, digərlərinin isə (işçi qüvvəsi, xammal, materiallar) dəyişə bildiyi dövr.

İstehsalın genişləndirilməsi imkanları məhdudddur.

Uzun müddətli dövrdə istehsal

Bütün istehsal amilərinin dəyişə bildiyi və bir-birini əvəz edə bildiyi dövr.

İstehsalın amilərinin genişləndirilməsi və səmərəli əlaqələndirilməsi yolu ilə istehsalı genişləndirmək və onun optimal həcmini seçmək imkanları geniş-dir.

İstehsal və istehsal funksiyası

İstehsal amilləri

Texnologiya- istehsal amillərinin qarşılıqlı əlaqəsi (vəhdəti)

İstehsal amillərinin kombinasiyası

İstehsal funksiyası (F): istehsal amillərinin kombinasiyası ilə istehsalın həcmi (Q) arasında qarşılıqlı əlaqə.

(yəni, Q=F (Ə.T.K.)

Ə-əmək

T-torpaq

K-kapital

downloaded from KitabYurdu.az

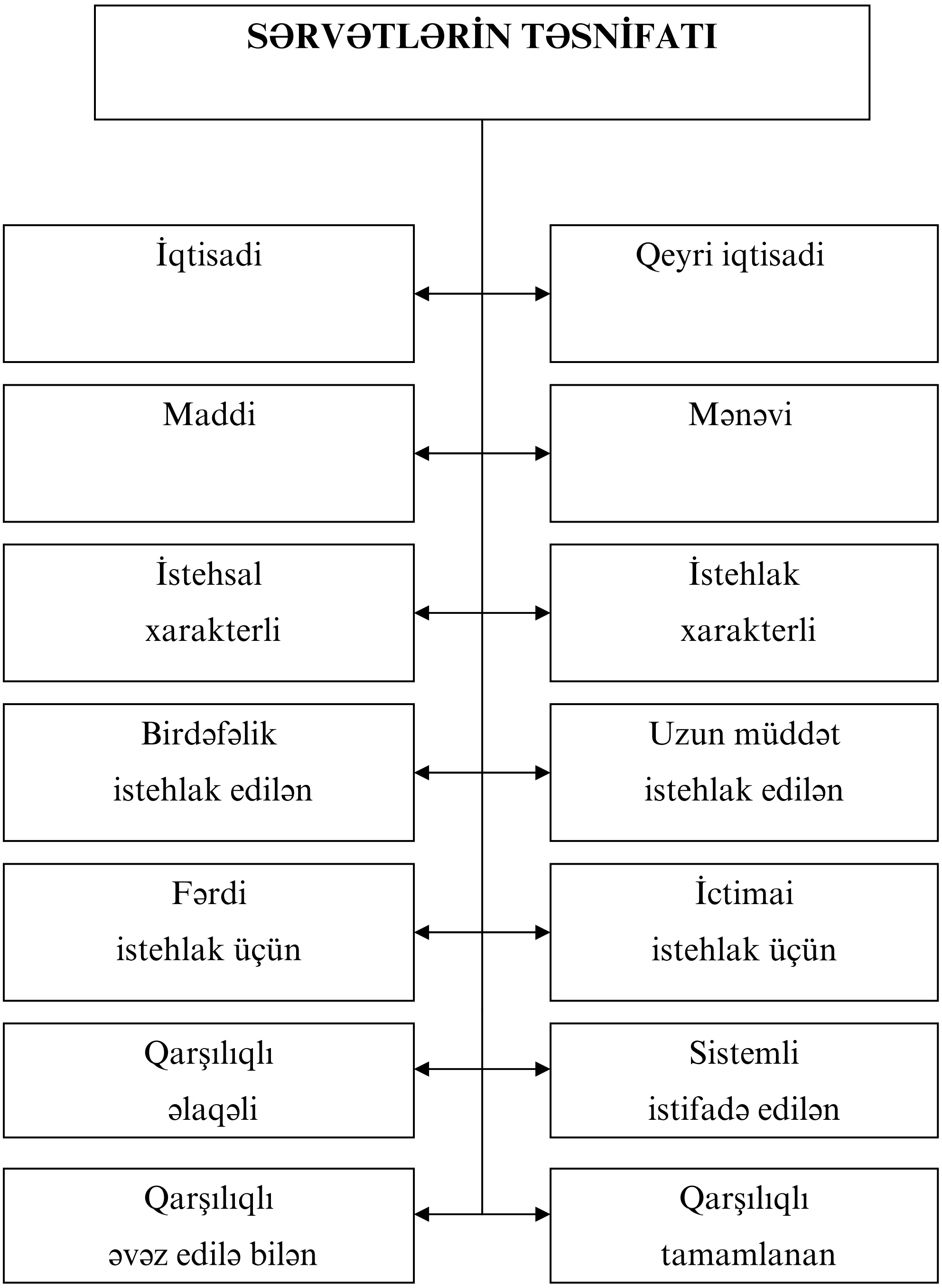

downloaded from KitabYurdu.az

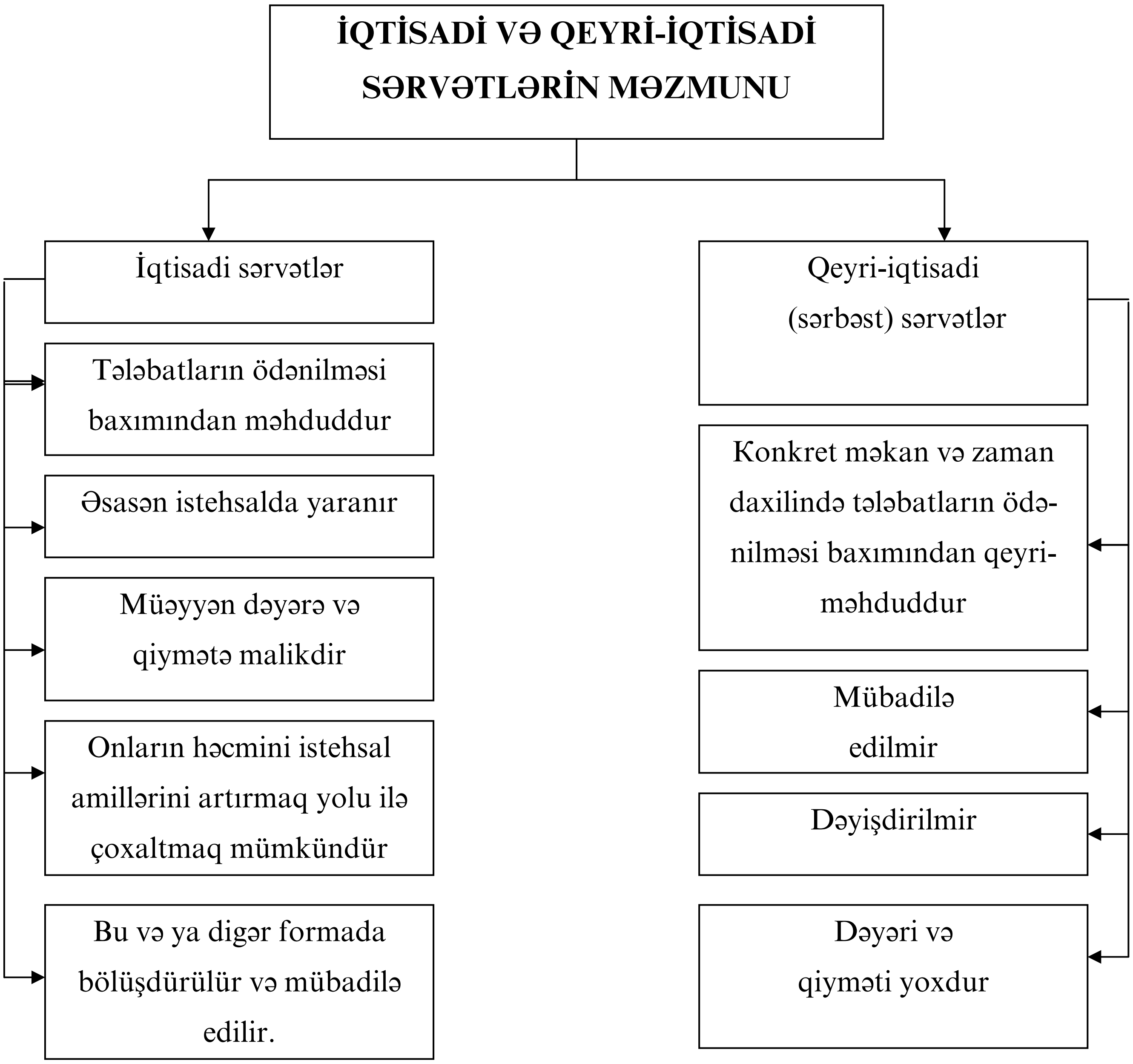

downloaded from KitabYurdu.az

TƏLƏBATLARIN (İNSANIN VƏ CƏMİYYƏTİN HƏYAT FƏALİYYƏTİNİ VƏ İNKİŞAFINI TƏMİN ETMƏK ÜÇÜN HƏR HANSI BİR NƏYƏSƏ OLAN EHTİYAC) NÖVLƏRİ	
İlkin - heç bir şeylə əvəz edilə bilməyən yaşayış vasitələrinə (yemək, paltar, mənzil) olan tələbat	Torəmə - dəyişidirilə, əvəz edilə bilən tələbatlar (kitab, gəzinti, bəzək əşyaları)
Maddi -yaşayış vasitələrinə (yemək, paltar, mənzil) və istehsal vasitələrinə (maşın, dəzgah) olan tələbat	Mənəvi – elmə, biliyə, ünsiyyətə, gəzintiyə və s. olan, qəzet və kitab oxumağa, şer və musiqi yazmağa, şəkil çəkməyə və s. olan tələbat
İstehsal tələbatı - istehsal vasitələrinə olan tələbat	İstehlak (qeyri-istehsal) tələbatı – istehlak şeylərinə olan tələbat
Həqiqi tələbatlar - hazırki dövrdə, istehsalın hazırki inkişafı şəraitində ödənilməsi mümkün olan tələbatlar	Perspektiv tələbatlar– yalnız gələcəkdə ödənilməsi mümkün olan tələbatlar
Şəxsi və ailə tələbatları – ayrıca götürülmüş insanın və ailənin tələbatı	Cəmiyyətin tələbatları – ölkənin istehsal vasitələrinə, müdafiəyə, ETT-yə və s. olan tələbatı

downloaded from KitabYurdu.az

TƏLƏBATLARIN QURULUŞU

(MASLOUNUN TƏLƏBATLAR PİRAMİDASI).

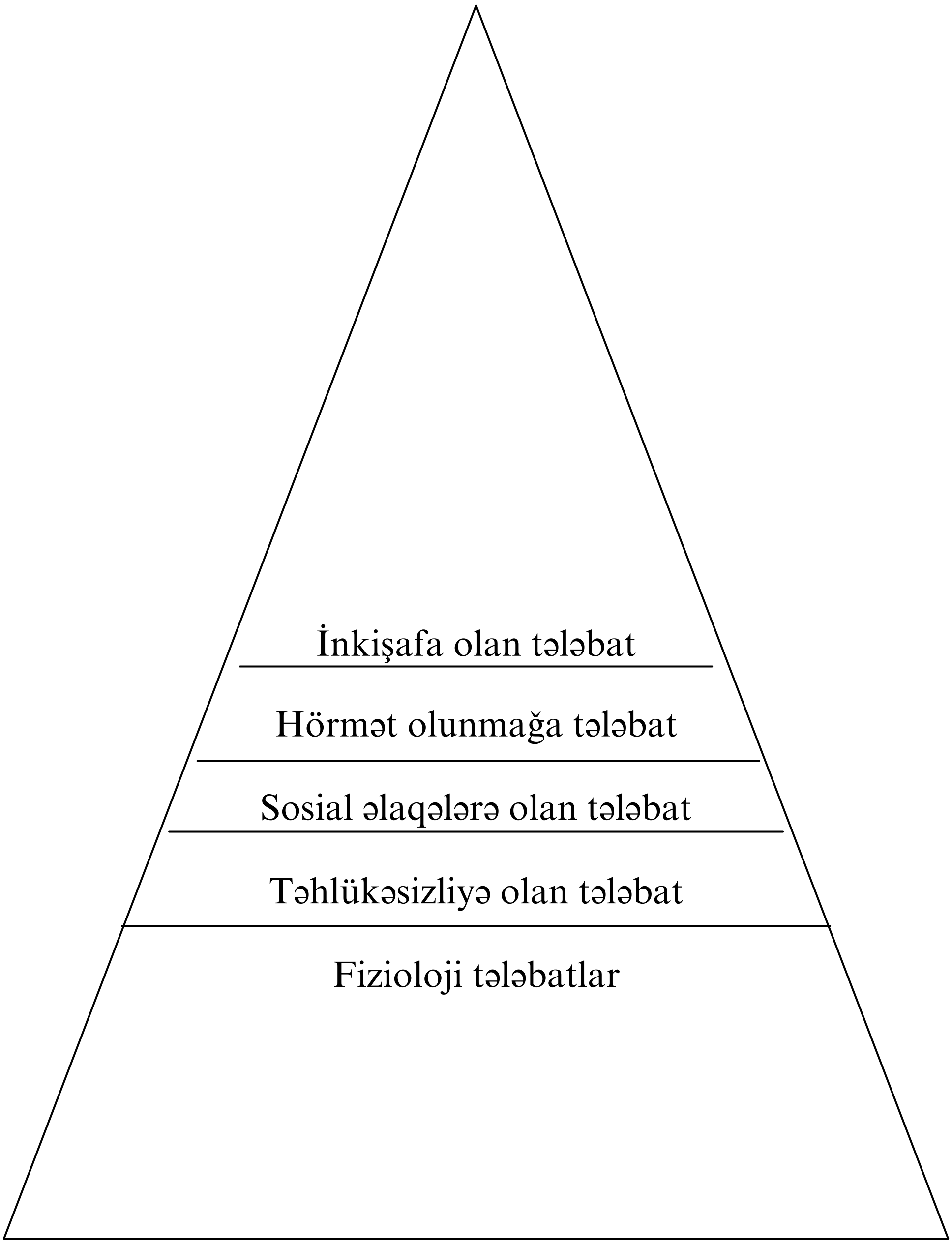

downloaded from KitabYurdu.az

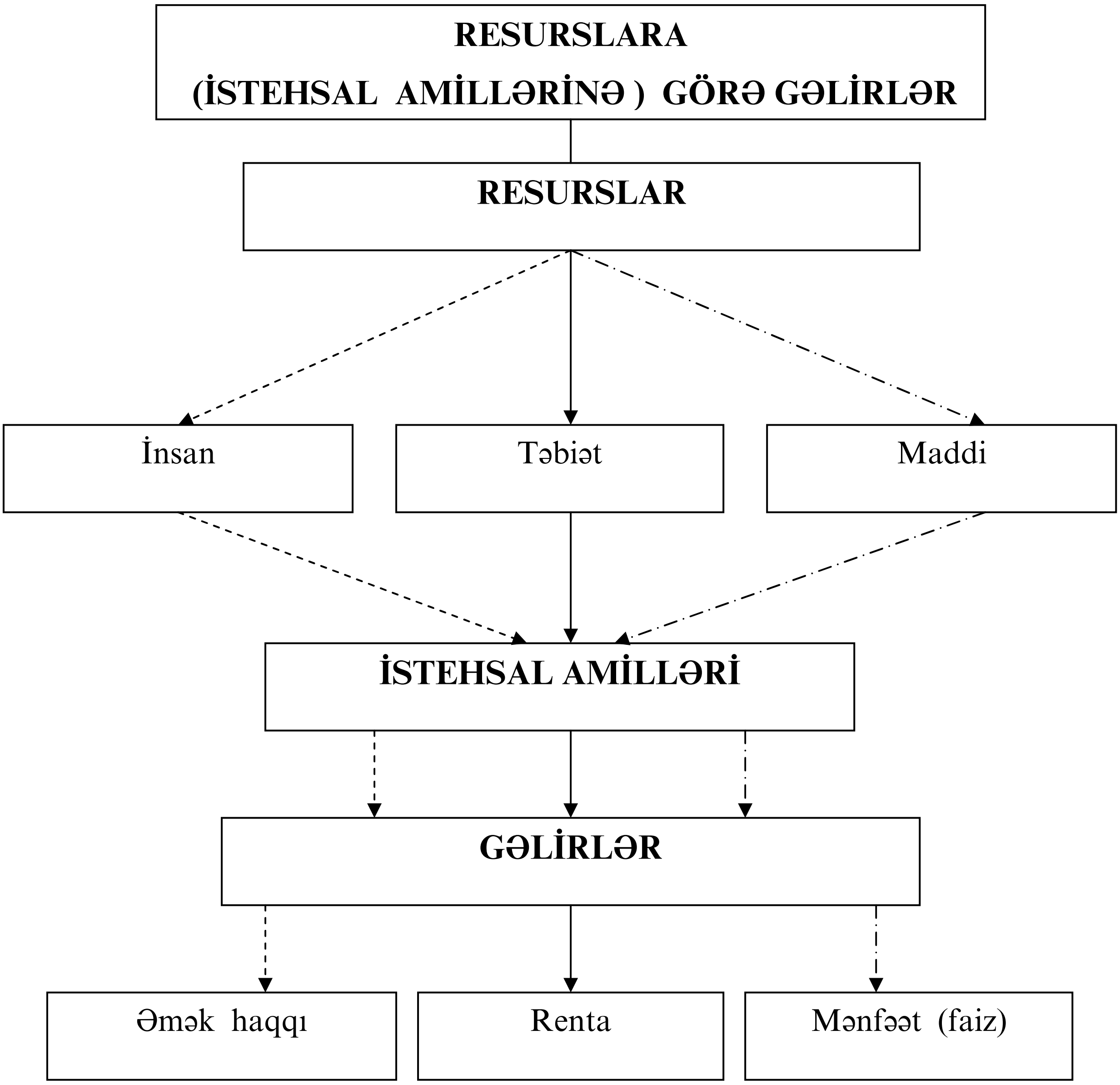

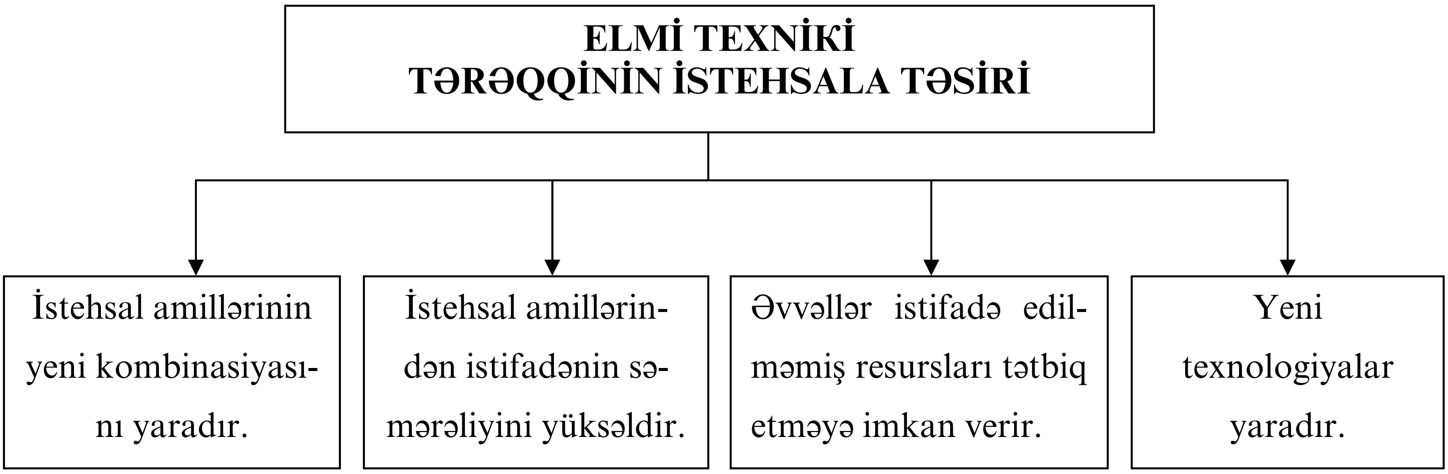

downloaded from KitabYurdu.az

3. MÜLKİYYƏT MÜNASİBƏTLƏRİ.

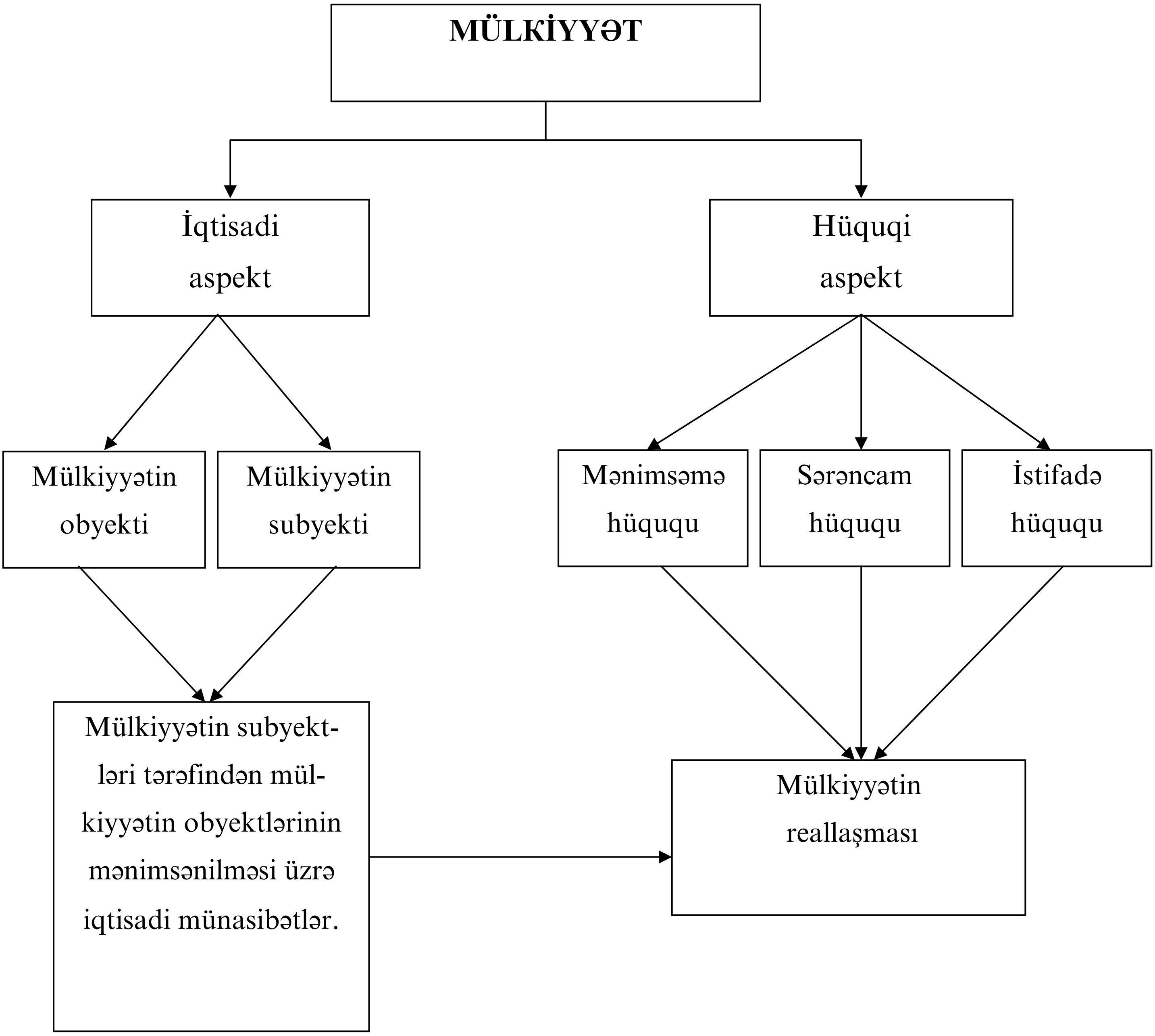

downloaded from KitabYurdu.az

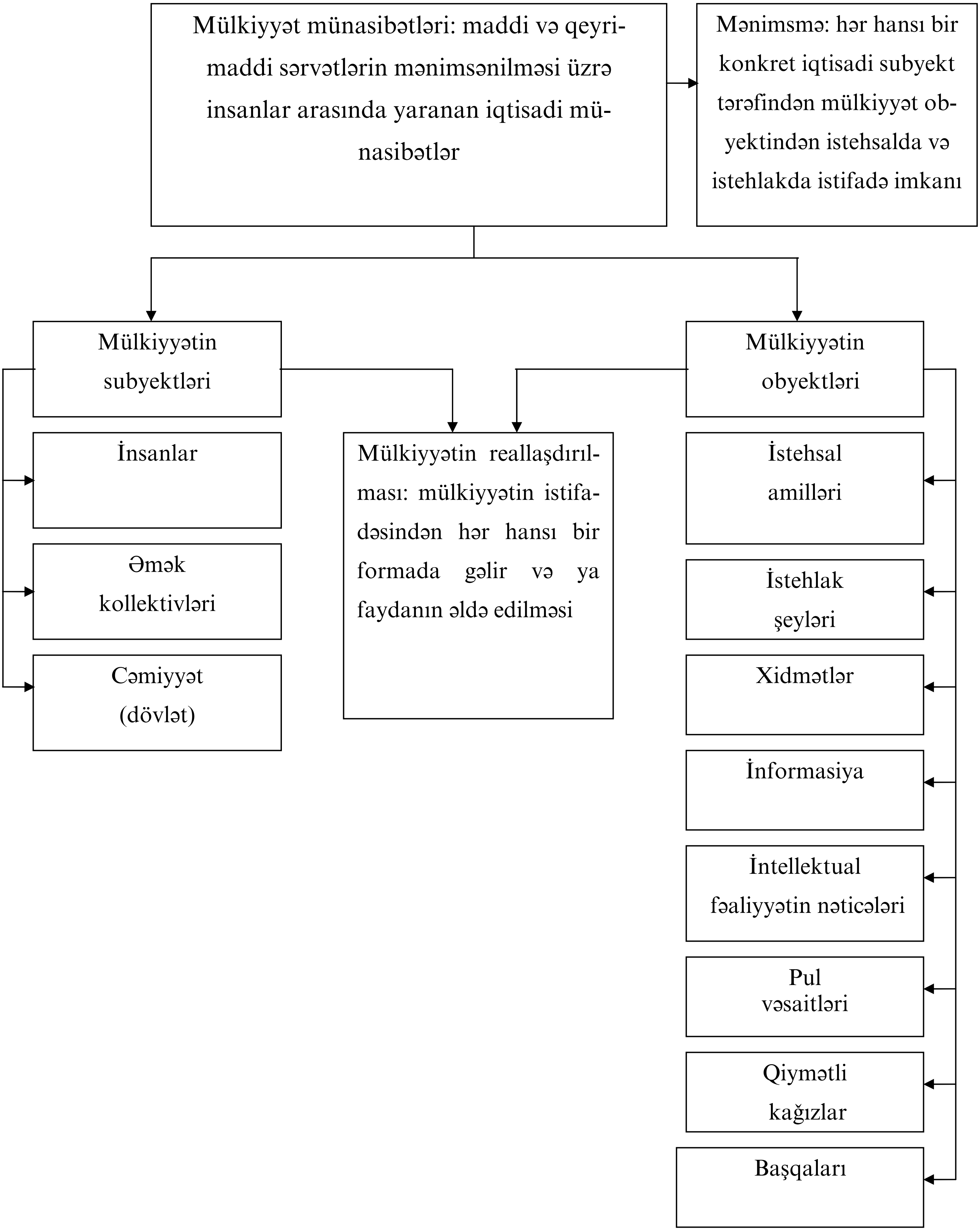

downloaded from KitabYurdu.az

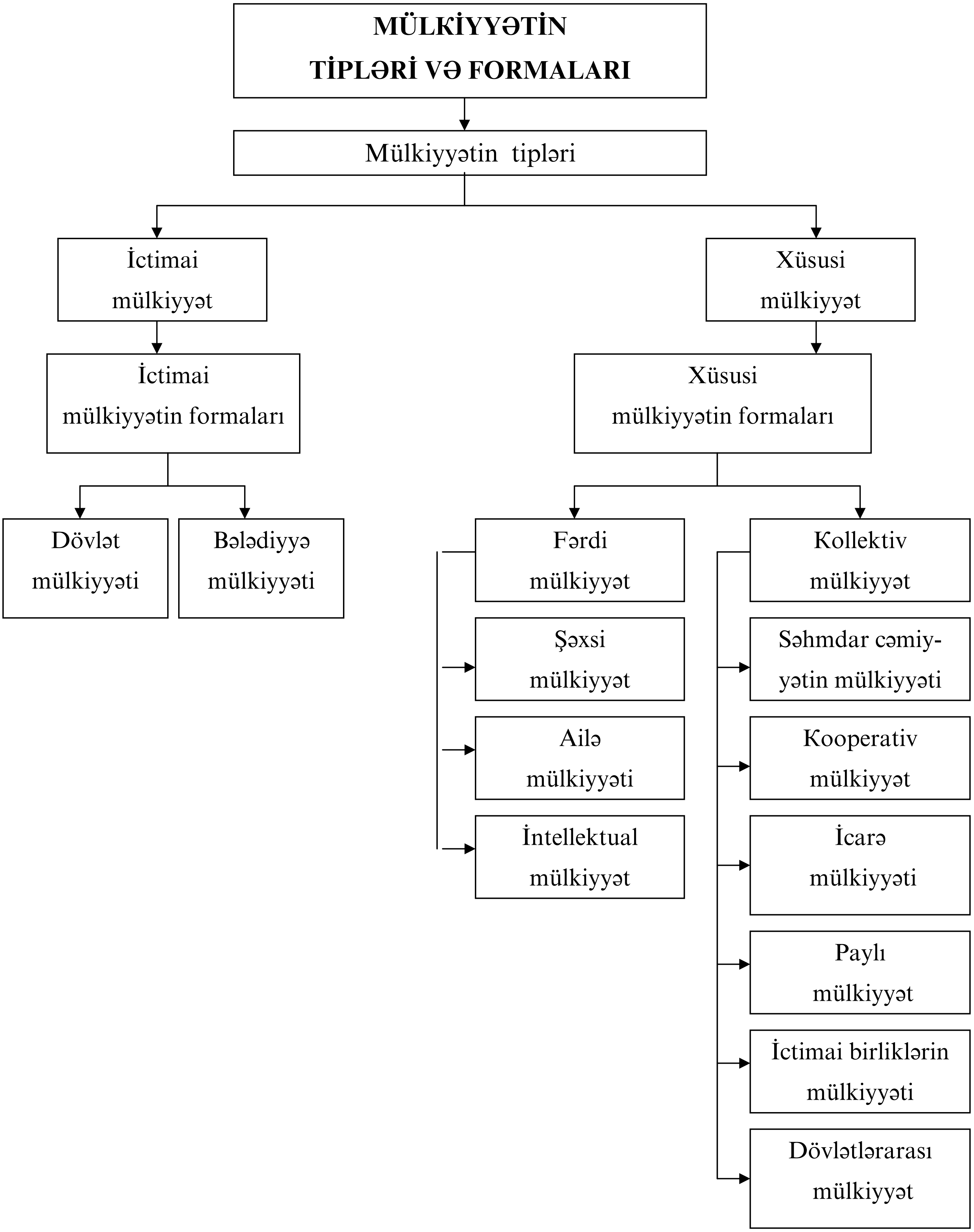

downloaded from KitabYurdu.az

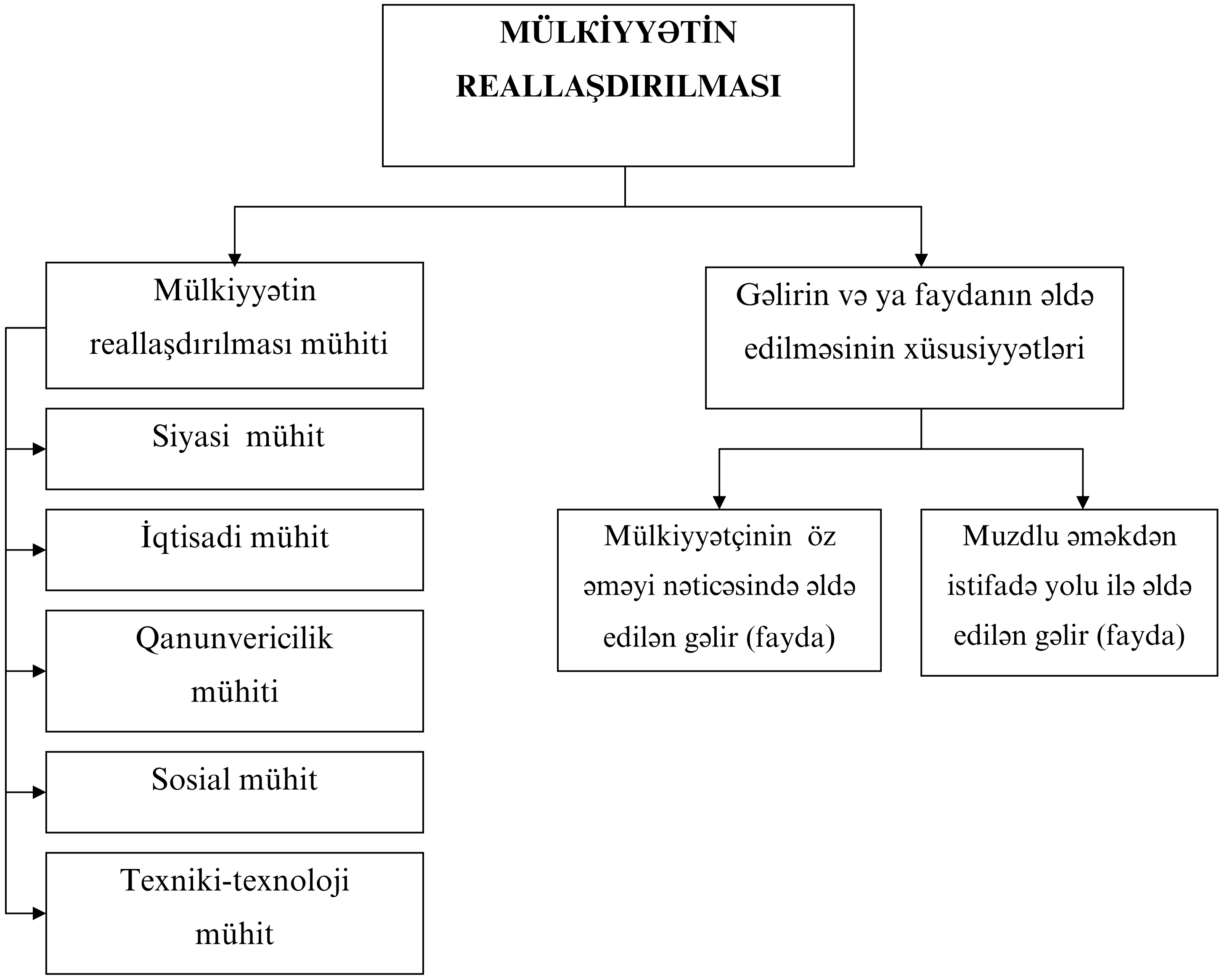

downloaded from KitabYurdu.az

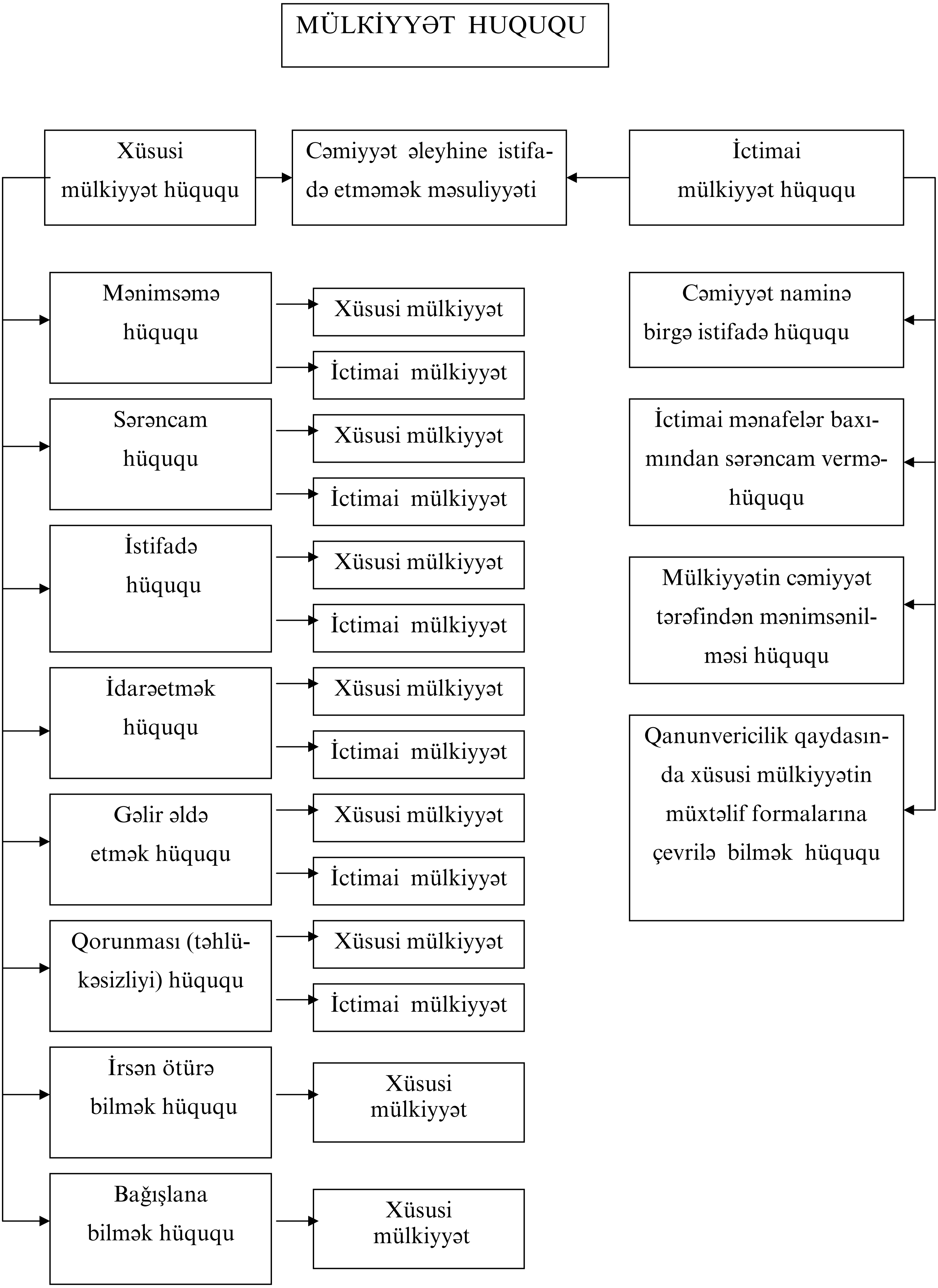

downloaded from KitabYurdu.az

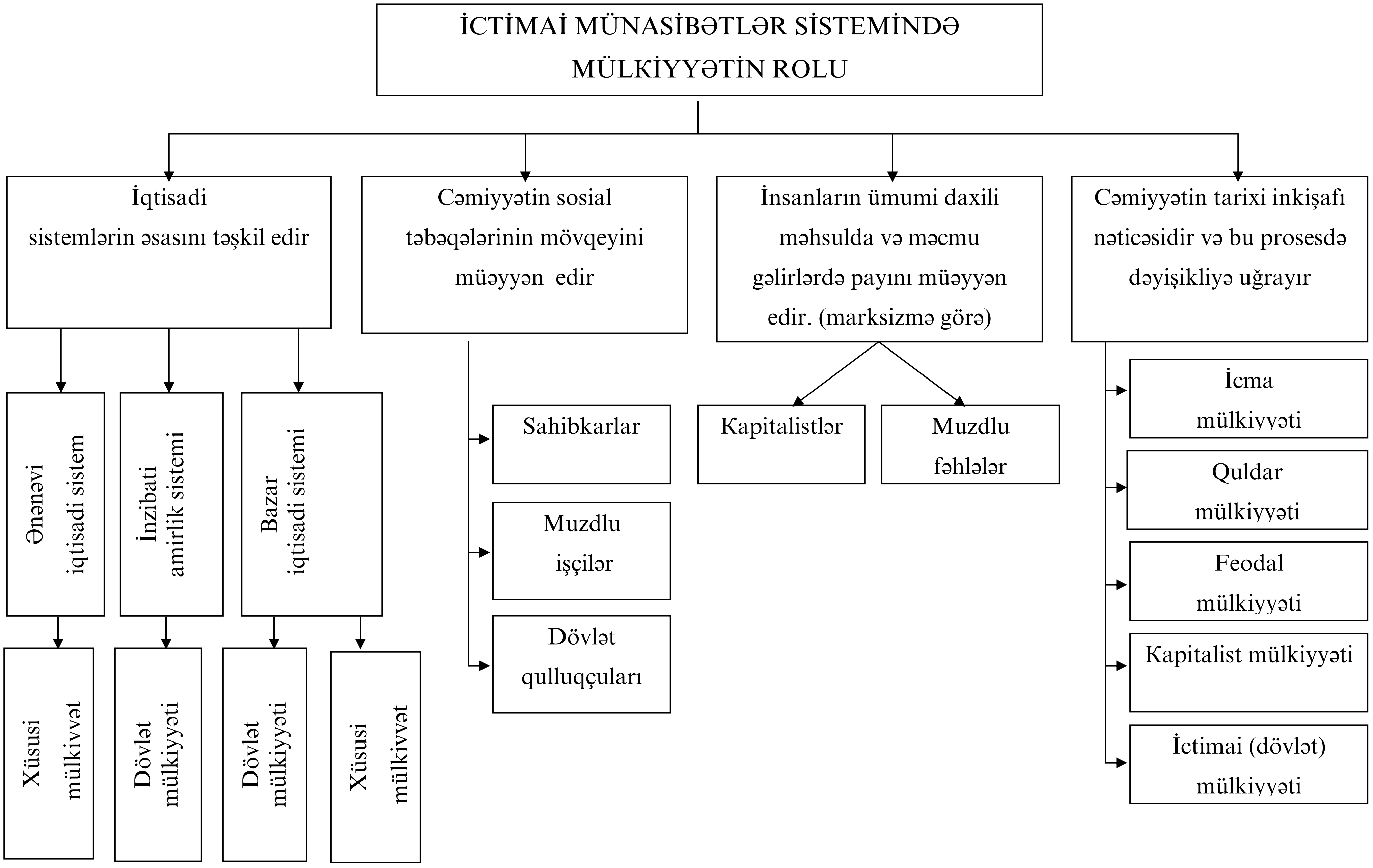

downloaded from KitabYurdu.az

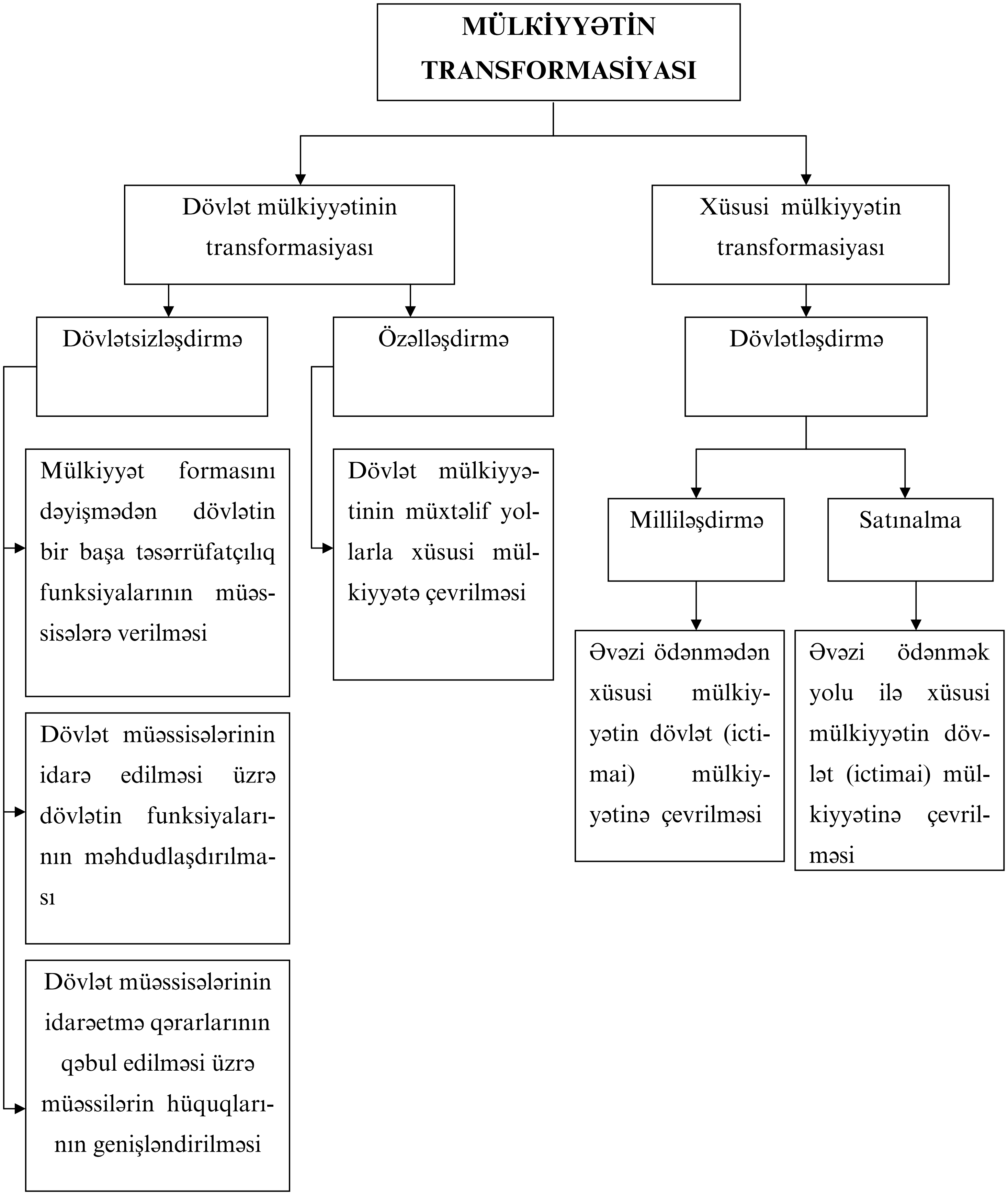

downloaded from KitabYurdu.az

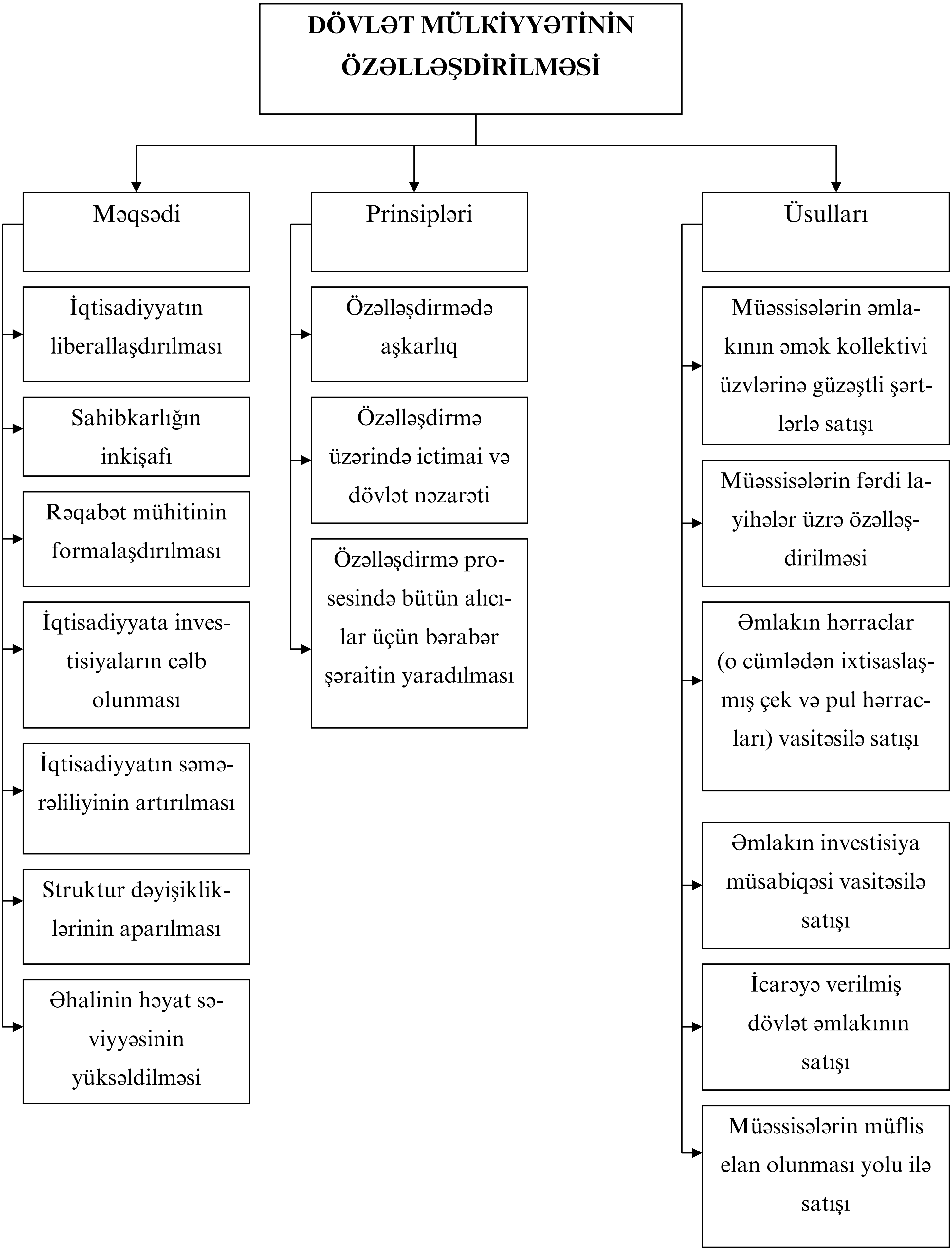

downloaded from KitabYurdu.az

4. İQTİSADİ SİSTEMLƏR

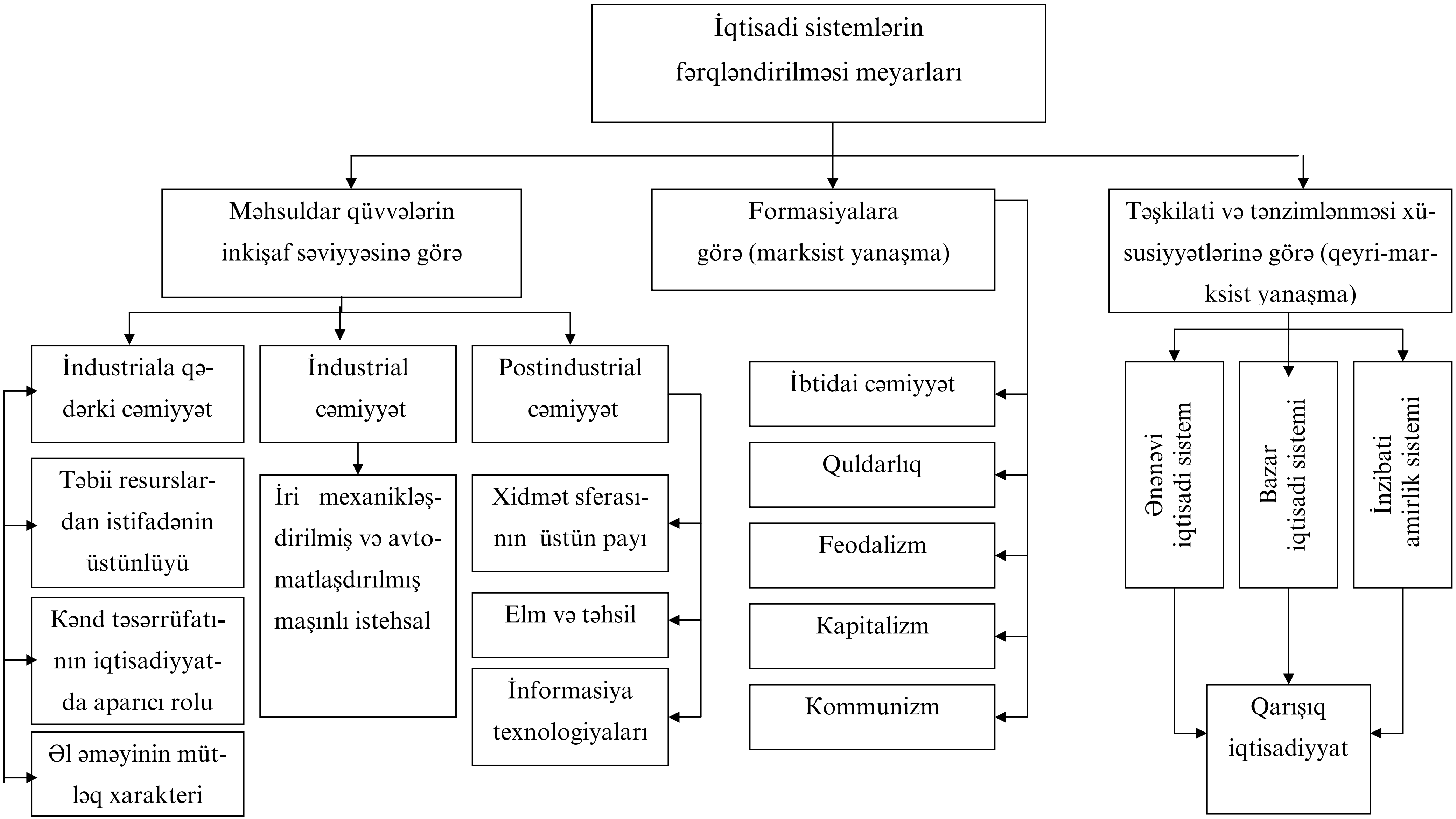

downloaded from KitabYurdu.az

İQTİSADİ SİSTEMİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ			
İqtisadi sistem	Təşkili sistemi	Məqsəd	Tənzimləyici
Ənənəvi iqtisadiyyat	Məhdudlaşdırma (reqlamentləşdirmə)	Tələbatın ödənilməsi	Adət, ənənə
İnzibati amirlik iqtisadiyyatı	İstehsalın həcminin müəyyənləşdirilməsi	Sabit inkişaf	Dövlət
Bazar iqtisadiyyatı	Bazar subyektlərinin qarşılıqlı fəaliyyəti	Sabit inkişaf	Qiymət, dövlət

downloaded from KitabYurdu.az

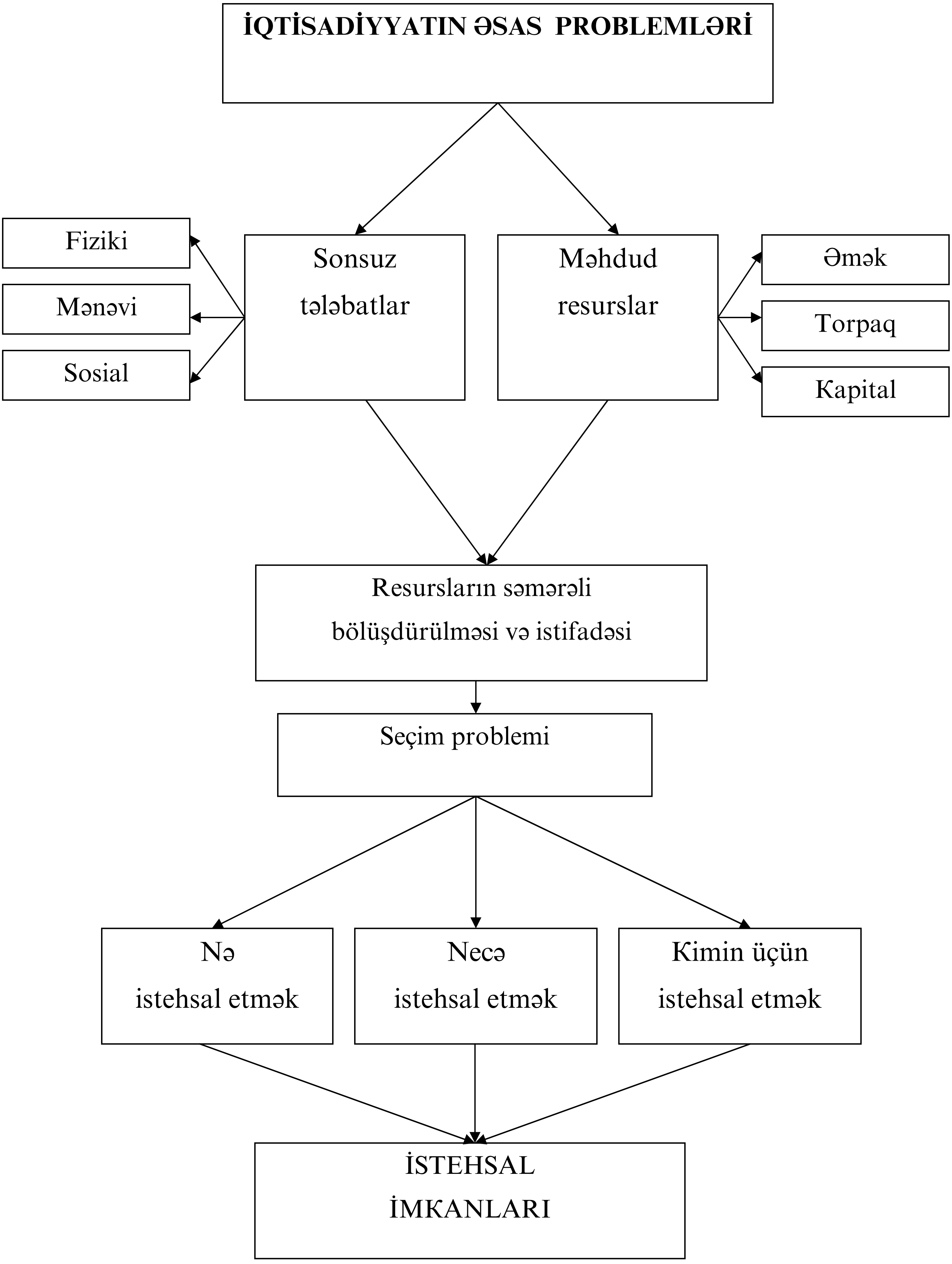

downloaded from KitabYurdu.az

İQTİSADİ SİSTEMİN (İ/S) MƏZMUNU

İ/s maddi və qeyri-maddi nemətlərin istehsalçıları və istehlakçıları arasında xüsusi təşkil edilmiş iqtisadi əlaqələr sistemidir.

İ/s məhdud iqtisadi resurslardan səmərəli istifadə etməklə cəmiyyət və insanların tələbatlarını ödəmək üçün yaradılmış iqtisadi qurumların qarşılıqlı əlaqəsinin təmin edilməsi sistemidir.

İ/s cəmiyyət qarşısında dayanan sosial-iqtisadi problemlərin həllinə yönəldilmiş təşkilatı-iqtisadi mexanizmlərin vəhdəti və məcmusudur.

İ/s təkrar istehsal prosesində fəaliyyət göstərən iqtisadi subyektlərin və bütövlükdə cəmiyyətin tələbatlarının və maraqlarının ödənilməsinə yönəldilmiş istehsal imkanlarına malik olan institutsional, texniki-texnoloji, təşkilatı-struktur, sosial-iqtisadi, təbii-resurs və sosial-psixoloji parametrlərin məcmusudur.

downloaded from KitabYurdu.az

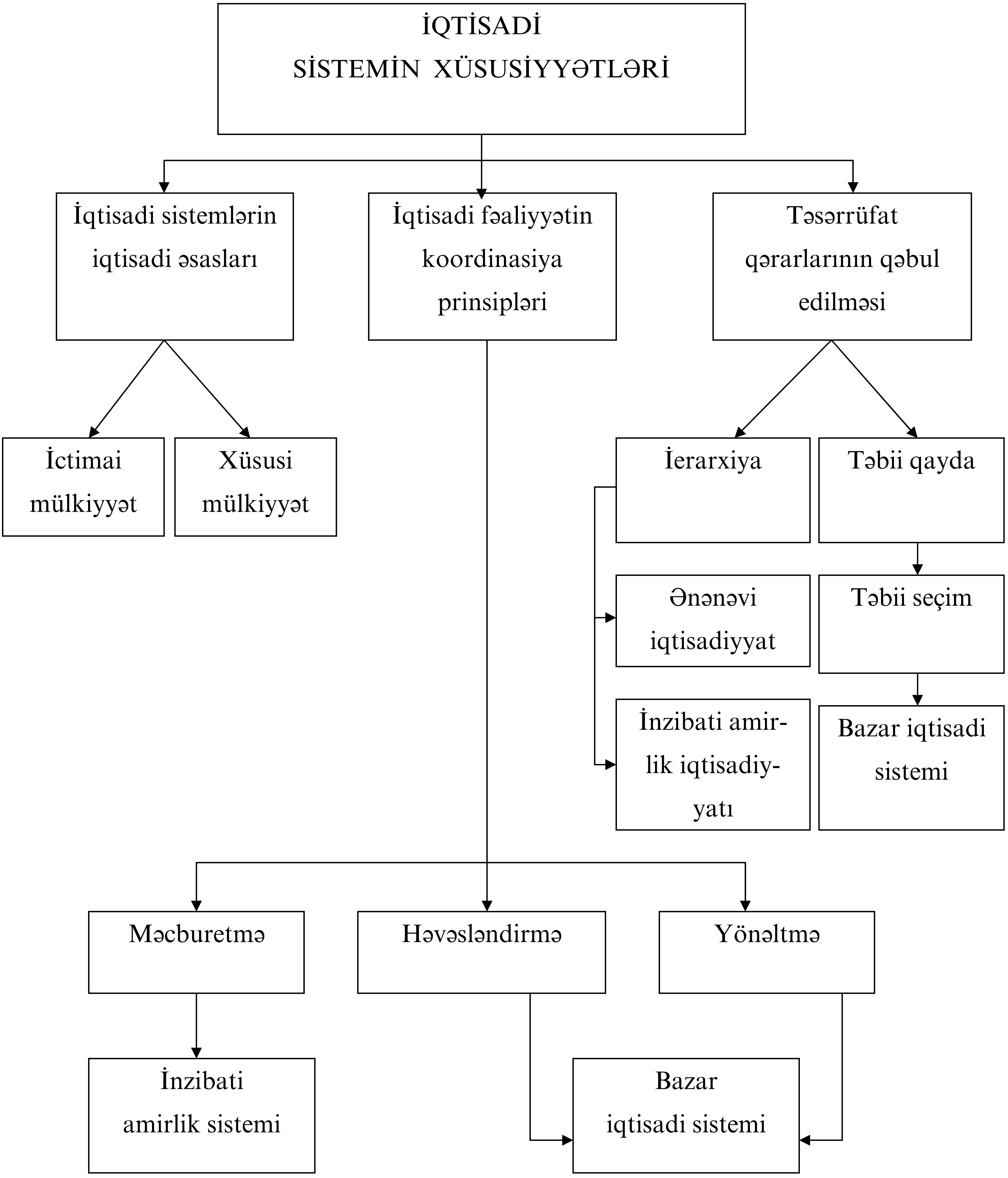

downloaded from KitabYurdu.az

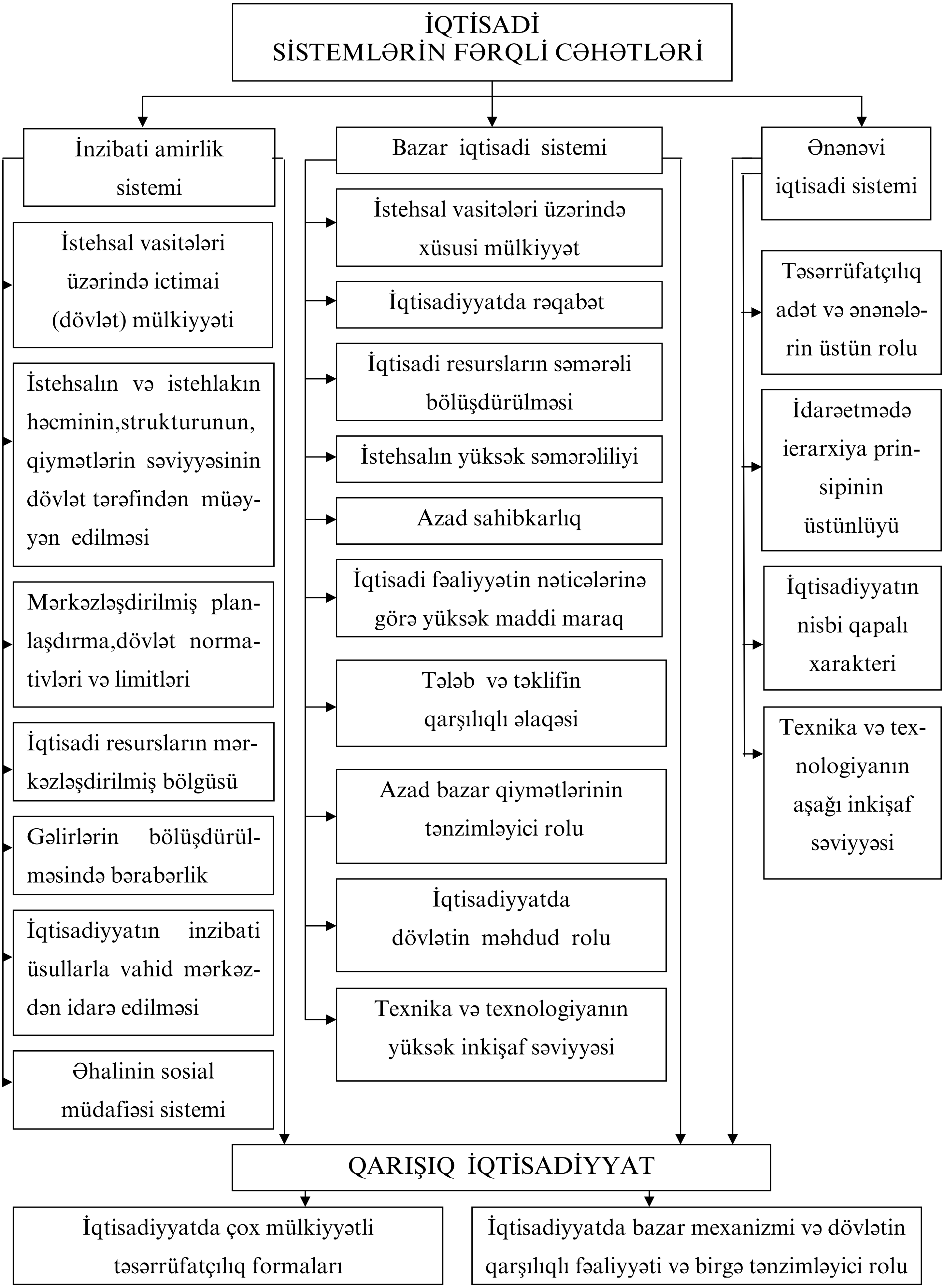

downloaded from KitabYurdu.az

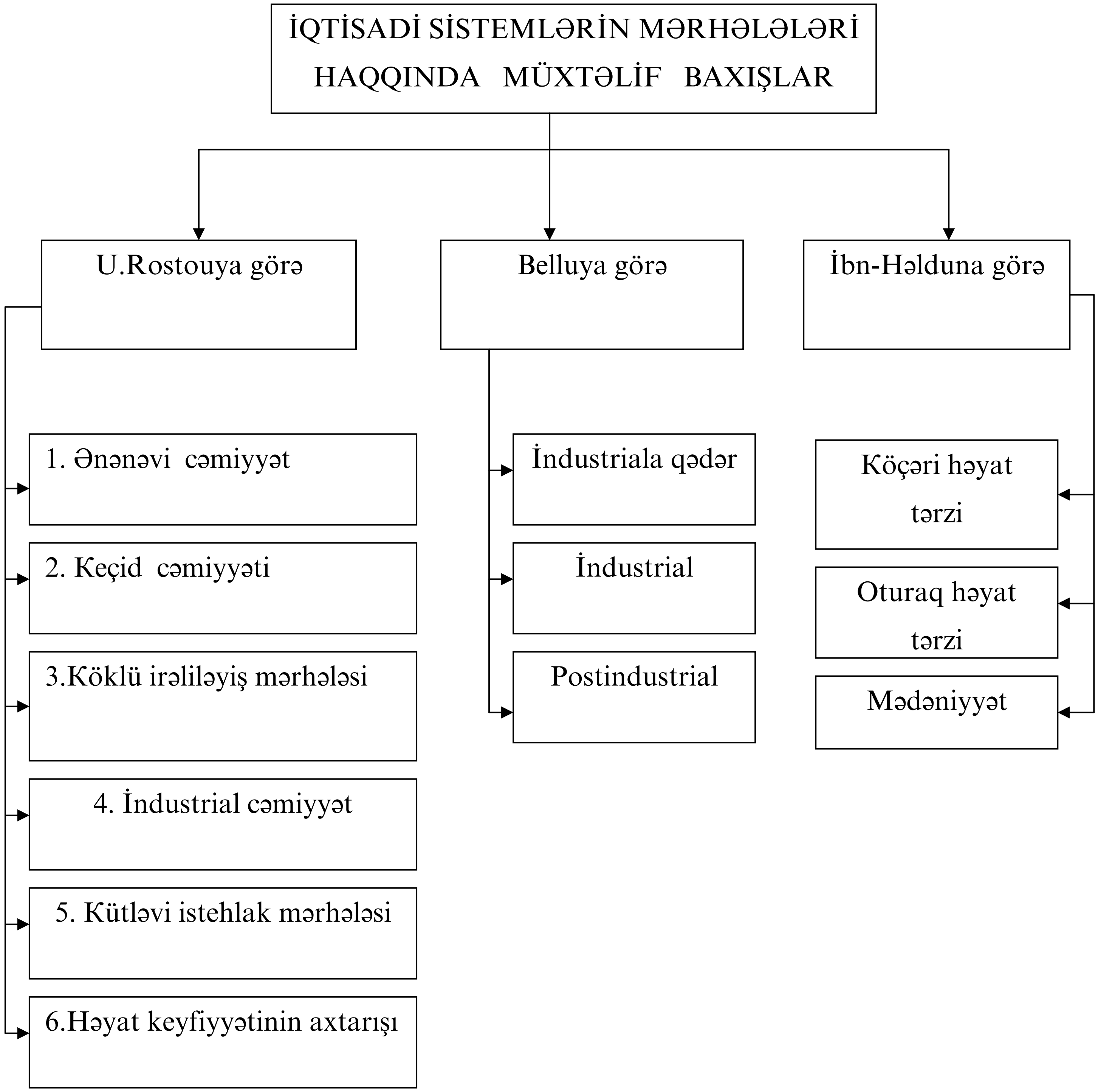

downloaded from KitabYurdu.az

İSTEHSAL İMKANLARI QRAFİKLƏRİ

Şəkil 1.

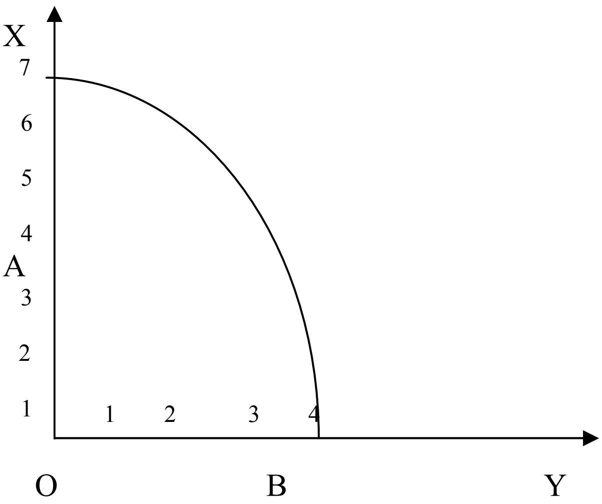

Şəkil 2.

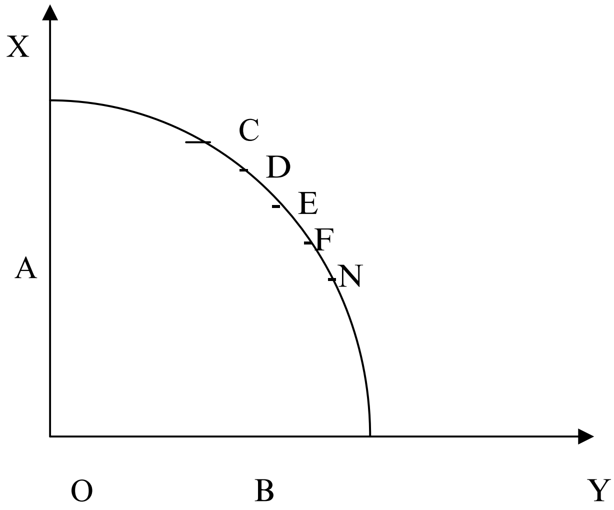

1) Şəkil 1. – cəmiyyətin iqtisadi resursları 7 vahid həcmində A məhsulu və ya 4 vahid həcmində B məhsulu istehsal etməyə imkan verir.

2) Şəkil 2. – İstehsal imkanları üzrənidə yerləşən hər bir nöqtə A və B məhsullarının eyni vaxtda istehsalı nisbətlərini əks etdirir.

downloaded from KitabYurdu.az

Şəkil 3.

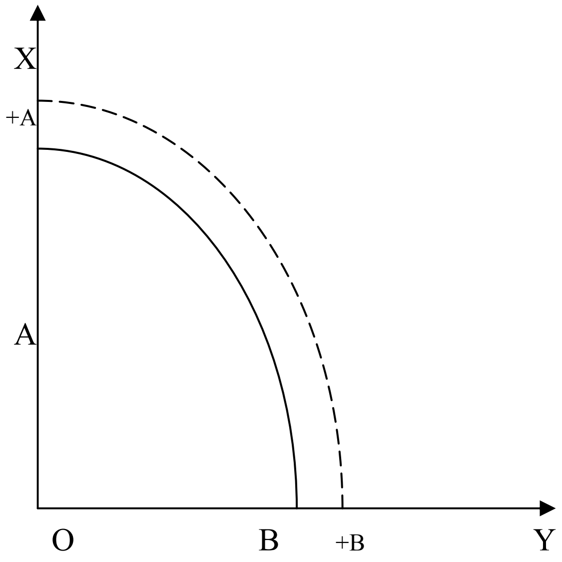

Şəkil 4.

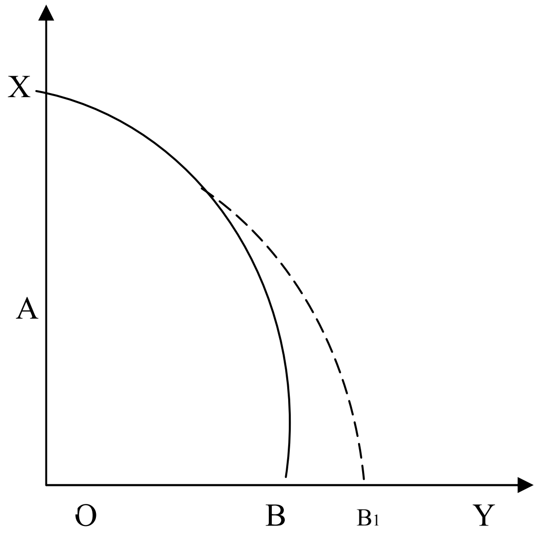

3) Şəkil 3 - cəmiyyətin əlavə imkanları eyni həcmlərdə A və B məhsullarının artırılmasına yönəldilmişdir.

4) Şəkil 4 – cəmiyyətin əlavə imkanları yalnız B məhsulunun artırılmasına yönəldilmişdir.

downloaded from KitabYurdu.az

Şəkil 5.

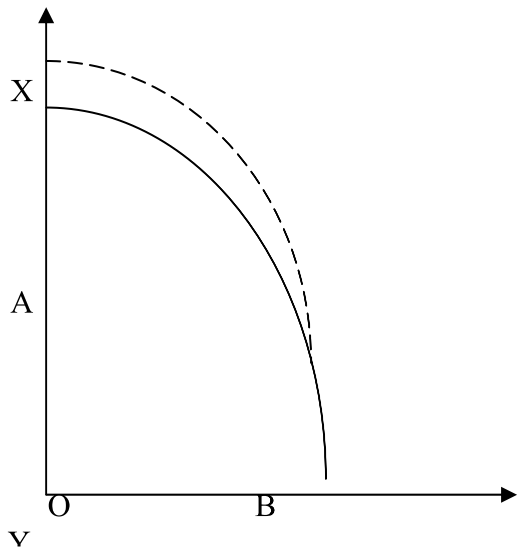

Şəkil 6.

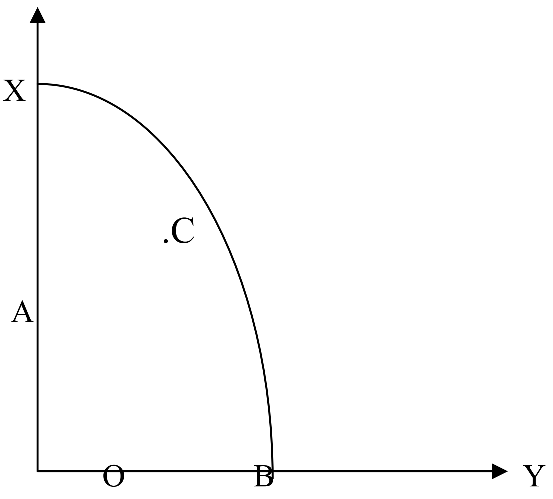

Şəkil 7.

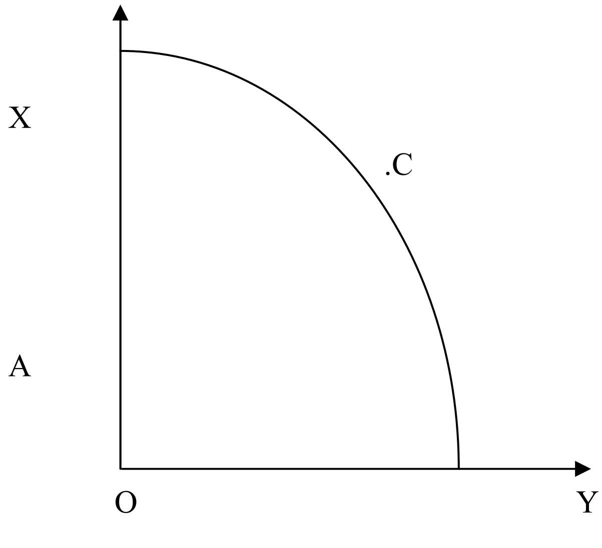

5) Şəkil 5 – cəmiyyətin əlavə imkanları yalnız A məhsulunun istehsalının artırılmasına yönəldilmişdir.

6) Şəkil 6 – İstehsal imkanları qrafiki daxilində yerləşən C nöqtəsi cəmiyyətin istehsal imkanlarından tam istifadə edilməməsini göstərir.

7) şəkil 7 - İstehsal imkanları əyrisi qrafikinin xaricində yerləşən C nöqtəsi hazırda daxili imkanlar hesabına həmin səviyyənin əldə edilməsinin mümkünsüzlüyünü əks etdirir.

downloaded from KitabYurdu.az

5. MÜBADİLƏ NƏZƏRİYYƏSİ. (ƏMTƏƏ TƏSƏRRÜFATI. ƏMTƏƏ, DƏYƏR VƏ PUL NƏZƏRİYYƏLƏRİ)

TƏSƏRRÜFAT FORMALARI

- Natural təsərrüfat → Ənənəvi iqtisadiyyat
- Əmtəə təsərrüfatı → Bazar iqtisadi sistemi
- Planlı təsərrüfat → İnzibati amirlik sistemi

Natural təsərrüfatın xüsusiyyətləri

- Məhsullar şəxsi (ailə) istehlak üçün nəzərdə tutulur
- Məhsullar istehsalı ayrıca götürülmüş təsərrüfat vahidi ilə məhdudlaşır
- İctimai əmək bölgüsünün zəif inkişafı xasdır
- Qapalı, lokal xarakter daşıyır
- Əl əməyi üstün rol oynayır
- İstifadə olunan texnika və texnologiyanın primitiv səviyyəsi

downloaded from KitabYurdu.az

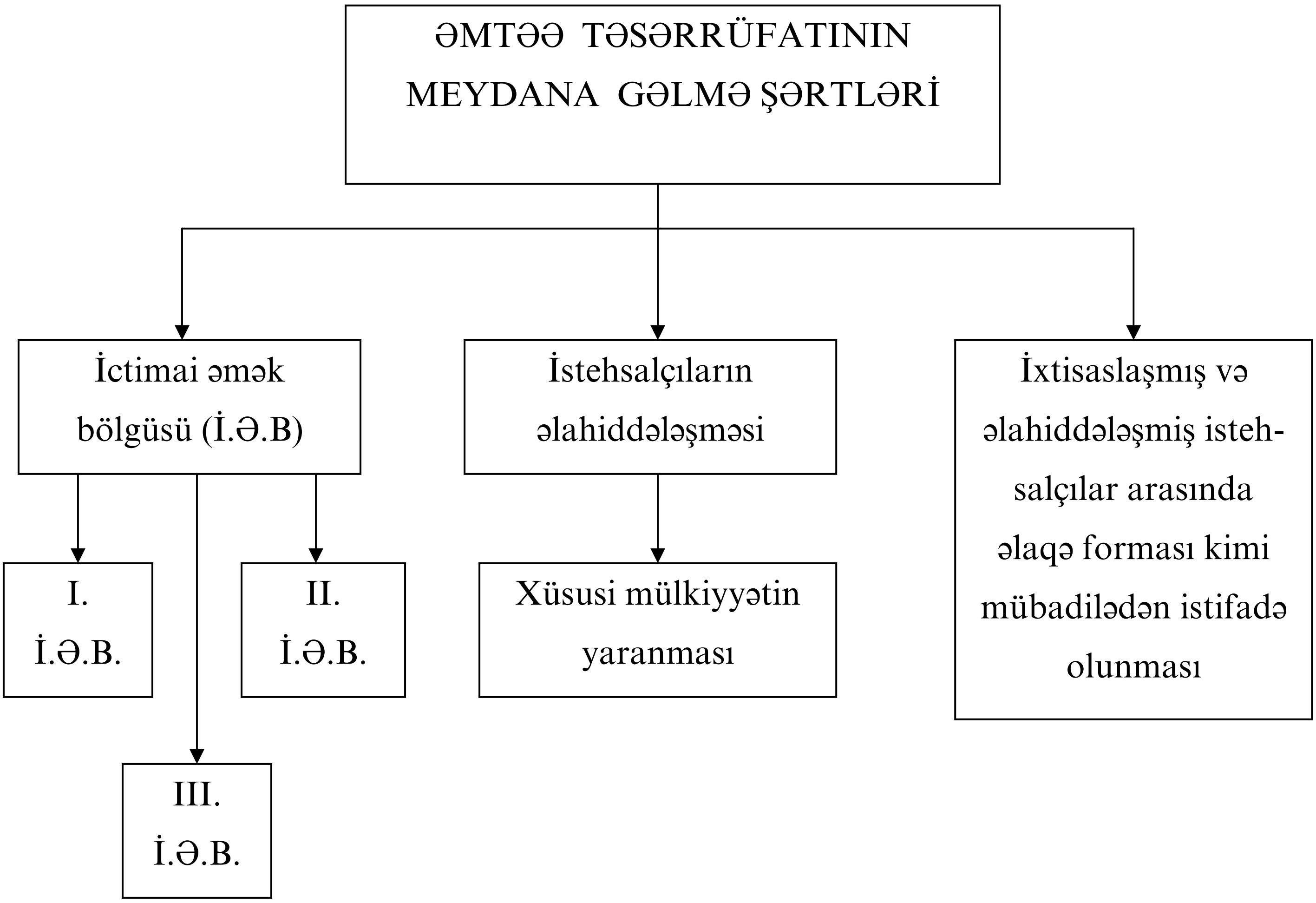

downloaded from KitabYurdu.az

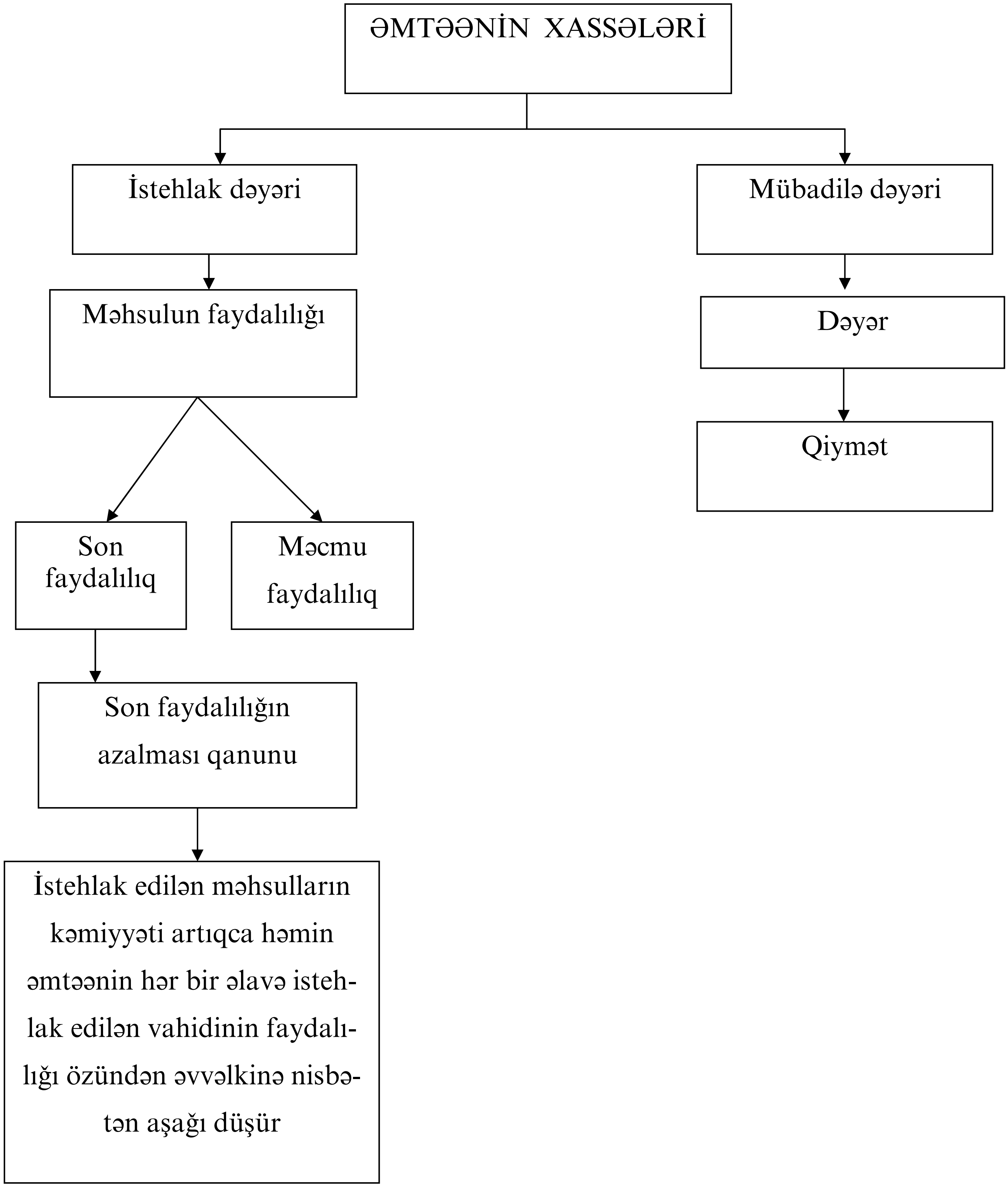

downloaded from KitabYurdu.az

ƏMTƏƏ İSTEHSALININ TİPLƏRİ

Sadə əmtəə istehsalı.

- İstehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyətə əsaslanır.
- İstehsal vasitələri istehlakçıya məxsusdur.
- Mülkiyyətin, istehsal prosesinin və idarəetmənin çulqalaşması.
- İstehsal vasitələrinin mülkiyyətçilərinin şəxsi əməyinə əsaslanır.
- Mübadilə şəxsi istehlak məqsədi ilə həyata keçirilir.
- İstehsal zəif texniki və texnoloji bazaya əsaslanır.
- İstehsalın həcmi məhduddur.

Kapitalist (inkişaf etmiş) əmtəə istehsalı.

- İstehsal vasitələri mülkiyyətçiyə (sahibkara) məxsusdur.
- İstehsal muzdlu əməkdən istifadəyə əsaslanır.
- İstehsal genişlənmək, inkişaf etmək, mənfəət naminə həyata keçirilir.
- İstehsal inkişaf etmiş texniki, texnoloji baza əsasında qurulur.
- Resurslara görə gəlirlər əmək haqqı, mənfəət, renta, faiz şəklində çıxış edir.
- Mülkiyyət, əmək və idarəetmə funksiyaları bir-birindən təcrid olunmuşdur.
- İstehsalın həcmi və strukturu bazar qüvvələri tərəfindən müəyyən olunur.

Planlı əmtəə istehsalı.

- İstehsal vasitələri üzərində ictimai mülkiyyətə əsaslanır.
- İstehsal üçün zəruri olan iqtisadi resurslar dövlət tərəfindən bölüşdürülür və reqlamentləşdirilir.
- Əmtəənin qiyməti dövlət tərəfindən müəyyən edilir və tənzimlənir.
- Rəqabətin olmadığı şəraitdə həyata keçirilir.
- İstehsalın həcmi və strukturu dövlət tərəfindən müəyyən edilir.
- Əmtəə istehsalçılarının iqtisadi azadlıq səviyyəsi xeyli aşağıdır.

downloaded from KitabYurdu.az

DƏYƏR FORMALARININ İNKİŞAFI VƏ PULUN MEYDANA GƏLMƏSİ (TƏKAMÜL NƏZƏRİYYƏSİ)

↓

Sadə dəyər forması.

20 kq taxıl = 1 qoyun

↓

GENİŞ DƏYƏR FORMASI

20 kq taxıl =
- 1 balta
- 3 qr. qızıl
- 2 köynək
- 1 qoyun

↓

ÜMUMİ DƏYƏR FORMASI

- 20 kq. taxıl
- 1 balta
- 3 qr. qızıl
- 2 köynək

= 1 qoyun

↓

DƏYƏRİN PUL FORMASI

- 20 kq. taxıl
- 1 balta
- 1 qoyun
- 2 köynək

= 3 qr. qızıl

downloaded from KitabYurdu.az

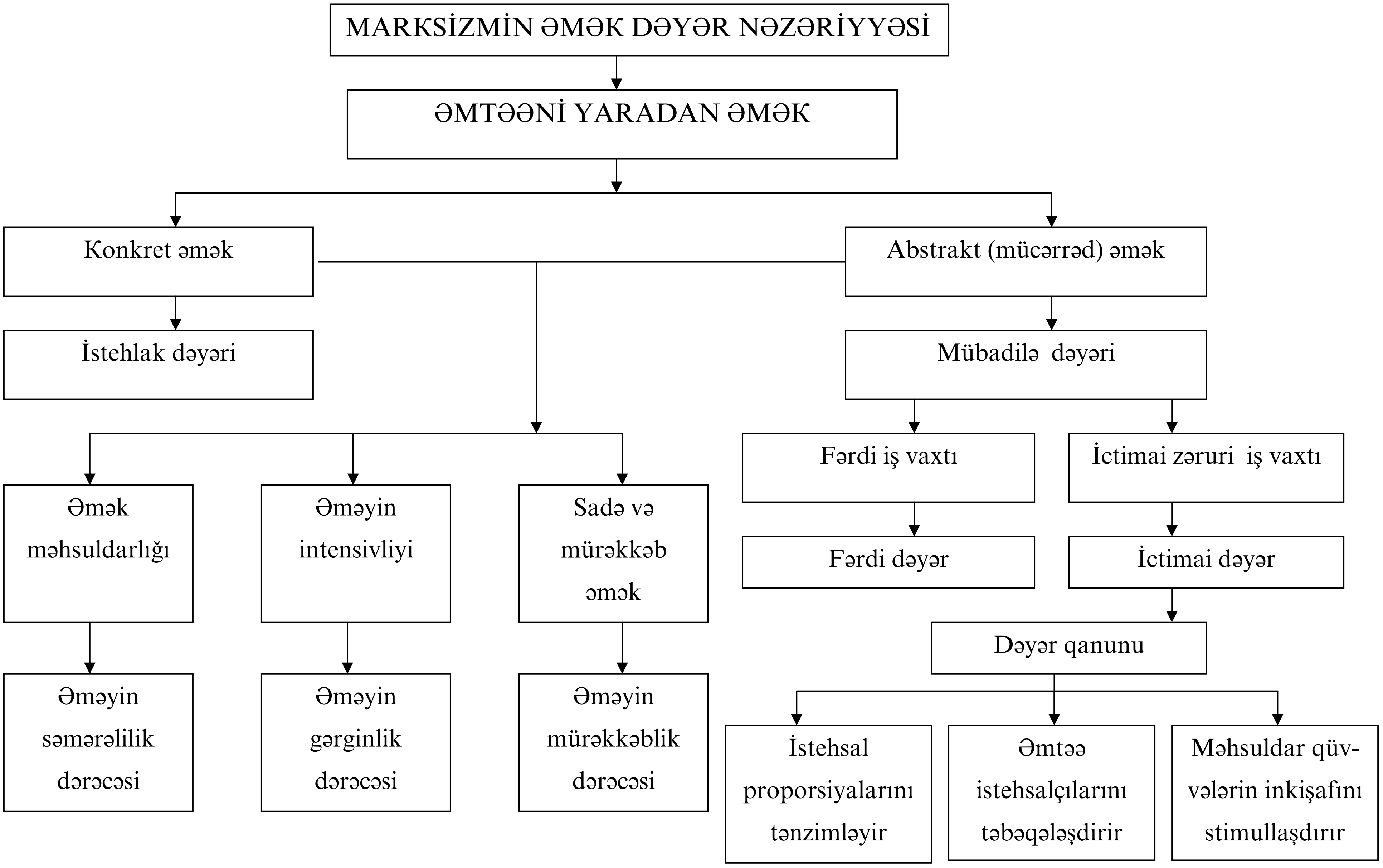

downloaded from KitabYurdu.az

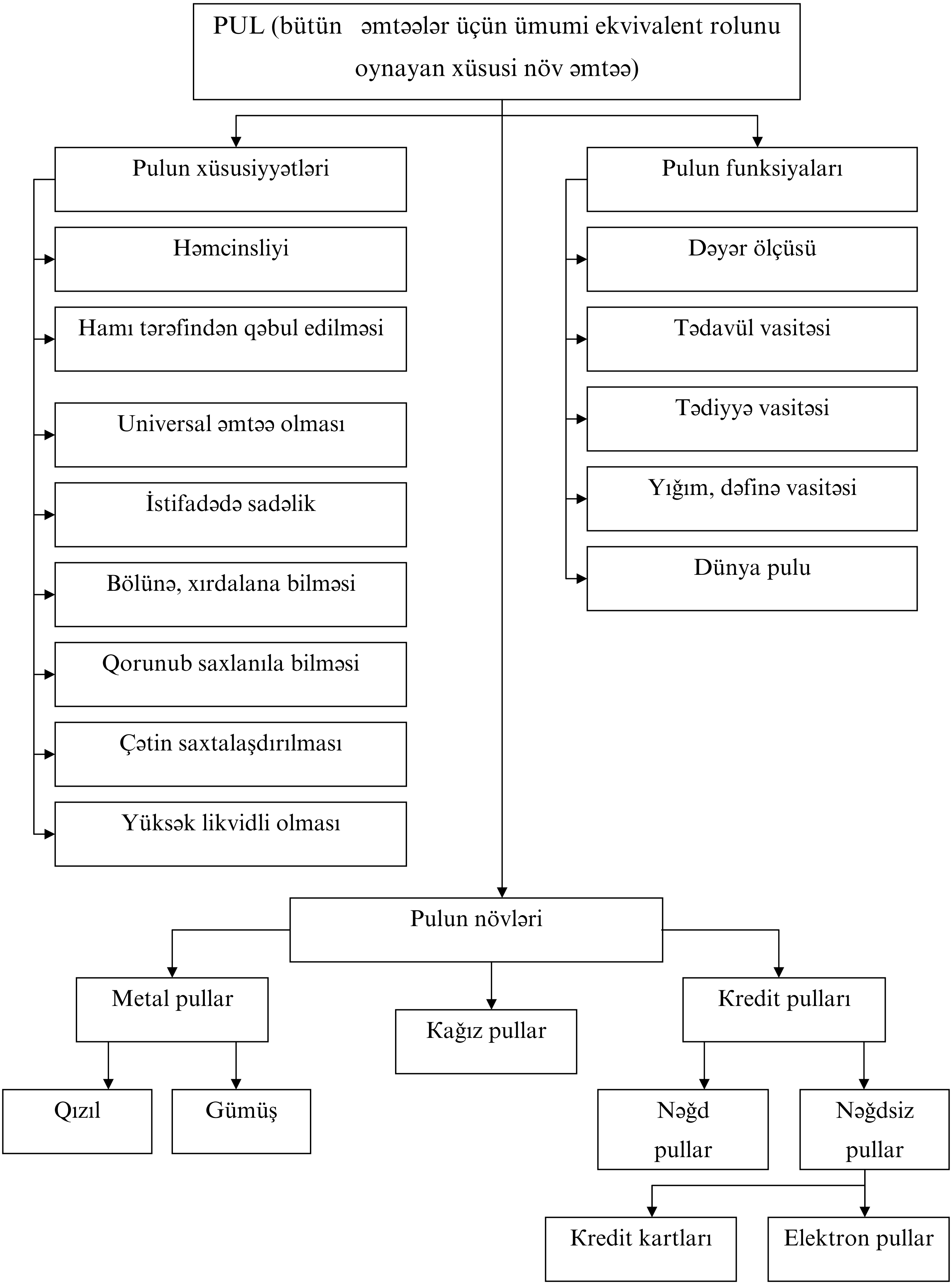

downloaded from KitabYurdu.az

TƏDAVÜL ÜÇÜN LAZIM OLAN PULUN MİQDARI (M)

MV= PQ buradan

M= PQ / V

M- tədavül üçün lazım olan pulun miqdarı

P- qiymətlərin səviyyəsi (əmtəə və xidmətlərin orta qiymət indeksi)

Q- UMM-nın real səviyyəsi

V- pul vahidinin dövr sürəti (pulların il ərzində orta hesabla neçə dəfə əmtəə və xidmətlərin alınmasına sərf edilməsi)

PUL NƏZƏRİYYƏLƏRİ	
1. Metallist pul nəzəriyyəsi	Pullar qiymətli metallara bərabər tutulur.
2. Nominalist nəzəriyyəsi	Pullar yalnız dəyər nişanələridir, şərti hesablaşma vahidləridir, dövlət hakimiyyətinin və hüquqi münasibətlərin məhsuludur.
3. Kəmiyyət nəzəriyyəsi	Pulun dəyərinin səviyyəsi onun kəmiyyətilə tərs mütənasibidir.
4. Tənzimlənən valyuta nəzəriyyəsi	Dövriyyədə olan pulların kəmiyyətinin tənzimlənməsi əmtəələrin qiymətinin, əmək haqqının, məhsul istehsalının həcminin normal səviyyədə saxlanılmasının, işsizliyin aradan qalldırılmasının əsas vasitəsidir.

downloaded from KitabYurdu.az

6. BAZAR VƏ BAZAR İQTİSADİYYATI

BAZARIN MAHİYYƏTİ HAQQINDA MÜXTƏLİF YANAŞMALAR	
1.	Əmtəə və pulların tədavülü sferasıdır.
2.	Alıcılar və satıcılar arasında tələb və təklifin dinamikasından asılı olaraq dəyişən sərbəst qiymətlərin formalaşması əsasında yaranan iqtisadi münasibətlər sistemidir.
3.	İstehsalçılar və istehlakçılar arasında bilavasitə əlaqə yaradan əmtəə tədavülü münasibətlərinin məcmusudur.
4.	Alıcıları və satıcıları bir yerə cəmləşdirən mexanizmdir.
5.	Ölkə daxilində və ölkələr arasında mübadilə sferasıdır.
6.	Tələb və təklifin tarazlığı məkanıdır.
7.	İstehsalçı və istehlakçıların qarşılıqlı əlaqəsini və qarşılıqlı fəaliyyətini təmin edən mexanizmdir.
8.	Ticarət sövdələşmələrinin həyata keçirildiyi yerdir.
9.	Əmtəə istehsalı və mübadiləsi qanunları əsasında təşkil edilmiş mübadilədir.
10.	Sərbəst şəkildə iqtisadi qərarlar qəbul edən alıcıların və satıcıların qarşılıqlı münasibətlər sistemidir.
11.	Mülkiyyət formalarının, əmtəə-pul əlaqələrinin və maliyyə-kredit sisteminin əlaqəli şəkildə istifadəsi əsasında iqtisadiyyatın fəaliyyətinin mürəkkəb mexanizmidir.
12.	Təkrar istehsalın butun fazalarında alqı-satqı vasitəsi ilə həyata keçirilən təşkilati-iqtisadi münasibətlər sistemidir.
13.	İstehsal amillərinin və hazır məhsulların real qiymətləndirilməsi mexanizmidir.

downloaded from KitabYurdu.az

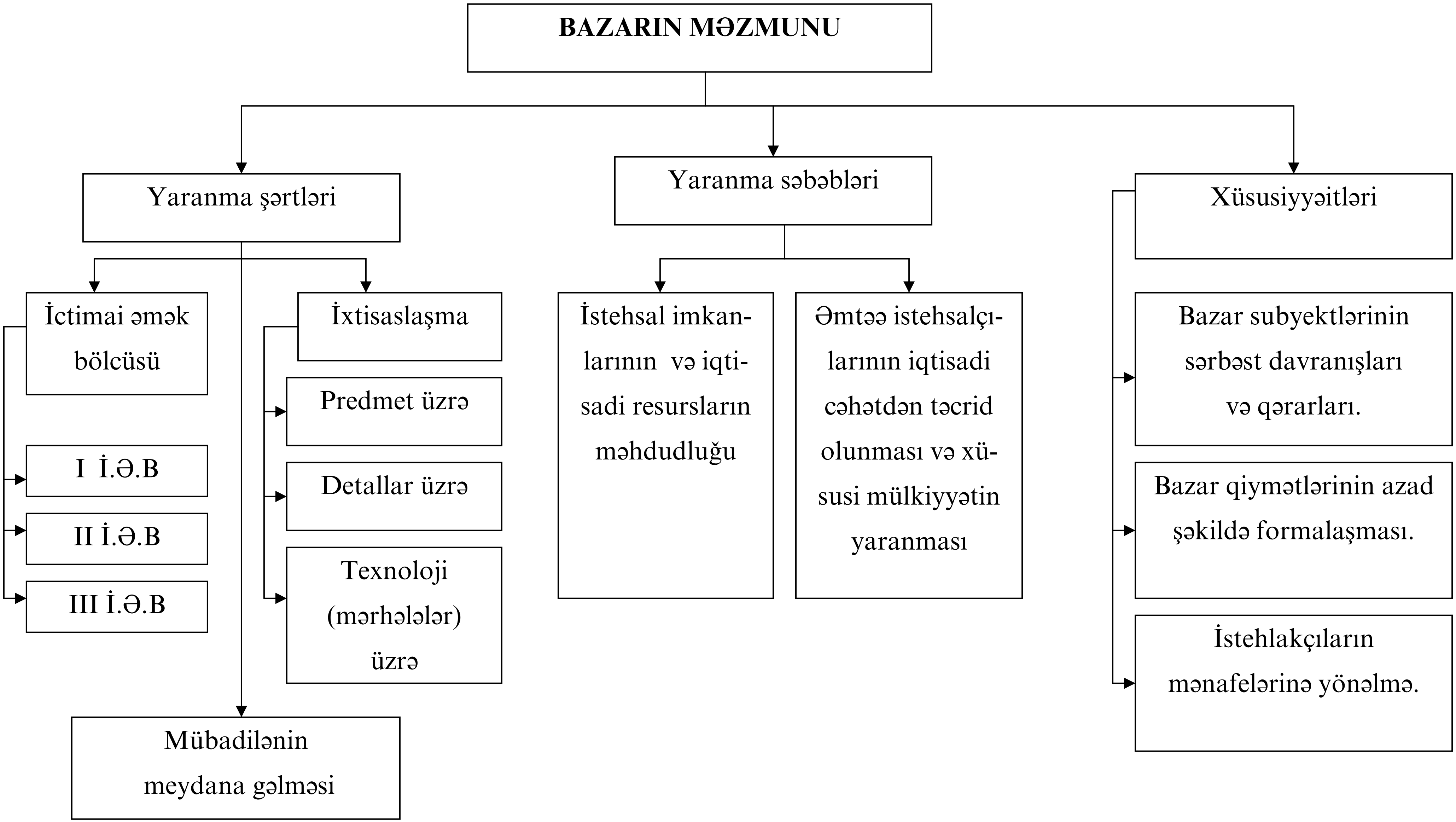

downloaded from KitabYurdu.az

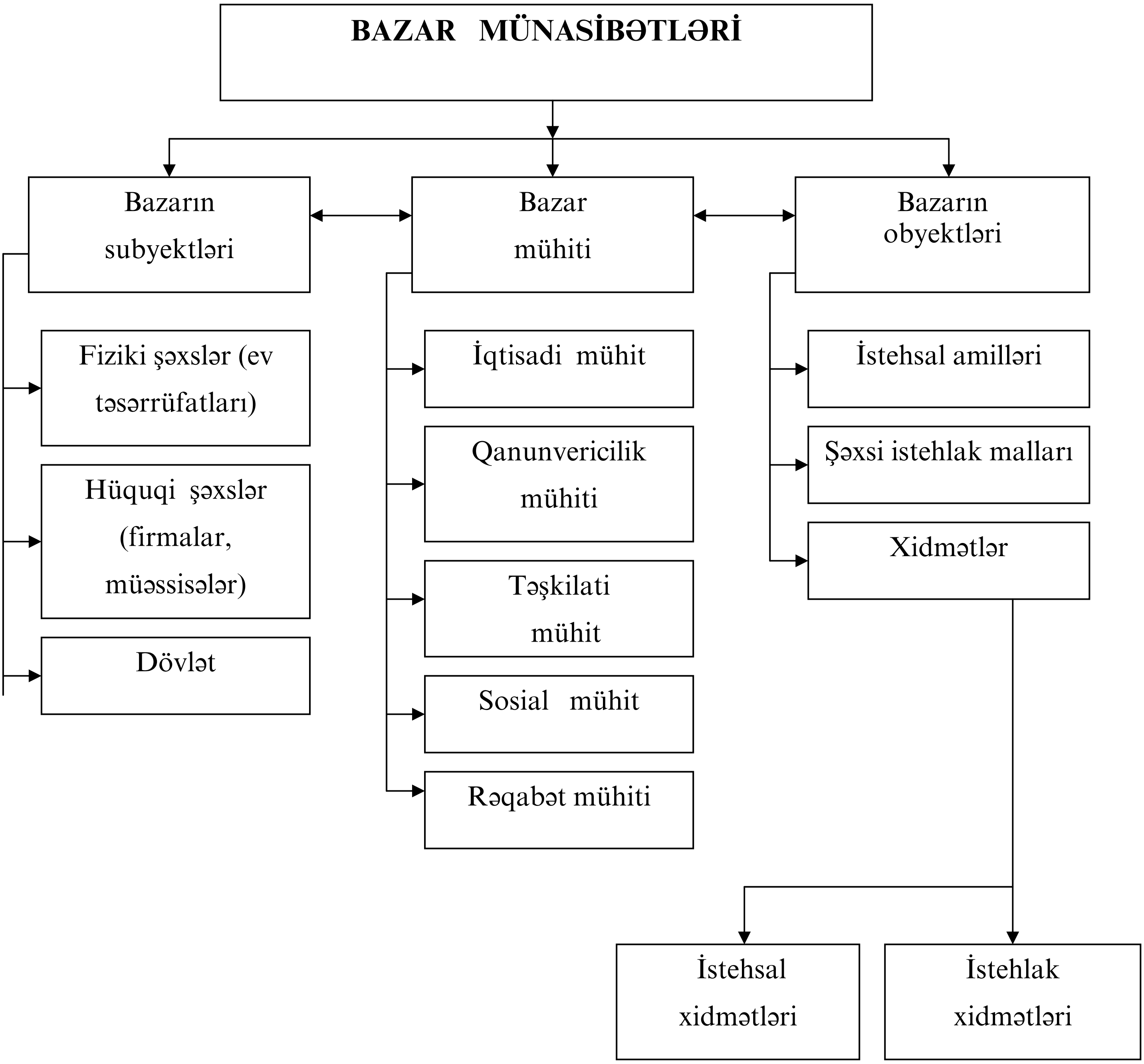

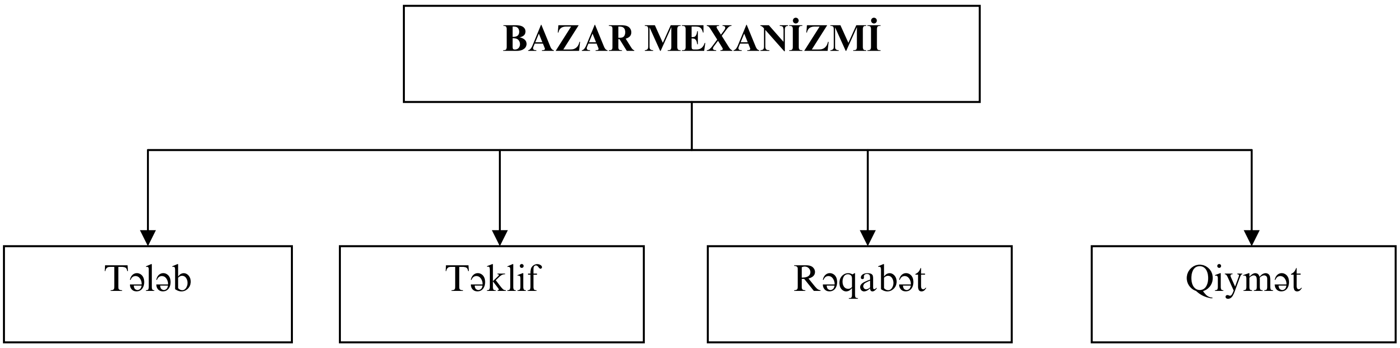

downloaded from KitabYurdu.az

BAZAR SUBYEKTLƏRİNİN QARŞILIQLI FƏALİYYƏTİ

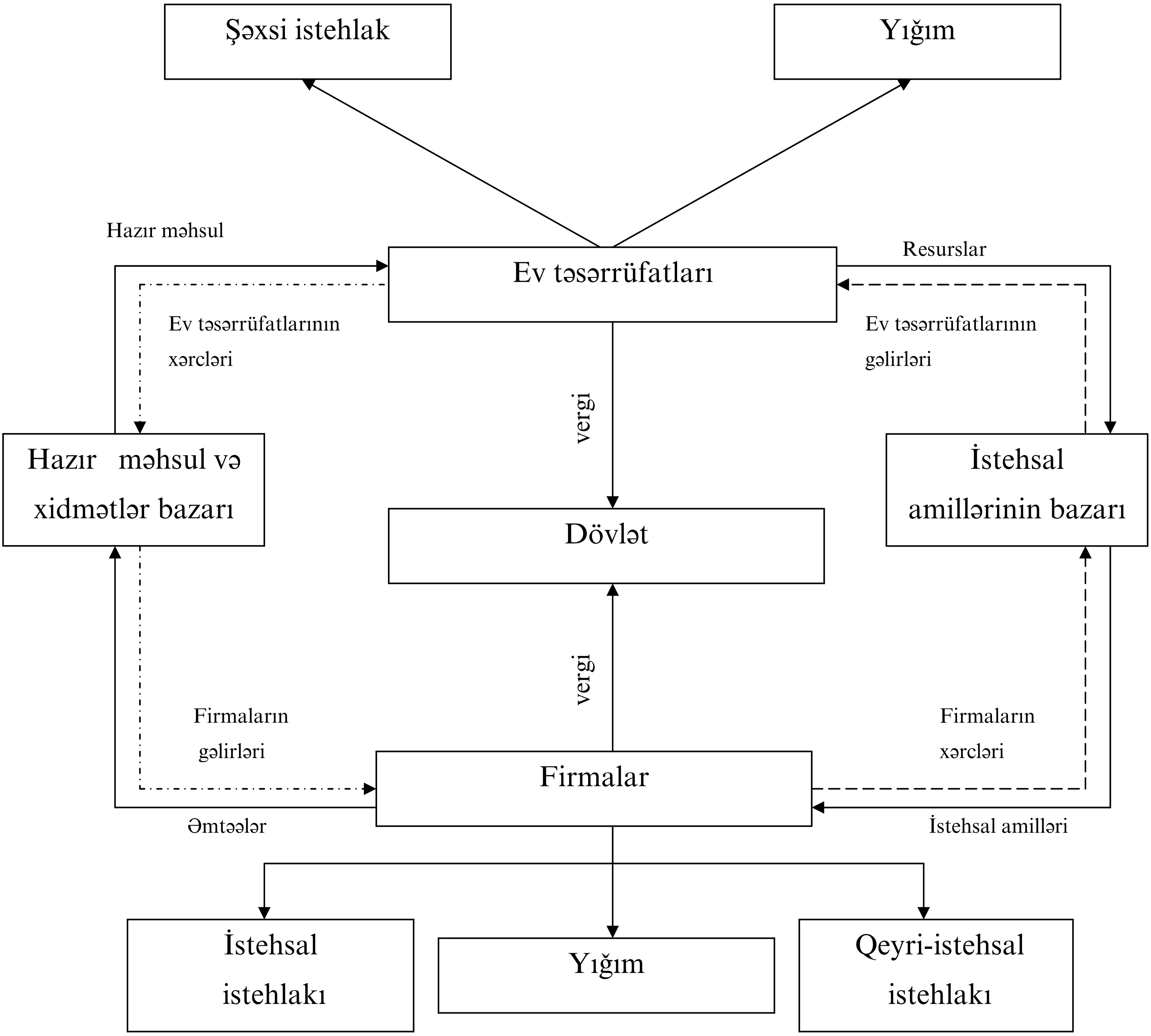

downloaded from KitabYurdu.az

BAZARIN FUNKSİYALARI

Tənzimləyici- iqtisadi proseslərinin tələb və təklif əsasında tənzimlənməsi.

Stimullaşdırıcı-məsrəflərin aşağı salınmasının, texnika və texnologiyanın təzələnməsinin stimullaqdırılması.

İnformativ - bazar subyektlərinə qiymət vasitəsilə bazar konyukturası haqqında məlumatların çatdırılması.

Bölüşdürücü – iqtisadi resursların bazarın (istehlakçıların) tələbləri əsasında müxtəlif məhsullar istehsalına və iqtisadi fəaliyyət formaları arasında bölüşdürülməsi.

Sistem əmələ gətirici- təkrar istehsalın fazalarının vahid sistemdə əlaqələndirilməsi.

Qiymətləndirici - əmtəə istehsalçılarının əməyinin ictimaiyyət tərəfindən qiymətləndirilməsi.

Təbəqələşdirici- əmtəə istehsalçılarının təbəqələşdirilməsi.

Vasitəçilik- alıcılar və satıcılar arasında məhsulun əldə edilməsi və reallaşdırılması üzrə vasitəçilik edilməsi

downloaded from KitabYurdu.az

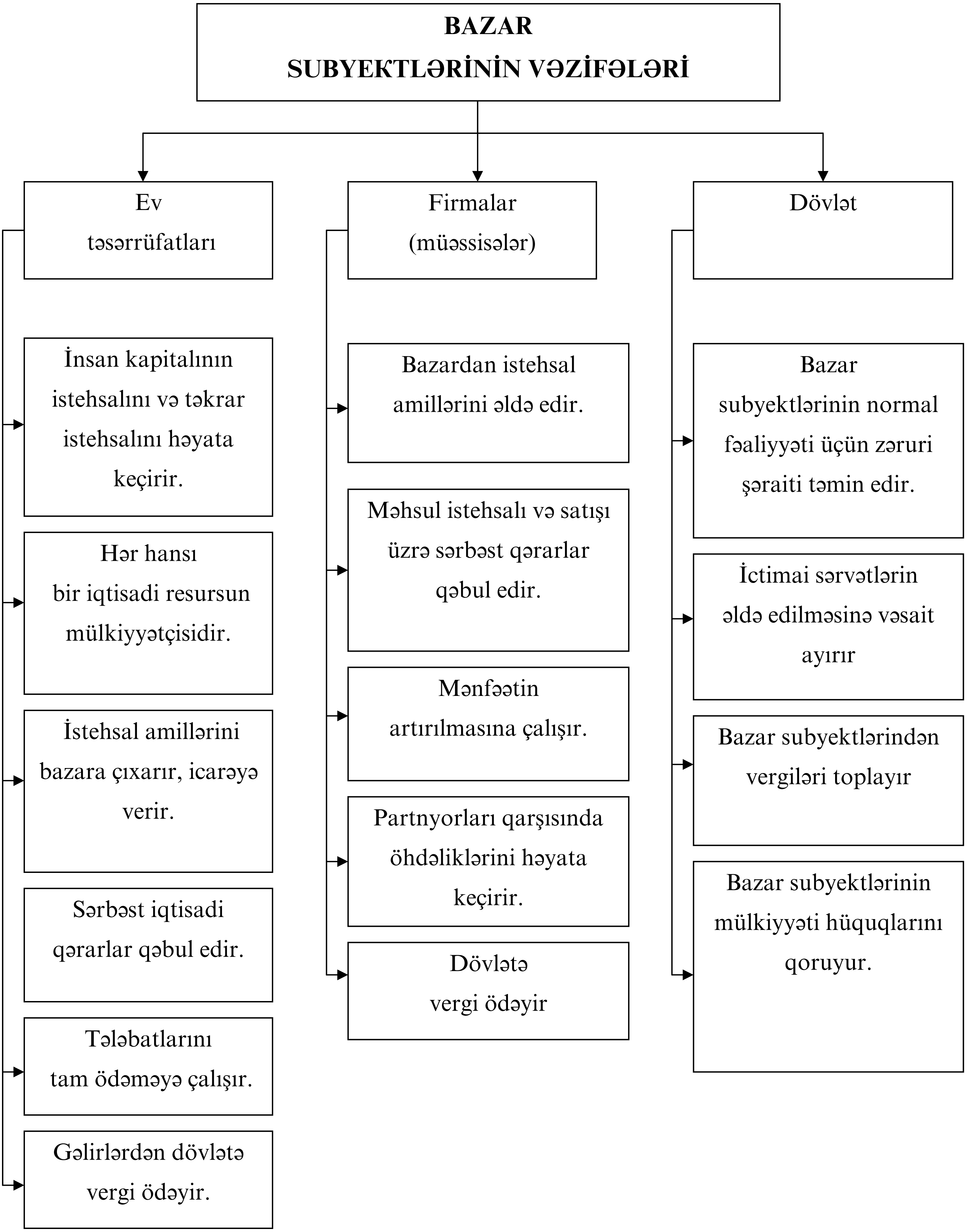

downloaded from KitabYurdu.az

BAZAR İQTİSADİYYATI – istehsal amilləri üzərində xüsusi mülkiyyətə və təsərrüfat subyektlərinin sərbəst qərarlarına əsaslanan iqtisadi sistem.

Üstünlükləri	Çatışmazlıqları
İqtisadiyyatın yüksək iqtisadi səmərəliliyi	Sosial təbəqələşmə
İqtisadi resursların səmərəli bölüşdürülməsi	İşsizlik
İqtisadi subyektlərin sərbəstliyinin təmin edilməsi	İnflyasiya
İqtisadi subyektlərin dəyişkən şəraitə tez bir zamanda uyğunlaşması üçün zəruri mühitin mövcudluğu	Gəlirlərin qeyri bərabər bölüşdürülməsi
ETT-nin nailiyyətlərindən maksimum istifadə və stimullaşdırma imkanları	İnhisarçılıq
Xroniki qıtlığın mümkünsüzlüyü	İstehsalın tsiklik xarakteri
	İctimai sərvətlərə bazar mexanizmi vasitəsi ilə vəsaitin ayrılmaması
	Ekoloji problemlər

downloaded from KitabYurdu.az

downloaded from KitabYurdu.az

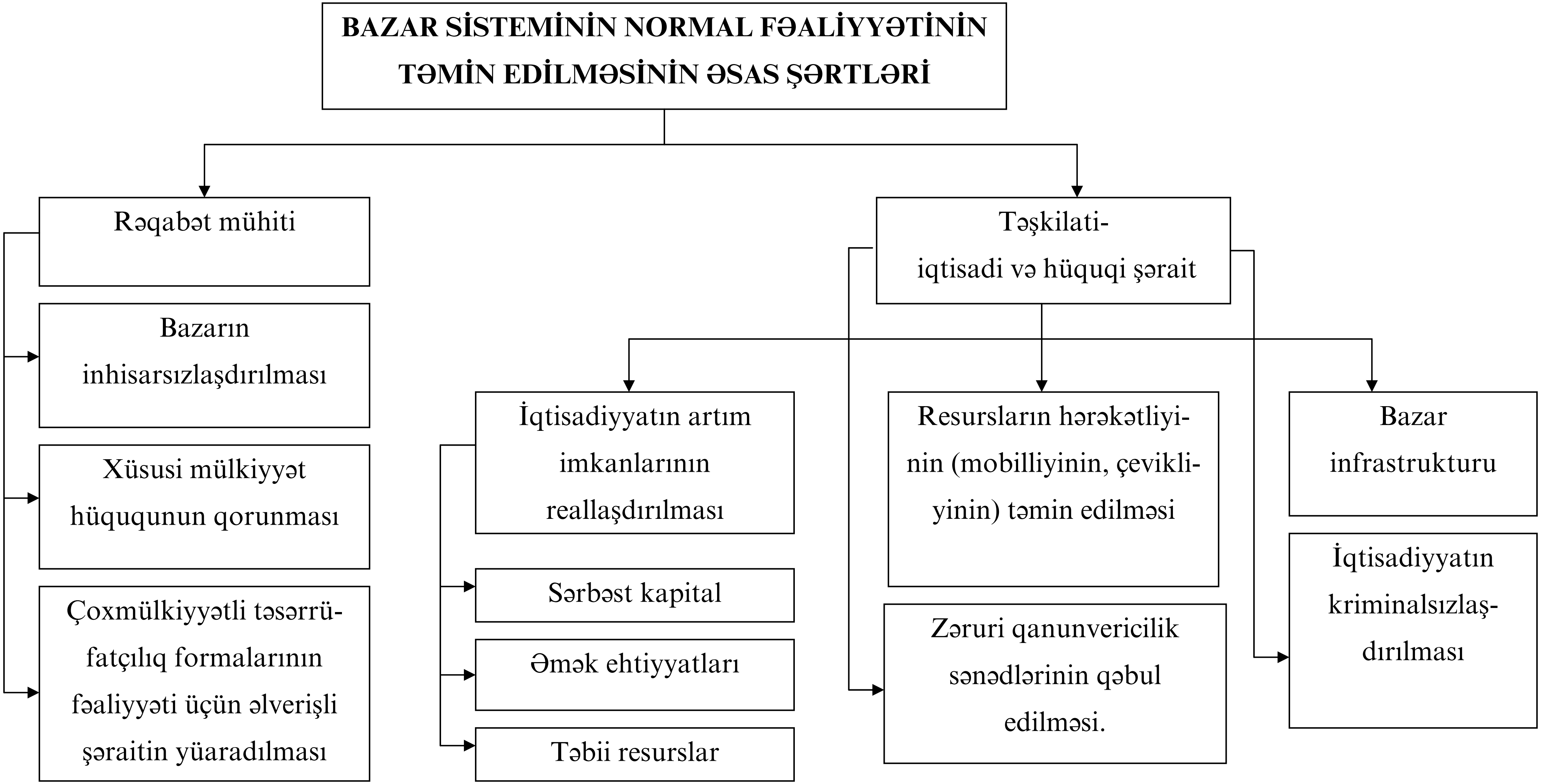

downloaded from KitabYurdu.az

7. BAZAR İQTİSADİYYATININ MODELLƏRİ

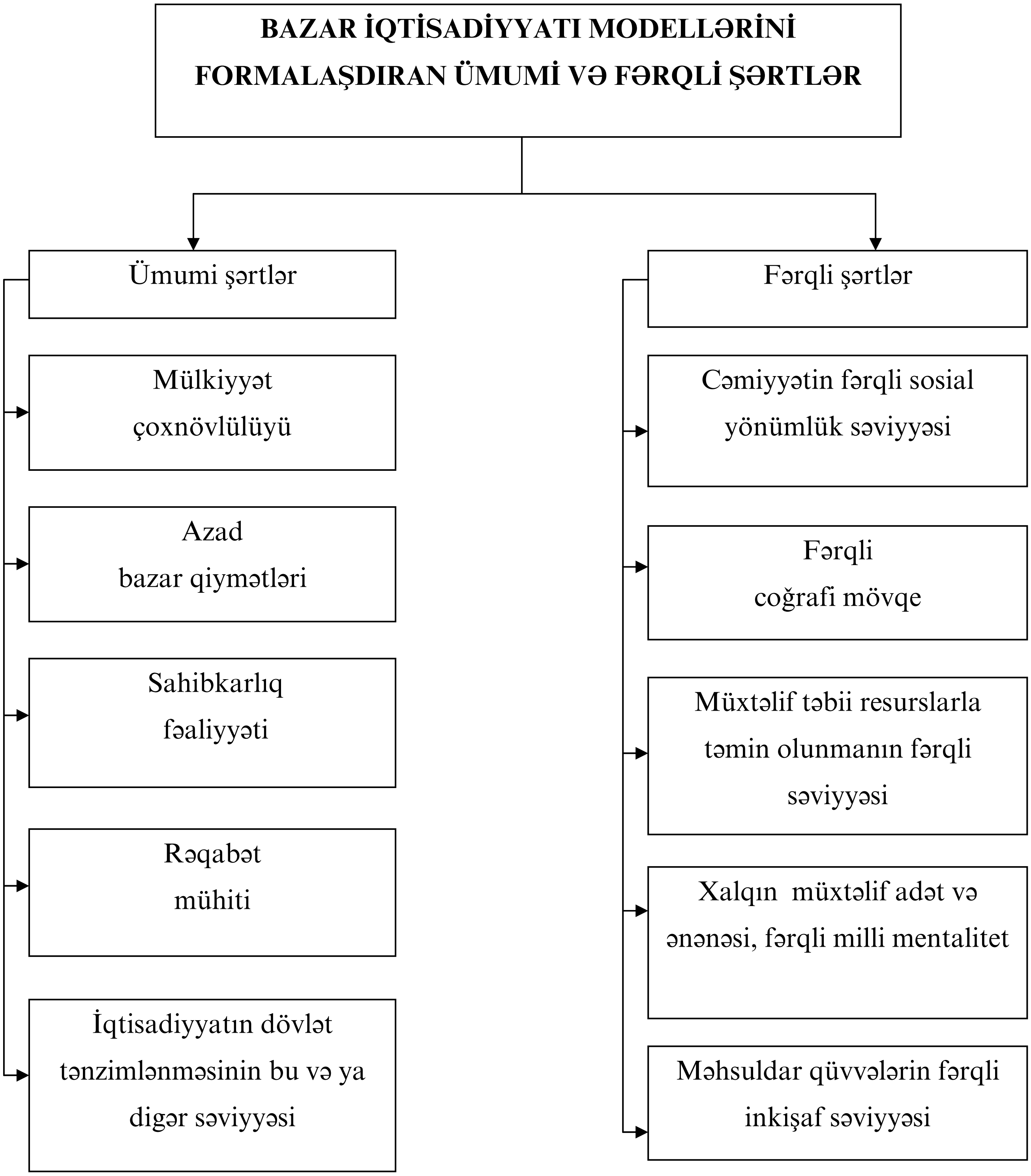

downloaded from KitabYurdu.az

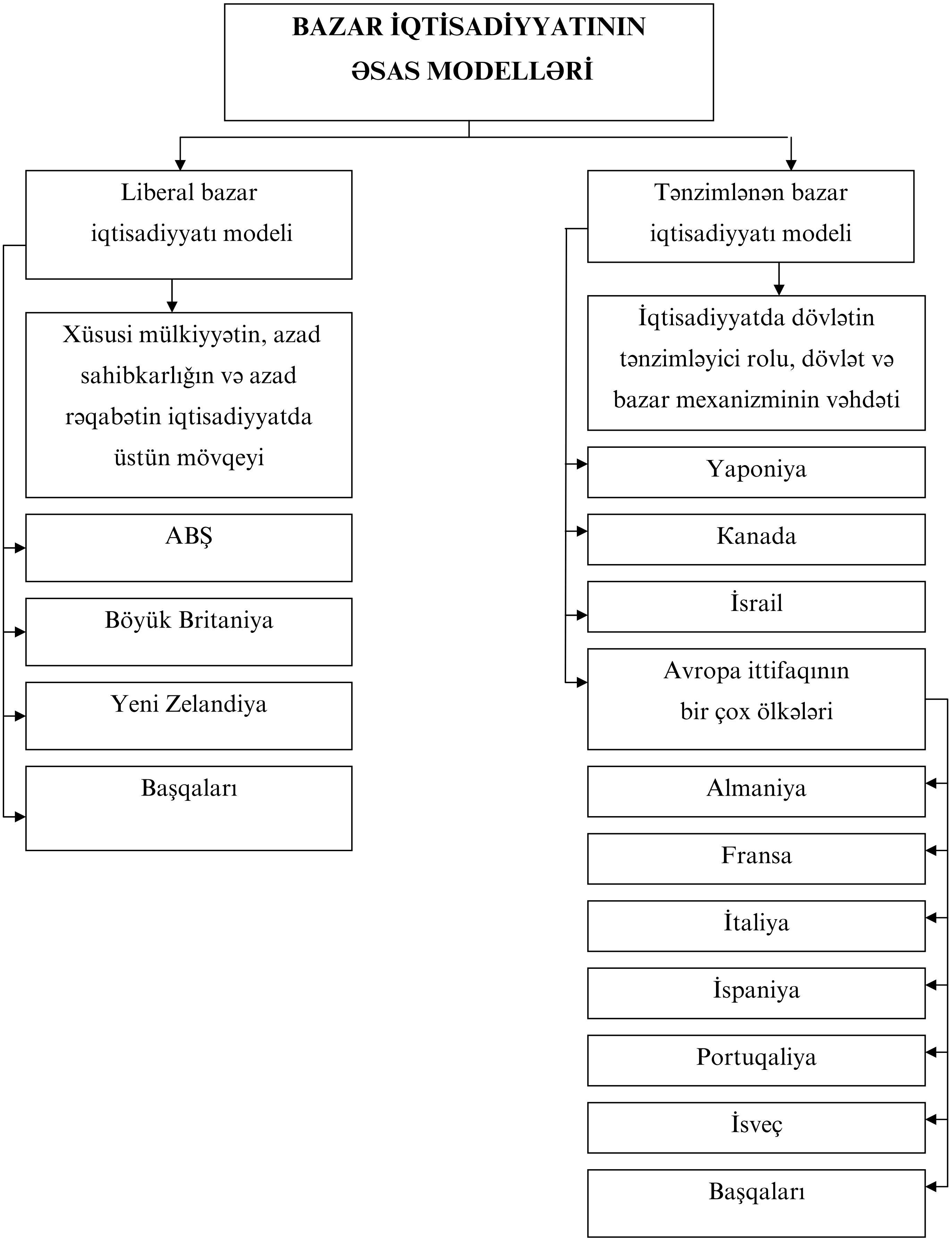

downloaded from KitabYurdu.az

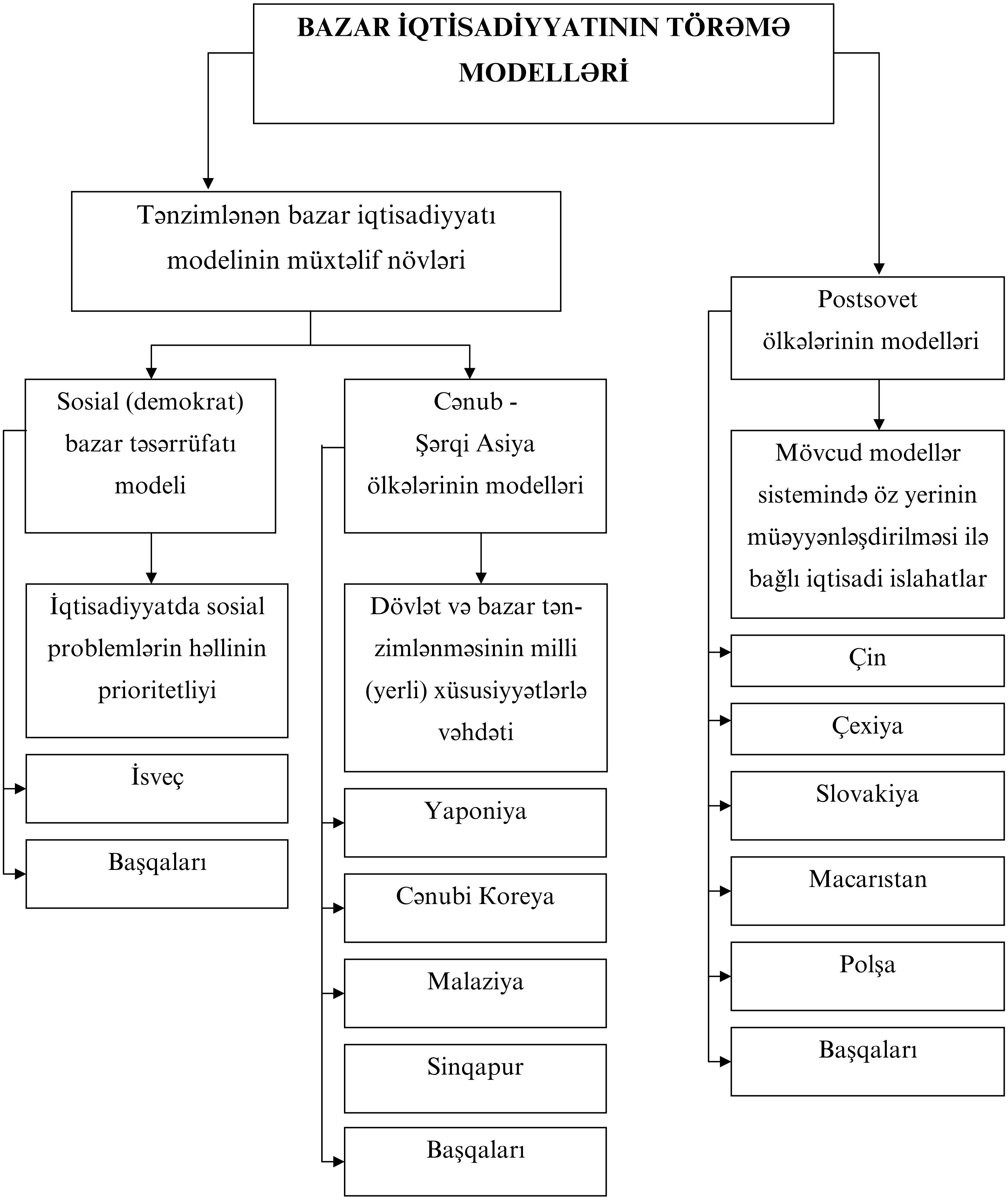

downloaded from KitabYurdu.az

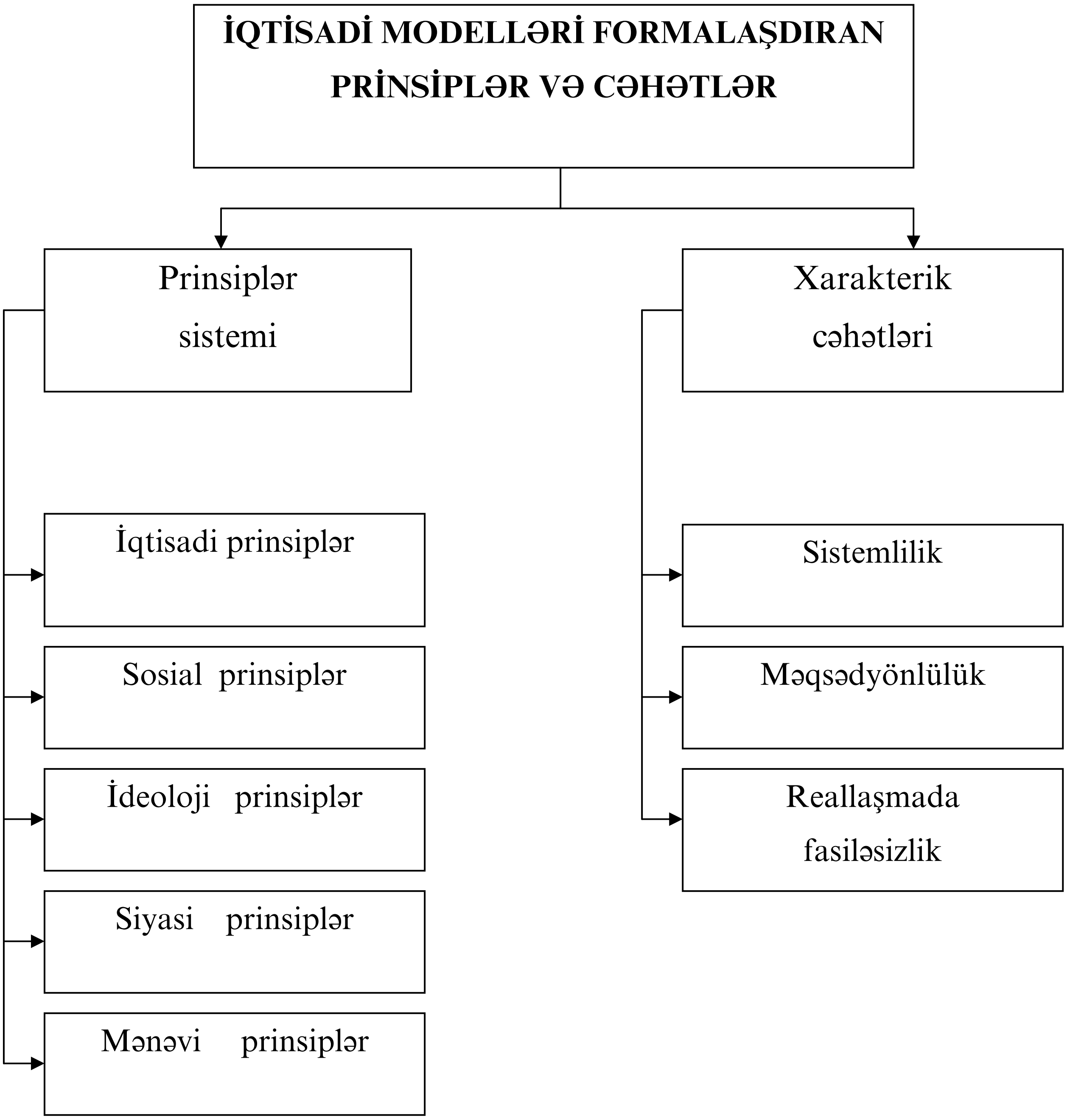

downloaded from KitabYurdu.az

BAZAR İQTİSADİYYATININ ƏSAS VƏ TÖRƏMƏ MODELLƏRİNİN MÜƏYYƏNEDİCİ ƏLAMƏTLƏRİ	
Liberal model	İqtisadiyyata dövlətin məhdud müdaxiləsi, azad sahibkarlıq və təşəbbüskarlıq.
Tənzimlənən bazar iqtisadiyyatı modeli	İqtisadiyyatın dövlət tərəfindən fəal tənzimlənməsi və sosial yönümlüyü, iqtisadiyyatda dövlətin və bazar mexanizminin qarşılıqlı əlaqəsi və fəaliyyəti, neokonservativ yanaşmaların islahatçılıq fəaliyyəti ilə əlaqələndirilməsi;
Gənub- Şərqi Asiya ölkələrinin modelləri	İqtisadiyyatın bütün sahələrinə dövlətin sistemli, məqsədəuyğun və fəal müdaxiləsi; iqtisadi siyasətin uzunmüddətli strategiyası; dövlət və özəl bölmələrin elmi-texniki fəaliyyəti, onların investisiya, struktur islahatları və xarici ticarət sahələrində inteqrasiyası və iqtisadi maraqlarının çulqalaşması; iqtisadiyyatda icma davranış tərzinin və Milli adət ənənələrin bu və ya digər səviyyədə qorunub saxlanılması.
Postsosialist ölkələrin iqtisadi modelləri	Bazar yönümlü iqtisadi islahatların xarakterində, reallaşdırılması sürətində və mərhələlərində ciddi fərqlilik; yerli xüsusiyyətlərdən və bazar iqtisadiyyatının tələblərindən çıxış edərək iqtisadi strategiyanın seçilməsi; dünya təsərrüfat sistemində öz mövqeyini müəyyənləşdirmək istiqamətində iqtisadi fəaliyyət, iqtisadi proseslərdə dövlətin bu və ya digər səviyyədə iştirakı.

downloaded from KitabYurdu.az

ALMAN MODELİ (SOSİAL BAZAR TƏSƏRRÜFATI)

Sosial problemlərin həlli baxımından dövlətin iqtisadiyyata güclü təsiri	Azad sahibkarlıq sistemində kiçik və orta biznesin mühüm əhəmiyyəti, onların dövlət tərəfindən hərtərəfli himayəsi və stimullaşdırılması
İqtisadiyyatın sosial yönümlüyü, dövlətin sosial öhdəlikləri, pulsuz səhiyyə və təhsil	
İqtisadiyyatın əsas makroiqtisadi göstəricilərinin dövlət tərəfindən planlaşdırılması	İqtisadiyyatın tənzimlənməsinin əsasən kredit- pul siyasəti vasitəsilə həyata keçirilməsi
Müəssisə işçilərinin müəssisə mülkiyyətində iştirakı yolu ilə sosial əməkdaşlıq prinsipinin reallaşdırılması	ÜDM dəyərinin dövlət büdcəsində yüksək xüsusi çəkisi
İqtisadi proseslərdə bankların aparıcı rolu, mərkəzi bankın tam müstəqilliyi	Çevik əmək bazarı
İşçilərin və müəssisə rəhbərlərinin əmək haqlarında kəskin fərqlərin olmaması	Bazar mexanizminin səmərəli fəaliyyəti

downloaded from KitabYurdu.az

MALAZİYA MODELİ

- Bazar prinsipləri və milli iqtisadi prioritetlərin vəhdəti
- İqtisadiyyatın aparıcı sahələrində dövlət korporasiyalarının geniş yayılması
- Ölkədə xarici investisiyalardan istifadə prosesində milli iqtisadi təhlükəsizliyin əsas şərt kimi qəbul edilməsi
- Kiçik və orta biznesin özəl mülkiyyət və xüsusi sahibkarlıq əsasında inkişafı
- İqtisadi liberalarizmdən, monetarizmdən və Beynəlxalq Valyuta Fondunun tövsiyələrindən əsasən imtina edilməsi
- İqtisadiyyatın sosial yönümlülüyü
- İqtisadiyyatın strateji sahələrinin dövlət tənzimlənməsi
- İqtisadiyyatda pulun, mülkiyyətin və vaxt amilinin əhəmiyyətinin iqtisadi subyektlər tərəfindən yüksək qiymətləndirilməsi
- İqtisadiyyatın inkişafının uzun müddətli plan və tapşırıqlarının müəyyən edilməsi
- Daxildə və xaricdə aparılan valyuta əməliyyatları üzərində dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi və nəticədə stabil valyuta dövrüyyəsinin təmin edilməsi

downloaded from KitabYurdu.az

SİNQAPUR MODELİ

- İqtisadiyyatın siyasət üzərində üstünlüyü
- Qonşu ölkələrin (Çinin, Malaziyanın, Tailandın, Vyetnamın) iqtisadiyyatına investisiyaların yönəldilməsi
- Praqmatizm və stabilliyin vəhdəti
- İctimai fikir və kütləvi informasiya vasitələri üzərində ciddi dövlət nəzarəti
- İqtisadiyyatda iri kapitalın aparıcı rolu və onun üzərində dövlət himayəsi
- Əlverişli coğrafi-iqtisadi mövqeyi (xüsusən işcüzar dəniz limanı)
- İqtisadiyyatın bütün sahələri üzərində ciddi dövlət nəzarəti
- Ənənəvi olaraq əhalinin işcüzarlığı, ticarət və bizneslə məşğul olmaq bacarığı
- Xüsusi mülkiyyətin və xüsusi sahibkarlığın stimullaşdırılması
- Qabaqcıl texnologiyaların iqtisadiyyatda geniş tətbiqi
- Əhalinin sosial müdafiəsinin həyata keçirilməsi
- Milli kadrların, milli sahibkarlığın himayəsi və stimullaşdırılması üzrə geniş dövlət siyasəti

downloaded from KitabYurdu.az

AMERİKA MODELİ

- Dövlət mülkiyyətinin iqtisadiyyatda kiçik payı
- Aztəminatlı əhali qrupları üçün minimum yaşayış şəraitinin təmin edilməsi
- İqtisadiyyatın dövlət tərəfindən məhdud şəkildə tənzimlənməsi
- Firmanın rərbələrinin və işçilərinin gəlirləri arasında ciddi fərqlərin olması
- Azad sahibkarlığın hərtərəfli həvəsləndirilməsi
- Bazar mexanizminin sərbəst və səmərəli fəaliyyəti
- Kasıblar və dövlətlilər arasında kəskin sosial təbəqələşmə
- İqtisadi proseslərdə bütün növlərdən olan birjaların aparıcı rolu
- Sosial siyasətin qalıq prinsipi əsasında həyata keçirilməsi
- İqtisadiyyatda yüksək əmək məhsuldarlığı və iqtisadi fəal əhalinin şəxsi müvəffəqiyyətinin vəhdəti prinsipinin əsas götürülməsi

downloaded from KitabYurdu.az

ÇİN MODELİ

- Kənd təsərrüfatı torpaqlarının ailələrin uzun müddətli icarəsinə verilməsi
- Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və tədavülü sferasında müxtəlif kooperasiyaların fəaliyyəti
- İqtisadiyyatda plan və bazar mexanizmlərinin vəhdəti
- İqtisadiyyatın strateji sahələrinin dövlət mülkiyyətində saxlanılması, əsas istehsal vasitələri üzərində dövlət mülkiyyətinin hökmranlığı
- Bazar mexanizminin, bazar sisteminin dövlət tənzimlənməsi
- Makroiqtisadi səviyyədə iqtisadiyyatın planlı idarə edilməsi
- Mikrosəviyyədə xüsusilə istehlak malları istehsalının və investisiya xarakterli məhsulların istehsalının bazar mexanizmi ilə tənzimlənməsi
- Fond bazarlarının, xidmət, informasiya, texnika və texnologiya bazarları sisteminin fəaliyyəti
- Sənayedə müxtəlif mülkiyyət formaları və təsərrüfatçılıq əsasında təsərrüfat mexanizminin fəaliyyəti
- Malların hərəkətinin əmtəə birjaları vasitəsilə bazar metodlarının köməyi llə tənzimlənməsi
- Qeyri-rentabelli müəssisələrin səhmləşdirilməsi yolu ilə onlara xarici kapitaın cəlbi
- Bazar mexanizminin kommunist partiyasının siyasi-ideoloji nəzarəti şəraitində fəaliyyəti
- Ölkədə azad iqtisadi zonaların geniş yayılması

downloaded from KitabYurdu.az

YAPON MODELİ

İqtisadiyyatın sosial yönümlülüyü	Firmalarda ömürlük müzd sisteminin tətbiqi
Hərbi xərclərin özünü müdafiə səviyyəsində məhdudlaşdırılması	Firmalarda işçilərin və sahibkarların bütün səviyyələrdə mənafelərinin ahəngdarlaşdırılması
Xarici inkişaf etmiş ölkələrin qabaqcıl texnika və texnologiyalarının patent və lisenziyalarının satın alınması	Firma işçilərinin qərar qəbul etmə və idarəetmə proseslərinə cəlb olunması
İşçi qüvvəsinin əmək haqqının digər ölkələrdəkinə nisbətən aşağı səviyyəsi	Firmanın işinin nəticələrində bütün təbəqələrdən olan işçilərin maraqlı olması
Yapon vətənpərvərliyi, milli mənafelərin şəxsi mənafelərdən üstün tutulması	Firmanın rəhbərləri və işçilərinin əmək haqqları səviyyələrində kəskin fərqin olmaması
Milli iqtisadiyyatın prioritetlərinin dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilməsi və onların inkişafının stimullaşdırılması	Əmək haqqının əmək məhsuldarlığından geri qalması hesabına məhsulun dəyərinin aşağı salınması yolu ilə dünya bazarında ölkənin rəqabət qabiliyyətiliyinin yüksəlməsi
Cari, beş illik və strateji planlaşdırmanın geniş tətbiqi	Beynəlxalq ticarətdə fəal iştirak
Dövlətin birbaşa investisiyalarından iqtisadiyyatda geniş istifadə olunması	İnvestisiya və yığımların yüksək səviyyəsi

downloaded from KitabYurdu.az

İSVEÇ MODELİ
(sosial yönümlü iqtisadiyyat)

İqtisadiyyatın aşağı səmərəlilik səviyyəsi	Əmlak bərabərsizliyinin məhdudlaşdırılması
Milli gəlirin böyük bir hissəsinin dövlət tərəfindən yenidən bölüşdürülməsi	Mütərəqqi vergi sisteminin tətbiqi
İqtisadiyyatda dövlət mülkiyyətinin nisbi yüksək xüsusi çəkisi	Dövlət bölməsi tərəfindən sosial xidmətlərin pulsuz həyata keçirilməsi
Bir sıra hallarda qiymətlərin əmələ gəlməsi proseslərinə dövlətin müdaxiləsi	İstehsal və sosial infrastruktur sahələrinin fəaliyyətinin dövlət tərəfindən birbaşa maliyyələşdirilməsi
Müəssisələrdə güclü həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyəti	Ölkədə yüksək məşqulluq səviyyəsinin təmin edilməsi
İqtisadi inkişaf üçün əlverişli təbii resursların (dəmir filizi, meşə materialları, əlvan metallar, enerji ehtiyatları) mövcudluğu	Güclü pensiya və sosial sığorta sisteminin mövcudluğu
	Elmi texniki və layihə konstruktor işlərinə xeyli dövlət vəsaitinin yönəldilməsi
İstehsal vəzifəsinin əsas hissəsinin özəl müəssisələrin üzərinə düşməsi	İqtisadiyyatda güclü elmi-texniki kadrların, ixtisaslı işçi qüvvəsinin mövcudluğu
Kənd təsərrüfatında kooperativlərin geniş yayılması, mexanikləşdirilmiş, yüksək məhsuldarlıqlı fermer təsərrüfatlarının üstün rolu	Ölkə iqtisadiyyatının dünya təsərrüfat sisteminə sıx inteqrasiyası

downloaded from KitabYurdu.az

CƏNUBİ KOREYA MODELİ

- İqtisadi inkişafda industrial və postindustrial mərhələlərin əlaqəliliyi
- İqtisadiyyatın xarici kapital üçün açıqlığı
- İqtisadi inkişafın prioritet istiqamətlərinin, məqsədli strateji proqramların müəyyənləşdirilməsi və onlara dövlətin maliyyə -valyuta resurslarının yönəldilməsi
- Yüksək ixtisaslı insan kapitalının mövcudluğu
- Hərbi-sənaye kompleksinin nisbətən aşağı səviyyəli xərcləri
- Ölkəyə güclü avtoritar hökumət simasında səmərəli rəhbərlik edilməsi
- İstehsalın imkanlarının daxili bazarın tələblərini xeyli aşması

- İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənmə-sinin təsərrüfatçılığın bazar modelləri ilə əlaqələndirilməsi
- İdxalın məhdudlaşrırlması və ixracın stimullaşdırılması yolu ilə milli sahibkarlığa himayə edilməsi
- İqtisadiyyatın ixrac yönümlüyü və bu prosesə dövlətin nəzarəti
- Dövlət tərəfindən geniş sosial proq-ramların, o cümlədən qiymətlərin stabilləşdirilməsi siyasətinin həyata keçirilməsi
- Ölkə üçün etnik və mədəni həmcinsliyin xas olması
- İnsanların yüksək əməksevərliyi və vətənpərvərliyi

downloaded from KitabYurdu.az

8. BAZAR İNFRASTRUKTURU: MAHİYYƏTİ VƏ FUNKSİYALARI

BAZAR İNFRASTRUKTURUNUN MAHİYYƏTİNƏ MÜXTƏLİF YANAŞMALAR

- Bazar iqtisadi sisteminin normal fəaliyyətini təmin etmək üçün firmalara (müəssisələrə) və əhaliyə xidmətlər göstərən təsərrüfat təşkilatlarının və qeyri- kommersiya müəssisələrinin sistemidir.
- Bazarda həyata keçirilən alqı-satqı əməliyyatlarına xidmət edən, onları həyata keçirən sahələrin, sistemlərin. firmaların vəhdəti
- İqtisadiyyatın ümumi quruluşunun bazara xidmət edən və bununla da iqtisadi sistemin fəaliyyətinə şərait yaradan köməkçi tərkib hissələrin (müəssisələrin) məcmusu
- Bazarın müxtəlif formalarının fəaliyyəti üçün zəruri iqtisadi mühitin yaranmasına xidmət etməklə bazarlar sisteminin normal qarşılıqlı və səmərəli fəaliyyətini təmin edən sahə, forma, iqtisadi blokların mürəkkəb sistemidir

downloaded from KitabYurdu.az

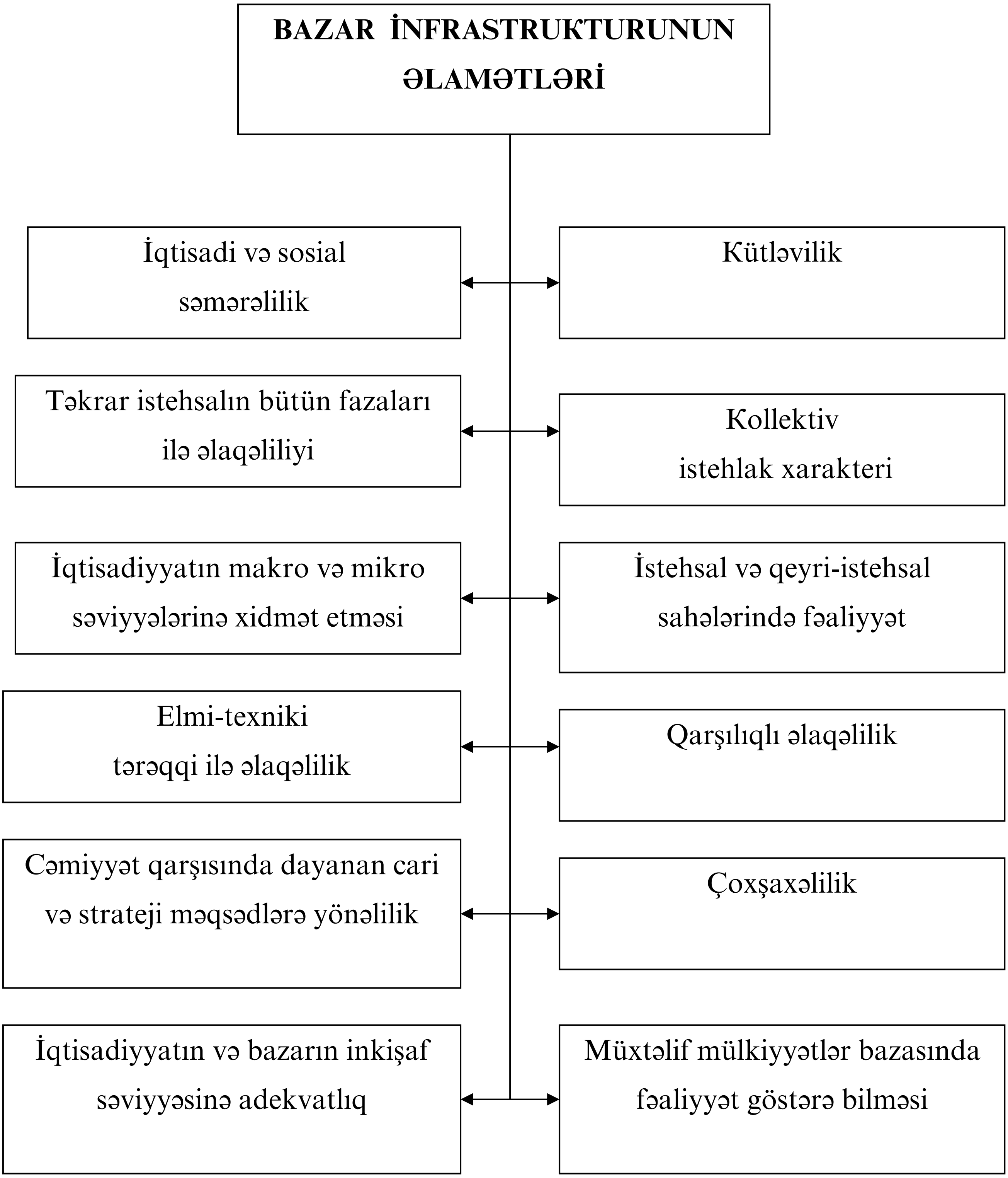

downloaded from KitabYurdu.az

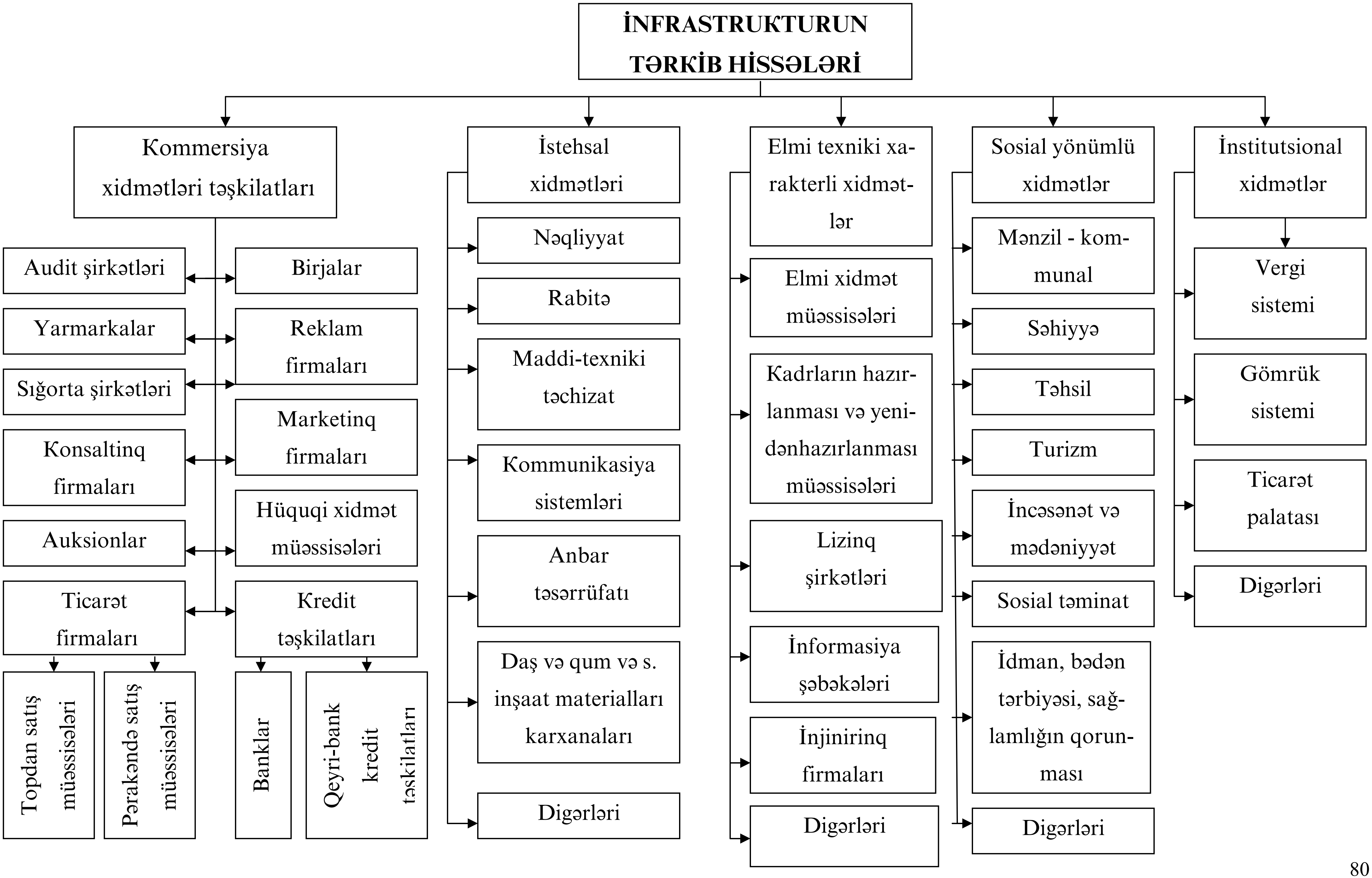

downloaded from KitabYurdu.az

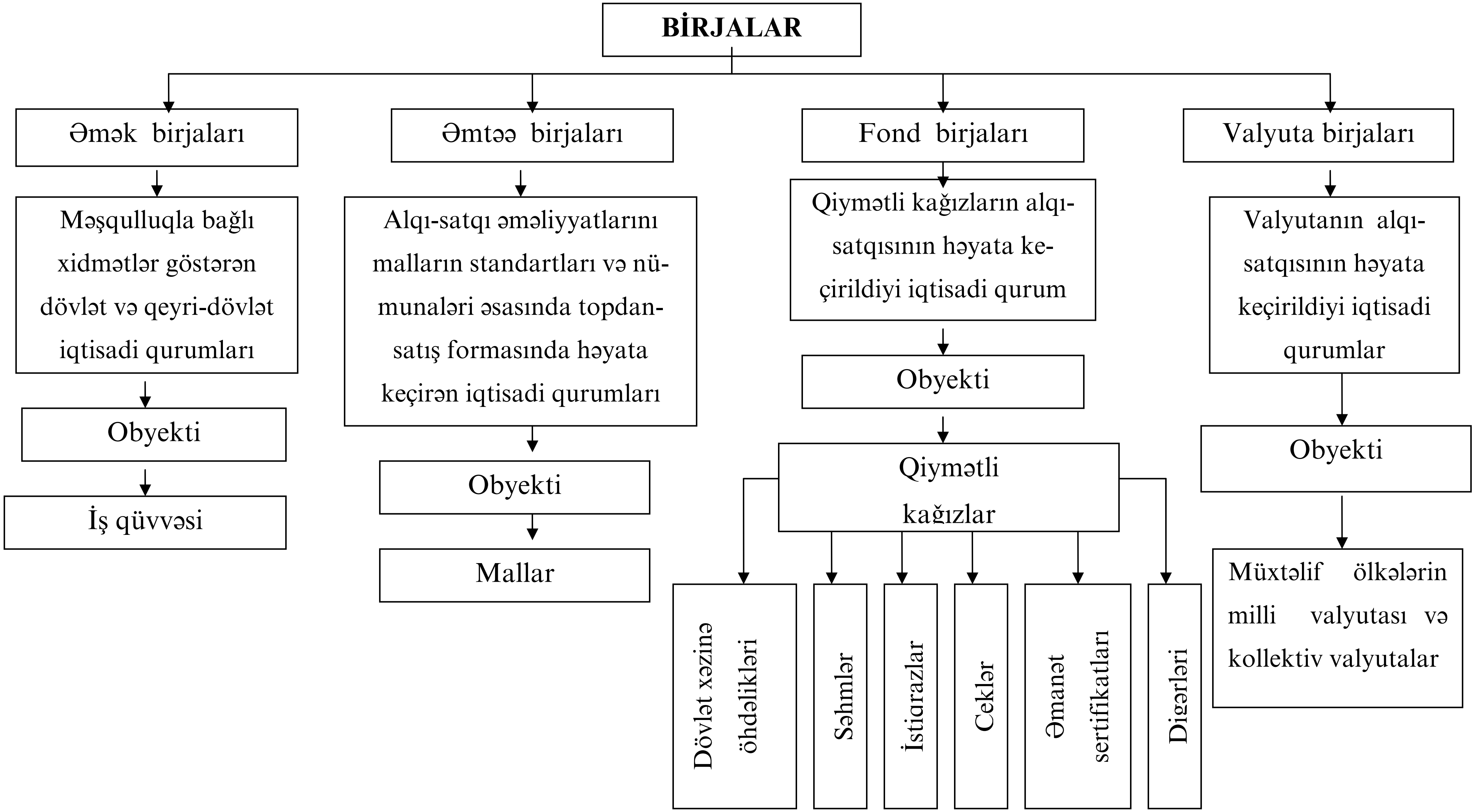

downloaded from KitabYurdu.az

FOND BİRJALARI

- **Məqsədi**
  - Qiymətli kağızların məzənnəsinin təyin edilməsi
  - Qiymətli kağızların alqı-satqısı üçün zəruri şəraitin yaradılması
  - Qiymətli kağızların normal tədavülünün təmin edilməsi
  - Qiymətli kağızlar bazarının iştirakçılarının fəaliyyətinin tənzimlənməsi
- **Təsis edilməsi sərtləri**
  - Qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq sürətdə qeydiyyatdan keçməlidir
  - Müvafiq lisenziya almalıdır
  - Bazar iştirakçıları arasında ədalətli rəqabət prinsiplərinə əməl olunmasını təmin etməlidir
  - Birja üzvlərinin və qulluqçularının qanuna zidd hərəkətlərindən investorların qorunmasını təmin etməlidir
- **Vəzifələri**
  - Qiymətli kağızların auksiona buraxılması və qiymətləndirilməsi qaydalarını hazırlayır və dərc edir
  - Qiymətli kağızların ticarətə buraxılması (listinq) və ticarətdən çıxarılması (delistinq) qaydalarını müəyyən edir
- **Fəaliyyətin maliyyələşmə mənbələri**
  - Səhmlərin birjaya üzv olmaq hüququ verən satışı
  - Birjada həyata keçirilən hər əqddən alınan birja rüsumu
  - Birja fəaliyyətindən əldə edilən digər gəlirlər

downloaded from KitabYurdu.az

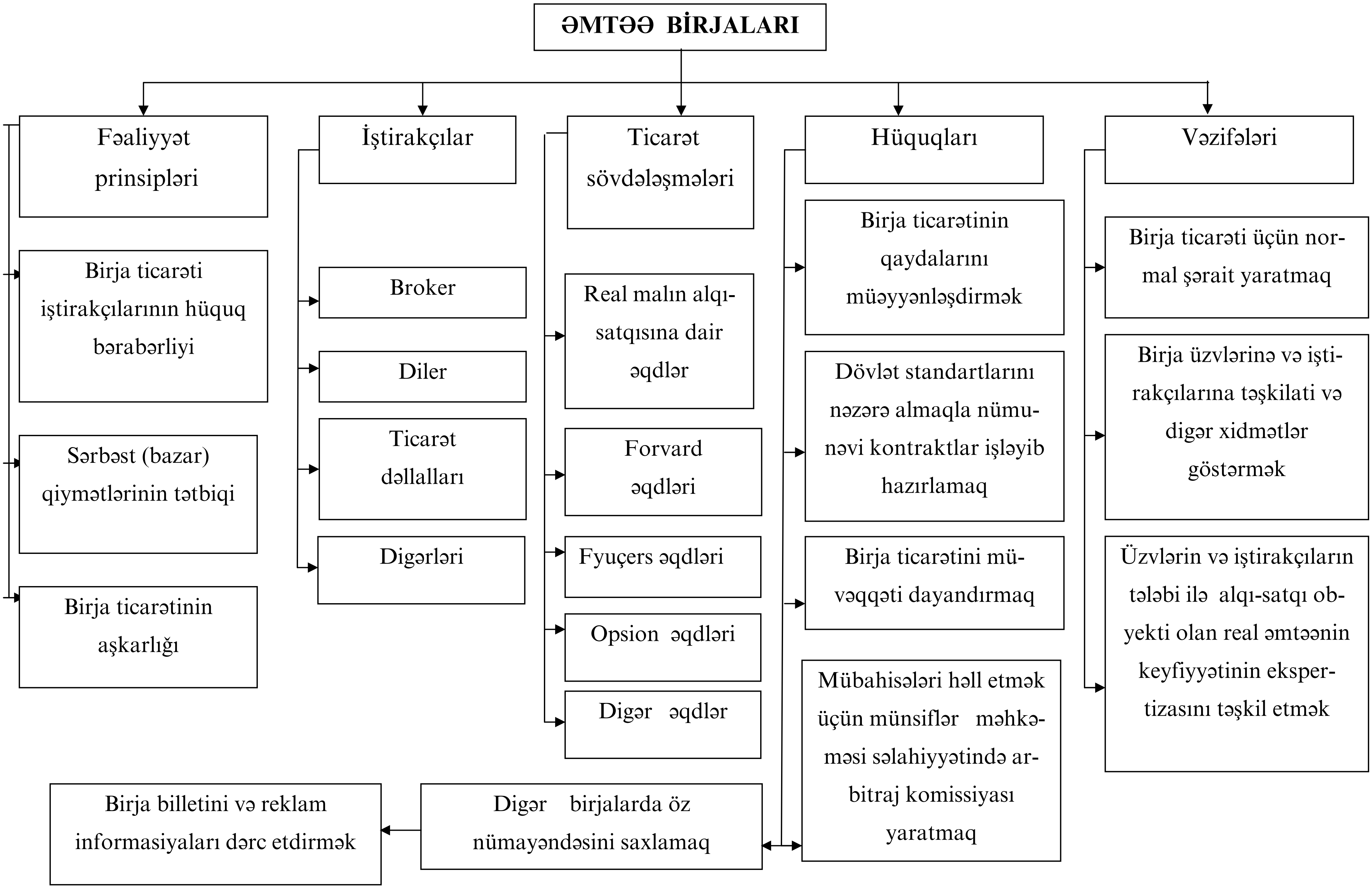

downloaded from KitabYurdu.az

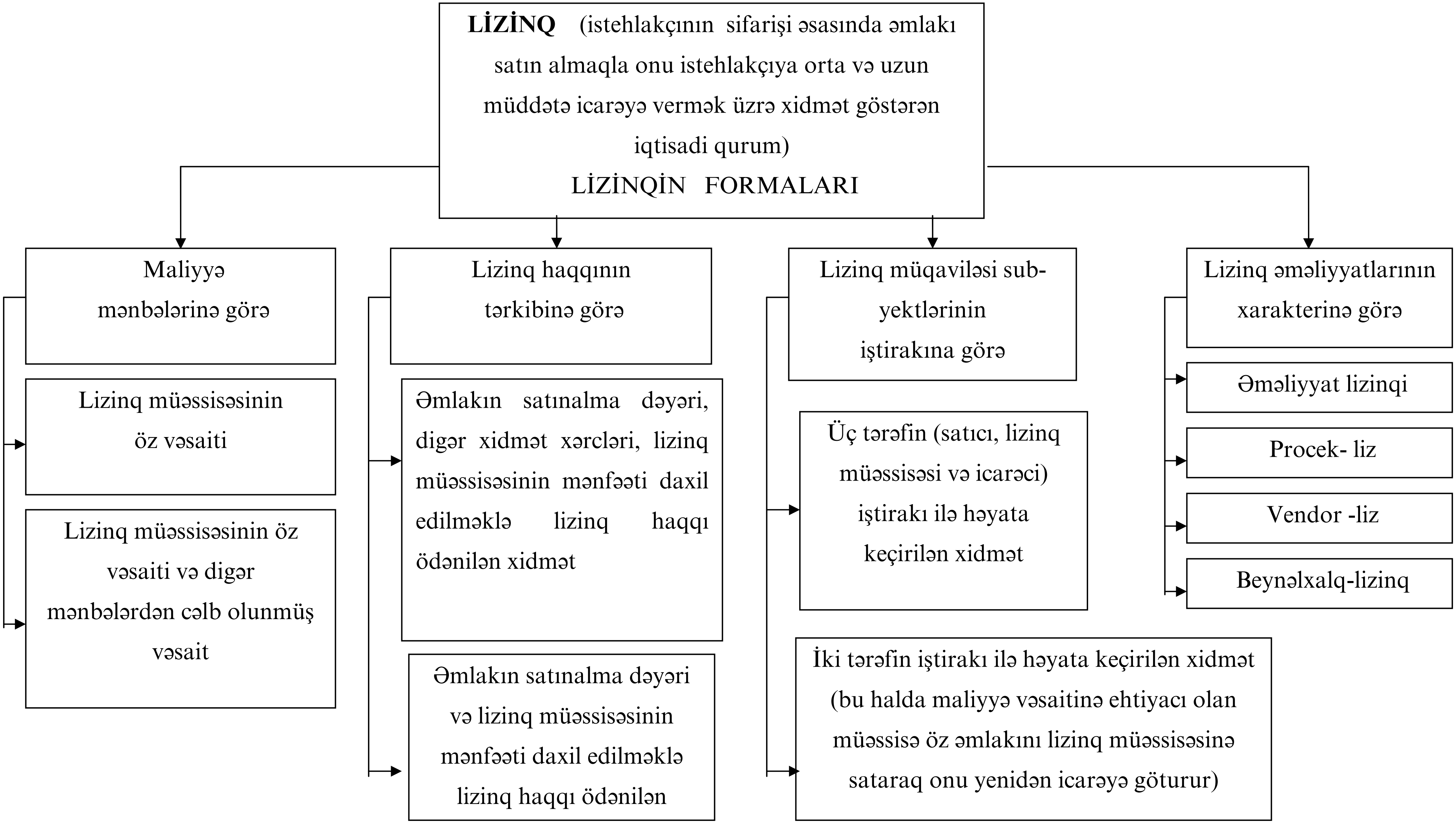

downloaded from KitabYurdu.az

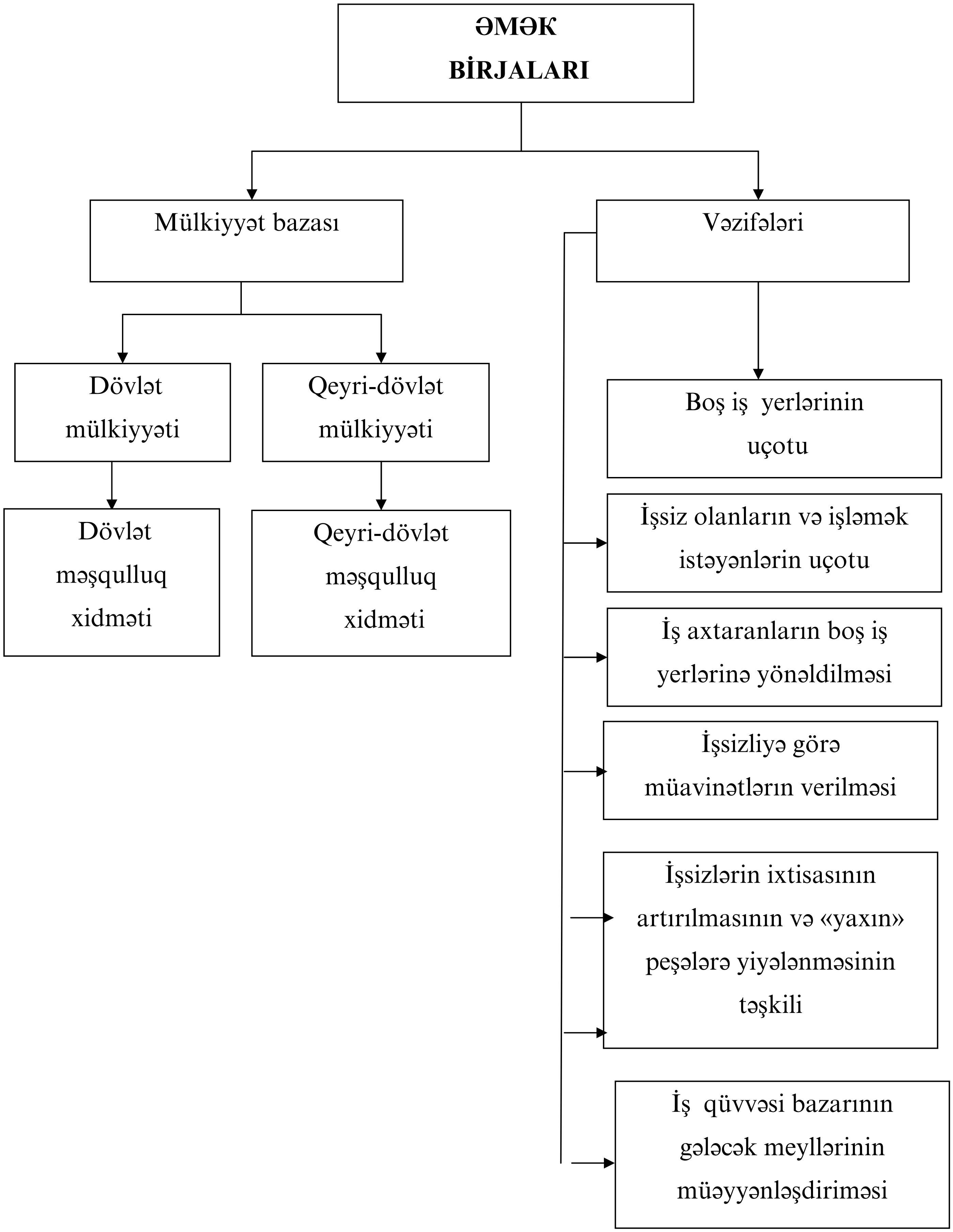

downloaded from KitabYurdu.az

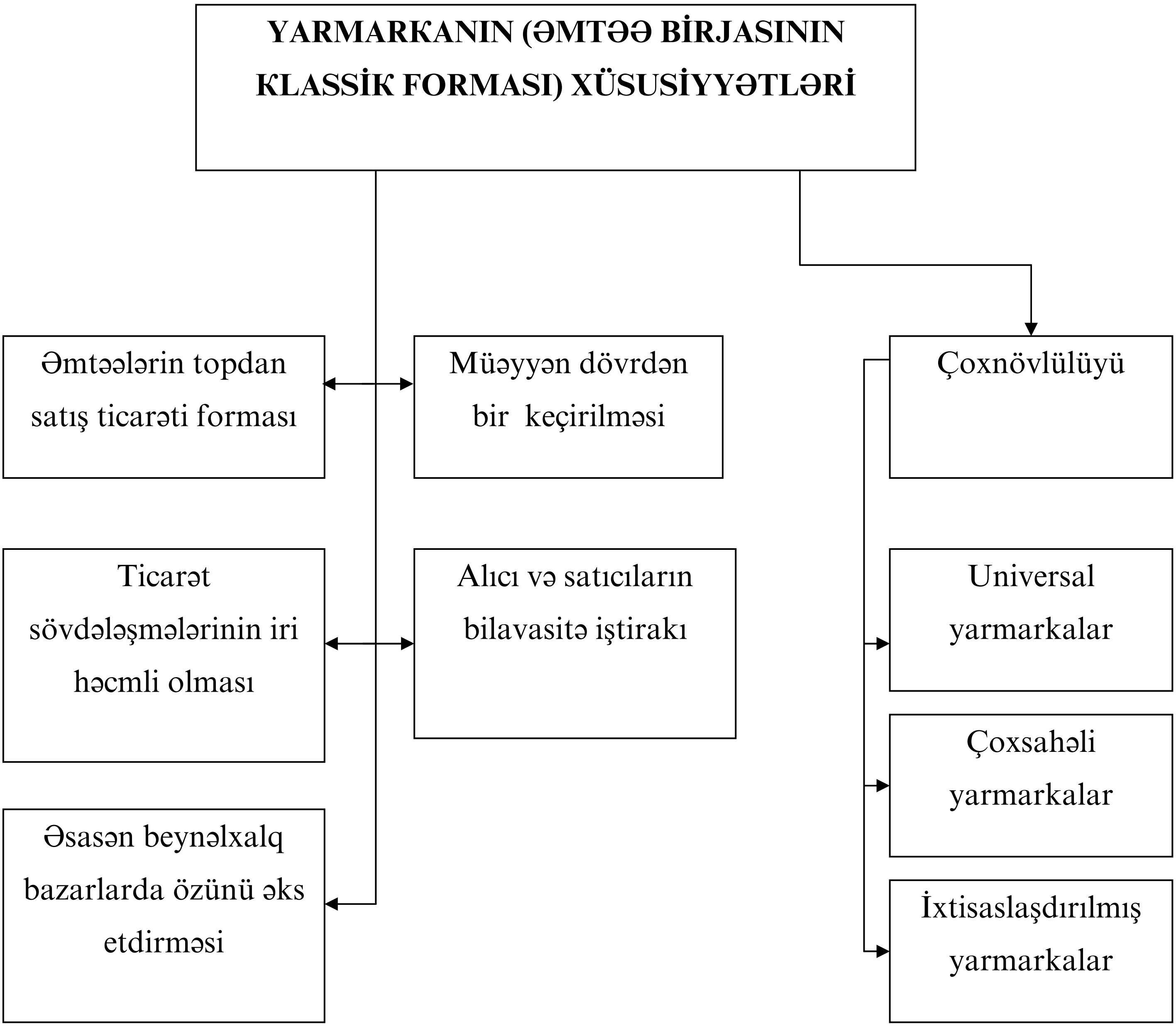

downloaded from KitabYurdu.az

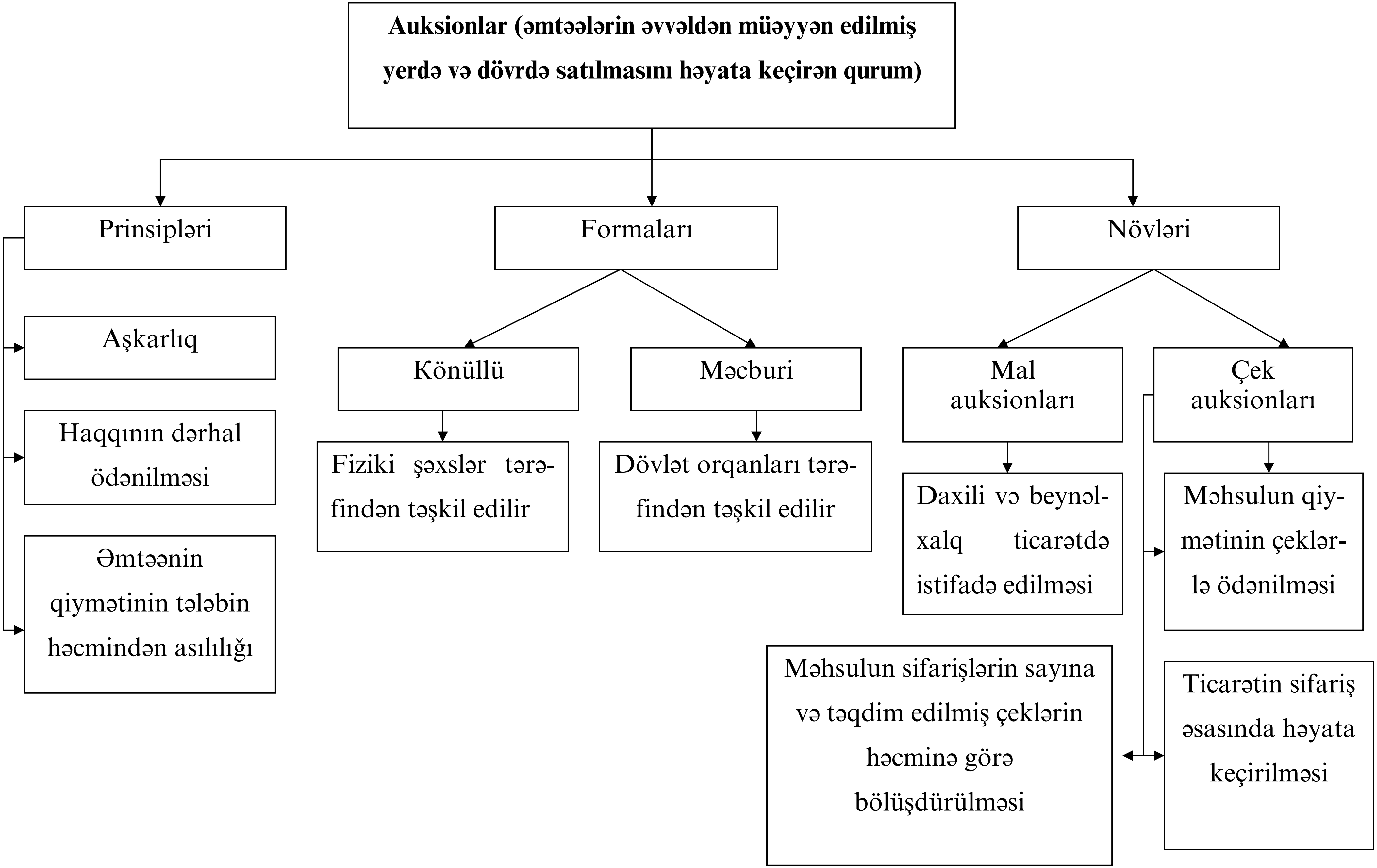

downloaded from KitabYurdu.az

9. TƏLƏB VƏ TƏKLİF NƏZƏRİYYƏSİ. BAZAR TARAZLIĞI

TƏLƏBİN (latınca-demend) MAHİYYƏTİ HAQQINDA MÜXTƏLİF YANAŞMALAR.

- İnsanların bazar vasitəsi ilə əmtəə və xidmətlərə olan tələbatıdır.
- Pul vəsaitinə malik olan istehlakçıların (alıcıların) hər hansı bir məhsul və xidməti əldə etmək arzusudur.
- Bazara çıxarılmış məhsul və xidmətlərə olan qiymətlərin mövcud səviyyəsi və istehlakçıların tədiyyə qabiliyyəti ilə məhdudlaşan tələbatlardır.
- Tədiyyə qabiliyyətli tələbatdır, yəni alıcıların özlərinə lazım olan məhsul və xidmətlər üçün ödədiyi puldur.
- Alıcıların müəyyən qiymətə məhsul və xidmətlər əldə etmək arzusu və imkanlarıdır.
- İstehlakçıların almaq istədikləri və ala bildikləri məhsulun qiyməti ilə kəmiyyəti arasında olan nisbətdir.

downloaded from KitabYurdu.az

TƏLƏBİN MƏZMUNU

Tələb qanunu	Əmtəələrə olan tələbin kəmiyyəti ilə onun qiyməti arasında olan tərs mütənasiblik.
Tələbin kəmiyyəti	Tədiyyətli qabiliyyətli insanların müəyyən vaxt ərzində, məhsulun müəyyən qiymətində almaq istədikləri və ala bildikləri məhsul və xidmətlərin kəmiyyəti
Tələbin qiyməti	Alıcının əmtəə üçün ödəməyə hazır olduğu maksimum qiymət
Tələb əyrisi	Məhsulun qiyməti (P) ilə tələbin kəmiyyəti arasında olan qrafik asılılıq
Tələbin həcmi	Vaxt vahidi ərzində tələbin qiymətinə müvafiq olaraq istehlakçının əldə etdiyi əmtəənin maksimum həcmi
Tələbin həcminin dəyişməsinə təsir edən amil	Əmtəənin qiyməti (P)
Tələbin özünün dəyişməsinə təsir edən amillər	Qeyri-qiymət amilləri
Tələbin elastikliyi	Qiymətin təsiri altında tələbin dəyişmə dərəcəsi.
Tələb funksiyası	Tələbin həcminin qiymət və qeyri-qiymət amillərinin təsirindən asılılığı

downloaded from KitabYurdu.az

TƏLƏBİN NÖVLƏRİ

1. Ardıcıl (daimi) olmayan tələb	Müəyyən vaxtlarda tələbin həcminin artması və azalması ilə səciyyələnir.
2. Mənfi tələb	Bu və ya digər əmtəəyə formalaşmayan tələb
3. Dolğun tələb	Tələb və təklif arasında optimal nisbətin olduğu şərait.
4. Qeyri-səmərəli (qeyri-rasional) tələb	İnsanın səhhəti üçün zərərli məhsullara olan tələb.
5. Gizli tələb	Bazarda olan məhsul və xidmətlərin mövcud tələbə uyğunlaşmadığı şərait.
6.Həddindən artıq tələb	Tələbin həcmi onun ödənməsi səviyyəsindən yüksək olduğu şərait.
7. Fərdi tələb	Konkret istehlakçının hər hansı bir məhsulun qiyməti ilə bağlı tələbinin həcmi.
8. Bazar tələbi	Konkret əmtəə bazarında əmtəənin konkret qiymətində bütün alıcıların əldə etmək istədikləri eyni məhsul və xidmətlərin həcmlərinin məcmusu.
9. Məcmu tələb	Bütövlükdə cəmiyyətin, onun iqtisadi subyektlərinin (insanların, firmaların, dövlətin) məhsulların müxtəlif qiymətlərində tədiyyə qabiliyyətli tələblərinin məcmusu

downloaded from KitabYurdu.az

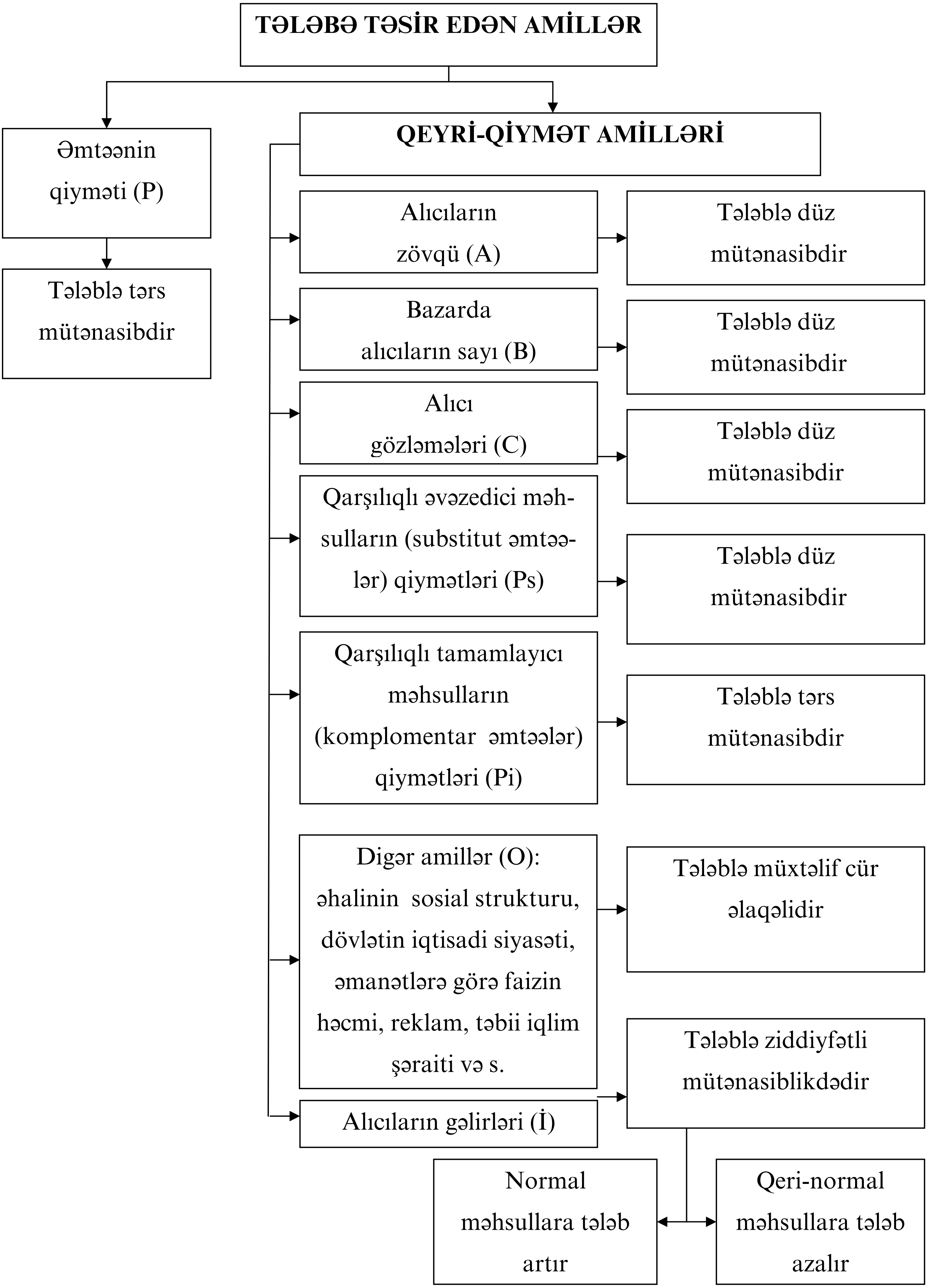

downloaded from KitabYurdu.az

TƏLƏBLƏ BAĞLI QRAFİKLƏR
(TƏLƏB ƏYRİSİ)

1) Tələb qanunu (əmtəəyə olan tələbin həcmi ilə (Q) onun qiyməti (P) arasında tərs mütənasiblik mövcuddur.

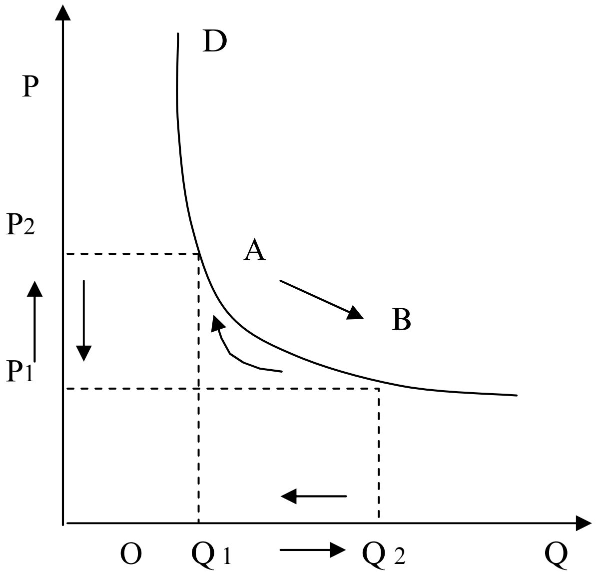

2) Qiymət amilinin təsiri ilə tələbin həcminin dəyişməsi. Hərəkət (yerdəyişmə) mövcud qrafik üzərində baş veriri.

2.

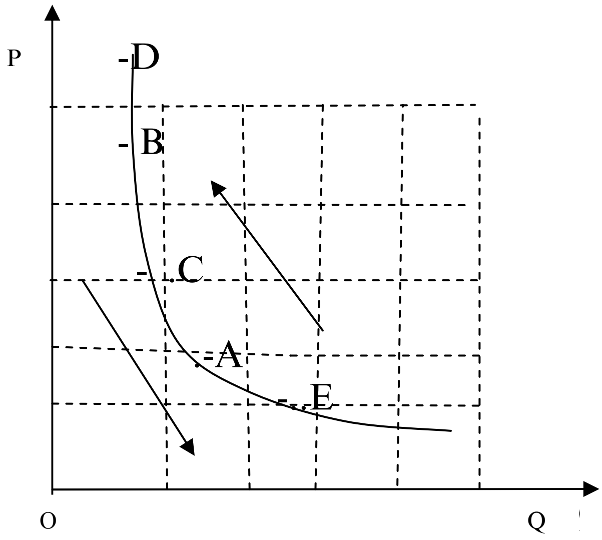

downloaded from KitabYurdu.az

3) Qeyri-qiymət amillərinini təsiir ilə tələbin özünün dəyişməsi. Tələb qrafiki yerini sağa (D1) (tələb artarsa) və ya sola (D2) (tələb azalarsa)

3.

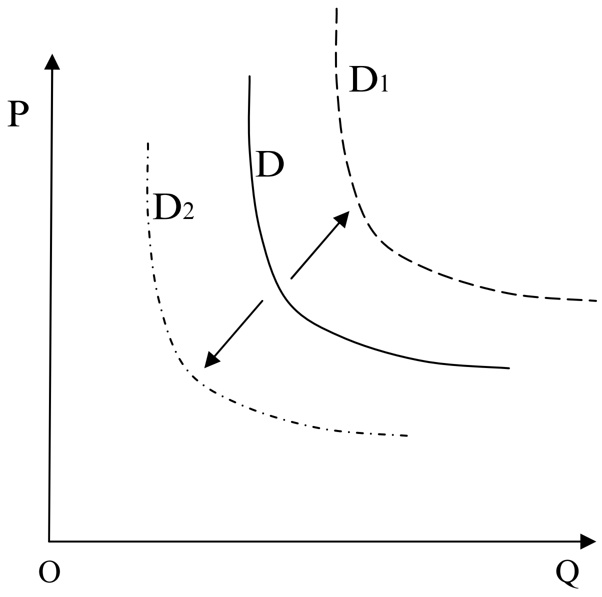

TƏLƏB QANUNU AŞAĞIDAKI HALLARDA FƏALİYYƏT GÖSTƏRMİR.

- Əmtəələrin qıtlığı (defisiti) şəraitində
- İnflyasiya gözləmələri ilə əlaqədar ajitaj tələb zamanı
- Yığım (dəfnə) vasitəsi kimi çıxış edən nadir və bahalı əmtəəlir (qızıl, antikvariat və s.) münasibətdə
- tələbin az keyfiyyətli məhsullardan daha yüksək keyfiyyətli məhsullara (normal məhsullara) keçdiyi zaman (hətta birincilərin qiyməti aşağı düşərsə).
- Yüksək paya malik olan aşağı gəlirli insanların istehlakında yüksək paya malik məhsullara münasibətdə (Qiffen əmtəələri).
- Əgər əmtəələrin əvəzedicisi olmazsa.

downloaded from KitabYurdu.az

TƏLƏBİN ELASTİKLİYİ

Tələbin qiymətlə bağlı elastikliyi

Qiymətin dəyişməsi nəticəsində tələbin dəyişmə dərəcəsi

$$Ed=\frac{\Delta Q}{Q}:\frac{\Delta P}{P}$$

Ed- elastiklik əmsalı

$\Delta Q/Q$ - tələbin nisbi dəyişməsi (%-lə)

$\Delta P/P$ -qiymətin nisbi dəyişməsi

Tələbin çarpaz elastikliyi

y –əmtəəsinin qiymətinin dəyişməsi nəticəsində X-əmtəəsinə olan tələbin dəyişmə dərəcəsi

$$Exy=\frac{\Delta Qx}{Qx}:\frac{\Delta Py}{Py}$$

Exy- çarpaz elastiklik

$\Delta Qx/Qx$ - x əmtəəsinə olan tələbin nisbi dəyişməsi (%-lə)

$\Delta Py/Py$ -y əmtəəsinin qiymətin nisbi dəyişməsi (%-lə)

Tələbin gəlirlə bağlı elastikliyi

Gəlirin dəyişməsi nəticəsində tələbin dəyişmə dərəcəsi

$$Ei=\frac{\Delta Q}{Q}:\frac{\Delta i}{i}$$

Burda

Ei –gəlirlə bağlı elastiklik əmsalı

$\Delta Q/Q$ - tələbin nisbi dəyişməsi (%-lə)

$\Delta i/i$ - gəlirin nisbi dəyişməsi (%-lə)

Müsbət əmsal

Əgər! Exy> O., əmtəələr bir-birini əvəz edəndir

Neytral əmsal

Əgər! Exy= O, əmtəələr bir-birinə neytraldır, biri digərindən asılı deyildir.

Mənfi əmsal

Əgər! Exy <O, əmtəələr bir-birini tamamlayandır.

downloaded from KitabYurdu.az

TƏKLİFİN (latınca sappey)
MAHİYYƏTİ HAQQINDA MÜXTƏLİF YANAŞMALAR

Satışa hazır olan əmtəələrin məcmusudur.

Satıcının müəyyən kəmiyyətdə məhsul satmaq arzusi və imkanıdır.

Qiymətdən asılı olaraq satıcıların bazara məhsul və xidmətlər çıxarmaq imkanıdır.

Müəyyən vaxt ərzində bazarda satılmaq üçün təklif edilən əmtəələrin kəmiyyətidir.

downloaded from KitabYurdu.az

TƏKLİFİN MƏZMUNU İLƏ BAĞLI ANLAYIŞLAR	
Təklif qanunu	Əmtəələrin qiyməti ilə onların təklifi arasında tərs mütənasiblik mövcuddur.
Təklifin kəmiyyəti	Məhsulun müəyyən qiymətində müəyyən vaxt ərzində satıcının bazara çıxardığı və ya çıxara bildiyi əmtəələrin kəmiyyəti.
Təklif əyrisi	Məhsulun qiyməti ilə onun kəmiyyəti arasında olan qrafik asılılıq
Təklifin qiyməti	Satıcının məhsulu bazara çıxarmağa və satmağa hazır olduğu minimum satış qiyməti.
Təklifin həcmi	Vaxt vahidi ərzində bazarda təklif qiymətinə müvafiq olaraq satılan məhsulun ümumi kəmiyyəti.
Təklifin həcminin dəyişməsinə təsir edən amillər	Əmtənin qiyməti (P)
Təklifin özünün dəyişməsinə təsir edən amillər	Qeyri-qiymət amilləri
Təklifin elastikliyi	Əmtənin qiymətinin dəyişməsindən asılı olaraq təklifin dəyişmə dərəcəsi
Təklifin funksiyası	Təklifin həcminin qiymət və qeyri-qiymət amiillərinin təsirindən asılılığı

downloaded from KitabYurdu.az

TƏKLİFİN NÖVLƏRİ	
Fərdi təklif	Konkret satıcıınn konkret bazarda təklif etdiyi konkret məhsulun həcmi
Bazar təklifi	Konkret əmtəə bazarında fəaliyyət göstərən satıcıların məhsulun konkret qiymətində təklif edikləri eyni məhsul və xidmətlərin məcmusu
Məcmu təklif	Cəmiyyətin iqtisadi subyektlərinin: insanların, firmaların (müəssisələrin) və dövlətin əmtəələrin müxtəlif qiymətlərində satmaq üçün təklif etdikləri məhsul və xidmətlərin məcmusu

downloaded from KitabYurdu.az

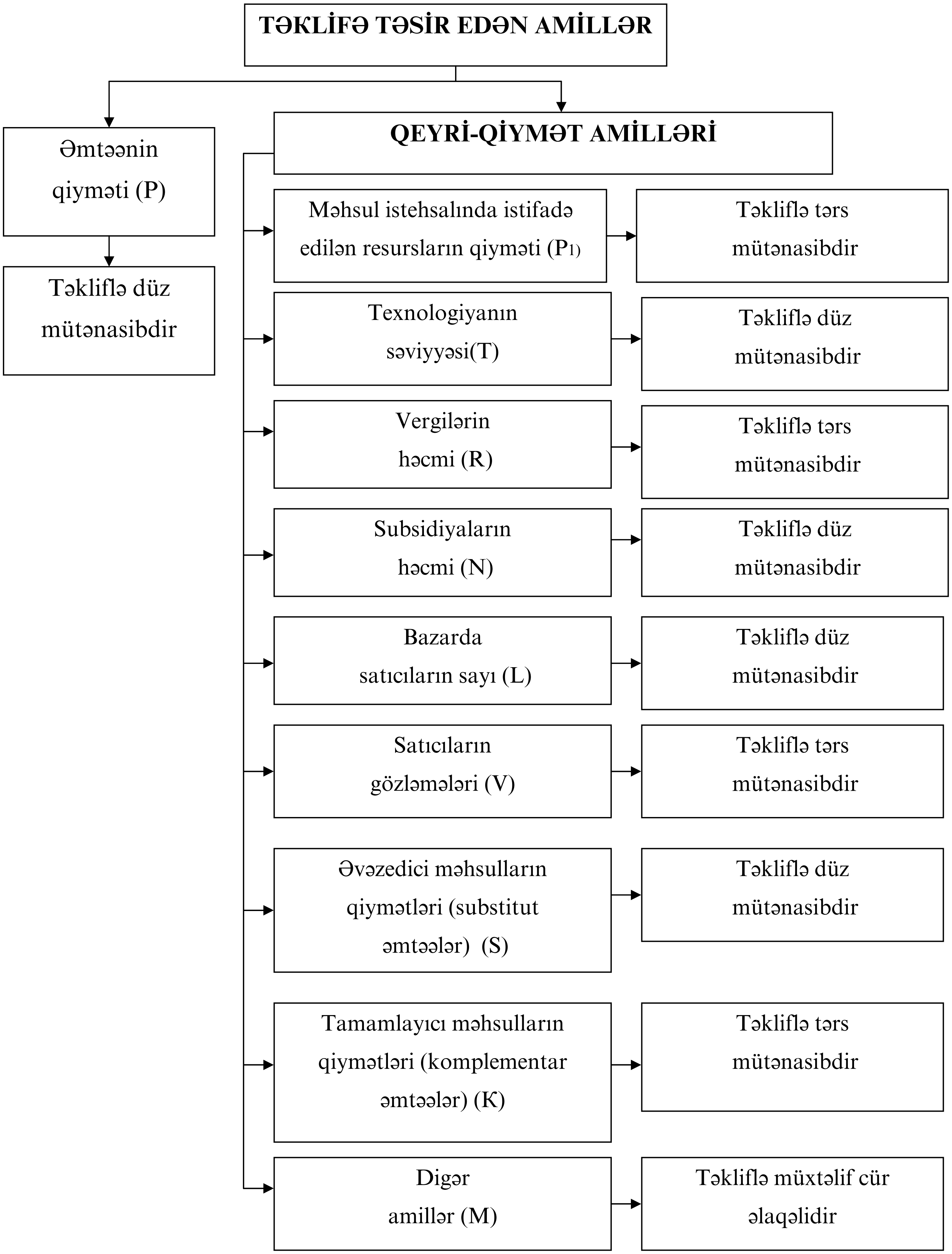

downloaded from KitabYurdu.az

TƏKLİFLƏ BAĞLI
QRAFİKLƏR (təklif əyrisi)

1) Təklif qanunu (əmtəənin təklifinin həcmi (Q) onun qiyməti (P) ilə düz mütənasibdir).

1.

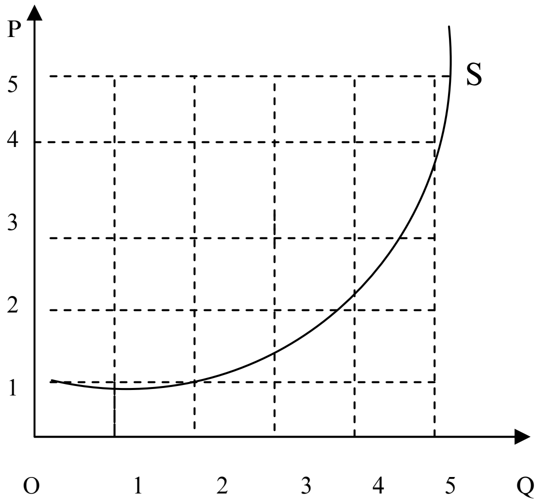

2) Qiymət amilinin təsiri ilə təklifin həcminin dəyişməsi.. Hərəkət (yerdəyişmə) mövcud qrafik üzərində baş verir.

2.

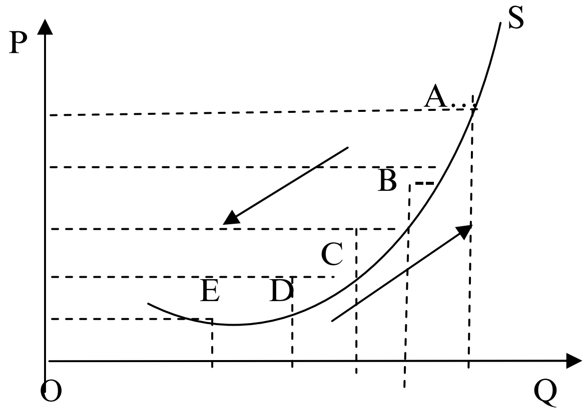

downloaded from KitabYurdu.az

3) Qeyri – qiymət amillərinin təsiri ilə təklifin özünün dəyişməsi. Təklif qrafikinin yerini sağa (S_1 –təklif artarsa) və ya sola (S_2-təklif azalarsa) dəyişməsi

3.

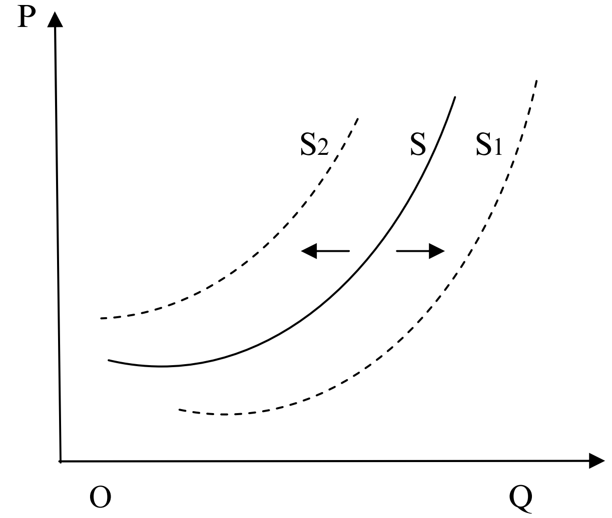

TƏKLİFİN ELASTİKLİYİ

$$Es = \frac{\Delta Q}{Q} \div \frac{\Delta P}{P}$$

Burada

Es - təkliin elastiklik əmsalı

$\Delta Q/Q$ -təkliyin nisbi dəyişməsi (%-lə)

$\Delta P/P$- qiymətin nisbi dəyişməsi (%-lə)

downloaded from KitabYurdu.az

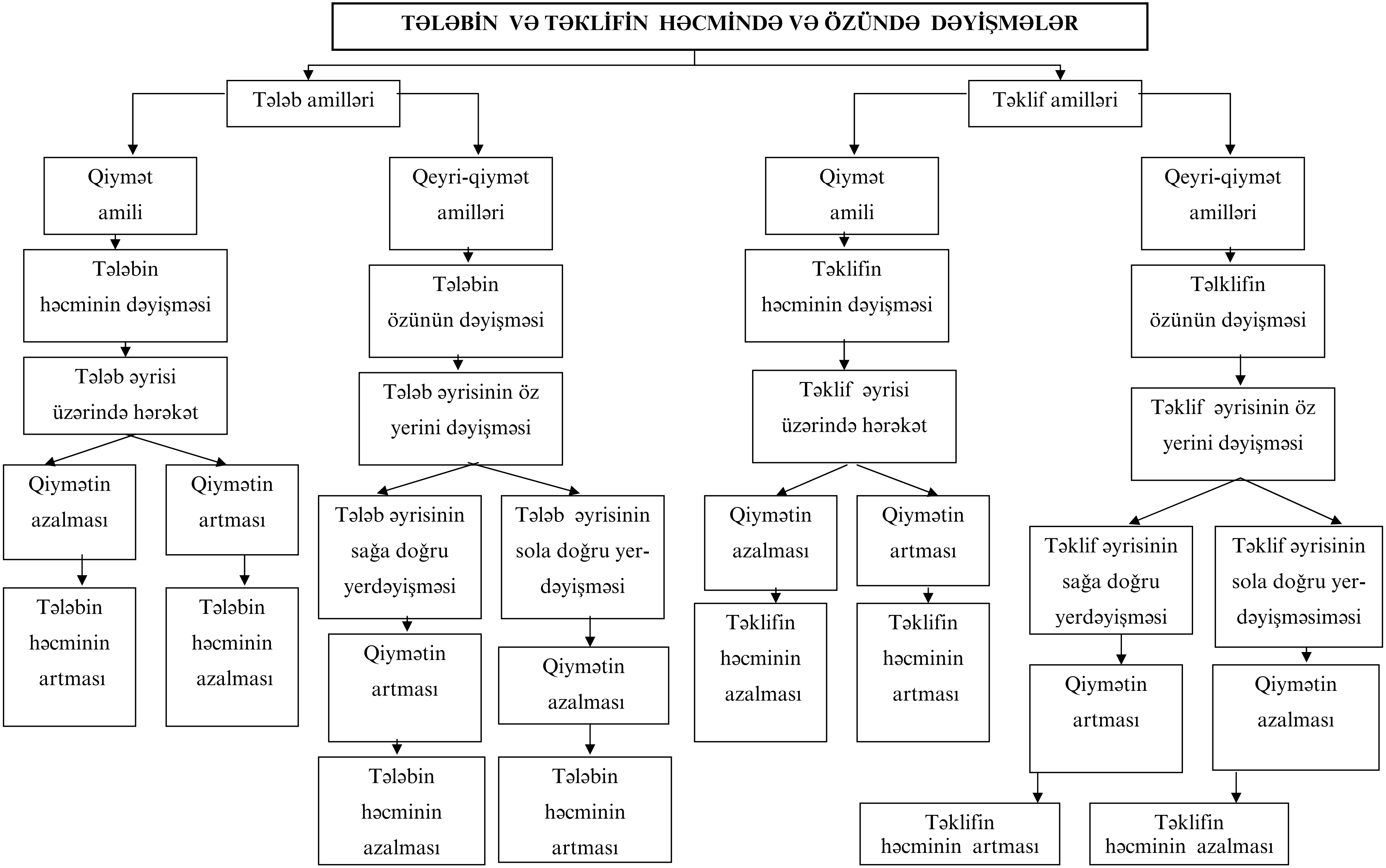

downloaded from KitabYurdu.az

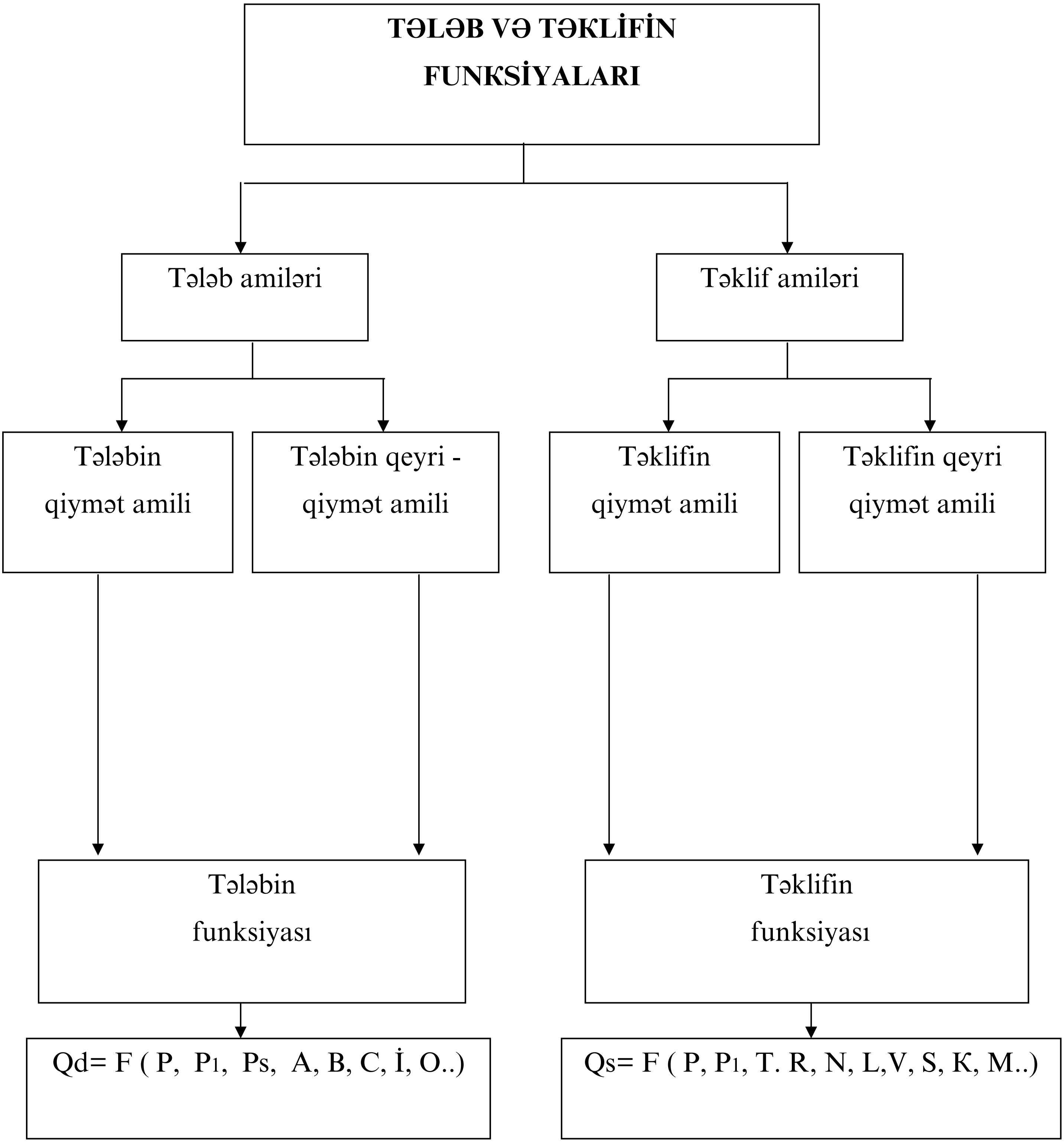

downloaded from KitabYurdu.az

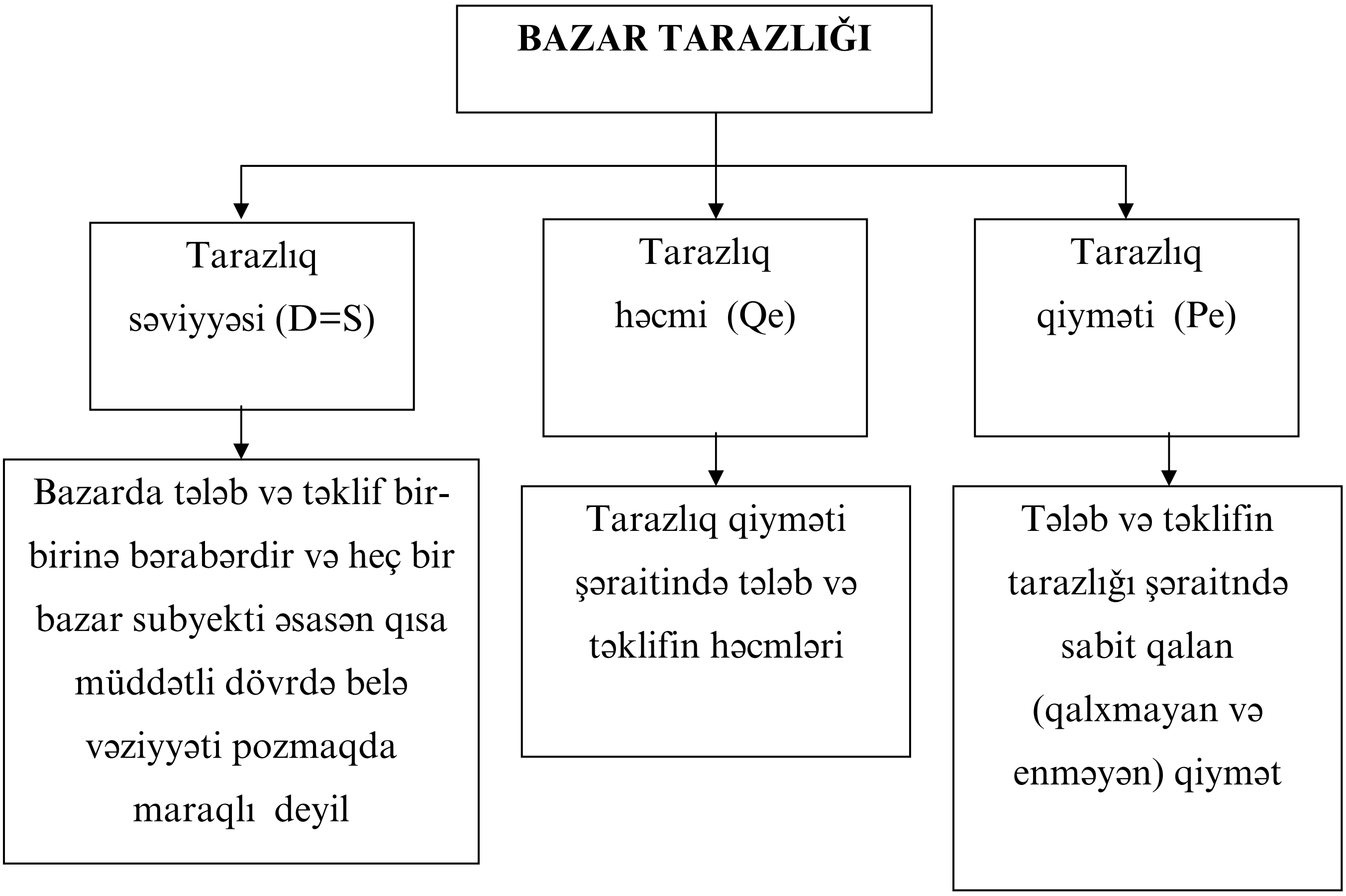

downloaded from KitabYurdu.az

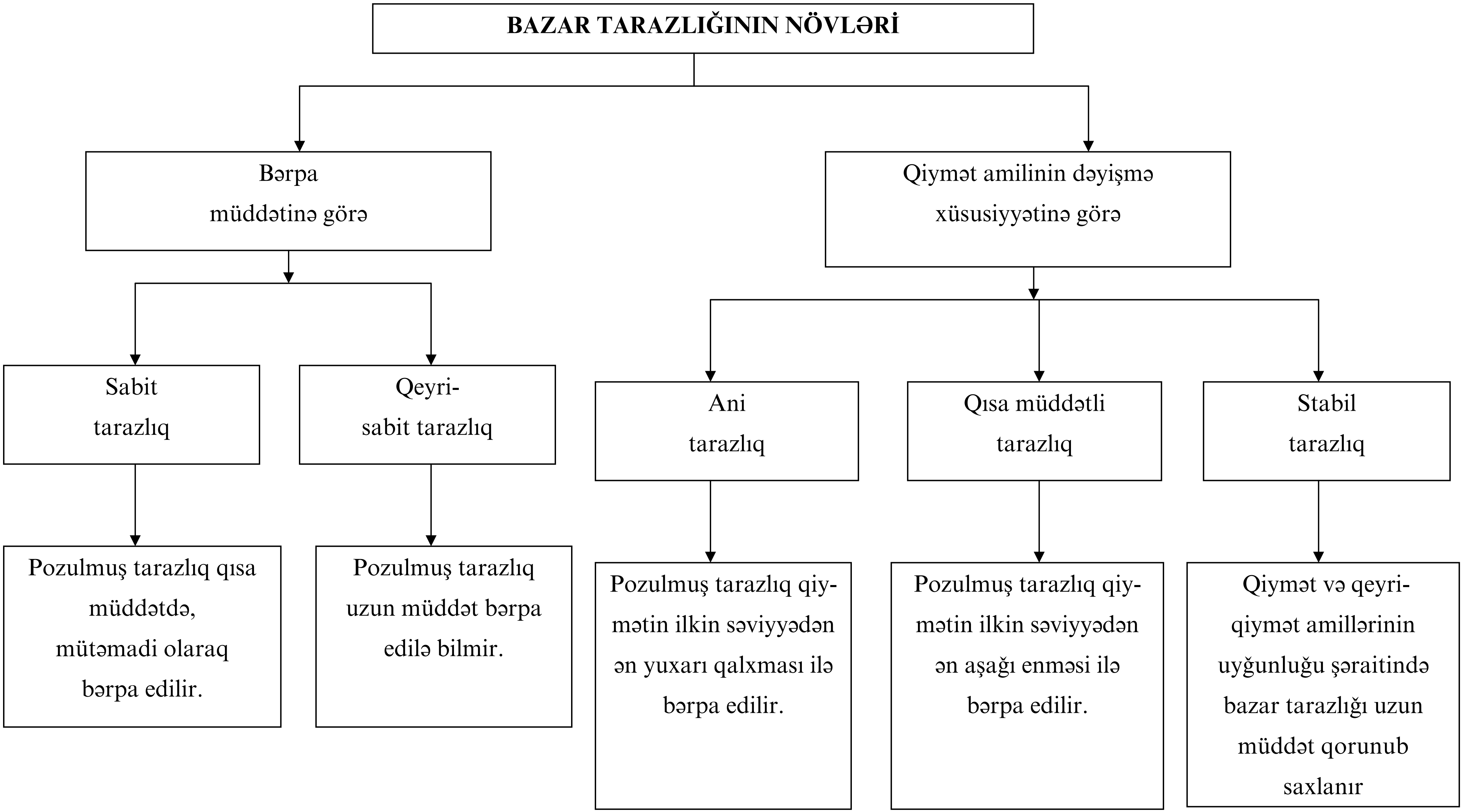

downloaded from KitabYurdu.az

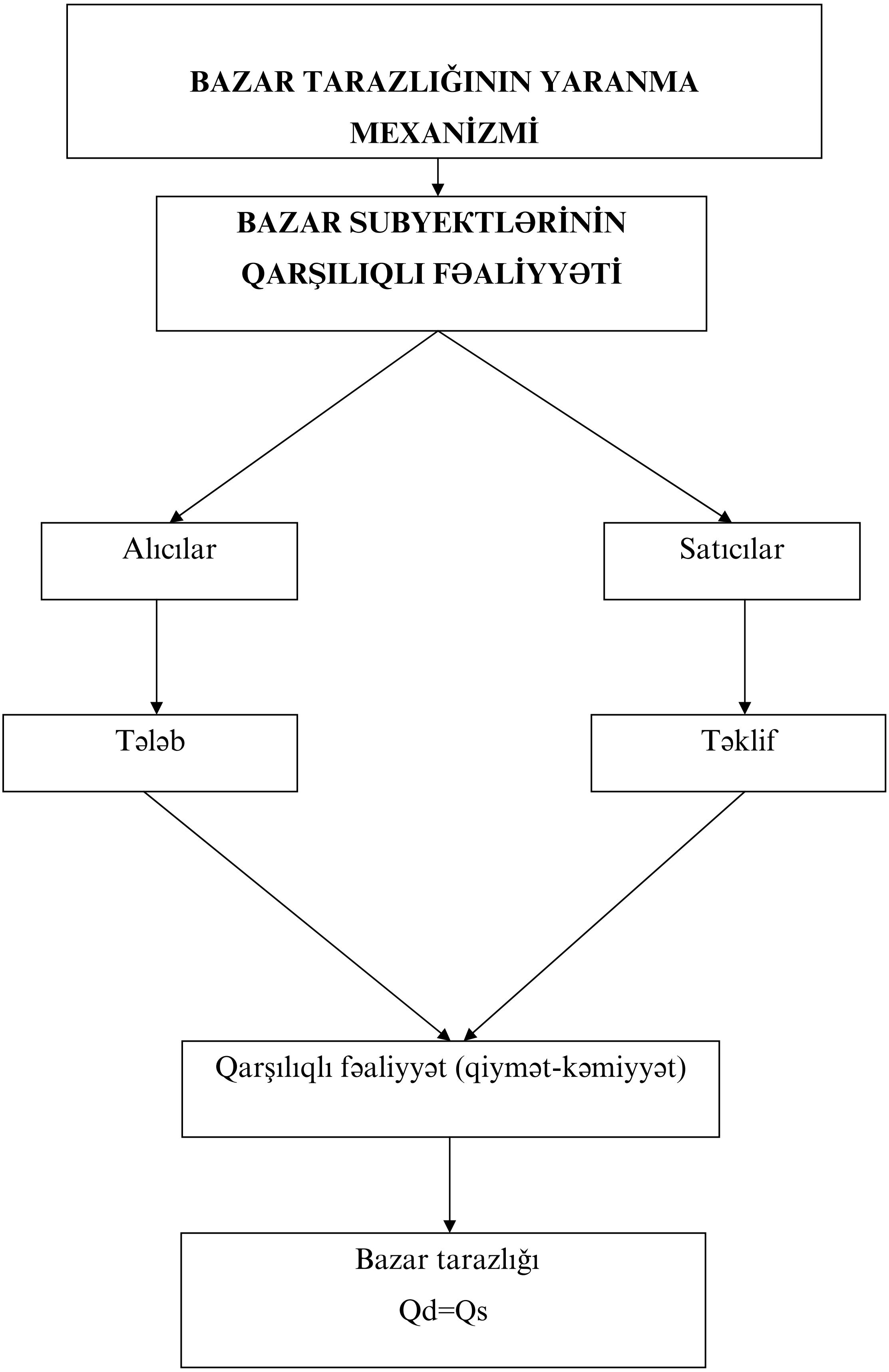

downloaded from KitabYurdu.az

BAZAR TARAZLIĞI İLƏ BAĞLI QRAFİKLƏR

1

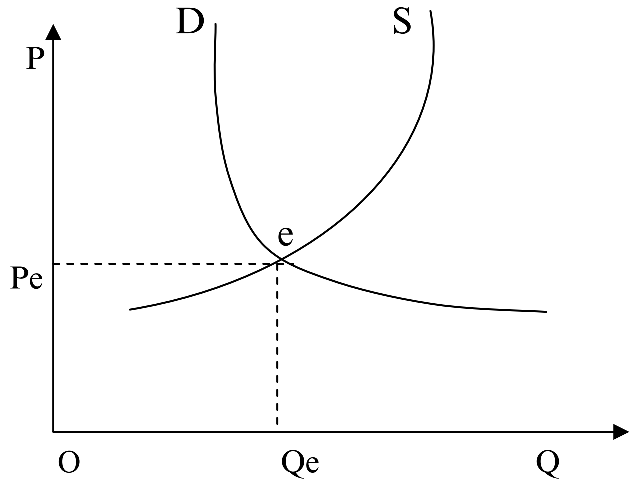

1. Tələb və təklifin həcmi bərabərdir. Bazar tarazlığı (e), tarazlıq qiyməti (Pe) və tarazlıq həcmlərinin (Qe) bərabərliyi əsasında yaranmışdır.

2.

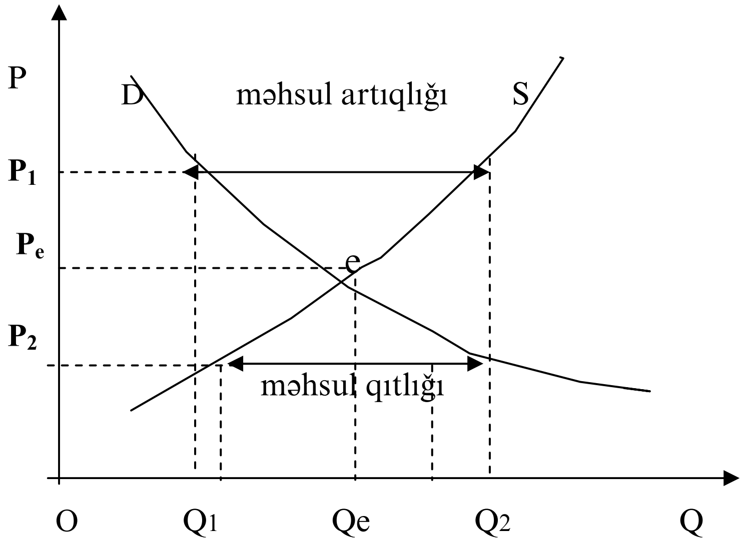

2. Qiymət P1 – səviyyəsində olarsa tarazlıq qiyməti (e) pozulacaq, təklif tələbdən çox olacaq, bazarda məhsul artıqlığı yaranacaq; qiymət P2 –səviyyəsində olarsa, tarazlıq qiyməti (e) yenidən pozulacaq, tələb təklifdən çox olacaq və bazarda məhsul qıtlığı yaranacaq. Məhsul artıqlığı (Qd<Qs) şəraitndə təklif tələbdən çox olacaq, istehsalçılar arasında rəqabət qiymətin düşməsinə, təklifin isə artmasına səbəb olacaq.

downloaded from KitabYurdu.az

Məhsul qıtlığı (Qd >Qs) şəraitində tələbin səviyyəsi təklifdən çox olacaq, alıcılar arasında yaranan rəqabət məhsulun qiymətini və onun təklifini artıracaq. Hər iki halda bazar qüvvələri vəziyyəti pozulmuş tarazlığın bərpasına doğru aparacaq.

3.

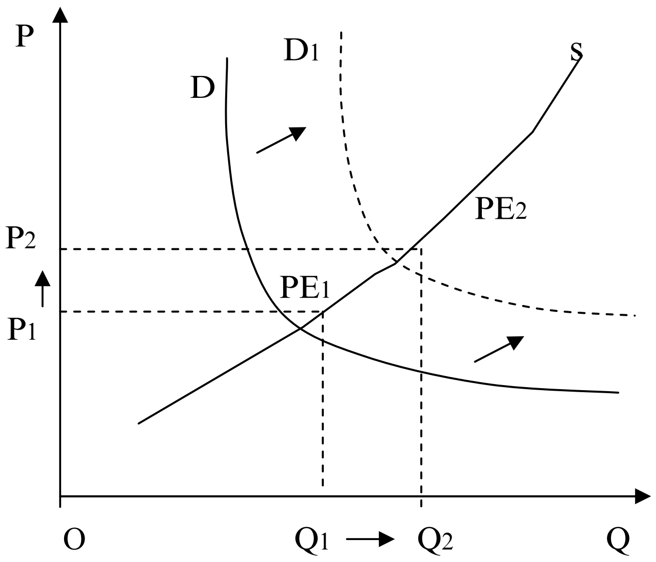

3. Tələb yüksələrsə, təklif isə dəyişməz qalarsa, həm tarazlıq qiyməti (Pe), həm də tarazlıq həcmi (Qe) artacaqdır.

4.

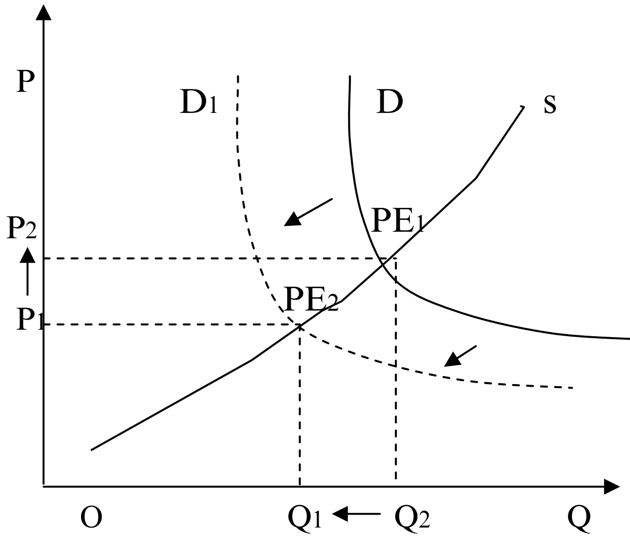

downloaded from KitabYurdu.az

4. Tələb aşağı düşərsə, təklif isə dəyişməz qalarsa, tarazlıq qiyməti (Pe_1) və tarazlıq həcmi (Qe) azalacaqdır.

5.

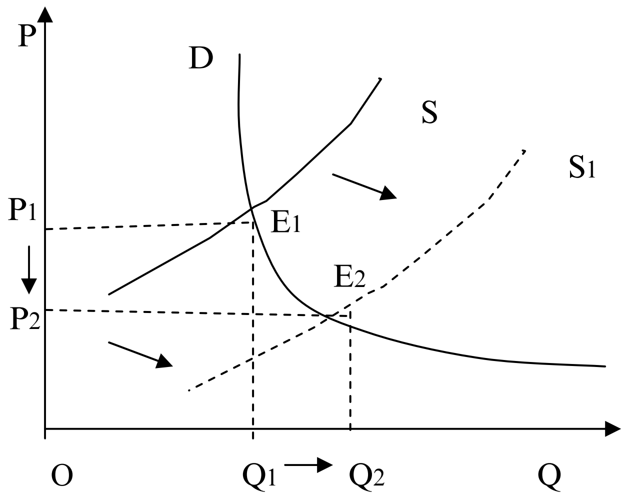

5. Təklif artarsa, tələb isə dəyişməz qalarsa, tarazlıq qiyməti (Pe_1) enəcək, tarazlıq həcmi (Qe_1) isə artacaqdır.

6.

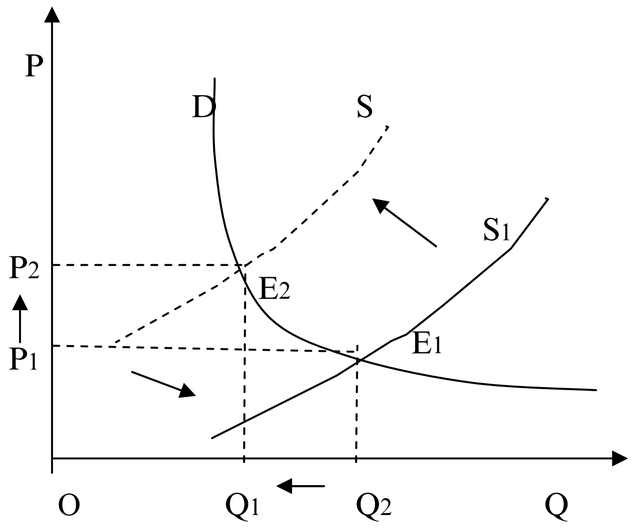

6. Təklif artarsa, tələb isə dəyişməz qalarsa, tarazlıq qiyməti (Pe_1) yüksələcək, tarazlıq həcmi (Qe_1) isə aşağı düşəcəkdir.

downloaded from KitabYurdu.az

TƏLƏB VƏ TƏKLİFİN QİYMƏTLƏ BAĞLI ELASTİKLİK NÖVLƏRİ

	Qiymətin və tələbin (təklifin) dəyişmə nisbətləri	Elastiklik əmsalı (Ed-tələb, Es- təklif)
Tamamilə qeyri-elastik tələb (təklif)	Qiymət qalxır (enir), tələb (Ed) və təklif (Es) dəyişmir	Ed= O Es=O
Qeyri - elastik tələb (təklif)	Qiymətin dəyişmə dərəcəsi tələbə (təklifə) nisbətən daha çoxdur	Ed<O Es<O
Tələbin (təklifin) vahid elastikliyi	Qiymət və tələb (təklif) eyni dərəcədə dəyişirlər	Ed= 1 Es=1
Elastik tələb (təklif)	Qiymətin dəyişmə dərəcəsi tələbin (təklifin) dəyişməsindən azdır	Ed>1 Es>1
Tamamilə elastik tələb (təklif)	Tələb (təklif) dəyişir, qiymət dəyişməz qalır	Ed=∞ Es=∞

downloaded from KitabYurdu.az

TƏLƏB VƏ TƏKLİFİN ELASTİKLİYİNƏ TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

TƏLƏB	TƏKLİF
1. Əvəzedici əmtəələrin kəmiyyəti (əvəzedici məhsullar nə qədər çox olarsa, elastiklik də bir o qədər yüksək olar.)	1. İstehsal amillərindən istifadənin əldə edilmiş səviyyəsi
2. Məhsulun istehlakçının gəlirində xüsusi çəkisi (istehlakçının gəlirində bu məhsulun payı nə qədər çoxdursa, onun elastikliyi də bir o qədər yüksəkdir).	2. İstehsalın texnoloji xüsusiyyətləri
	3. İstehsalın tez bir zamanda dəyişə bilməsi (çevikliyi) imkanı
3. Əmtəələrin əldə olunma imkanı (əmtəə ilkin tələbat məhsulu və ya zinət əşyasıdır). İlkin tələbat mallarına olan tələb daha az elastikdir.	4. Kapitalların sahələrarası miqrasiyası səviyyəsi.
	5. Digər əmtəələrin qiymətlərinin dinamikası.
4. Vaxt amili: əmtəənin əldə olunması üzrə qərar qəbul edilməsi ilə bağlı istehsalçının vaxtı nə qədər çoxdursa, ona olan tələb də bir o qədər yüksəkdir.	6. Əmtəənin qorunub saxlanmasının mümkünlüyü
	7. Qiymətin dəyişməsi ilə əlaqədar qərar qəbul etmək üçün istehsalçının sərəncamında olan vaxt: qiyməti qalxmış məhsulun istehsalına istehsal amillərini yenidən bölüşdürmək üçün istehsalçının vaxtı nə qədər çox olarsa, təklifin elastikliyi də bir o qədər yüksək olar (və əksinə)

downloaded from KitabYurdu.az

10. QİYMƏT VƏ ONUN ƏMƏLƏ GƏLMƏ MEXANİZMİ

QİYMƏT HAQQINDA TƏRİFLƏR

- Qiymət - sövdələşmə tərəfləri arasında iqtisadi münasibətləri formalaşdıran mexanizmdir.
- Qiymət – məhsul və xidmətlərin satışının həyata keçirildiyi iqtisadi vasitədir.
- Qiymət –istehsalçının öz iqtisadi fəaliyyətinin nəticələrini qiymətləndirdiyi istehlakçının isə öz tələbini reallaşdırmağının ölçü meyarıdır.
- Qiymət –əmtəə vahidini və ya kütləsini əldə etmək üçün alıcının satıcıya ödəməli olduğu pulun kəmiyyətidir.
- Qiymət – mübadilə vasitəsidir.
- Qiymət –əmtəə dəyərinin pulla ifadəsidir.

downloaded from KitabYurdu.az

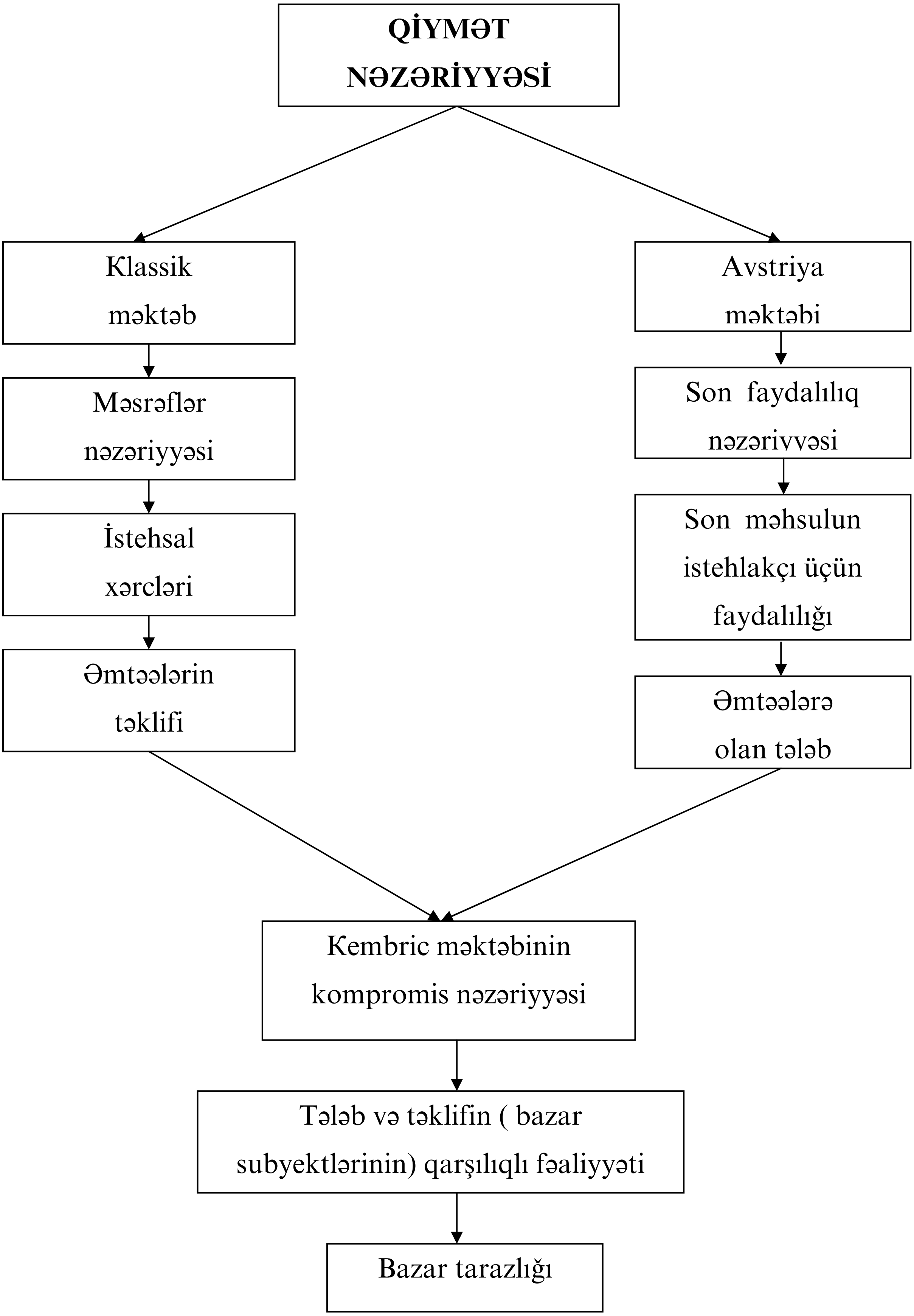

downloaded from KitabYurdu.az

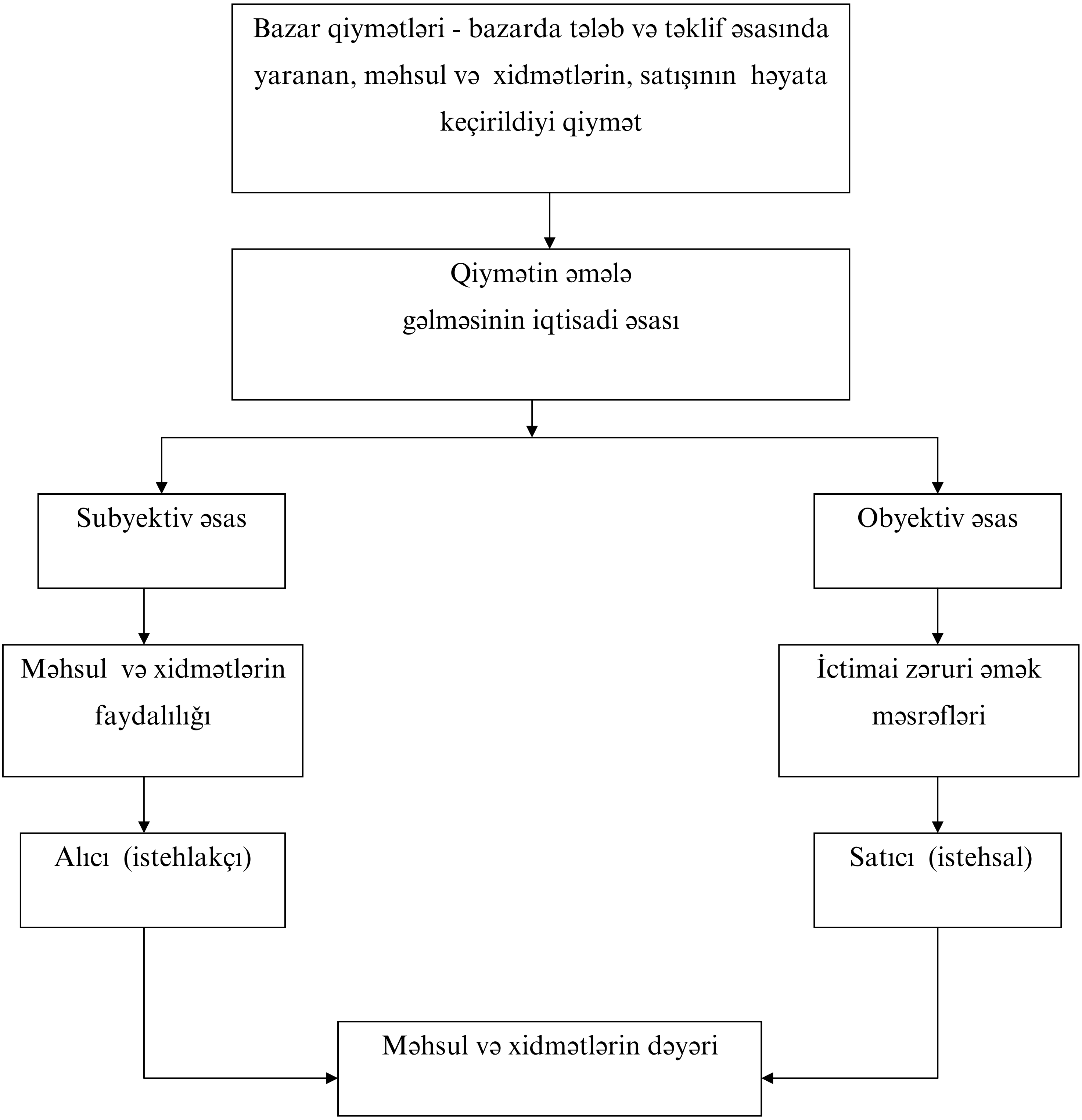

downloaded from KitabYurdu.az

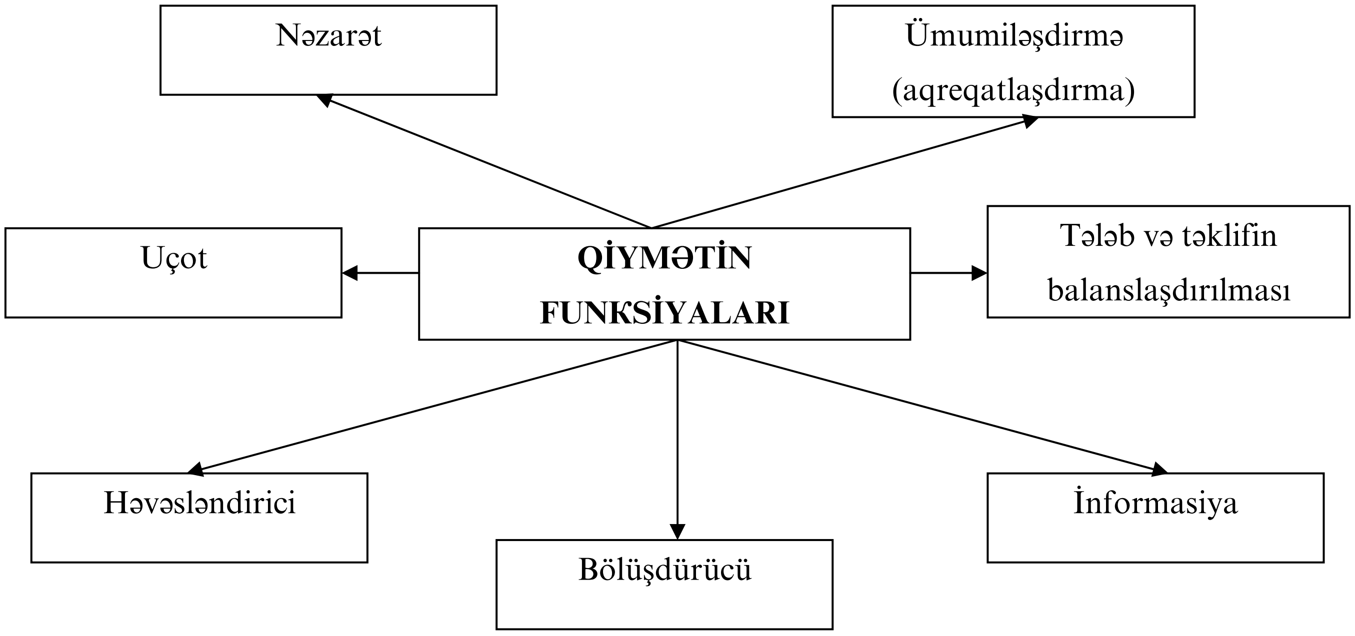

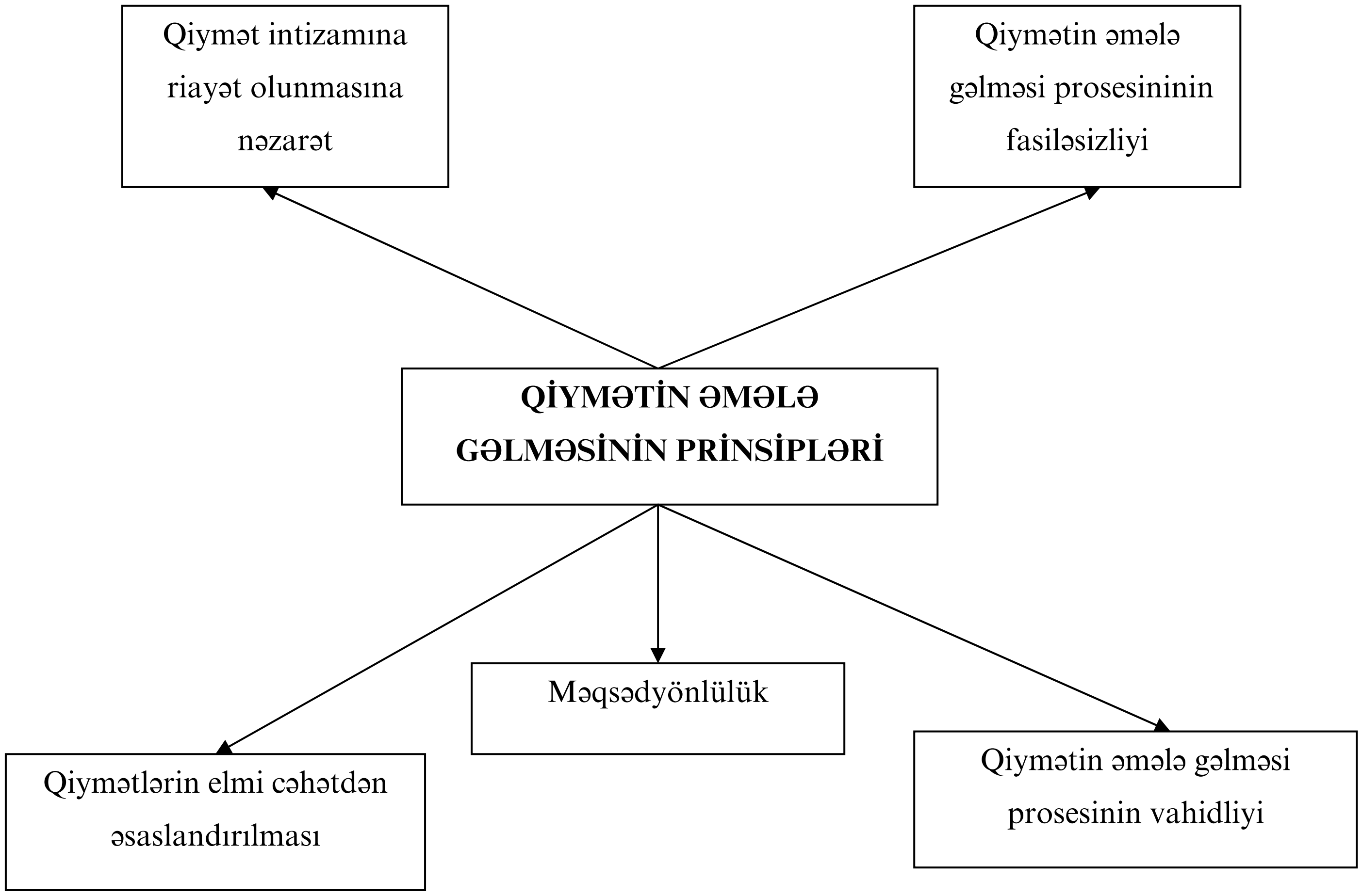

downloaded from KitabYurdu.az

QİYMƏTİN DƏYİŞMƏSİNİN ÜMUMİ PUL MƏDAXİLİNƏ TƏSİRİ			
Elastiklik növləri	Elastiklik əmsalı	Satışdan gələn pul mədaxili (PXQ)	
		Qiymət artır	Qiymət azalır
1. Tamamilə qeyri-elastik tələb	Ed=O	artır	azalır
2. Qeyri-elastik tələb	Ed<1	artır	azalır
3. Tələbin vahid elastikliyi	Ed=O	dəyişmir	dəyişmir
4. Elastik tələb	Ed>1	azalır	artır
5. Tamamilə elastik tələb	Ed=∞	azalır	artır

downloaded from KitabYurdu.az

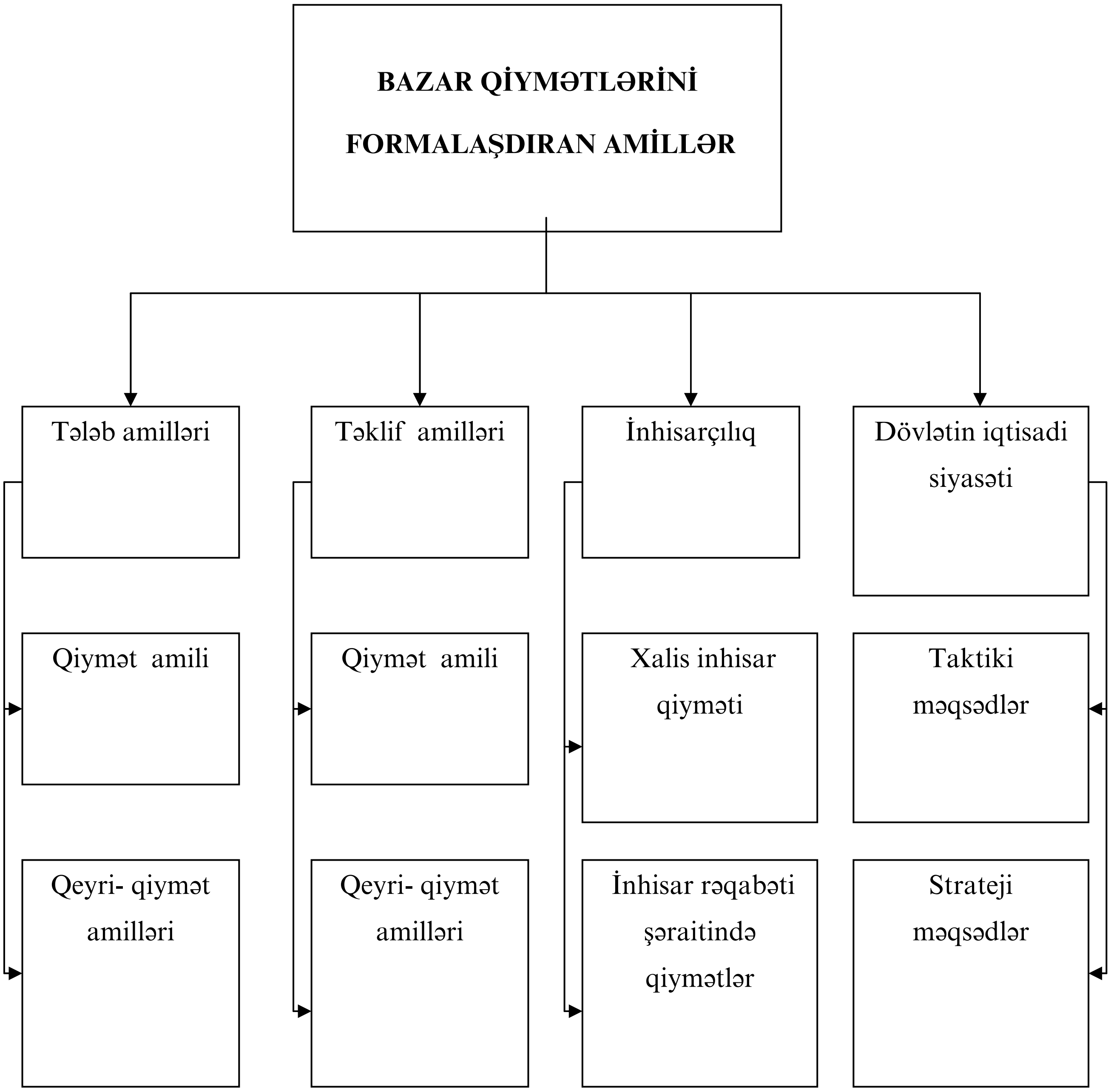

downloaded from KitabYurdu.az

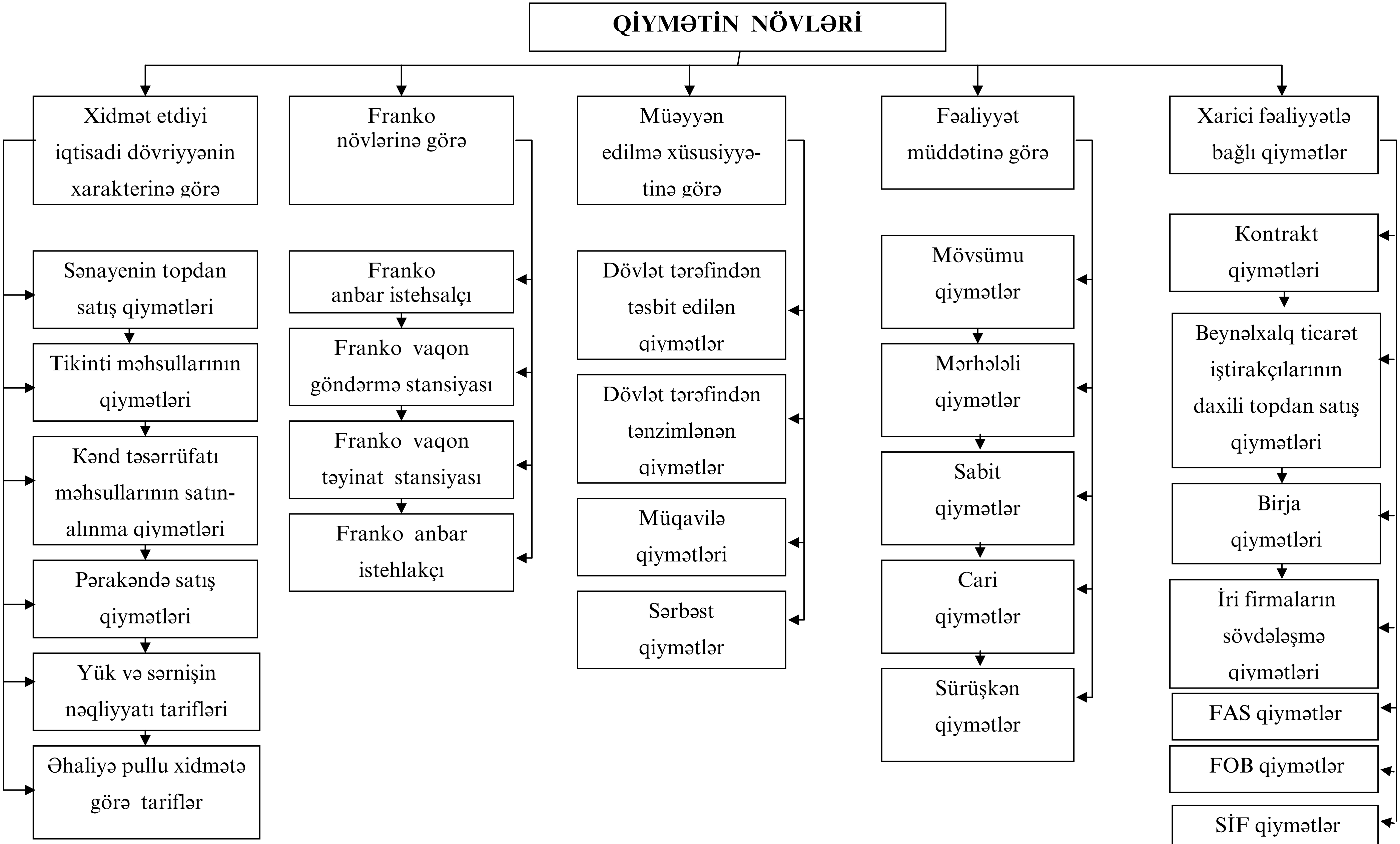

downloaded from KitabYurdu.az

11. RƏQABƏT VƏ İNHİSAR

RƏQABƏT:
Mənfəət əldə etmək üçün məhsul istehsalı və satışının ən əlverişli şərtləri uğrunda bazar subyektləri arasında mübarizə (bəhsləşmə)

RƏQABƏTİN FUNKSİYALARI

- Əmtəə istehsalçılarının təbəqələşdirilməsi
- Bazar tarazlığı qiymətinin formalaşdırılması
- Qiymətlərin aşağı salınması və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi
- Tələb və təklifə uyğun olaraq məhsul və xidmətlərin istehsalının təmin edilməsi
- Cəmiyyətin tələbatlarına uyğun olaraq məhdud resursların səmərəli bölüşdürülməsi
- Təsərrüfat subyektlərinin müvəfəqiyyəti üçün zəruri olan innovasiya fəaliyyətinə zərurətin yaradılması
- Ən az məsrəflərlə yüksək istehsal nəticələrinə nail olunması sayəsində istehsalın səmərəliliyini stimullaşdırılması
- Rəqabətə davamlı olmayan müəssisələrin sıradan çıxarılması
- İstehsal vasitəsilərinin səmərəli istifadəsinə uyğun olaraq gəlirlərin bölüşdürülməsi

downloaded from KitabYurdu.az

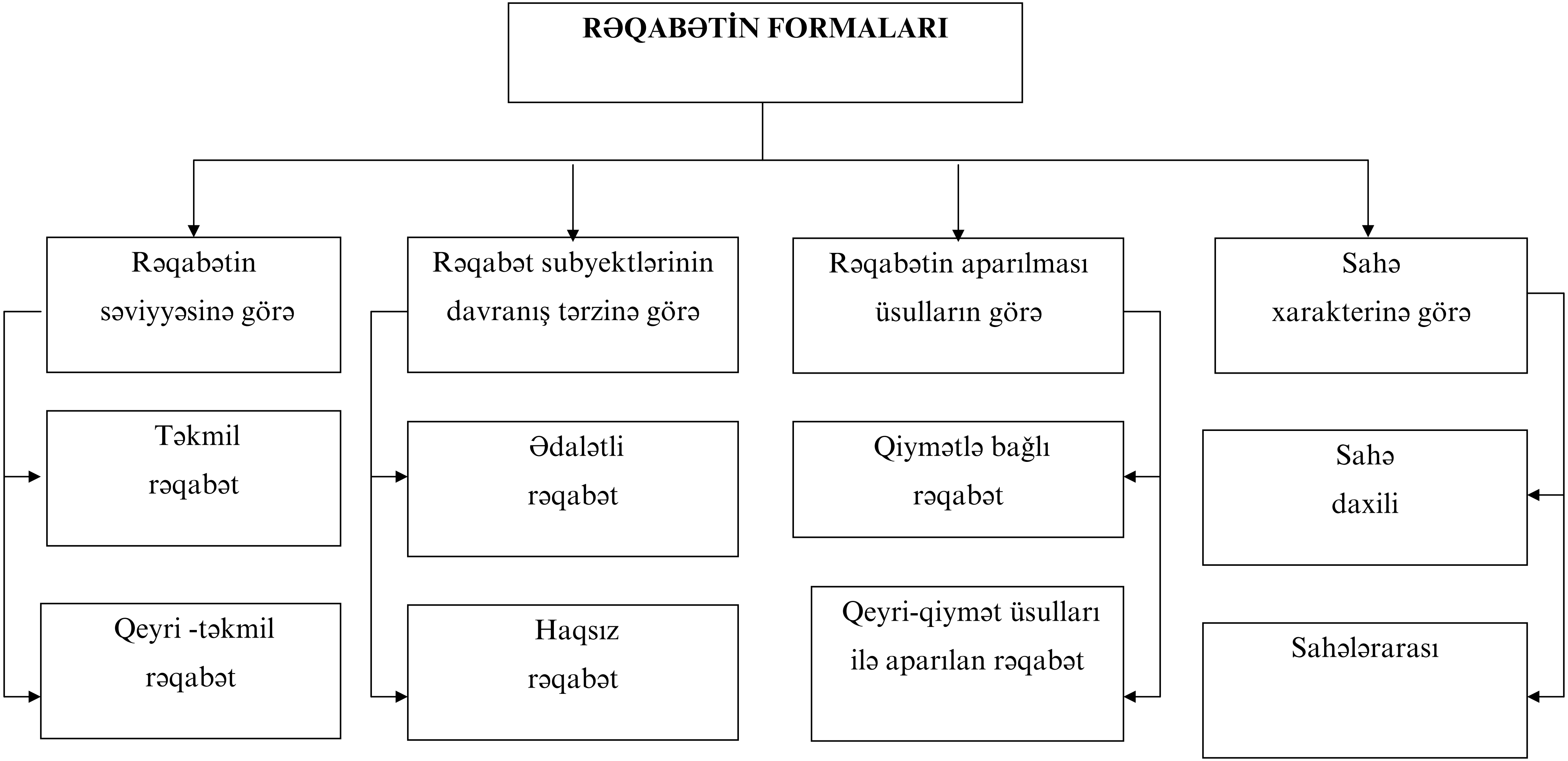

downloaded from KitabYurdu.az

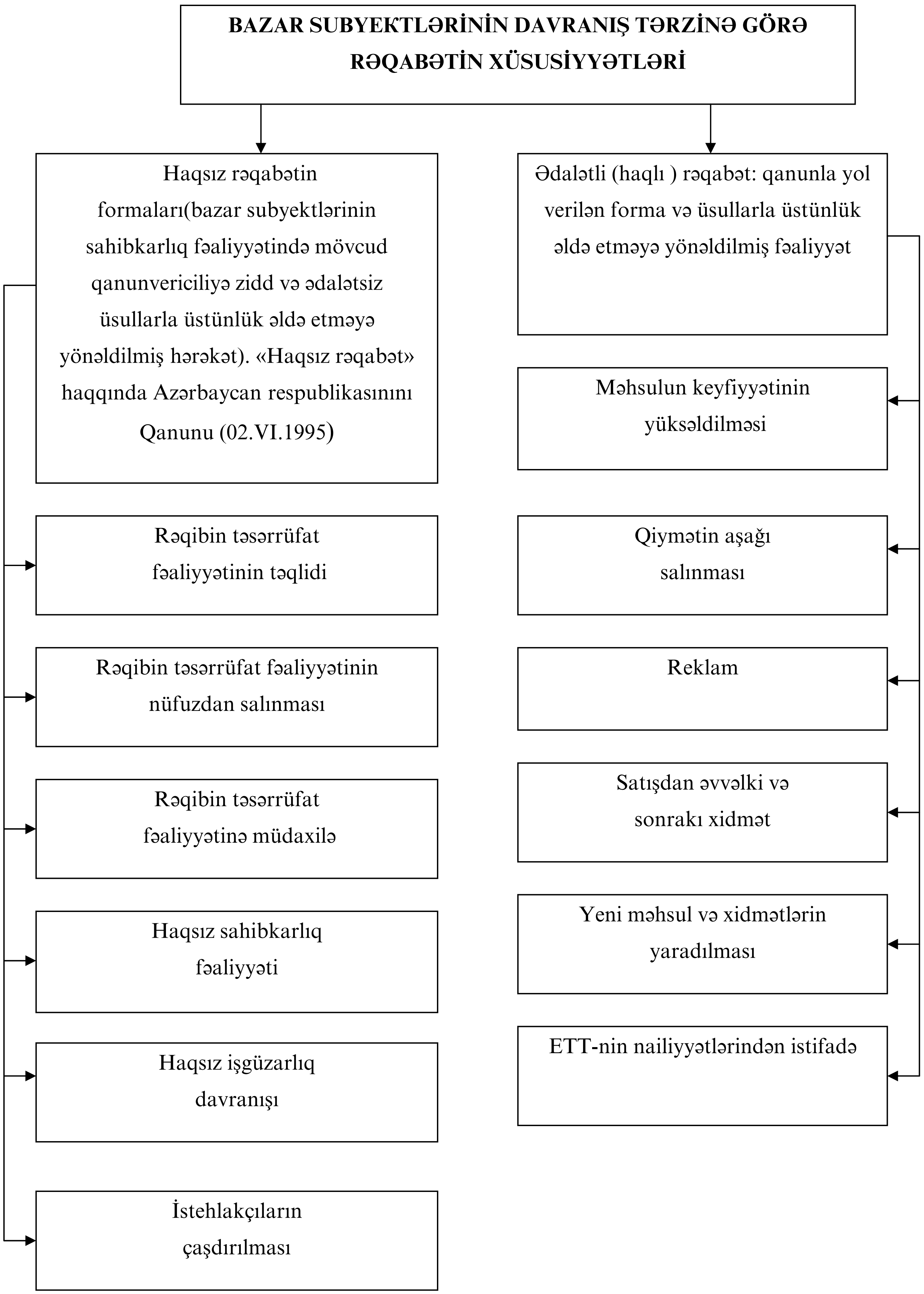

downloaded from KitabYurdu.az

downloaded from KitabYurdu.az

TƏKMİL RƏQABƏTİN ƏLAMƏTLƏRİ

- Bazar subyektinlərinin qərar qəbul edilməsində müstəqilliyi
- Bazarda həmcins, standart məhsulların satışı
- Bazar subyektləri tərəfindən məhsulun qiymətinə təsir etməyin, onu tarazlıq səviyyəsindən yuxarı qaldırmağın qeyri - mümkünlüyü
- Bazarın bütün subyektlərinin bazardakı vəziyyət haqqında eyni informasiyaya malik olması
- Bazarda çoxlu alıcıların və satıcıların olması
- Bazarla bağlı giriş və çıxış maneələrinin olmaması
- Hər bir ayrıca satıcı tərəfindən əmtəə təklifinin kiçik həcmi
- Qiymətlər üzərində nəzarətin olmaması
- Hər bir alıcının irəli sürdüyü tələbin kiçik həcmi
- Bazarın şəffaflığı

downloaded from KitabYurdu.az

TƏKMİL RƏQABƏT ŞƏRAİTİNDƏ FİRMANIN GƏLİRLƏRİ
(P- SATLIQ MƏHSULUN QİYMƏTİ; Q-SATIŞIN HƏCMİ)

Məcmu gəlir (TR) : müəyyən həcmdə məhsulun satışından əldə edilən ümumi gəlir. TR=PXQ

Satılan məhsulun həcmi ilə düz mütənasibdir

TR=PXQ

Orta gəlir (AR): məhsul vahidinin satışından əldə edilən gəlir. AR=$\frac{TR}{Q}$

Satıcının orta gəliri məhsulun qiymətinə bərabərdir

AR=TR/Q=P Q/ Q=P

Son hədd gəliri (MR): məhsul istehsalının həcminin artırılması nəticəsində gəlirin artması. MR=$\frac{\Delta TR}{\Delta Q}$

Satıcının son hədd gəliri məhsulun qiymətinə bərabərdir

MR=ΔTR/ΔQ=PΔQ/Q=P

downloaded from KitabYurdu.az

TƏKMİL RƏQABƏT ŞƏRAİTİNDƏ TƏLƏB ƏYRİSİ

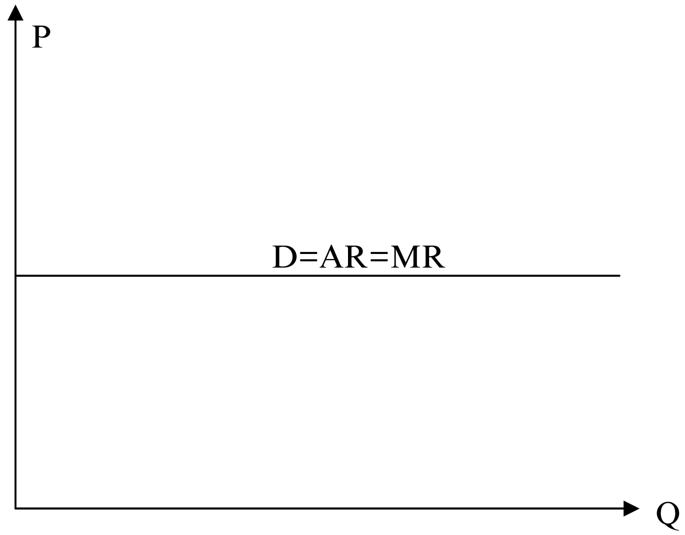

RƏQABƏT VƏ İNHİSARIN NİSBƏTİ
BAXIMINDAN ƏSAS BAZAR MODELLƏRİ

Bazar modelləri	Firmaların (müəssisələrin sayı)	Sahəyə daxil - olma şərtləri	İstehsal edilən məhsulun növü	Qiymətlər üzərində nəzarət	Fəaliyyət sahələri
1. Xalis təkmil rəqabət	Xeyli sayda	Məhdudiyyətlərin olmaması	Standart məhsullar	yoxdur	Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı, qiymətli kağızlar, valyuta bazarları
2. Xalis inhisar	Vahid sayda	Müxtəlif maneələlərin olması	Digərlərindən fərqli əmtəənin yaxın əvəzediciləri yoxdur	Yüksək səviyyədə	Kommunal təsərrüfatı məhsulları bazarı
3.İnhisar rəqabəti	Bir çox sayda (20-70 arasında)	Kifayət qədər asan	Diferensiallaşmış (fərqli)	Çox da əhəmiyyətli səviyyədə deyil	Metallurgiya, avtomobil və dəzgahqayırma, elektronika
4.Oliqopoliya	2-dən 20-yədək	Müxtəlif məhdudlaşdırıcı maneələrin mövcudluğu	Standart və ya fərqli (diferensiallaşmış məhsul)	Gizli sazişlər şəraitində əhəmiyyətli səviyyədə	Yüngül, yeyinti sənayesi, pərakəndə satış malları

downloaded from KitabYurdu.az

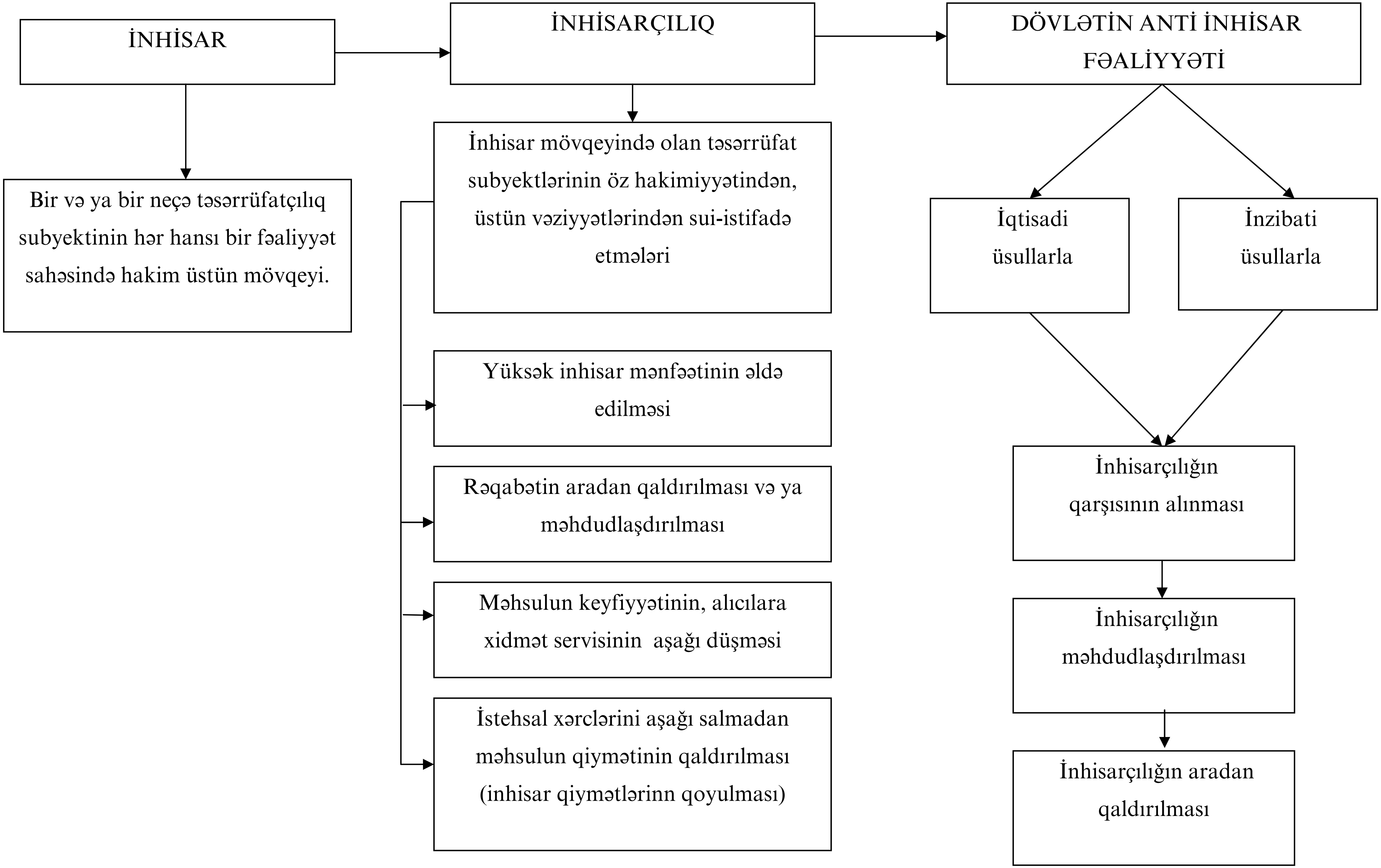

downloaded from KitabYurdu.az

İNHİSAR HÖKMRANLIĞININ MƏNBƏLƏRİ

- Hər hansı bir fəaliyyətlə məşğul olmaq, hər hansı bir üsulu tətbiq etmək üçün istehsalçıya verilən müstəsna hüquq
- Hər hansı bir iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirmək üçün zəruri olan xüsusi növ iqtisadi resusrlar üzərində nəzarət
- Miqyas səmərəsi - istehsalın həcmi və təşkilatı - iqtisadi quruluşu böyüdükcə miqyasın artması nəticəsində əldə edilən qənaət durmadan yüksəlir
- Ticarət markasına etnasızlıq şəraitində alıcıların zövqü
- Haqsız rəqabət nəticəsində bazarda təsərrüfat subyektinin üstün mövqeyinin yaranması

downloaded from KitabYurdu.az

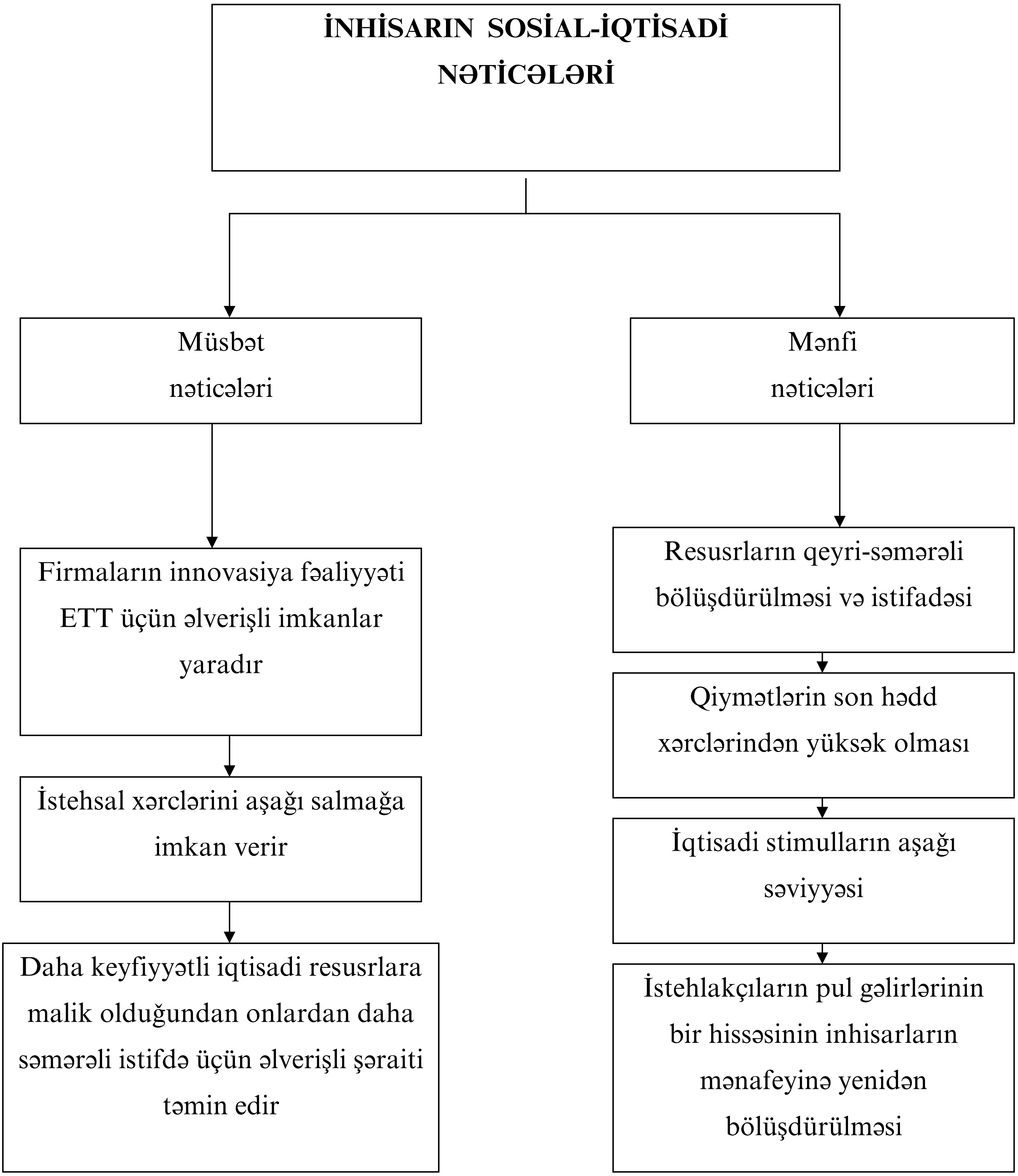

downloaded from KitabYurdu.az

İNHİSARIN YARANMASININ TARİXİ ŞƏRAİTİ

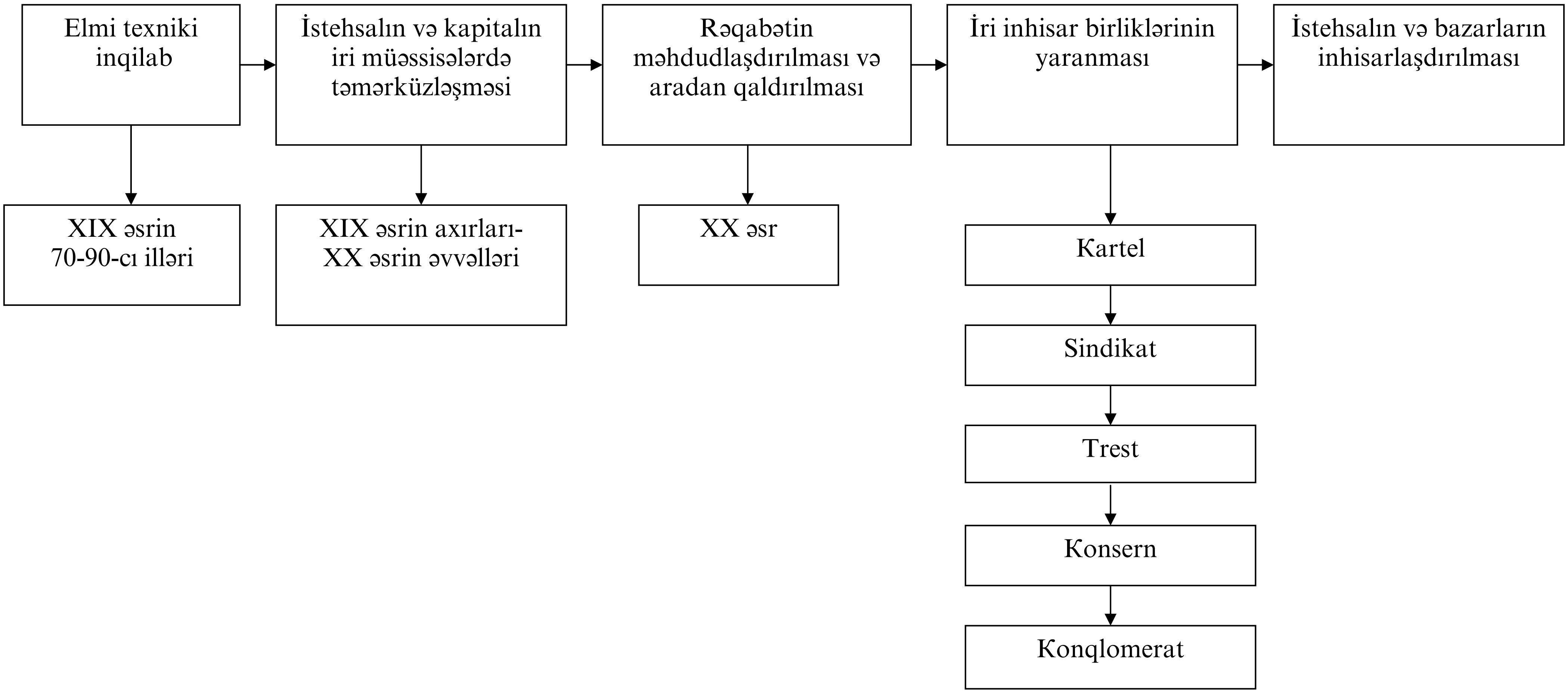

downloaded from KitabYurdu.az

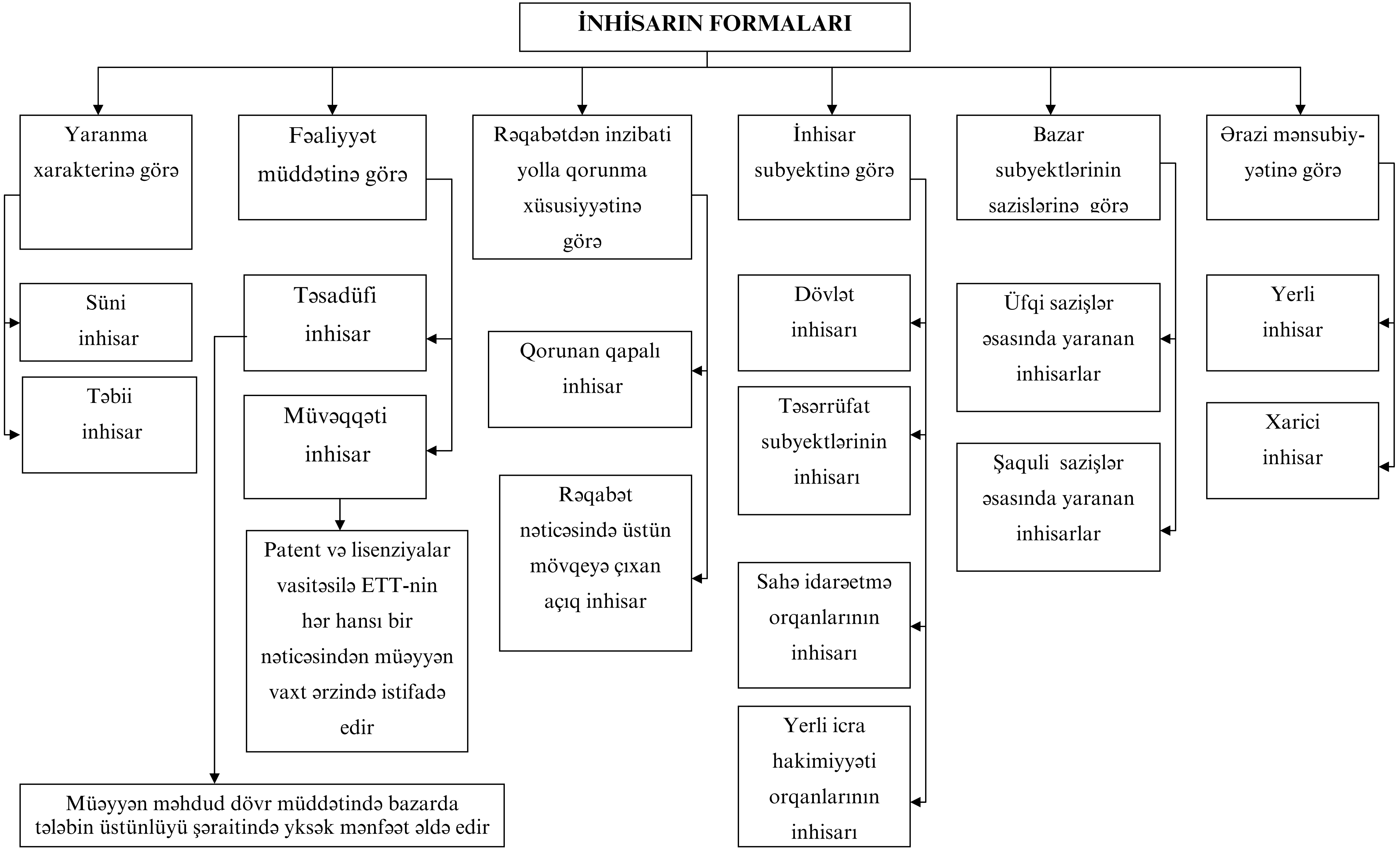

downloaded from KitabYurdu.az

İNHİSARLA BAĞLI BAZAR MODELLƏRİ

Xalis inhisar: monopoliya. (latınca mono, vahid,	Yaxın əvəzediciləri olmayan əmtəələrin yalnız bir satıcı tərəfindən satıldığı bazar strukturu
İnhisar rəqabəti	Eyni tipli, lakin differensiallaşdırılmış məhsulların çoxlu sayda istehsalçılarının bir-birləri ilə rəqabət apardığı bazar strukturu
Oliqopoliya (latınca oliqo- bir neçə, polio – satıram)	Bir neçə iri firmaların (satıcıların) hökmran olduğu bazar strukturu
Monopsoniya	Çoxlu sayda satıcıya qarşı yalnız bir alıcının dayandığı bazar strukturu
Qiymət ayrı- seçkiliyini tətbiq edən inhisar	Alınan məhsulun həcmi, istehlakçı qrupları, ərazi və zaman fərqi və s. ilə əlaqədar olaraq qiymətin dəyişdiyi bazar strukturu
İkitərəfli inhisar	İnhisarçı-satıcının inhisarçı -alıcı ilə qarşılaşdığı bazar strukturu
Duopoliiya	Fəaliyyət sahəsində yalnız iki təsərrüfat subyektinin (inhisarın) çıxış etdiyi bazar strukturu
Təbii inhisar	Rəqabətin olmaması şəraitində iri istehsalın texnoloji üstünlükləri ilə əlaqədar tələbin daha səmərəli ödənildiyi bazar strukturu. Təbii inhisar üçün konkret zaman daxilində rəqabətin yaradılması ya sərfəli deyil, ya da ki, qeyri-
Süni inhisar	Xüsusi təşkilati tədbirlər (dövlət qərarı, birləşmə, qovuşma) nəticəsində yaranmış iri təsərrüfat subyektinin üstün mövqelərdən çıxış etdiyi bazar
Təsadüfi inhisar	Müəyyən zaman həddində bazarda tələbin təklifdən üstünlyü nəticəsində bəzi təsərrüfat subyektlərinə əlavə mənfəət əldə etməyə imkan
Müvəqqəti inhisar	ETT-nin hər hansı nailiyyətlərindən patent və lisenziyalar vasitəsilə müəyyən müddət ərzində əlavə mənfəət qazanmağa imkan verən bazar

downloaded from KitabYurdu.az

XALİS İNHİSARIN ƏLAMƏTLƏRİ

- Tələbin aşağı elastikliyi şəraitində fəaliyyət
- Yaxın əvəzedicisi olmayan məhsulun istehsalı
- Miqyas səmərəsi ilə əlaqədar istehsal xərclərinin aşağı səviyyəsi
- Hər hansı bir təbii resursu əldə etməyin müstəsna hüququ və resurslar üzərində nəzarət
- Hər hansı bir ixtira, kəşf və s-dən müstəsna istifadə hüququ verən patent və lisenziyaların əldə edilməsi imkanı
- Rəqiblərin və rəqabətin olmaması şəraitində iqtisadi fəaliyyət
- Sahəyə giriş maneələrinin mövcudluğu

downloaded from KitabYurdu.az

«İNHİSAR RƏQABƏTİ» BAZAR MODELİNİN ƏLAMƏTLƏRİ

1. Alıcıların müxtəlif zövqlərinə yönəldiyi üçün bazarda müxtəlif çeşidli (diferensiallaşmış) və əvəzedici məhsulların mövcudluğu

2. Çoxlu sayda firmaların fəaliyyət göstərməsi səbəbindən onlar arasında istehsalın məhdudlaşdırılması və qiymətlərin artırılması istiqamətində sövdələşmələrin olmaması

3. Sahəyə yeni firmaların daxil olması üçün yüksək giriş maneələrinin mövcudluğu

4. Satıcının məhsulun qiyməti və satış həcmi ilə əlaqədar rəqiblərin davranılları ilə öz fəaliyyətini kiçik səviyyədə əlaqələndirməsi

5. Bazar subyektləri arasında müxtəlif formada asılılığın mövcudluğu

6. Bazarda nisbətən çox sayda alıcıların və satıcıların olması

7. Firmanın mənfəətinin tələbin səviyyəsindən və elastikliyindən asılılığı

downloaded from KitabYurdu.az

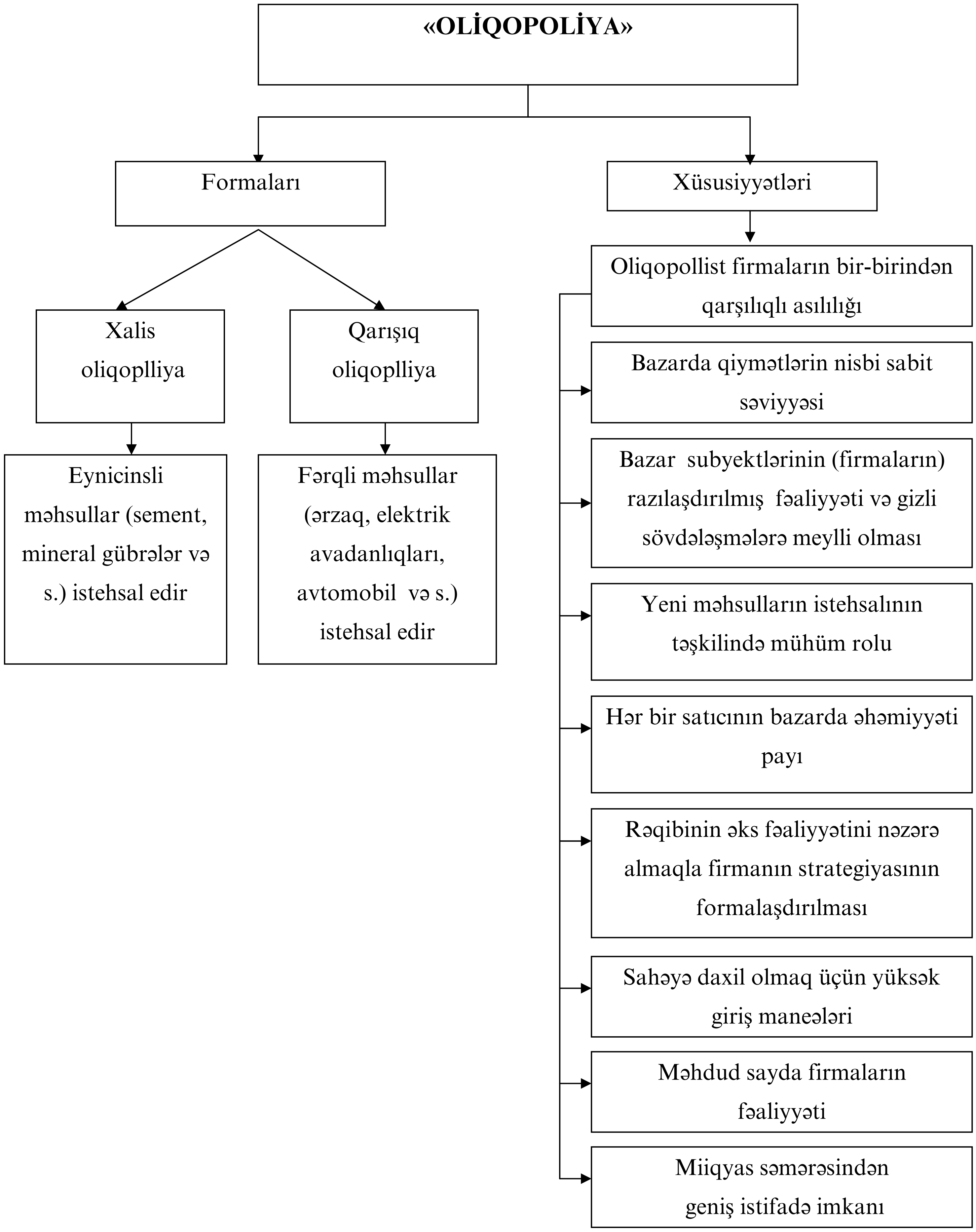

downloaded from KitabYurdu.az

OLİQOPOLİYALARIN DAVRANIŞ MODELLƏRİ

MODELİN ADI	XÜSUSİYYƏTLƏRİ
Qiymət liderliyi modeli	Bazarda lider olan firmanın mənfəətini maksimumlaşdıran qiymət səviyyəsi bu sahənin digər firmalarında istehsal şərtlərini müəyyənləşdirir, bununla da firmaların bazar koordinasiyası liderin qiymətinə uyğunlaşmalar yolu ilə baş verir
Maneə yaradıcı qiymətin əmələ gəlməsi modeli	Bazarda əlaqəli fəaliyyət göstərən oliqopolist firmalar sahəyə digərlərinin daxil olmasına mane olmaq üçün qiymətləri minimum istehsal xərcləri səviyyəsində müəyyən edirlər
Şüurlu rəqabət modeli (Bertran duopoliyası)	Fəaliyyətlərini koordinasiya etməyən firmalar bazarda hakim mövqelər uğrunda şüurlu rəqabət aparılar ki, bu da «qiymət müharibəsinə» gətirib çıxarır
Kurno modeli	Sahədə fəaliyyət göstərən firmalar rəqibin istehsal həcmindən çıxış edərək standart məhsulun istehsal həcmi üzrə qərar qəbul edirlər
«Qırıq tələb əyrisi» modeli	Firma rəqibin qiymətlərinin artmasına deyil, azalmasına cavab olaraq öz əks fəaliyyətini qurur
«Oyunlar nəzəriyyəsi» modeli	Hər hansı bir firmanın iqtisadi fəaliyyətlə bağlı qərarları digərinin (rəqibin) də qərarlarına təsir edir və əksinə.
Kartel	Bir qrup firmalar tərəfindən bazarın bölüşdürülməsi, qiymətlərin və təklifin həcminin müəyyən edilməsi üzrə birgə fəaliyyət haqqında sazişə gəlinməsi

downloaded from KitabYurdu.az

HERFUNDEL – HİRSMAN İNDEKSİ (İHH) ƏSASINDA BAZARIN İNHİSARLAŞMASI SƏVİYYƏSİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

$$\text{İHH}=\sum_{i=1}^{n} x_i^2$$

Burada:

Xi - firmanın bazarda payı (ümumi bazar təklifinin həcmində firmanın bazar təklifinin xüsusi çəkisi)

N - bazarda firmaların ümumi sayı

downloaded from KitabYurdu.az

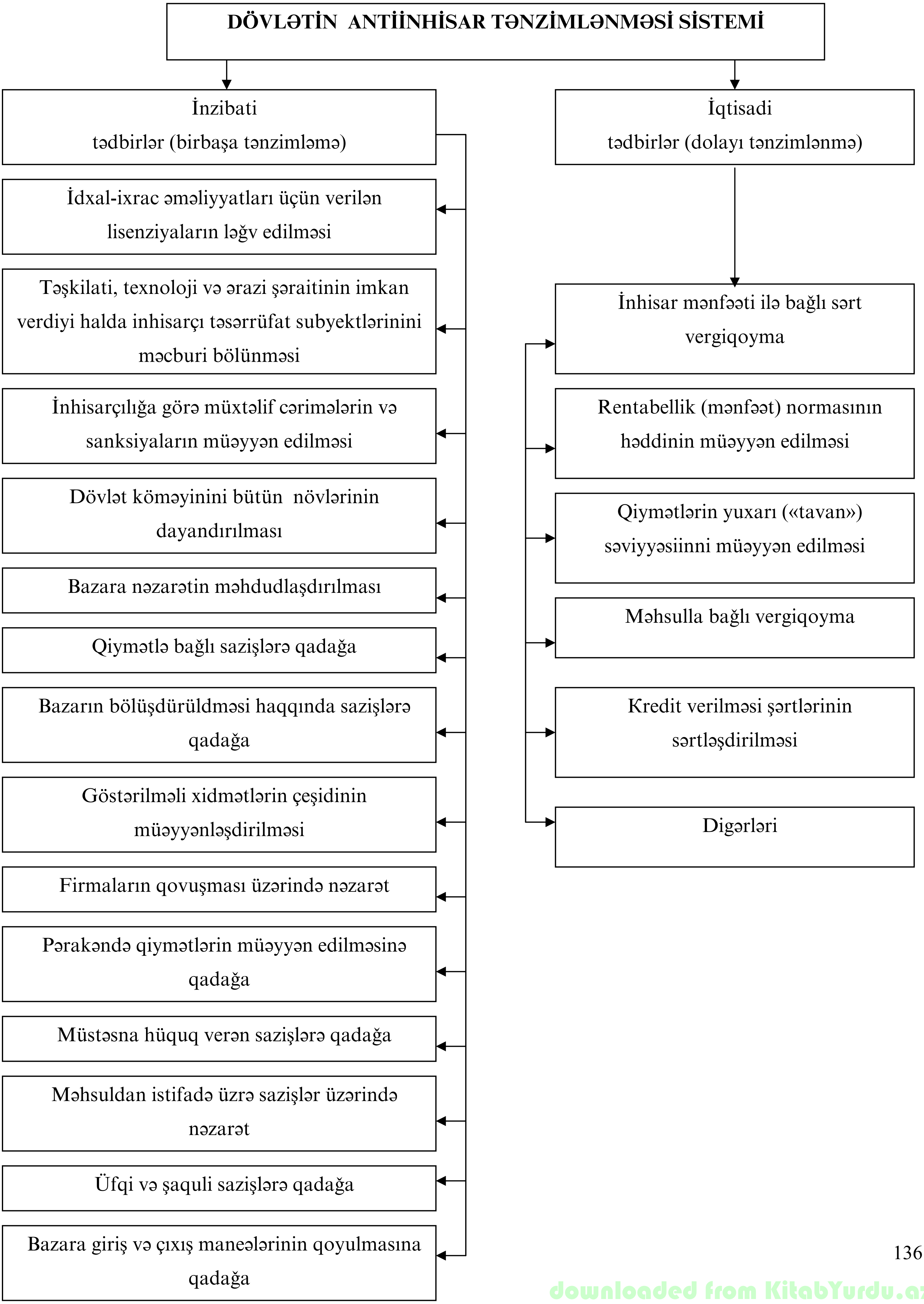

downloaded from KitabYurdu.az

12. İSTEHLAKÇI DAVRANIŞI NƏZƏRİYYƏSİ

İSTEHLAKÇI DAVRANIŞI İLƏ BAĞLI ƏSAS ANLAYIŞLAR

1. Fərqsizlik əyriləri-istehlakçı üçün eyni faydalılığa malik olan iki əmtəənin müxtəlif dəstləri.

2. Fərqsizlik əyriləri xəritəsi-iki əmtəə məkanında fərqsizlik əyrilərinin çoxluğu.

3. Büdcə xətti- qiymətlərin mövcud səviyyəsində istehlakçı tərəfindən özünün bütün gəlirlərini «x» və «y» əmtəələrinə yönəldiyini göstərən nöqtələrin qrafik üzərində əks etdirilməsi (pul gəlirlərinin mövcud səviyyəsində əldə edilə biləcək iki əmtəə dəstinin müxtəlif kombinasiyaları).

4. «X» əmtəəsinin «y» əmtəəsi ilə əvəz edilməsinin son həδd norması- «y» əmtəəsini artırmaq üçün istehlakçının imtina etdiyi «x» əmtəəsinin kəmiyyəti.

5. Əvəz etmənin səmərəsi (nəticəsi)-real gəlirlərin sabit qaldığı, qiymətlərin isə nisbi dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq tələbin həcminin dəyişməsi.

6. gəlirin səmərəsi-qiymətlərin sabit qaldığı, real gəlirlərin isə dəyişməsi nəticəsində tələbin həcminin dəyişməsi.

7. Ümumi səmərə-əvəzetmənin və gəlirin səmərəliliklərinin məcmusu.

8. Alıcının qazancı (uduşu) –əmtəə vahidi üçün alıcının ödəməyə hazır olduğu maksimum qiymətlə onun real bazar qiyməti arasında olan fərq.

9. Rasionlallıq prinsipi-qiymətlərin və gəlirlərin mövcud səviyyəsində maksimum fayda əldə etmək üçün pul vəsaitlərinin səmərəli bölüşdürülməsi.

downloaded from KitabYurdu.az

10. Faydalılıq –iqtisadi sərvətlərin hər hansı bir tələbatı ödəyə bilmək qabiliyyəti.

11. Son faydalılıq (MU) –məhsulun hər bir əlavə vahidindən istehlakçının əldə etdiyi fayda

12. Ümumi faydalılılq (TU) müəyyən kəmiyyətdə olan əmtəələrin faydası və ya bu əmtəələrin hər birinin son faydalılığının məcmusu.

13. İstehlakçı davranışı qaydası-əmtəənin alınması üçün hər bir növbəti pul vəsaiti eyni son faydalılığı təmin etməlidir, yəni $MU_1/P_1 = MU_2/P_2 = MU_3/P_3$. burada MU_1, MU_2 , MU_3 – əmtəələrin son faydalılığı, P_1, P_2, P_3- əmtəələrin qiyməti.

14. Faydalılıq funksiyası-məhsulun kəmiyyətinin artması ilə son faydalılığın aşağı düşməsi, yəni, $MU = \frac{d(TU)}{dQ}$

15. İsteşlakçı davranışı-ayrıca götürülmüş istehlakçının müxtəlif məhsullara və xidmətlərə tələbatının formalaşması prosesi.

16. İstehlakçı seçimi-məhdud resurslar (gəlirlər) şəraitində məcmu faydalılığı maksimumlaşdıran seçim.

17. Səmərəli istehlakçı davranışı-istehlakçının məhdud büdcə şəraitində öz məcmu faydalılığını maksimumlaşdırması.

18. İstehlakçı tarazlığı şəraiti - gəlirlərin və qiymətlərin mövcud şəraitində istehlakçının bu və ya digər əmtəənin alışını artırmaq və ya azaltmaqla məcmu faydalılığı.

19. Çoxluğa qoşulmaq istəyi-istehlakçının digərlərindən geri qalmayaraq onların aldıqlarından əldə etməsi.

downloaded from KitabYurdu.az

20. Hamıdan fərqlənmək istəyi-kütlənin aldığı məhsullardan almayaraq onlardan fərqlənmək istəyi əsasında öz fərdi tələbini dəyişməsi.

21. Veblen səmərəsi: (T.Veblenin adı ilə adlandırılmışdır.) – baha olan əmtəə və xidmətlərin öz birbaşa təyinatına uyğun deyil, digərlərinə ciddi təsir göstərə bilmək üçün alınması və istifadə edilməsi.

22. Spekulyativ tələb-yüksək inflasiya gözləmələri şəraitində gələcəkdə qiymətlərin artacağının gözlənilməsi nəticəsində hazırki zamanda əmtəələrin daha çox alınması.

23. Qeyri-səmərəli tələb-ani yaranan arzu və istək, əhval-ruhiyyənin birdən birə dəyişməsi, gözlənilmədən yaranan vəziyyət nəticəsində qabaqcadan planlaşdırılmamış (nəzərdə tutulmamış) tələb.

downloaded from KitabYurdu.az

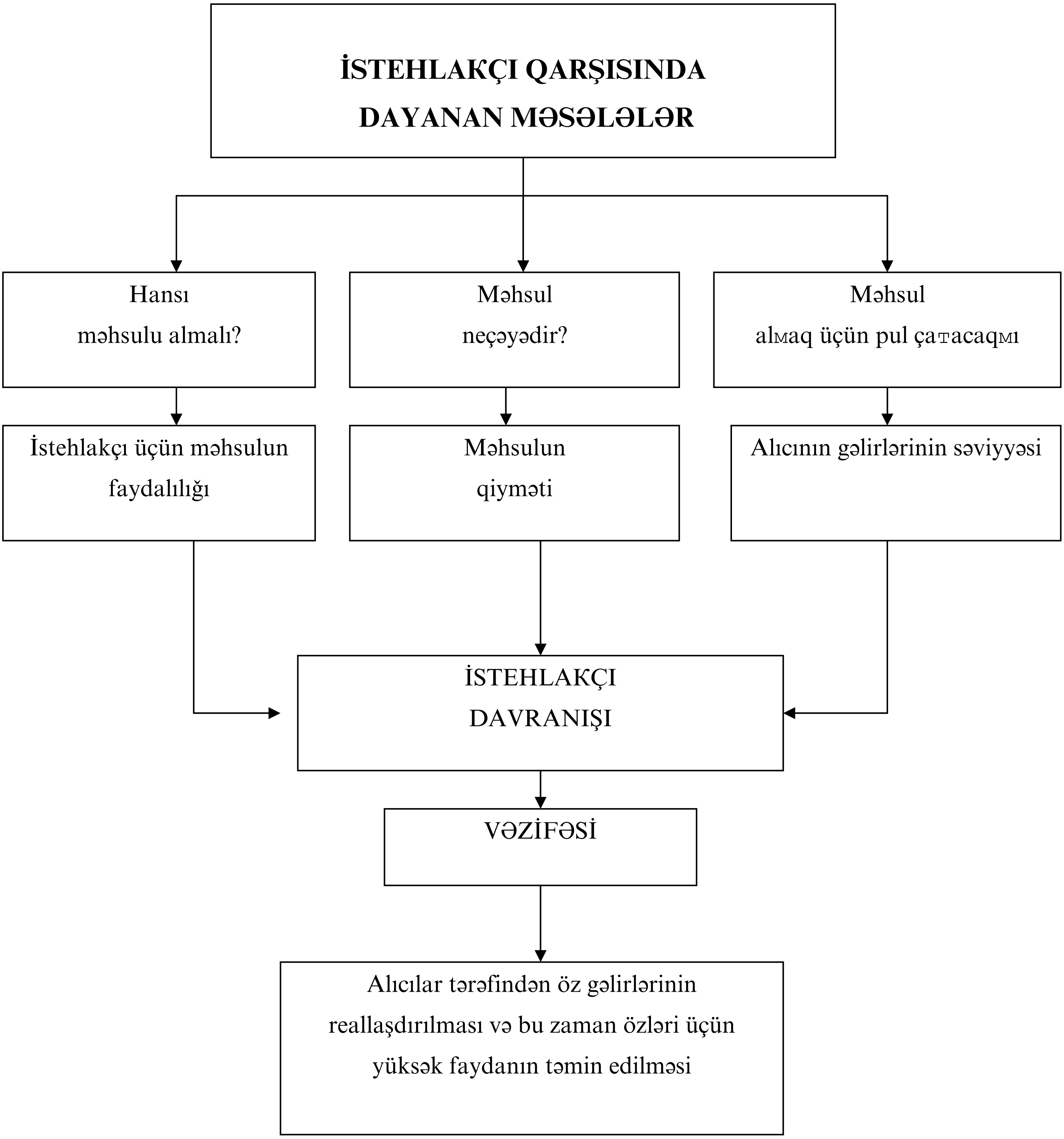

downloaded from KitabYurdu.az

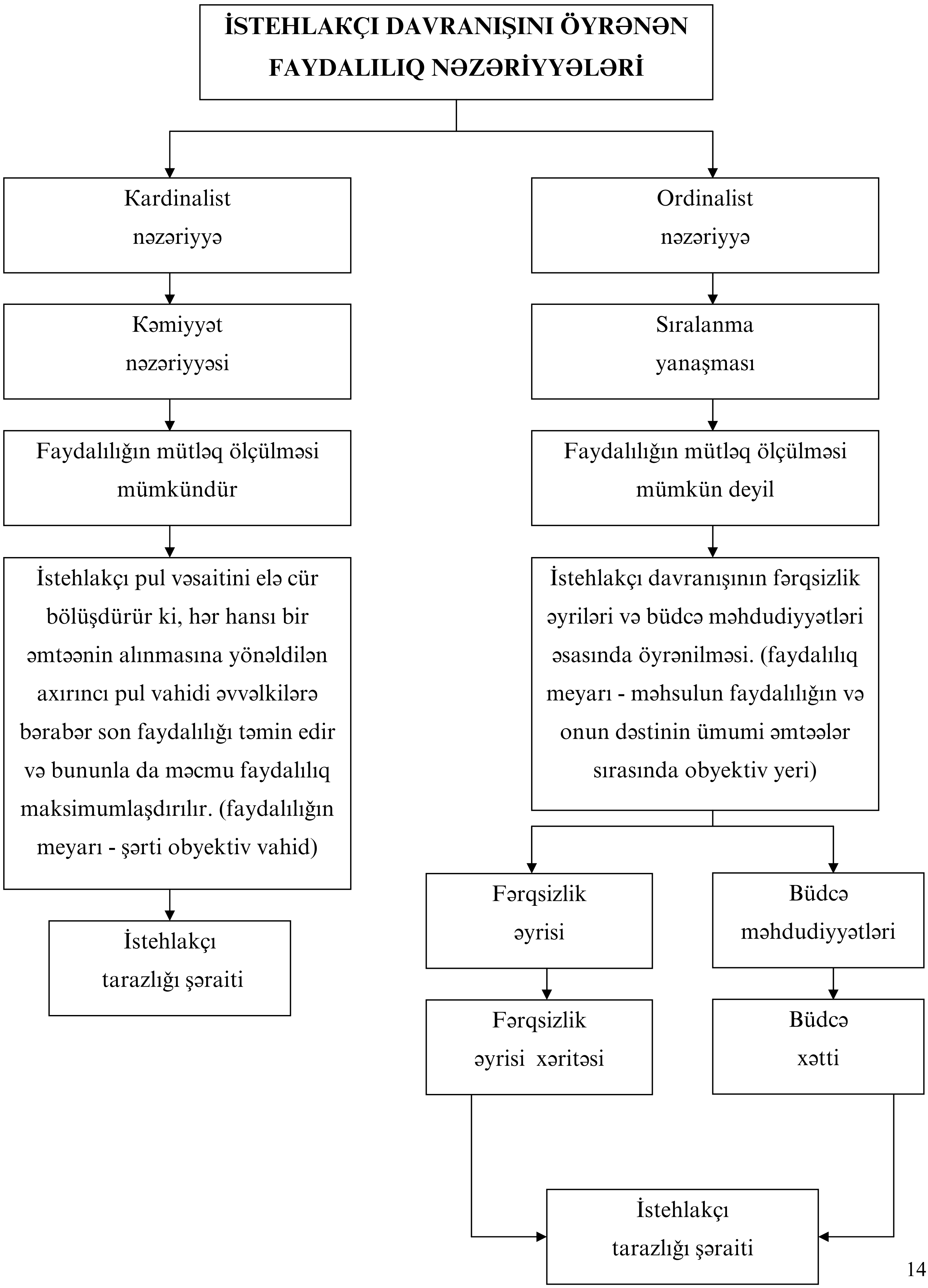

downloaded from KitabYurdu.az

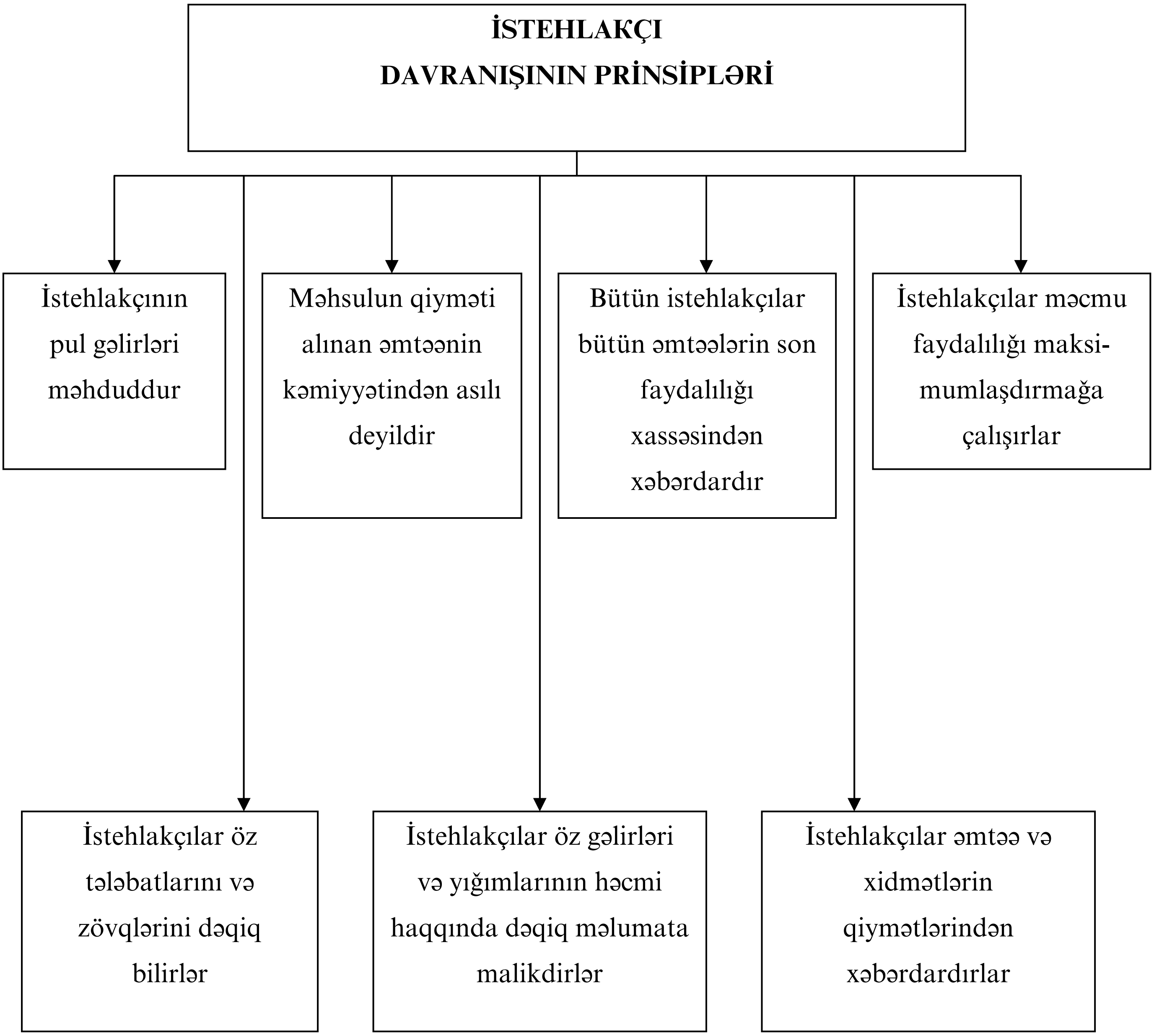

downloaded from KitabYurdu.az

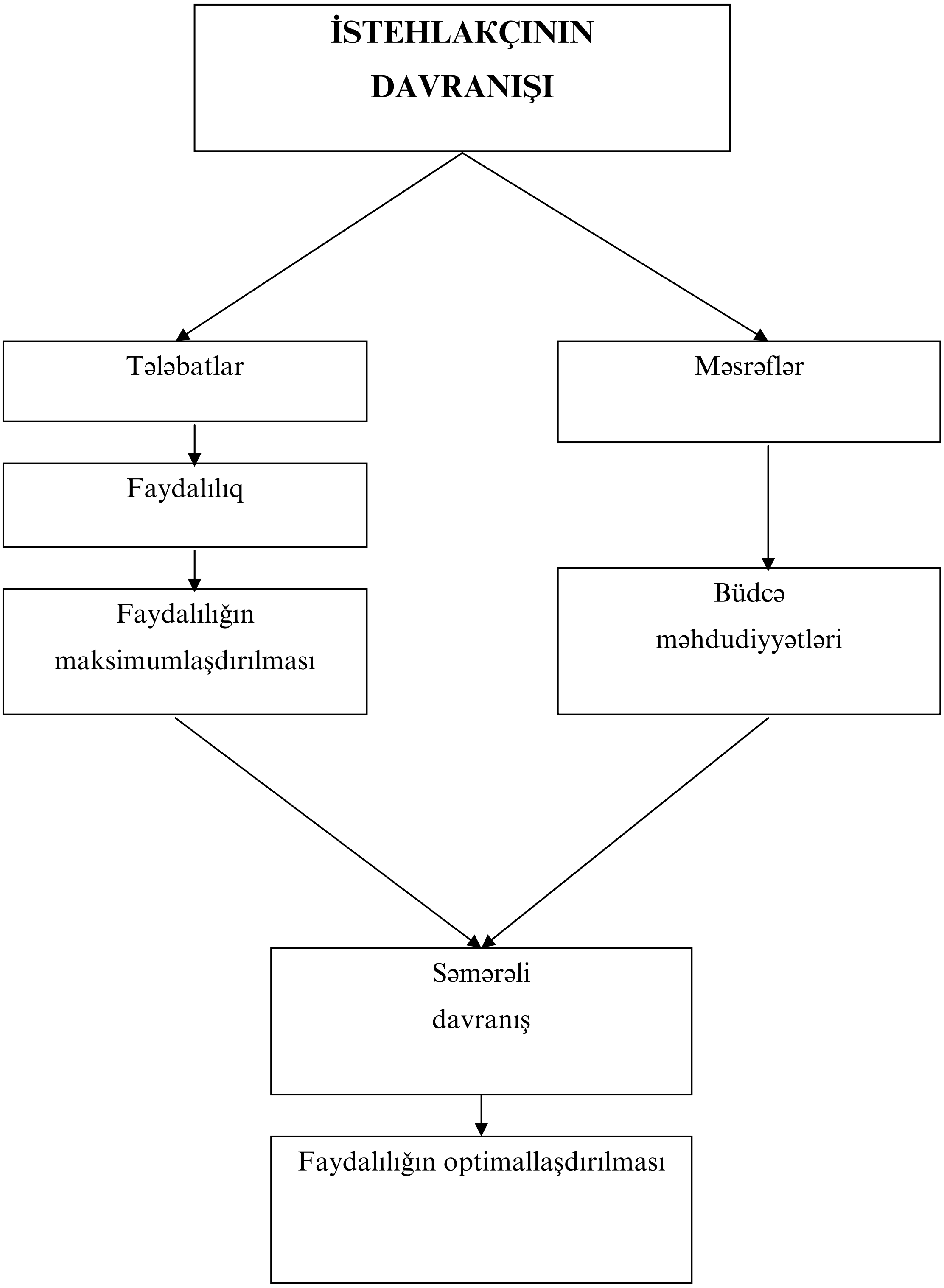

downloaded from KitabYurdu.az

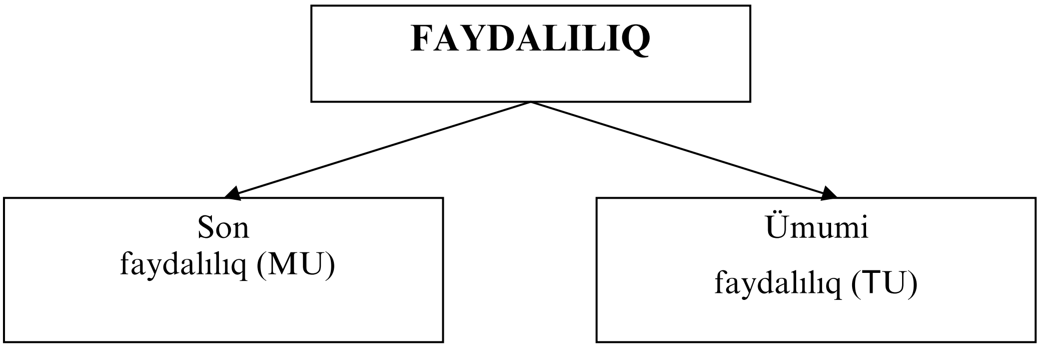

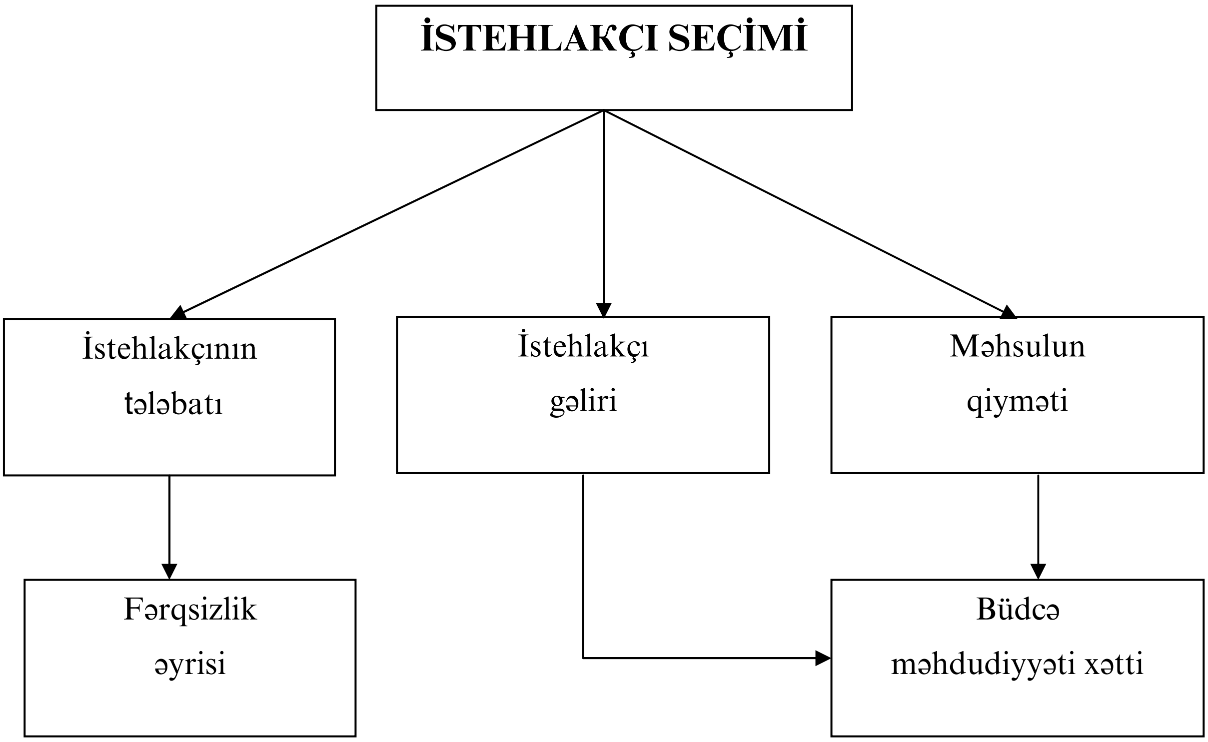

downloaded from KitabYurdu.az

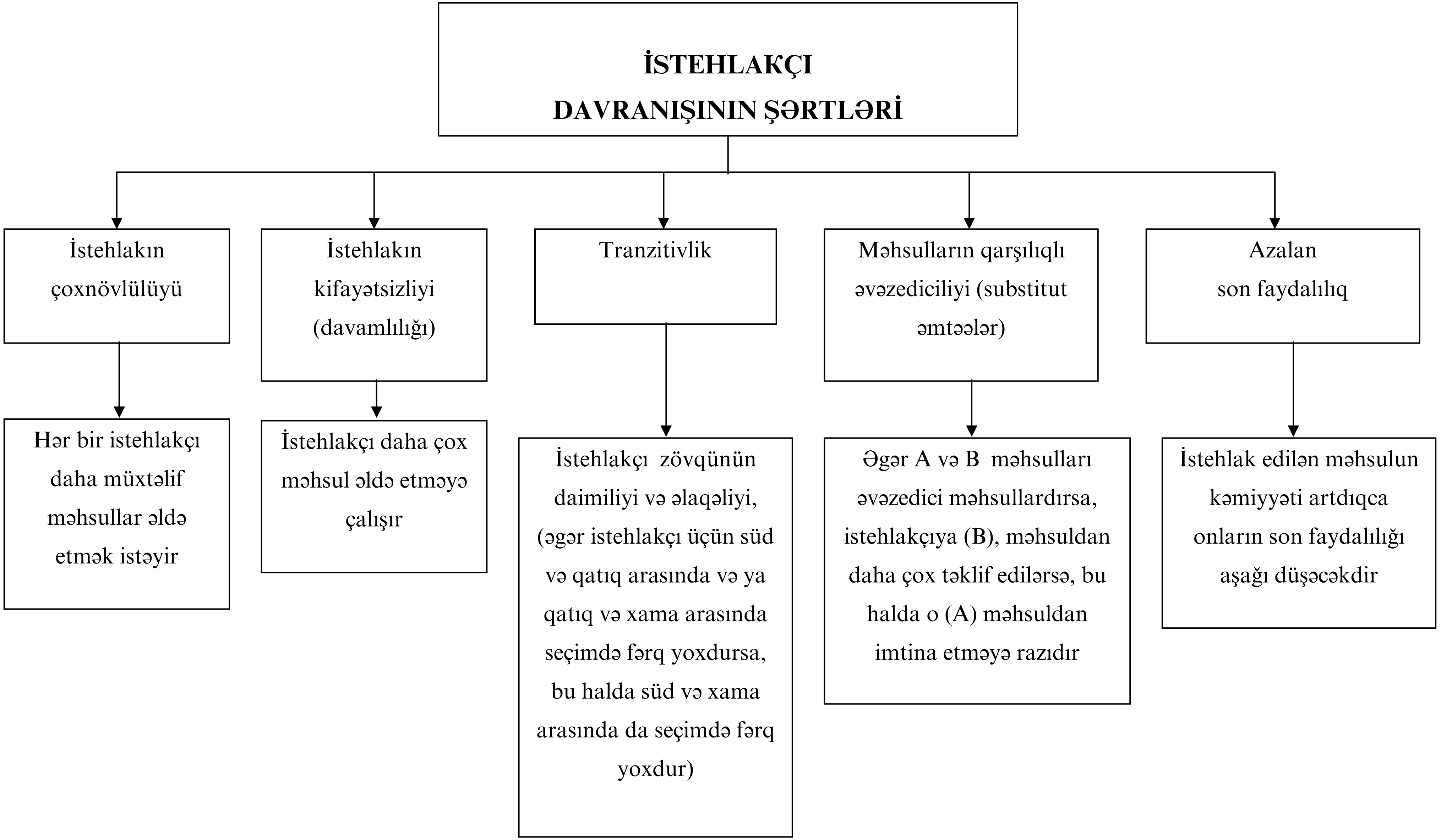

downloaded from KitabYurdu.az

İSTEHLAK DAVRANIŞI İLƏ BAĞLI FƏRQSİZLİK ƏYRİLƏRİ

1. Fərqsizlik əyrisi üzərində yerləşən hər hansı bir nöqtə (A,B,C,D,E) istehlakçı üçün eyni təyinata malik olan və eyni məcmu faydalılığı təmin edən əmtəələrin dəstini əks etdirir. Buna görə də əmtəələrin hansı dəstinin seçilməsinin istehlakçı üçün fərqi yoxdur.

1.

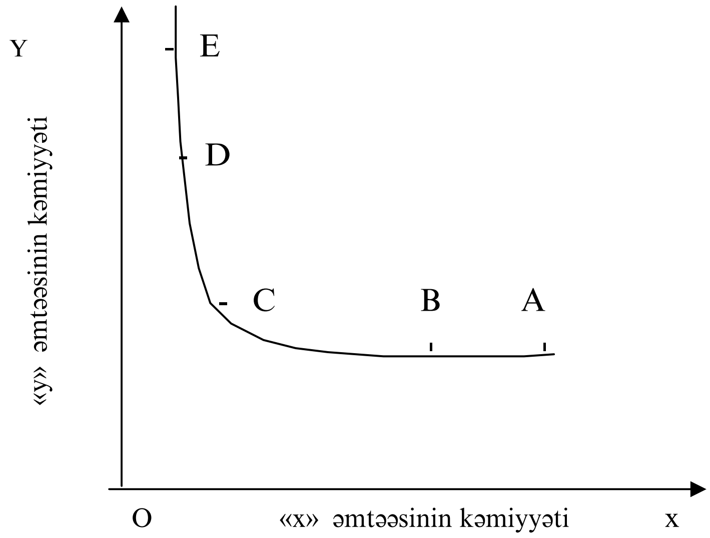

Şəkil 1. Fərqsizlik əyrisi

2. Fərqsizlik əyriləri qrafiklərinin çoxluğu: əyrilərin hər biri məcmu faydalılığın müxtəlif səviyyələrini əks etdirir. Fərqsizlik əyriləri birlikdə istehlakçıların müxtəlif seçimlərini göstərir.

2.

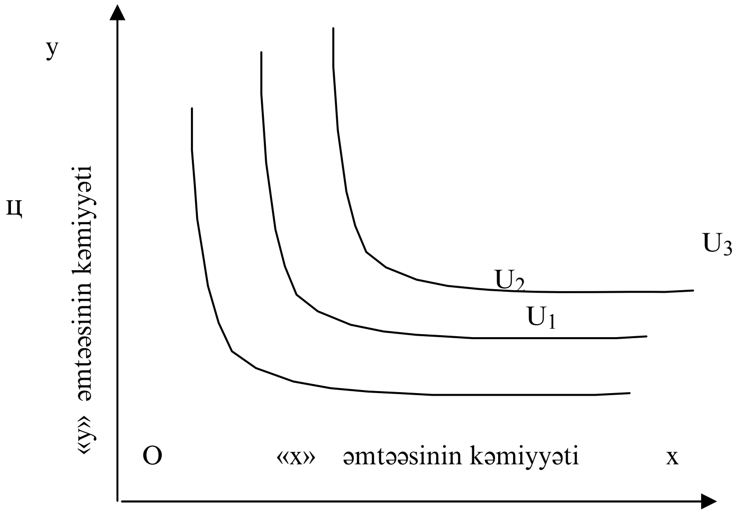

downloaded from KitabYurdu.az

Şəkil 2. Fərqsizlik əyriləri xəritəsi.

3. Büdcə xətti istehlakçının sərəncamında olan gəlirləri və mövcud bazar qiymətləri şəraitində əldə edilə biləcəyi məhsulların kəmiyyətini əks etdirir.

3.

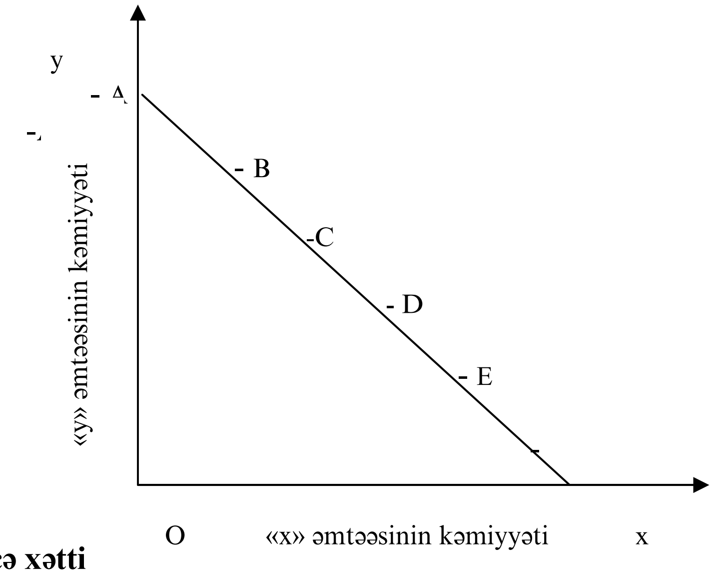

Şəkil 3. Büdcə xətti

4. İstehlakçı sərəncamında olan fərqsizlik əyrilərinin büdcə xətti ilə toqquşduğu nöqtəyə uyğun gələn səviyyədə məhsulvar əldə edərkən istehlakçının tarazlıq vəziyyəti təmin edilir

4.

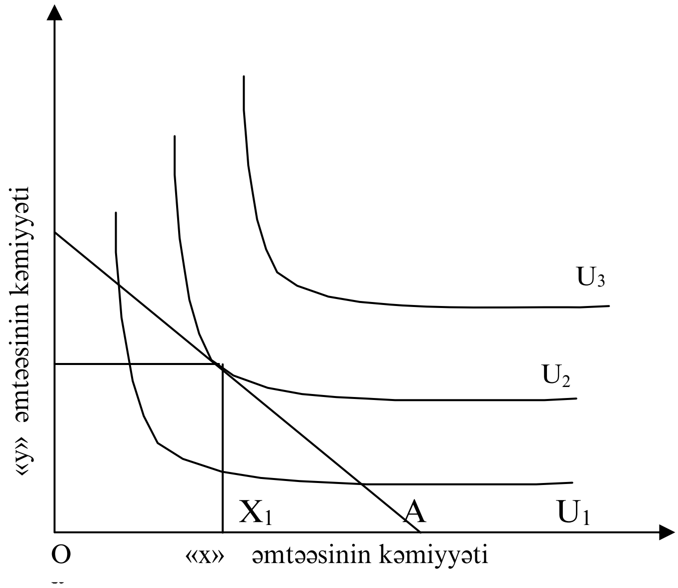

Şəkil 4. İstehlakçının tarazlıq vəziyyəti

downloaded from KitabYurdu.az

BÜDCƏ XƏTTİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

- Əhalinin gəlirləri artarsa və məhsulun qiyməti eyni səviyyədə aşağı düşərsə, büdcə xətti sağa doğru yerini dəyişir
- Əhalinin gəlirləri azalarsa və məhsulun qiyməti eyni səviyyədə artarsa, büdcə xətti sola doğru yerini dəyişir
- Məhsulların qiymətləri qeyri-proporsional şəkildə dəyişərsə, büdcə xətti əyilmə bucağını dəyişir.

FƏRQSİZLİK ƏYRİLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

- Fərqsizlik əyrisi koordinatın əvvəlinə münasibətdə qövsi şəkildədir
- Fərqsizlik əyrisi koordinat başlanğıcından nə qədər uzaqda yerləşsə, o daha çox faydalıq səviyyəsini əks etdirəcəkdir
- Fərqsizlik əyrisi əmtəələr məkanının istənilən nöqtəsindən keçə bilər
- Fərqsizlik əyriləri kəsişmirlər, əks təqdirdə onların kəsişmə nöqtəsi müxtəlif əyrilərin eyni faydalılığı ifadə etdiyini bildirəcəkdir ki, bu da mümkün deyildir
- Fərqsizlik əyriləri mənfi (əks) istiqamətlidirlər, belə ki, fərqsizlik əyriləri üzərində hərəkət etdikcə istehlakçı hər hansı bir əmtəə kəmiyyətindən imtina edərək onu digəri ilə əvəz edir və bu zaman ümumi fayda dəyişməz qalır

downloaded from KitabYurdu.az

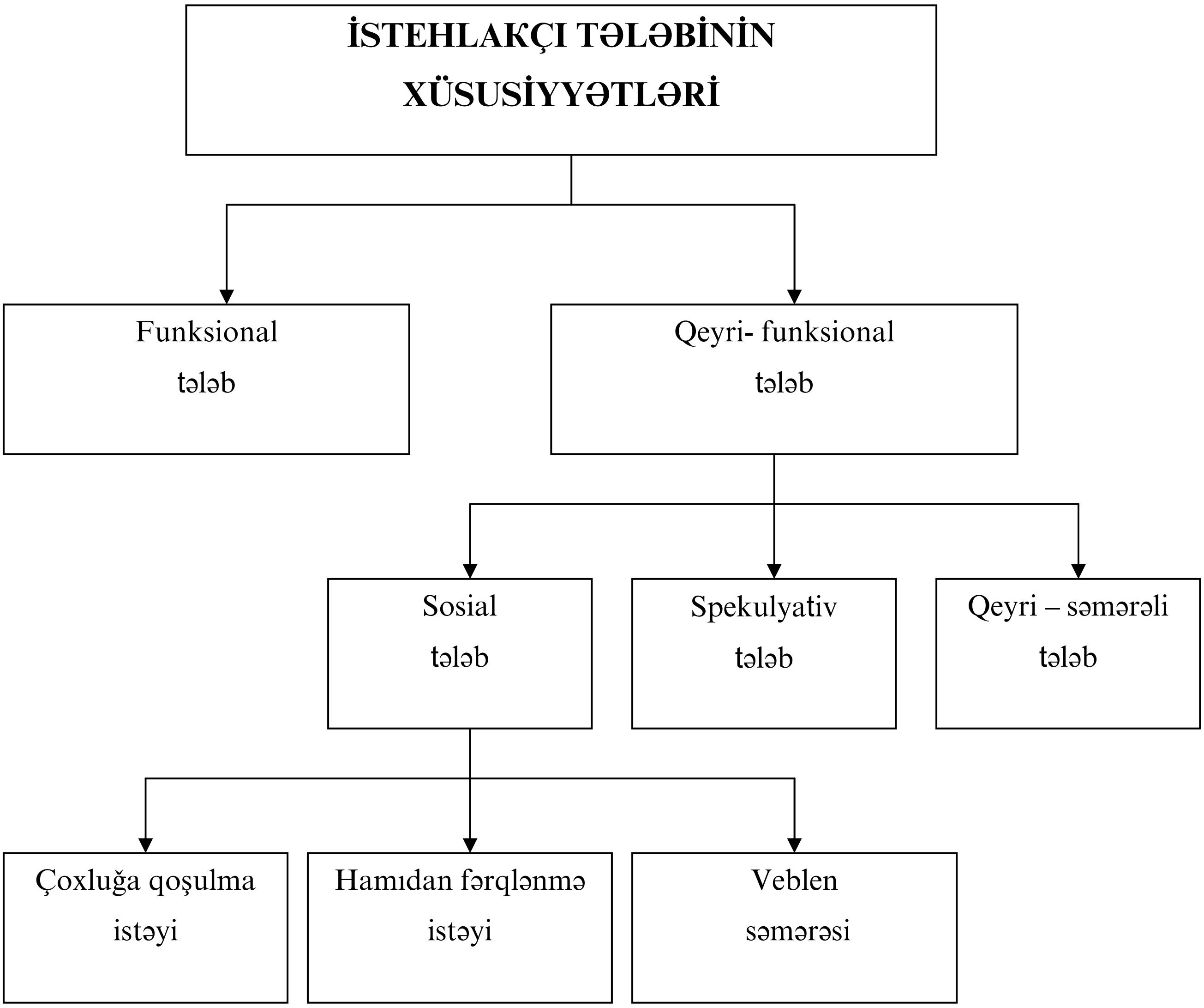

downloaded from KitabYurdu.az

13. İSTEHSAL XƏRCLƏRİ VƏ MƏNFƏƏT NƏZƏRİYYƏSİ.

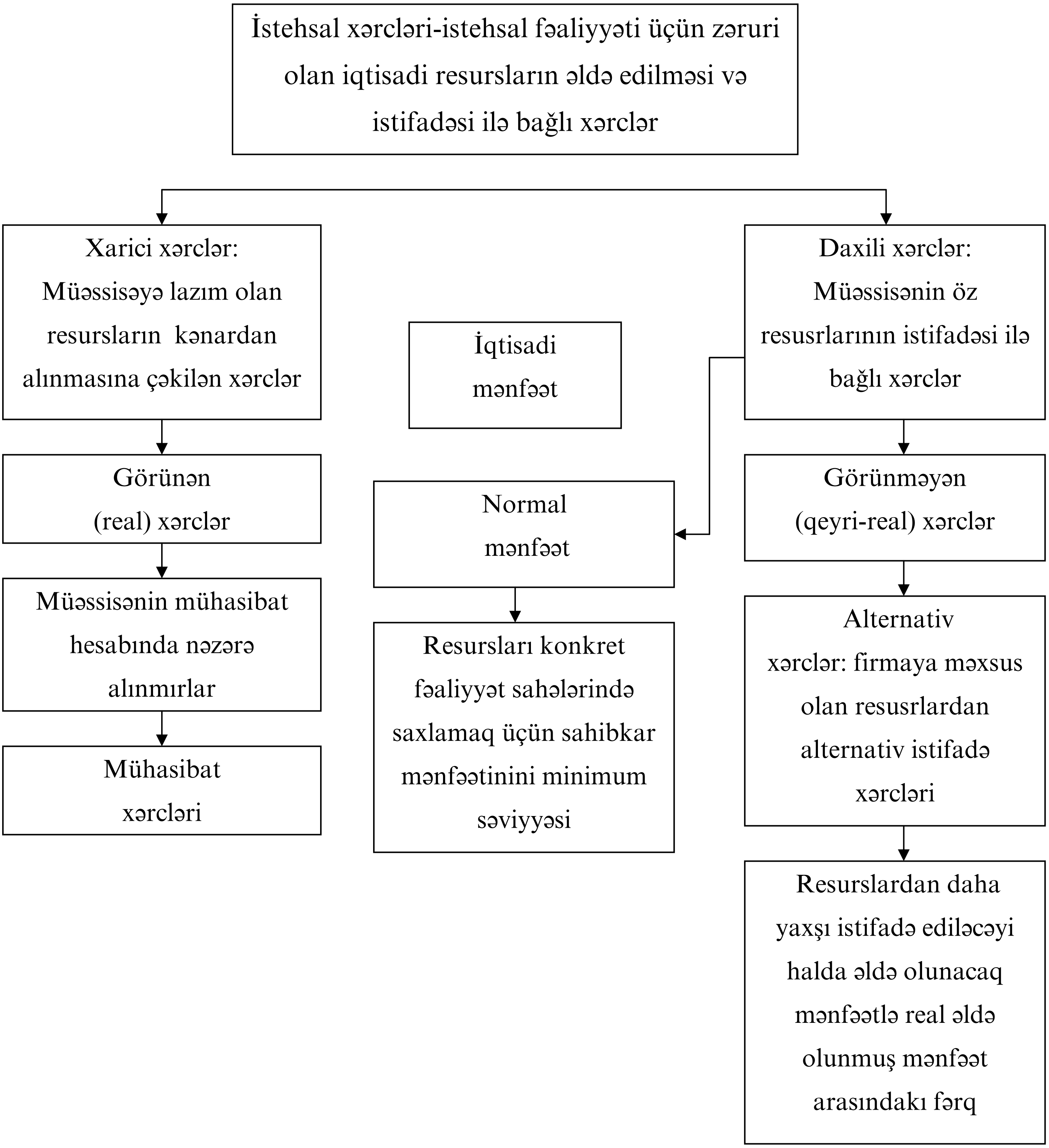

downloaded from KitabYurdu.az

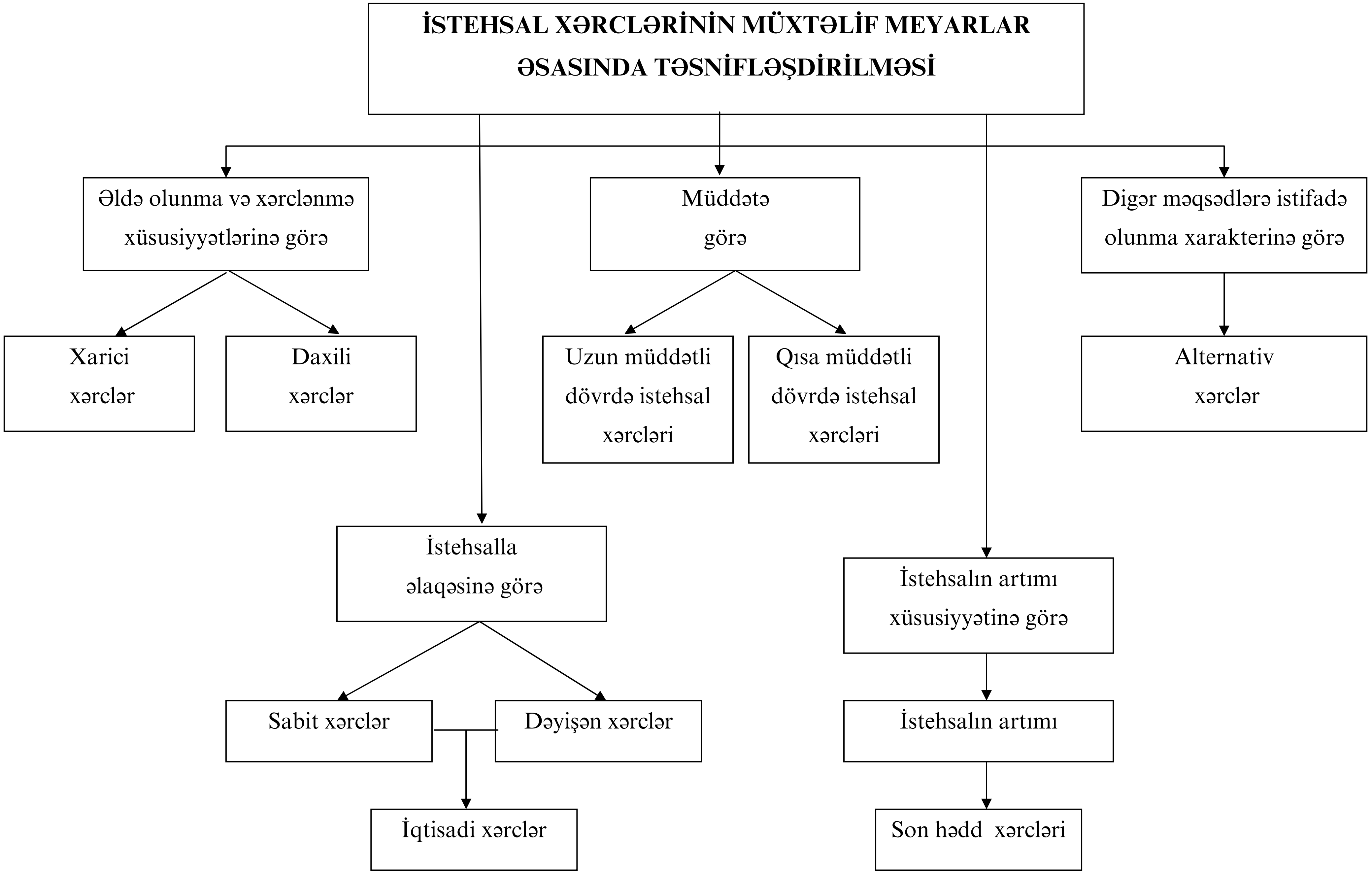

downloaded from KitabYurdu.az

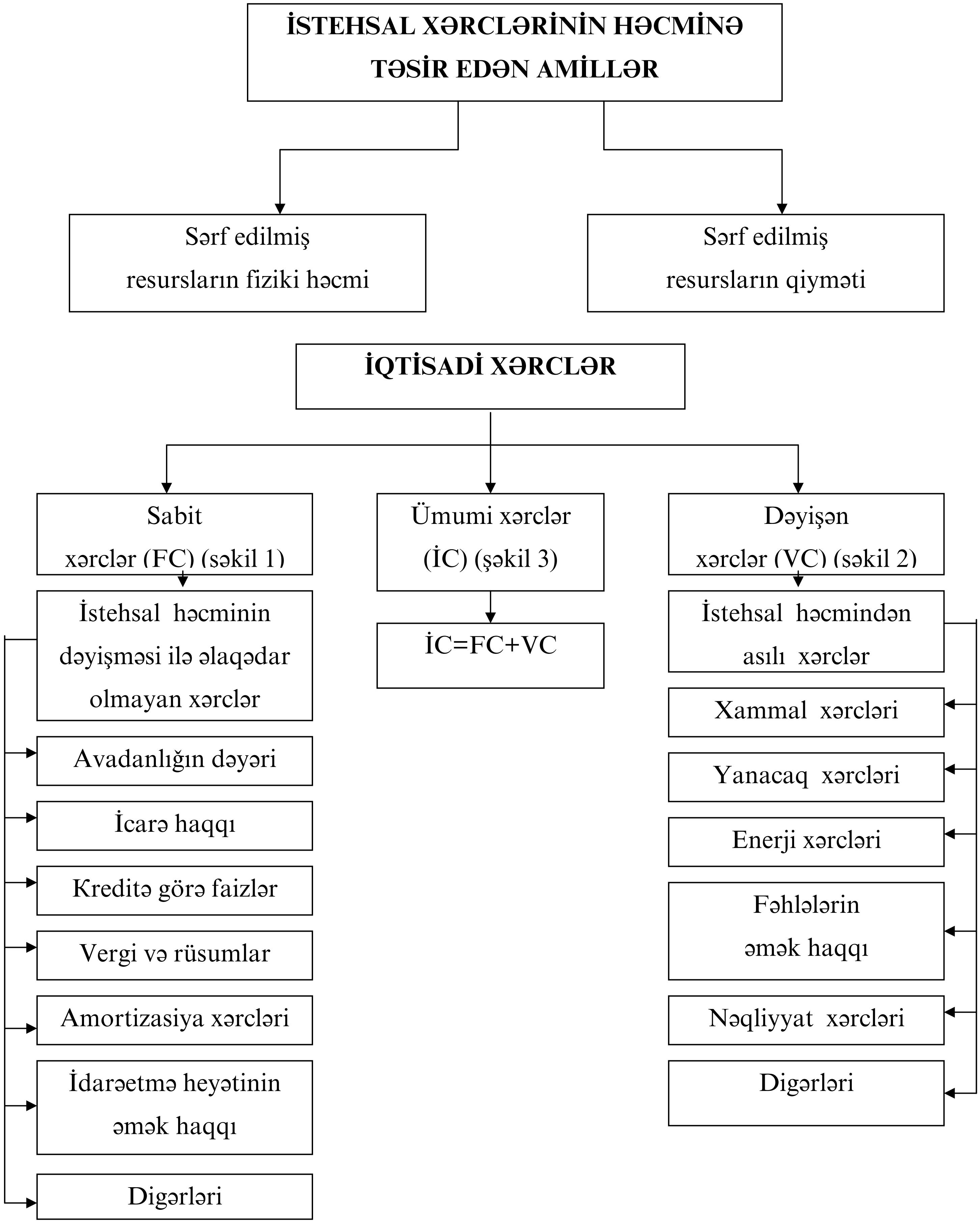

downloaded from KitabYurdu.az

İQTİSADİ
XƏRCLƏR İLƏ BAĞLI ŞƏKİLLƏR

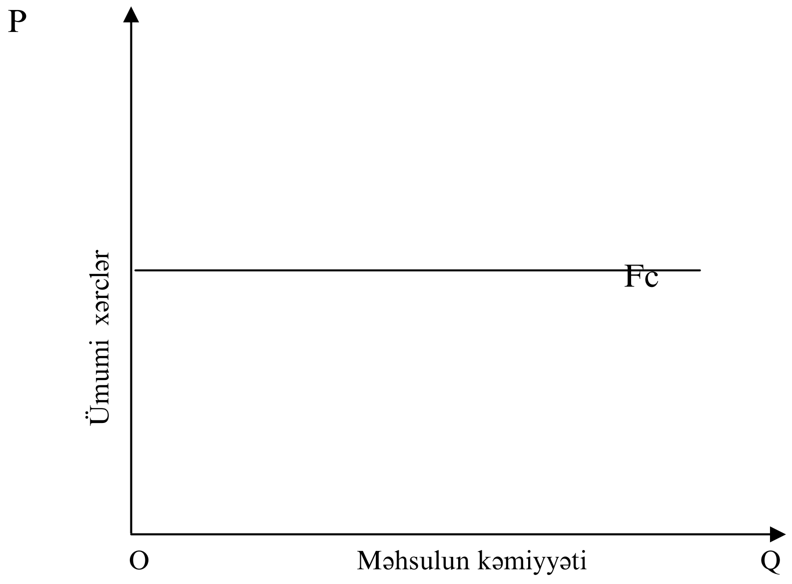

Şəkil 1. Sabit xərclər

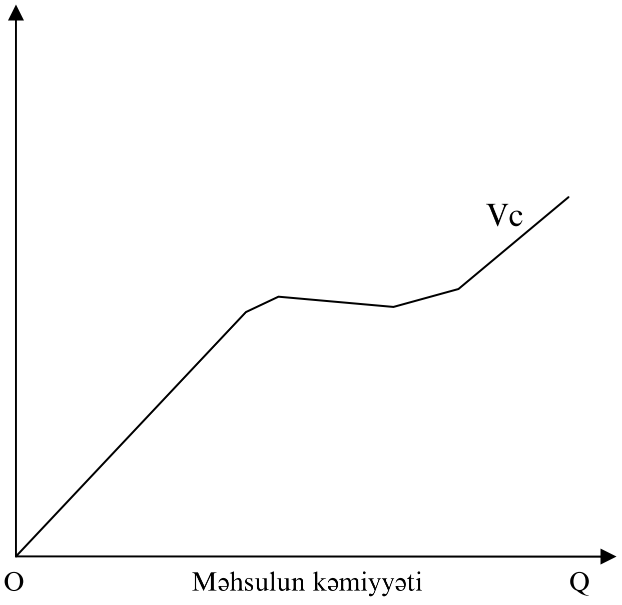

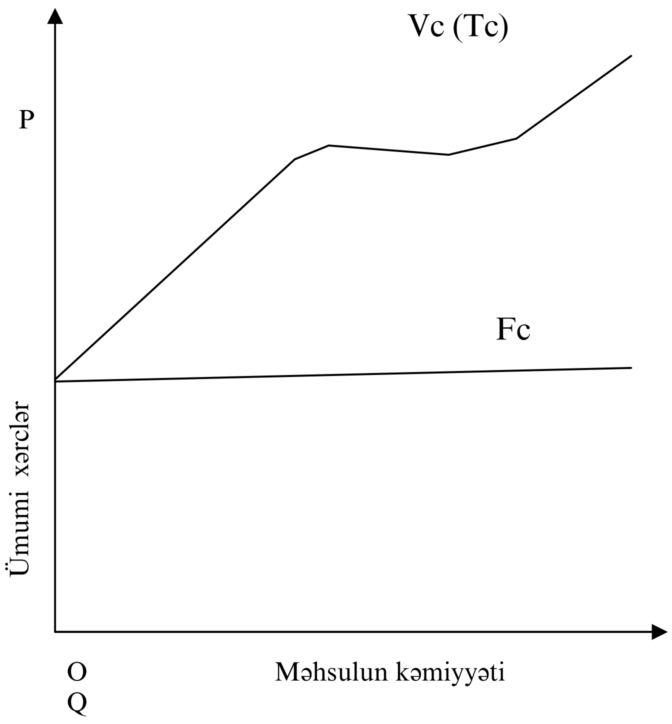

Şəkil 2. Dəyişən xərclər

Şəkil 3. Ümumi xərclər

downloaded from KitabYurdu.az

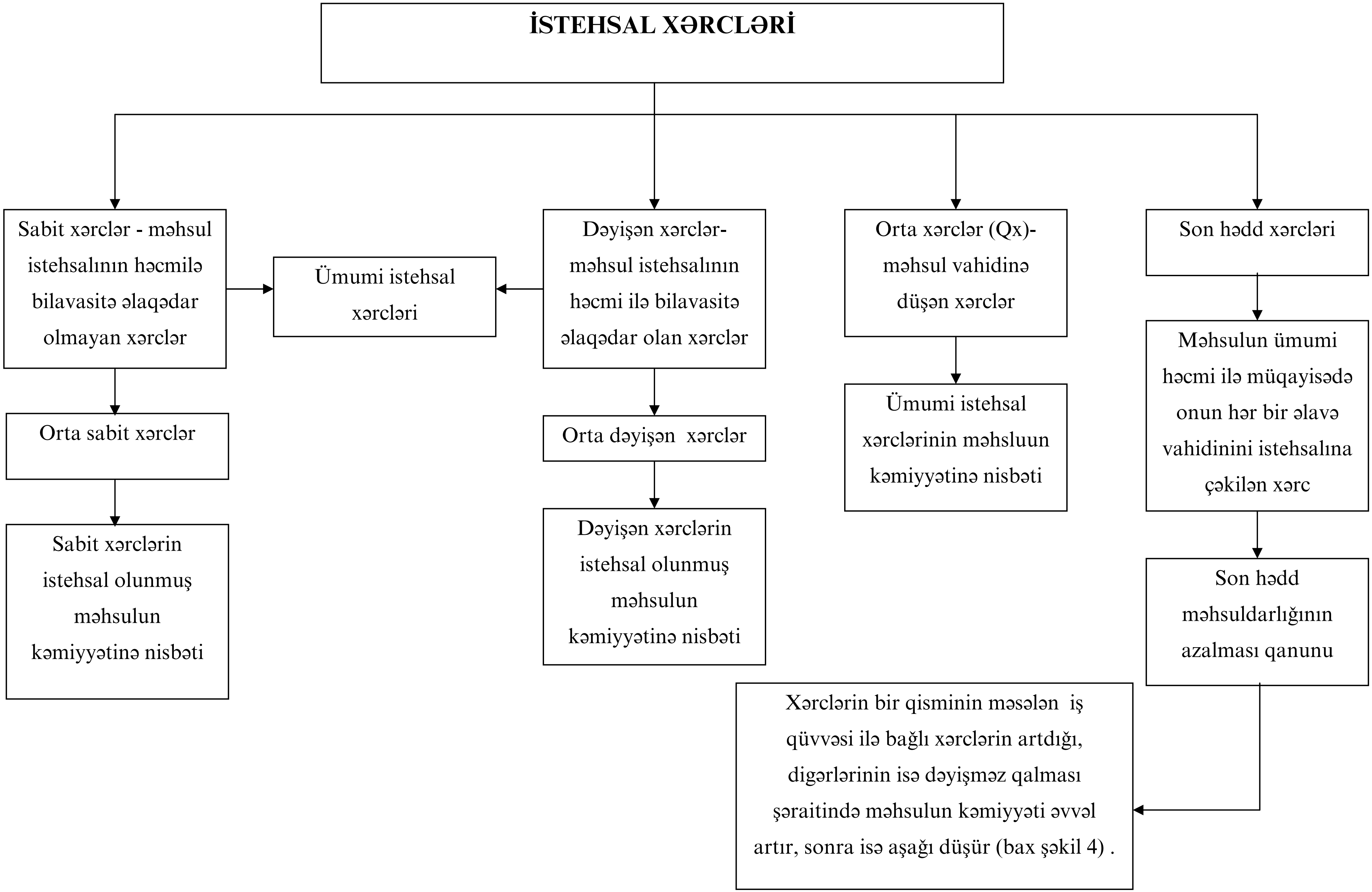

downloaded from KitabYurdu.az

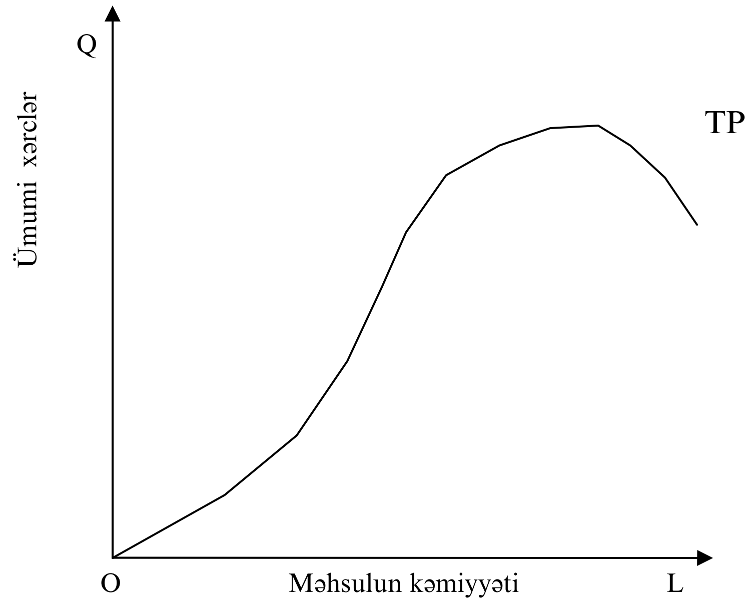

Burada:

L- artan xərc (əməyin kəmiyyəti)

TR- məcmu məhsul

downloaded from KitabYurdu.az

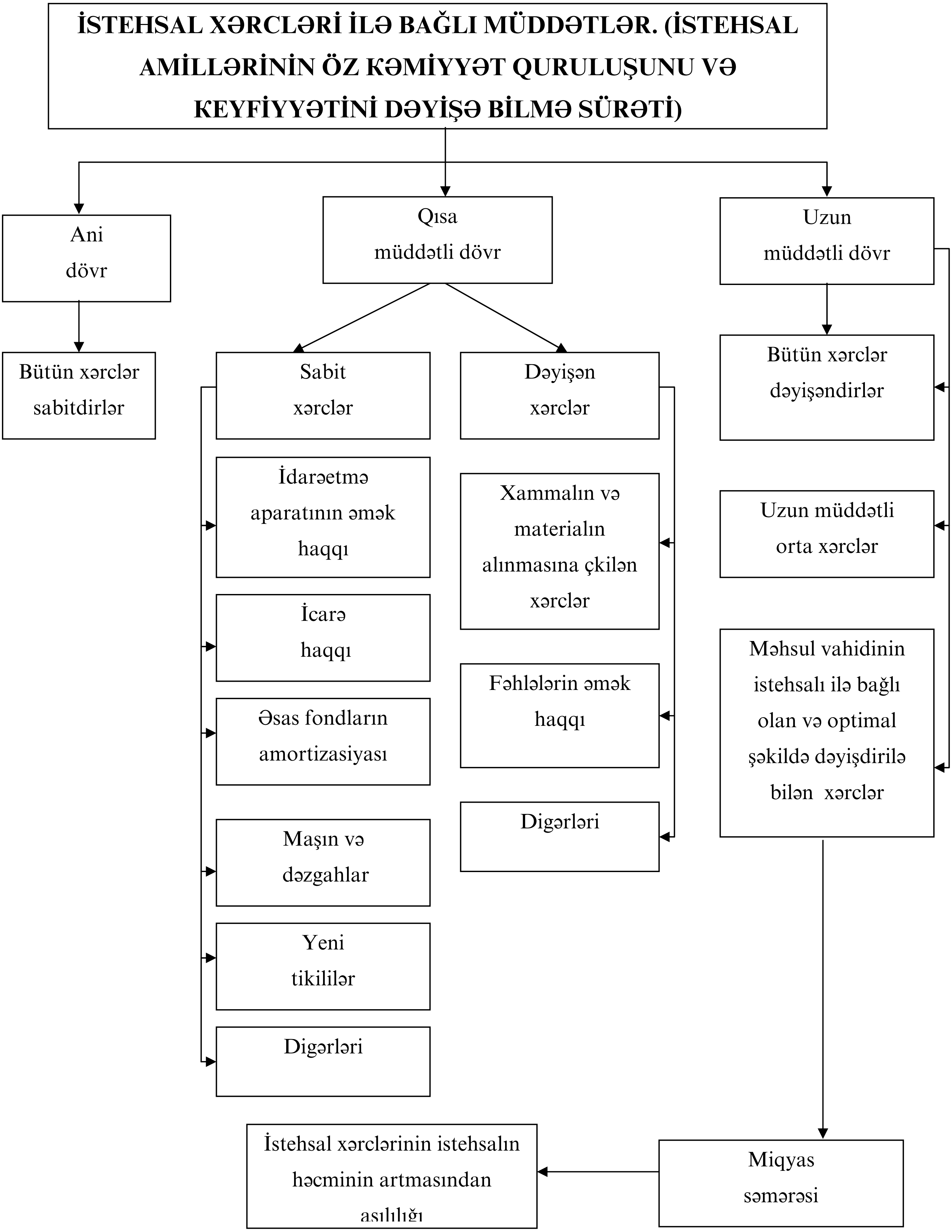

downloaded from KitabYurdu.az

İstehsal xərcləri (Qx), məhsluun qiyməti (P) və mənfəət (M) arasındakı əlaqə

↓

Əgər:

1. P=Qx; bu halda M=O
2. P>Qx; bu halda M=P-Qx
3. P<Qx; bu halda M= -Q (ziyan)

ORTA XƏRCLƏRLƏ MÜƏSSİSƏ MƏNFƏƏTİ ARASINDA ƏLAQƏ

P=Qx	P>Qx	P<Qx
M=O	M=P-Qx	M=-O (ziyan)

Burada:

P - məhsulun qiyməti

Qx - orta xərclər

M - mənfəət

downloaded from KitabYurdu.az

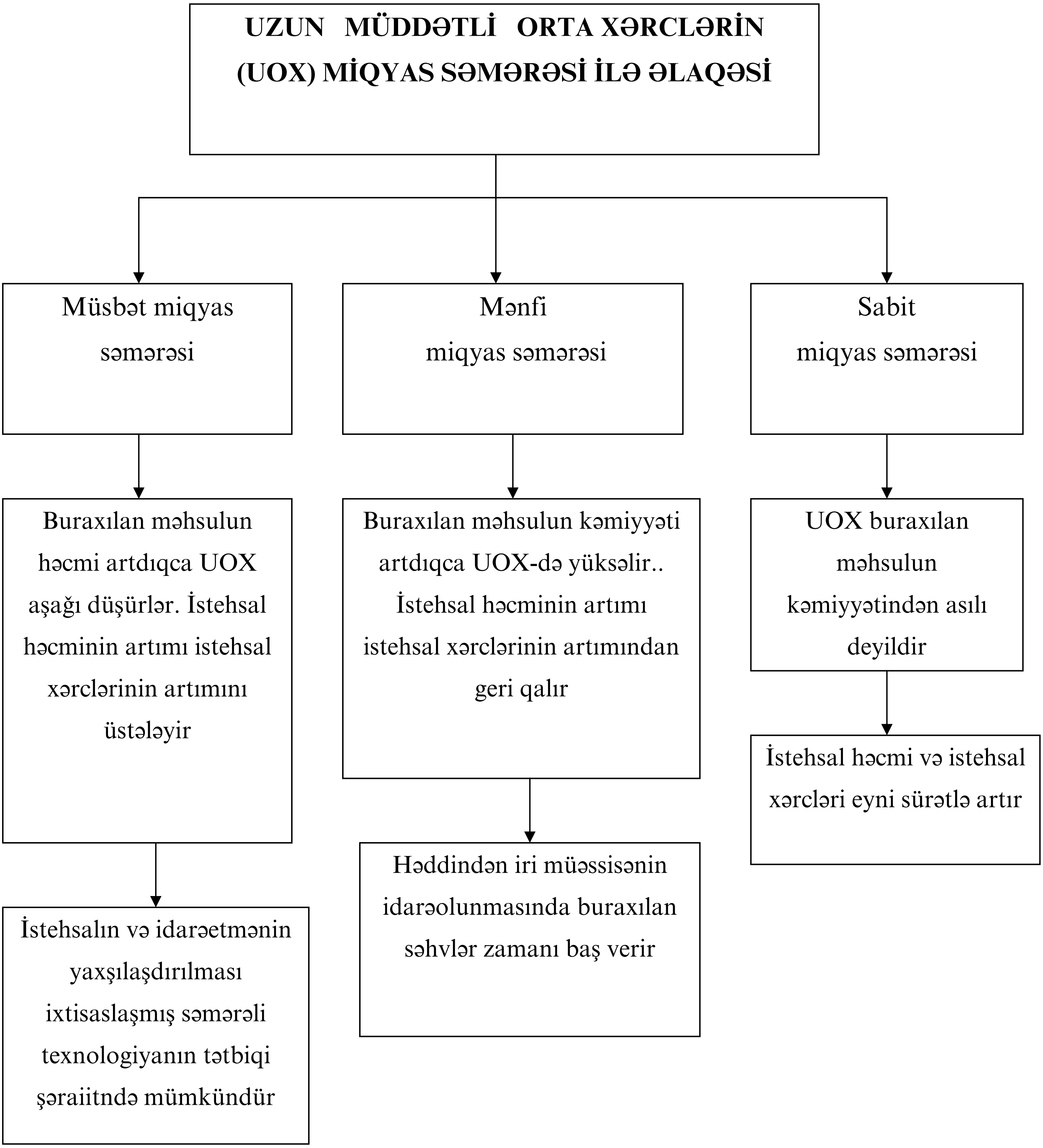

downloaded from KitabYurdu.az

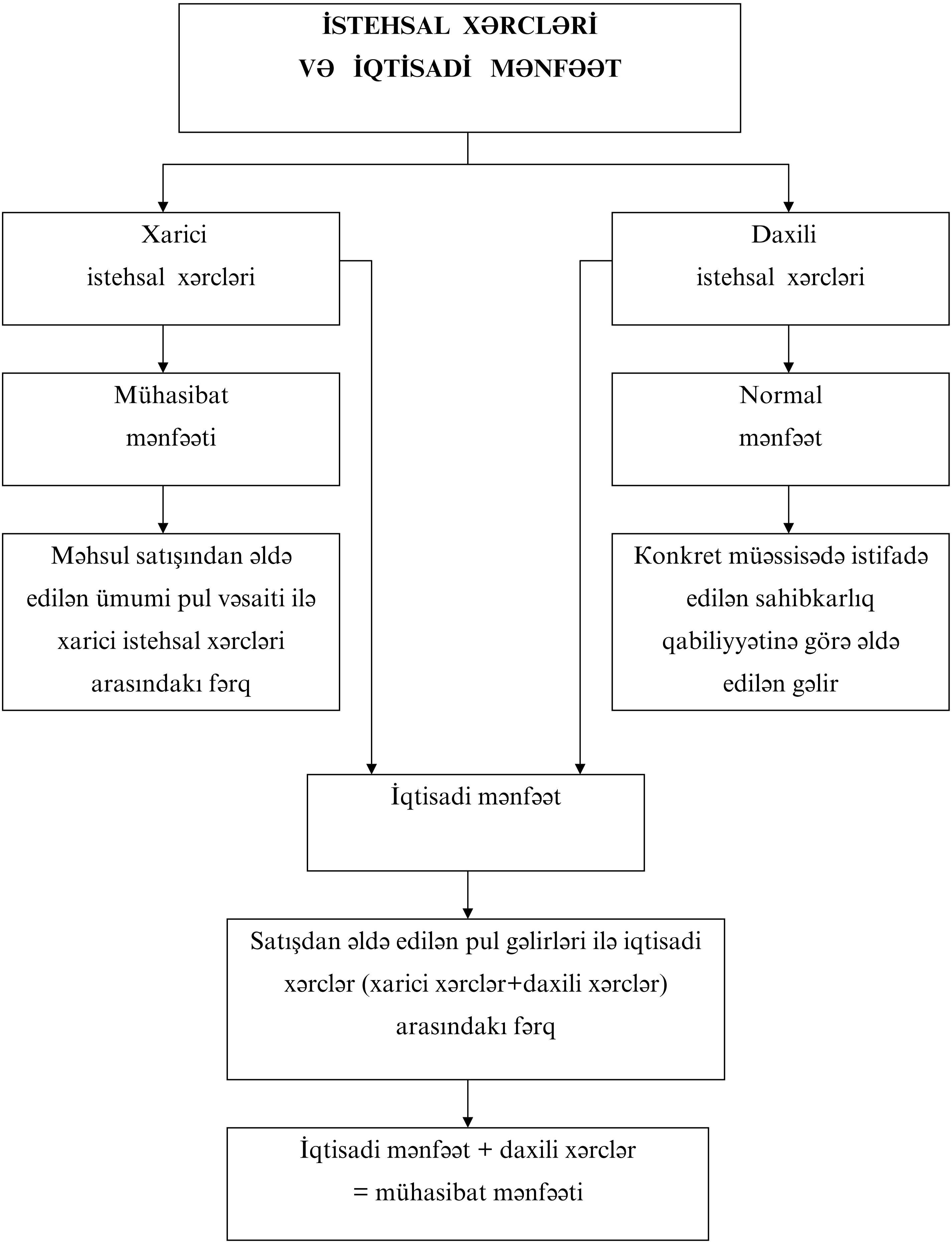

downloaded from KitabYurdu.az

TRANSAKSİON XƏRCLƏR: BAZAR SUBYEKTLƏRİ ARASINDA İQTİSADİ ƏLAQƏLƏRİN YARADILMASI PROSESİNDƏ MEYDANA ÇIXAN XƏRCLƏR

- Növləri
  - İnformasiya axtarışı ilə əlaqədar xərclər
  - Natamam informasiya ilə bağlı itkilər
  - Biznes sövdələşmələrinin aparılması və müqavilələrin bağlanması ilə bağlı xərclər
  - Müqavilə şərtlərin əməl olunmasına nəzarət xərcləri
  - Mülkiyyət hüquunun qanunvericiliklə qorunması ilə bağlı xərclər
- Kəmiyyəti
  - Transaksiya bölməsinə daxil olan topdan və pərakəndə satış, rabitə, maliyyə və bank xidmətləri sığorta xidmətlərinin dəyəri
  - Transaksiya bölməsi daxilində həyata keçirilən xidmətlərin dəyəri (marketoloqların, mühəndislərin, hüquqşünasların, reklam mütəxəsislərinin və s. əmək haqqı)
  - Bazarların qeyri -təkmil olması səbəbindən yaranan itkilərin məcmu dəyəri

downloaded from KitabYurdu.az

MƏNFƏƏTİN MAHİYYƏTİ HAQQINDA MÜXTƏLİF YANAŞMALAR

MƏNFƏƏT- sahibkarlıq risqinə görə əldə edilən haqdır

MƏNFƏƏT- əldə edilən ümumi gəlirdən iqtisadi fəaliyyətlə bağlı bütün xərcləri çıxdıqdan sonra yerdə qalan hissədir

MƏNFƏƏT – sahibkar tərəfindən kapitalının cari istehlaka sərf edilməyərək istehsala yönəltdiyinə görə əldə etdiyi mükafatdır

MƏNFƏƏT – sahibkarın yenilikçilikdən, texniki təkmilləşdirmələrdən və istehsalın daha qabaqcıl metodlarından istifadəyə görə mükafatıdır

MƏNFƏƏT – inhisarın mövcudluğu ilə bağlı meydana çıxan gəlirdir

downloaded from KitabYurdu.az

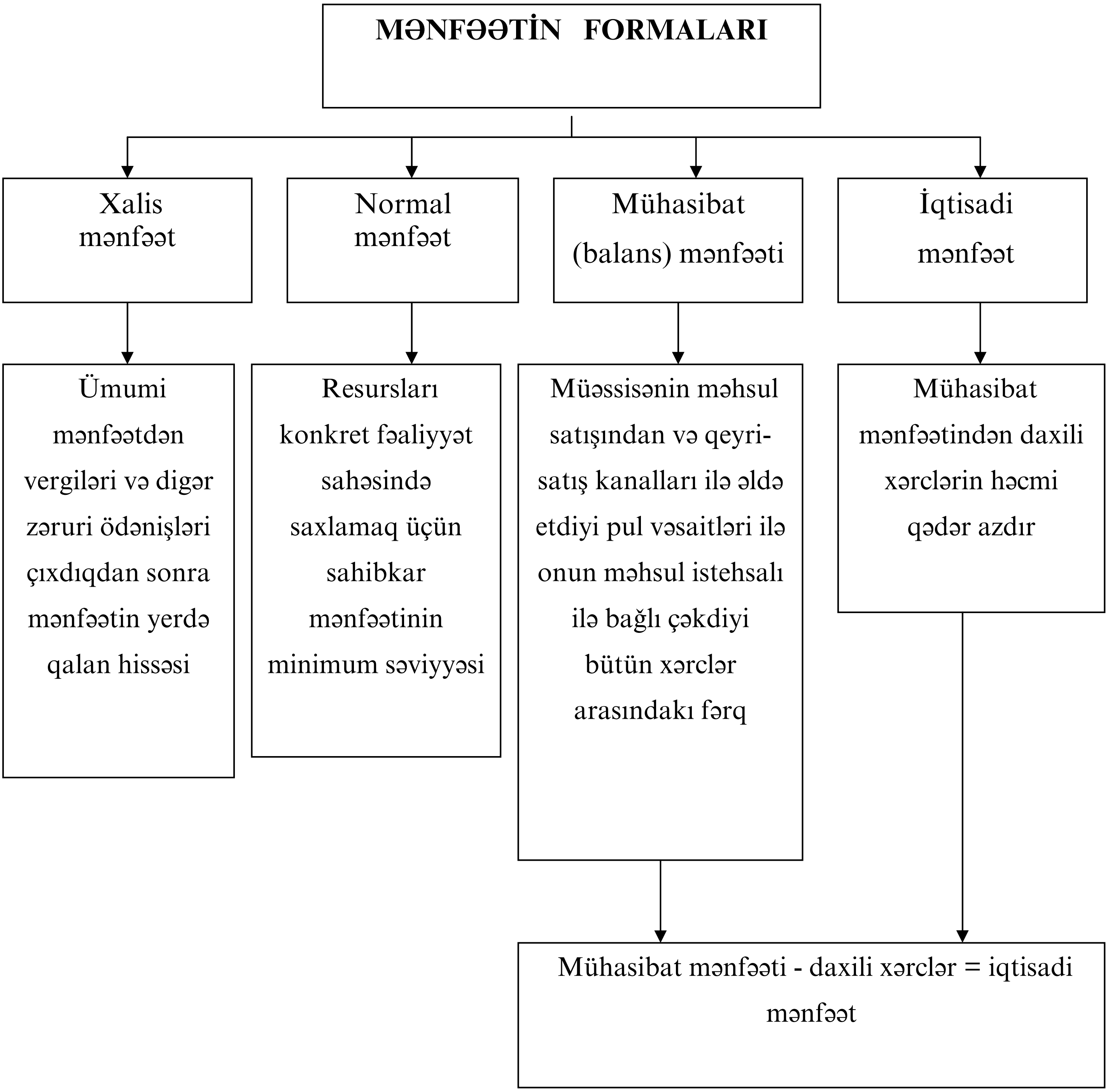

downloaded from KitabYurdu.az

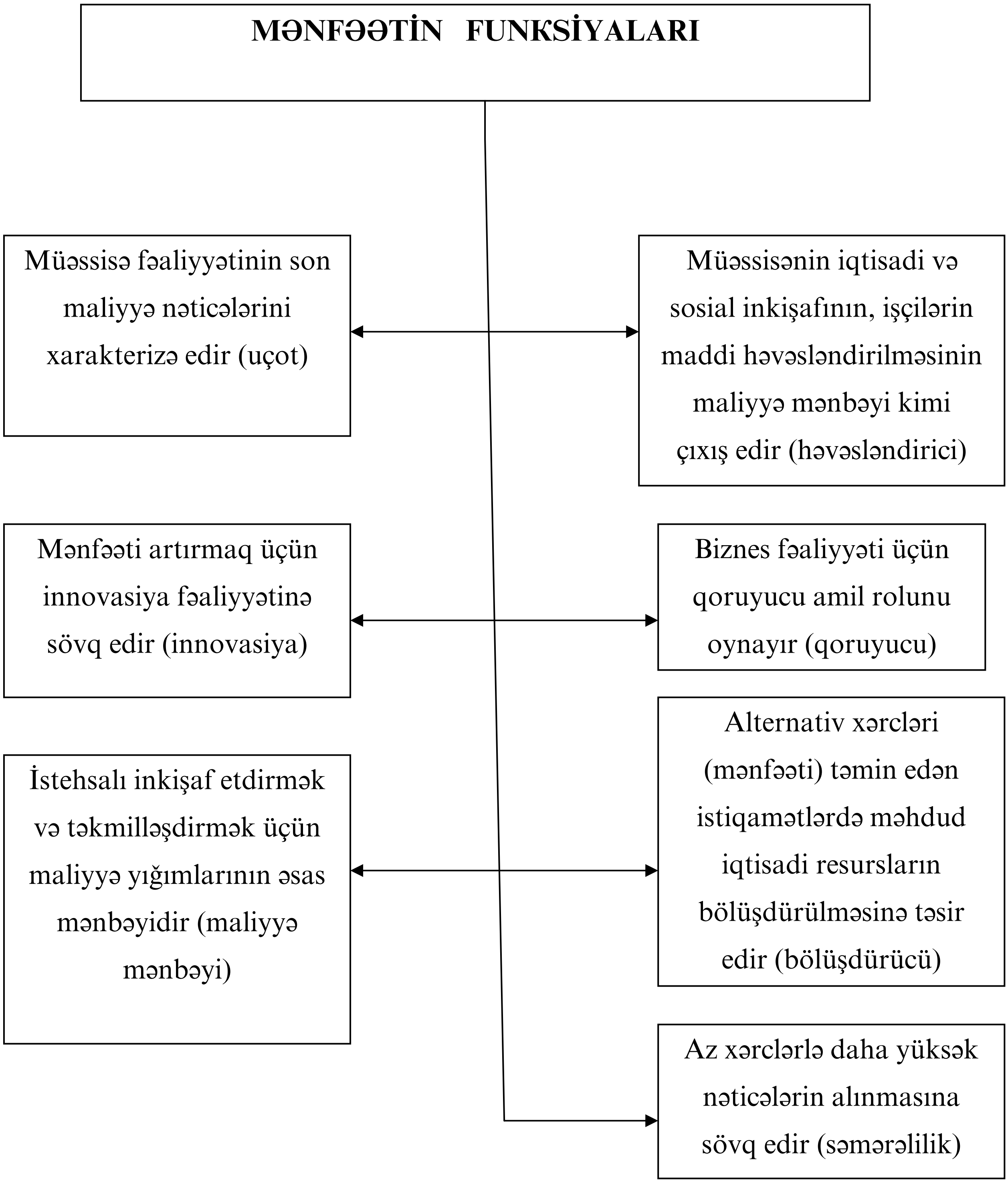

downloaded from KitabYurdu.az

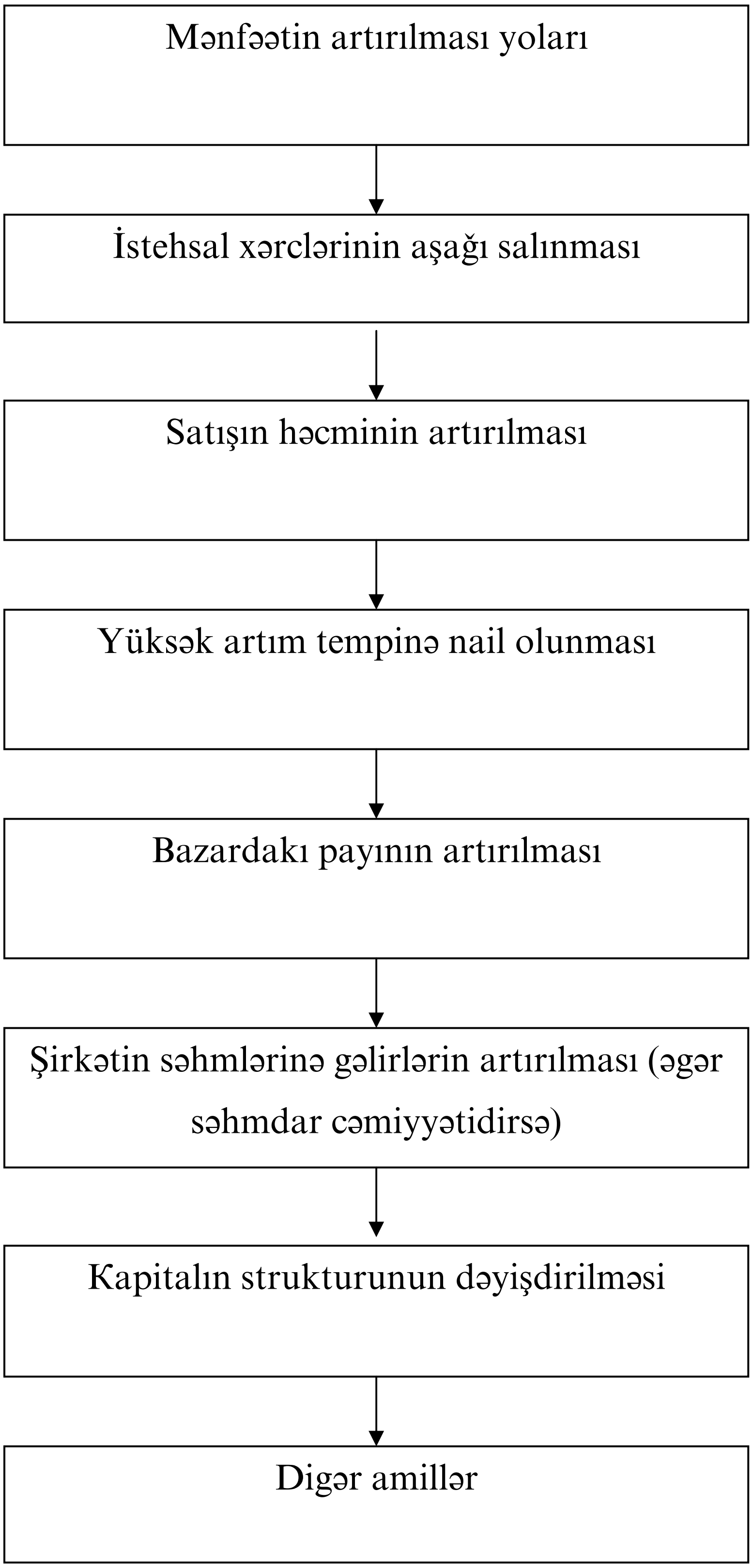

downloaded from KitabYurdu.az

14. FİRMA NƏZƏRİYYƏSİ. FİRMA VƏ ONUN FƏALİYYƏT MEXANİZMİ

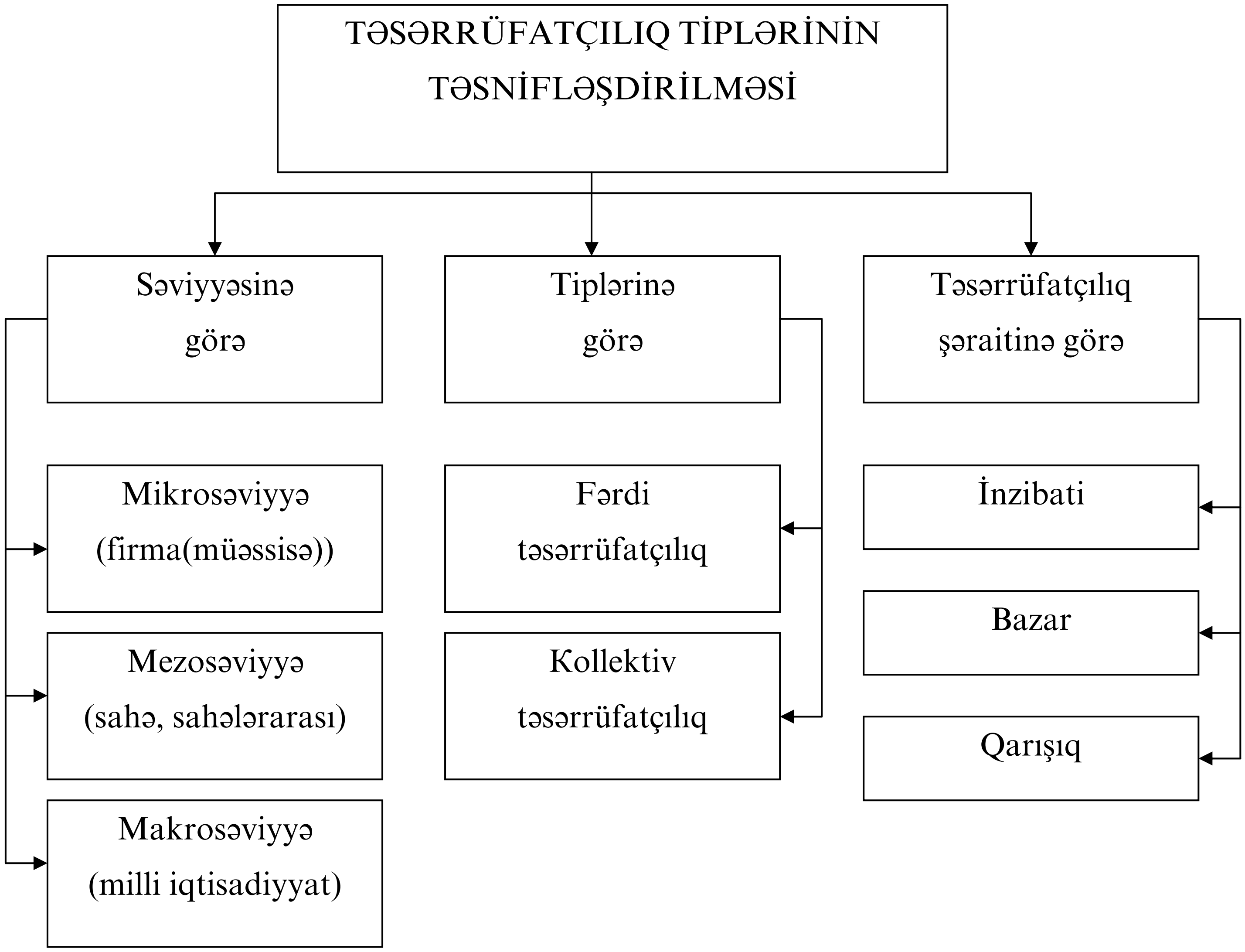

downloaded from KitabYurdu.az

FİRMANIN (MÜƏSSİSƏNİN) MƏZMUNU

- **Mahiyyəti**
  - Mülkiyyət və təşkilati hüquqi formasından asılı olmayaraq qanunvericilik qaydasında yaradılan, ictimai tələbatın ödənilməsi və mənfəət alınması məqsədi ilə məhsul istehsal edən və satan, işlər görən və xidmətlər göstərən hüquqi şəxs statusuna malik müstəqil təsərrüfat subyekti
- **Aspektləri**
  - İqtisadi aspekt
    - Müəyyən məhsul və xidmət istehsalı üçün yararlı olan istehsal vasitələri kompleksindən istifadə edən və bu zaman istehsal prosesində ümumi mənafe əsasında fəaliyyət göstərən əmək kollektivi
  - Hüquqi aspekt
    - Hüquqi şəxs statusuna malik olan müstəqil təsərrüfat sukbyekti tərəfindən sərəncamında olan əmlakdan istifadə edərək məhsul və xidmətlərin istehsalı
- **Xüsusiyyətləri**
  - İqtisadi cəhətdən təcrid olunma (əlahiddəlik)
  - İqtisadi fəaliyyət prosesində nisbətən müstəqil hərəkət edən müəssisə resusrlarının əlahiddəliyi
  - İqtisadi fəaliyyətlə bağlı məsrəflərin öz vəsaiti və ya kənardan cəlb edilən vəsait hesabına ödənilməsi
  - Təsərrüfatçılıqda əlahiddələşmiş məqsədlərin həyata keçirilməsi

downloaded from KitabYurdu.az

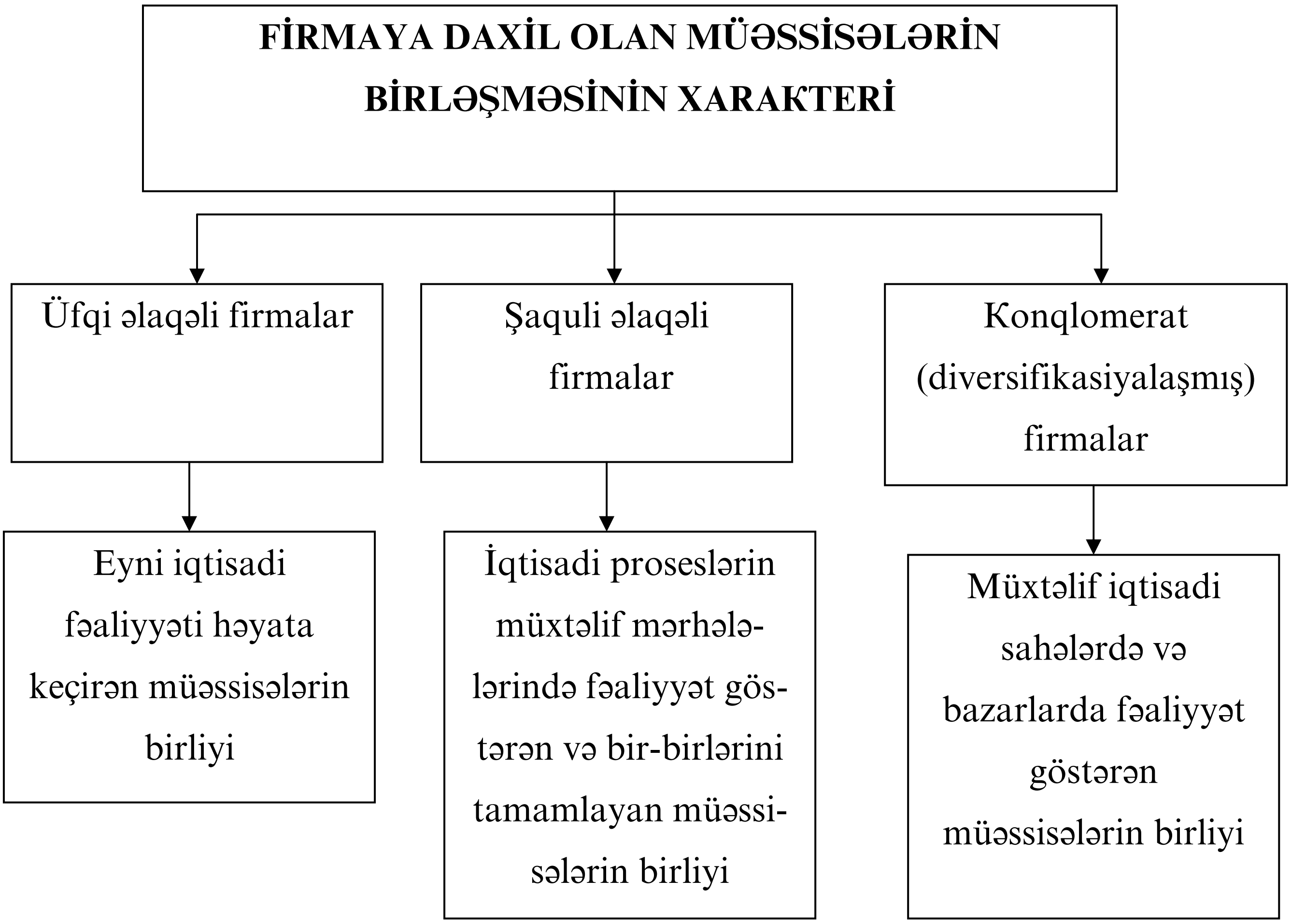

downloaded from KitabYurdu.az

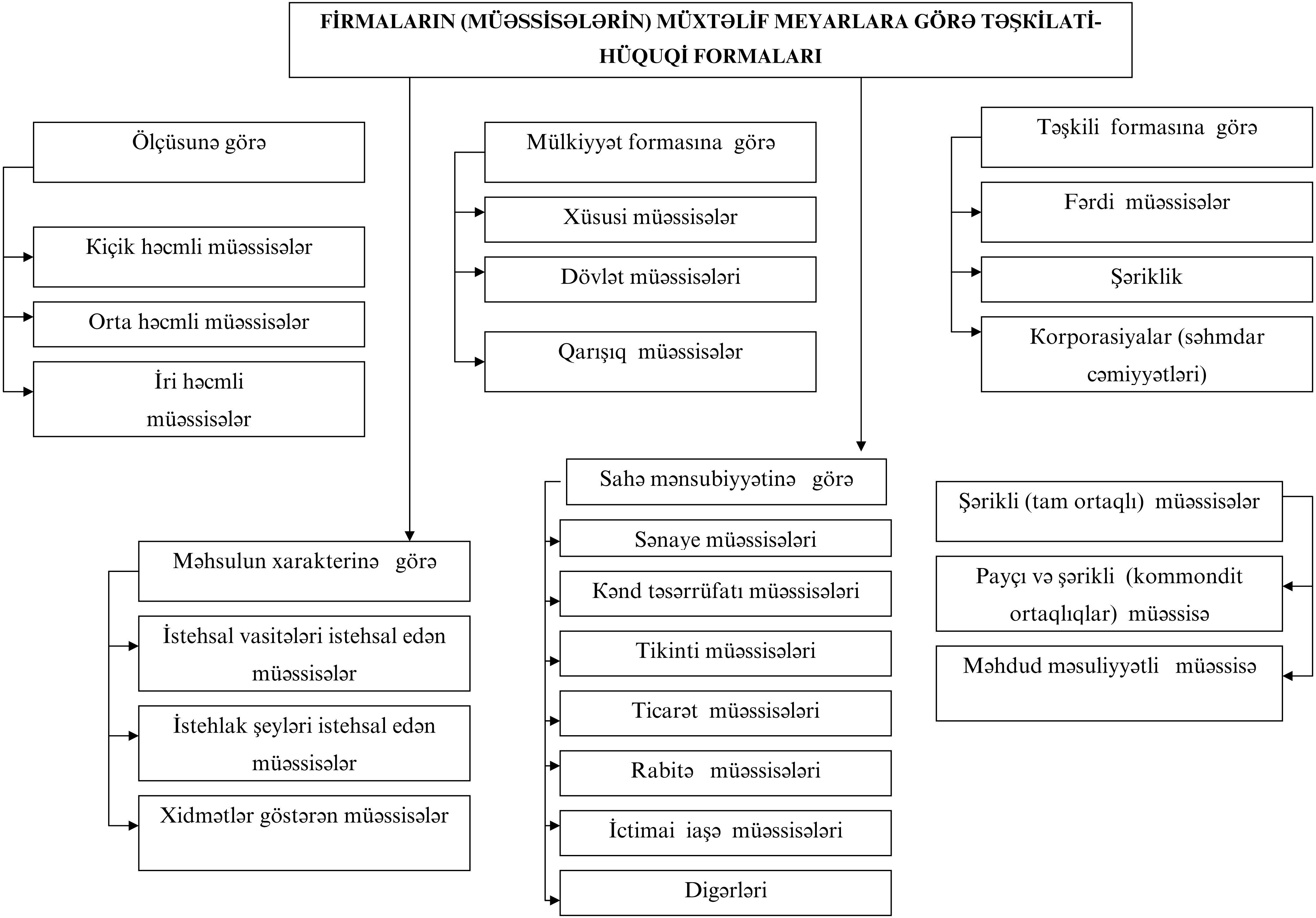

downloaded from KitabYurdu.az

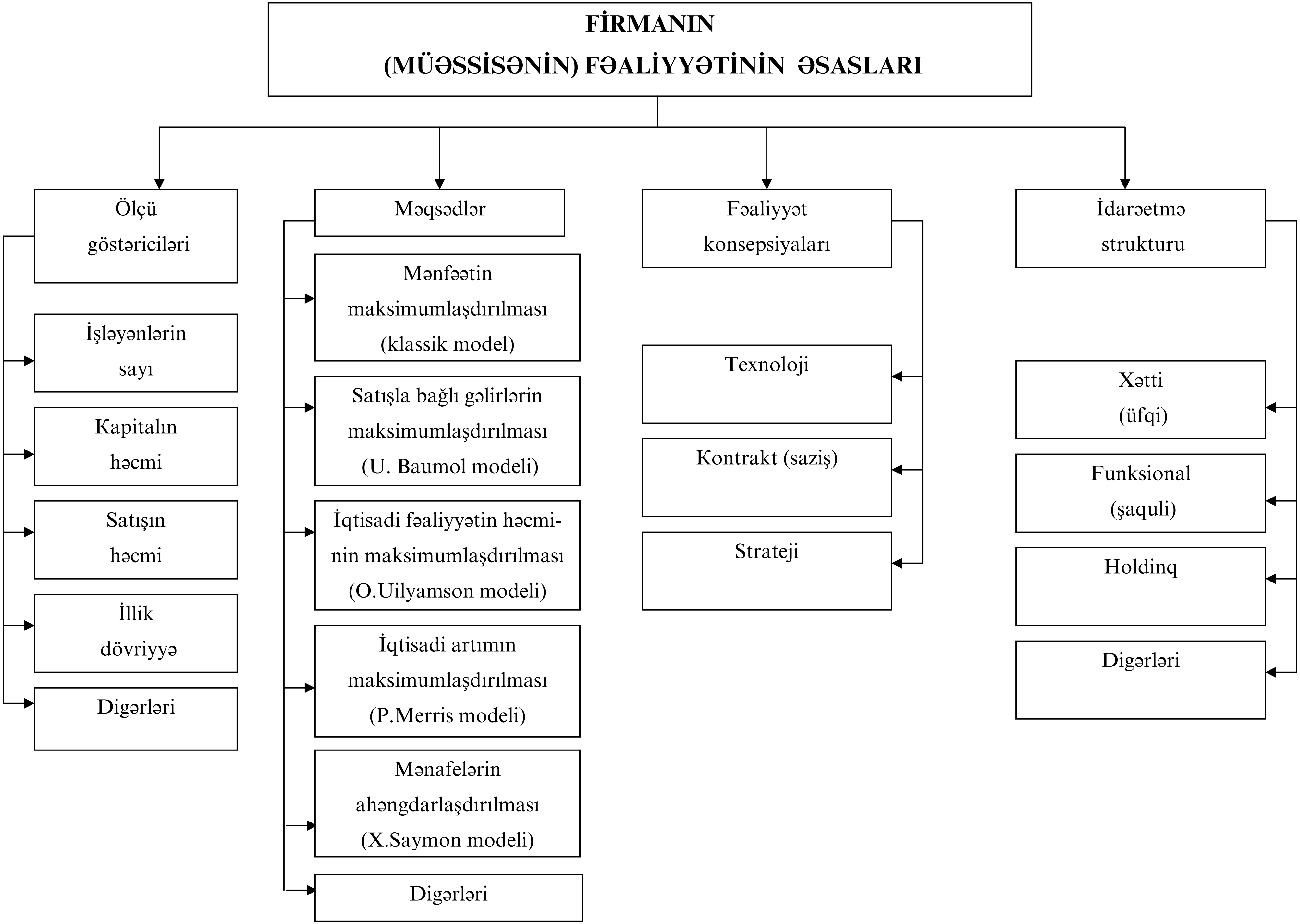

downloaded from KitabYurdu.az

İQTİSADİYYAT SAHƏLƏRİNDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN MÜƏSSİSƏLƏRİN QRUPLAŞDIRILMASI (Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı 10.VIII.2000)			
Sahə mənsubiyyəti	İşçilərin sayına görə qruplaşdırılma (nəfərlə)		
	Kiçik	Orta	İri
Sənaye	50-dək	50-150	150-dən çox
Tikinti	50-dək	50-100	100-dən çox
Nəqliyyat və rabitə	50-dək	50-100	100-dən çox
Elmi-texniki	30-dək	30-75	75-dən çox
Ticarət, xidmət və s.	25-dək	25-50	50-dən çox

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 20 aprel 2004-cü il tarixli qərarı		
	İşçilərin sayı	İllik dövriyyə
Sənaye və tikinti	40-dan az	1mlrd. man.az
Elmi texniki konsaltinq xidməti	20-dən az	750 mln. man.az
Kənd təsərrüfatı	15-dən az	500 mln. man.az
Topdan satış ticarəti	10-dan az	1,5 mlrd. man.az
Pərakəndə satış ticarəti, nəqliyyat, xidmət və digər iqtisadi fəaliyyət növləri	5-dən az	500mln.man.az

downloaded from KitabYurdu.az

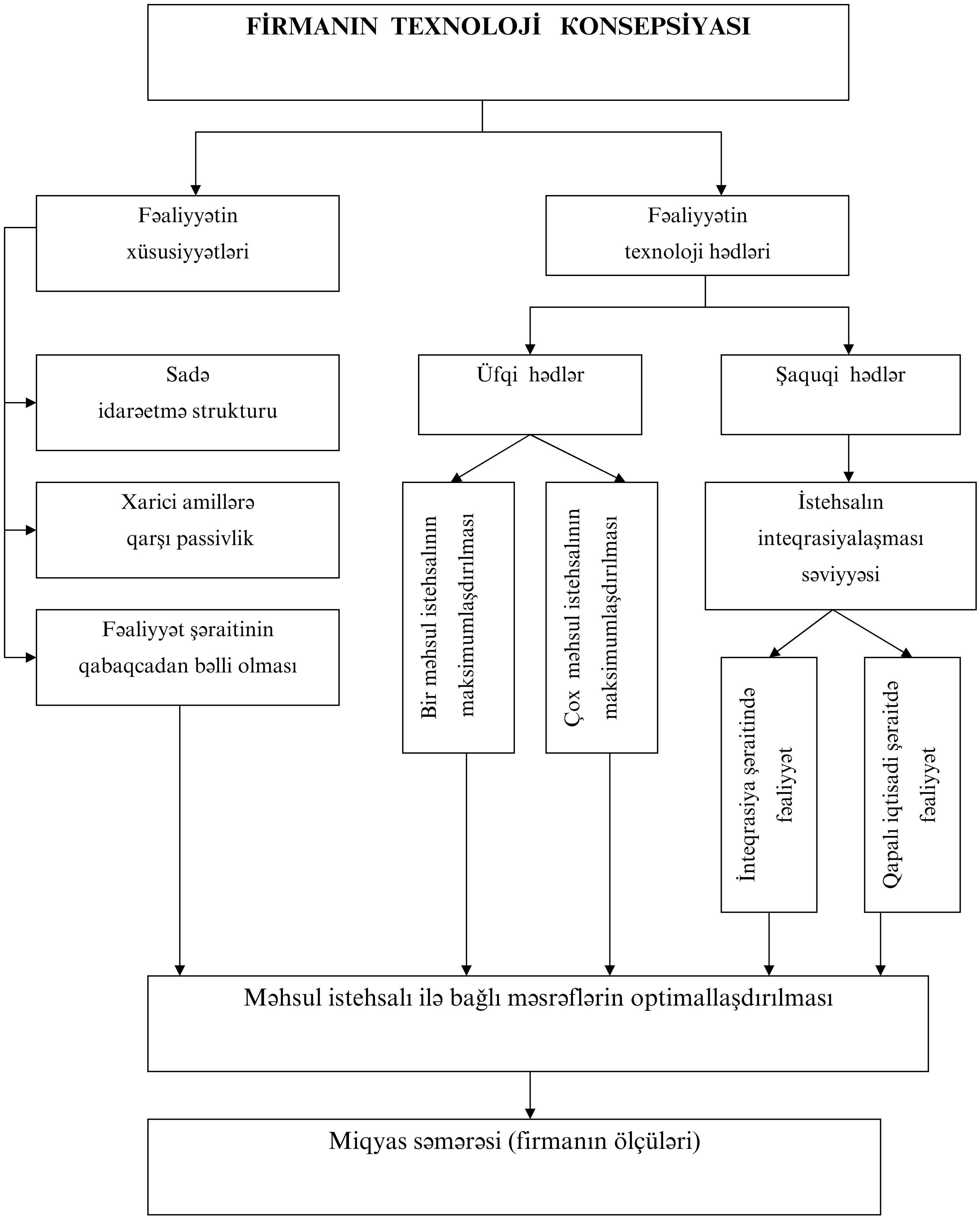

downloaded from KitabYurdu.az

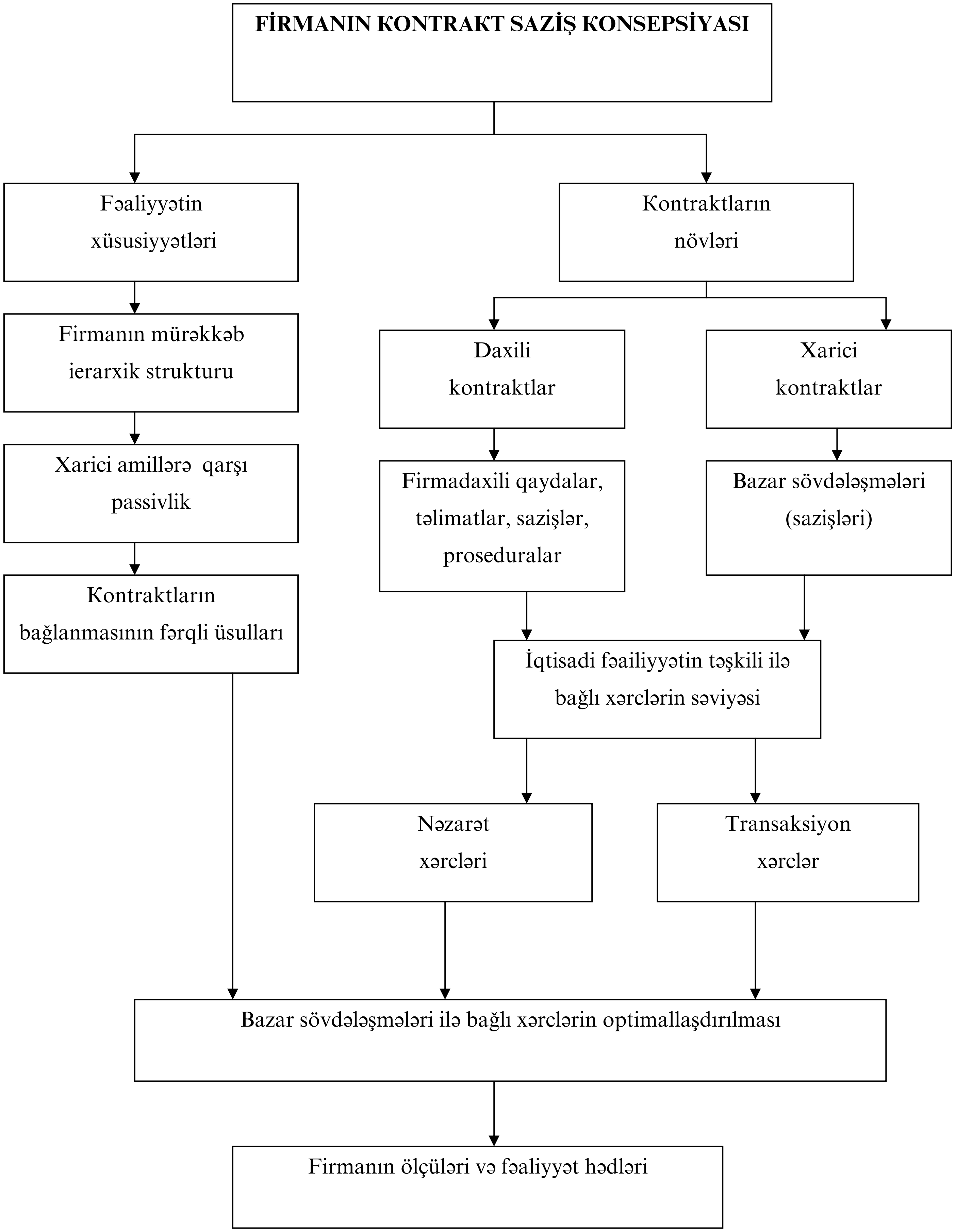

downloaded from KitabYurdu.az

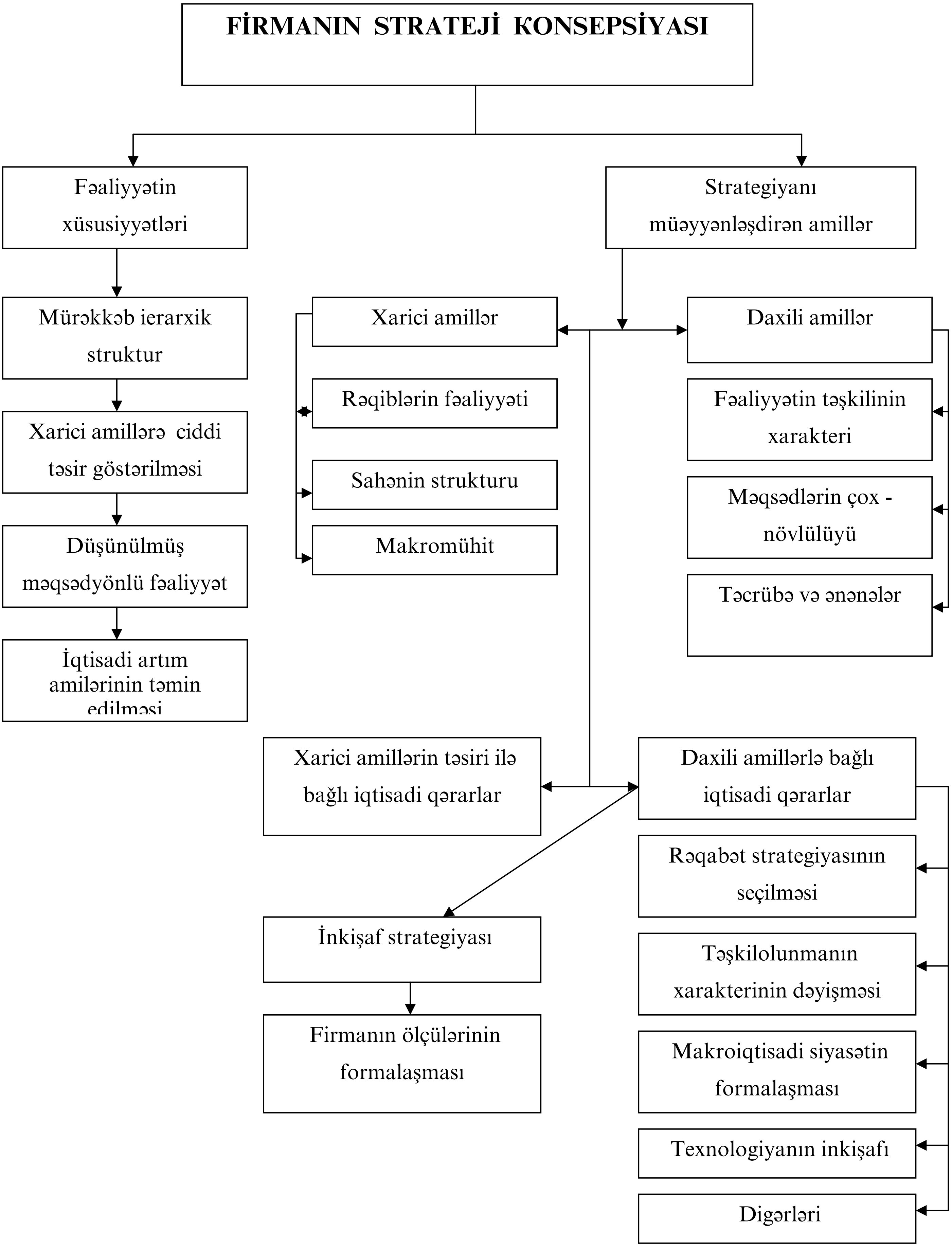

downloaded from KitabYurdu.az

TƏŞKİLİ FORMASINA GÖRƏ MÜƏSSİSƏLƏRİN ÜSTÜNLÜKLƏRİ VƏ ÇATIŞMAZLIQLARI

Müəssisələr	Üstünlüklər	Çatışmazlıqlar
1.Fərdi müəssisələr -iqtisadi fəaliyyətin vahid subyekt (habelə onun ailə üzvləri tərəfindən birgə), öz şəxsi mənafeyi naminə həyata keçirməsinin təşkilati forması	Təsis olunmağın sadəliyi, müəssisə sahibinin qərar qəbul etməkdə azadlığı, müəssisənin mənfəəti üzərində sərbəst sərəncam vermək, işin nəticələrinə yüksək maddi maraq, şəxsi işi ilə şəxsi həyat tərzinin vəhdəti	Məhdud maliyyə resusrları kənardan kreditin cəlb edilməsinin çətinliyi, idarəetmə, mülkiyyət və nəzarət funksiyalarının müəssisə sahibi tərəfindən yerinə yetirilməsi və onun öz iqtisadi öhdəliklərinə görə tam məsuliyyət daşıması
2. Şəriklik- iki və ya bir neçə insan tərəfindən müəssisəyə sahib olmaq və onu idarə etmək əsasında qurulmuş müəssisə	Təsis olunmağın sadəliyi, müəssisənin idarə edilməsi funksiyasının onun sahibləri arasında bölüşdürülməsi; fərdi müəssisələrə nisbətən daha geniş maliyyə resurslarına malik olması	Müəssisənin idarəedilməsi ilə bağlı onun sahiblərinin fikirlərinin, qərarlarının bəzən üst-üstə düşməməsi; Maliyyə imkanlarının nisbi məhdudluğu; fəaliyyət müddətinin qeyri-müəyyənliyi; iqtisadi fəaliyyətin nəticələri ilə bağlı tam məsuliyyət
3. Korporasiyalar (səhmdar cəmiyyətləri) – nizamnamə fondunu tədavülə qiymətli kağızlar buraxmaq hesabına formalaşdırmaqla öz işgüzar fəaliyyətini həyata keçirən müəssisə	Müəssisələrin iri həcmli olması, əlavə kapitalın cəlb olunması üzrə geniş imkanlar (geniş maliyyə imkanları), inkişaf etmiş texniki, texnoloji baza və kadr potensialı; peşəkar idarəetmə (menecerlər vasitəsilə); məhdud məsuliyyət; fəaliyyət müddətinin sabitliyi və uzun ömurlüyü;	Təsis olunmağın çətinliyi;cəmiyyətin fəaliyyəti üzərində səhmdarların ciddi nəzarəti; inhisarçılığa meyllilik; ikiqat vergi ödənilməsi qaydası; cəmiyyətin sahibləri tərəfindən öz mövqelərindən sui-istifadə hallarının mümkünlüyü və nəzarət funksiyalarının bir-birindən ayrılması

downloaded from KitabYurdu.az

FİRMANIN GƏLİRLƏRİ (İSTEHSAL EDİLMİŞ VƏ SATILMIŞ MƏHSULLARA GÖRƏ ƏLDƏ OLUNMUŞ PULLAR)

Ümumi gəlir (TR)

İstehsal edilmiş məhsulun satılmasından əldə olunmuş gəlir

TR= PXQ
Burada
P- məhsulun qiyməti;
Q - satılmış məhsulun həcmi

Orta gəlir (AR)

Məhsul vahidinə düşən pul gəliri

AR= TR: Q
Burada
AR=(PXQ) : Q=P

Son hədd gəliri (MR)

Məhsulun hər bir əlavə vahidinin istehsalı nəticəsində gəlirin həcmi - nin artması (azalması)

ΔMR=Δ TR: ΔQ
Burada ΔTR- ümumi gəlirin dəyişməsi,
ΔQ- istehsal həcminin dəyişməsi

downloaded from KitabYurdu.az

TƏKMİL RƏQABƏT VƏ QEYRİ-TƏKMİL RƏQABƏT ŞƏRAİTİNDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN FİRMANIN ÜMUMİ GƏLİRLƏRİ

Təkmil rəqabət şəraitində firmanın ümumi gəlirləri

↓

Firma məhsulun qiymətinə təsir edə bilmir

↓

Ümumi gəlir yalnız firmanın istehsal həcmindən (Q) asılıdır. (bax şəkil1.)

↓

TR= F (Q)

Qeyri-təkmil rəqabət şəraitində firmanın ümumi gəlirləri

↓

Firma məhsulun qiymətinə təsir edə (aşağı sala) bilir

↓

Ümumi gəlir qiymətlərin dinamikasından və istehsalın həcmindən asılıdır. (şəkil 2.)

↓

TR=F (Q xP)

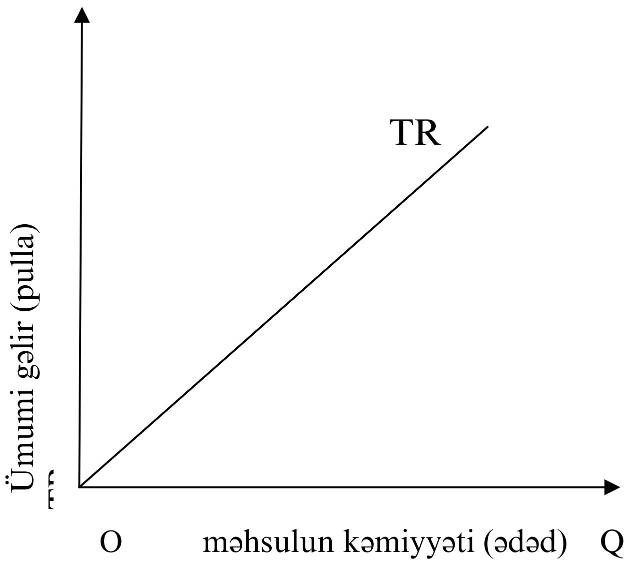

Şəkil 1.

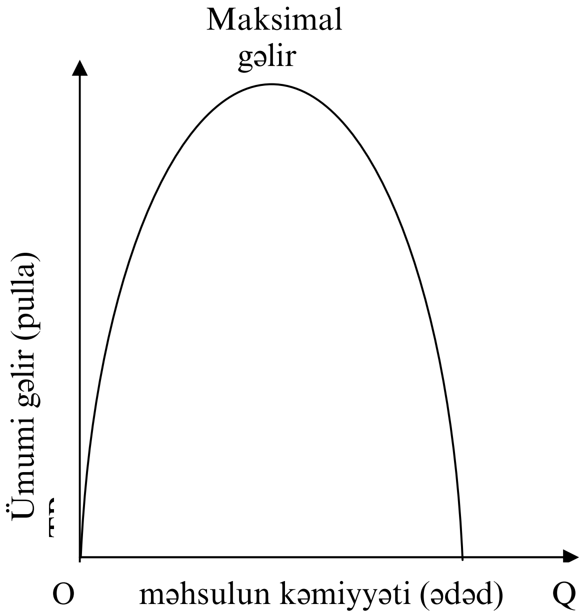

Şəkil. 2

downloaded from KitabYurdu.az

TƏKMIL VƏ QEYRI -TƏKMIL RƏQABƏT ŞƏRAITINDƏ ORTA VƏ SON HƏDD GƏLIRLƏRI

Təkmil rəqabət şəraitində orta və son hədd gəlirləri (MR)

Qiymət sabit olduğuna görə istehsal həcmindən asılı deyildir, ona görə də MR=AR=P (bax şəkil. 3)

AR əyrisi- firmanın məhsuluna olan tələb əyrisidir

Qeyri-təkmil rəqabət şəraitində orta və son hədd gəlirləri (MR)

Firma qiymətə təsir edə bildiyindən onun orta gəlirlərini (R) səciyyələndirən əyri xətt aşağıya doğru səmtlənir

Firmanın son hədd gəlırləri (MR) orta gəlirlərdən (qiymətdən) azdır, belə ki, məhsulun əlavə vahidini satmaq üçün firma təkcə son məhsulun deyil, bütün məhsula olan qiyməti aşağı salmalıdır (bax şəkil.4) (MR<AR: burada MR <P

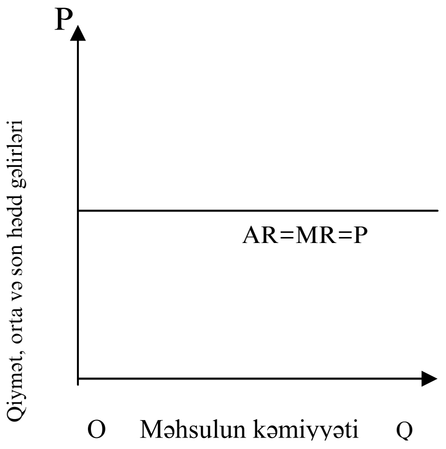

Şəkil 3.

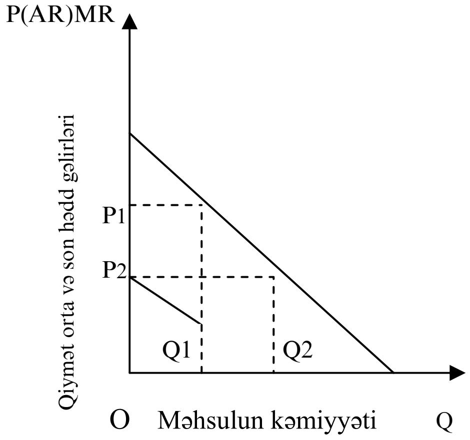

Şəkil 4.

downloaded from KitabYurdu.az

15. İSTEHSAL AMİLLƏRİ BAZARI. ƏMƏK BAZARI.
ƏMƏK HAQQI NƏZƏRİYYƏSİ.

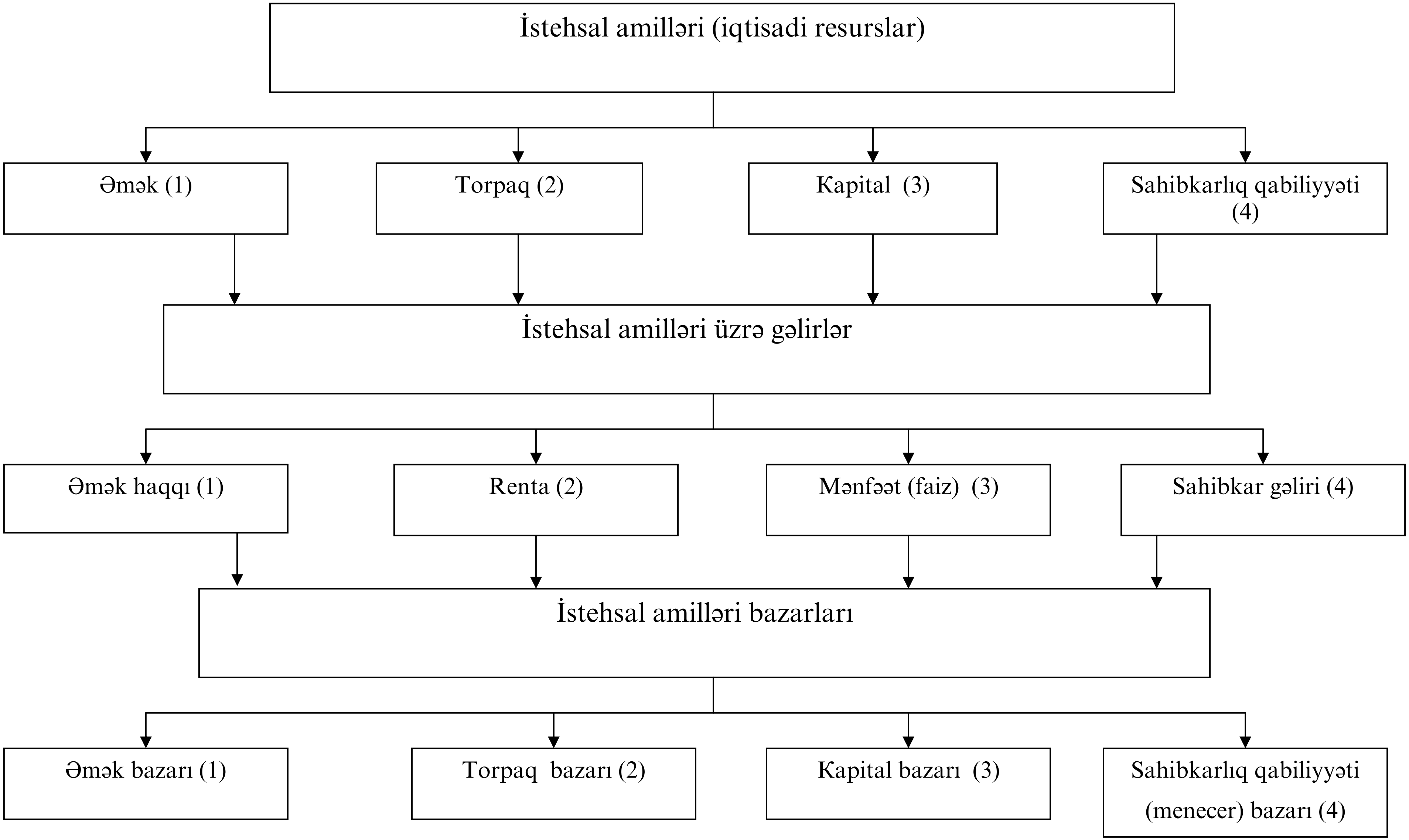

downloaded from KitabYurdu.az

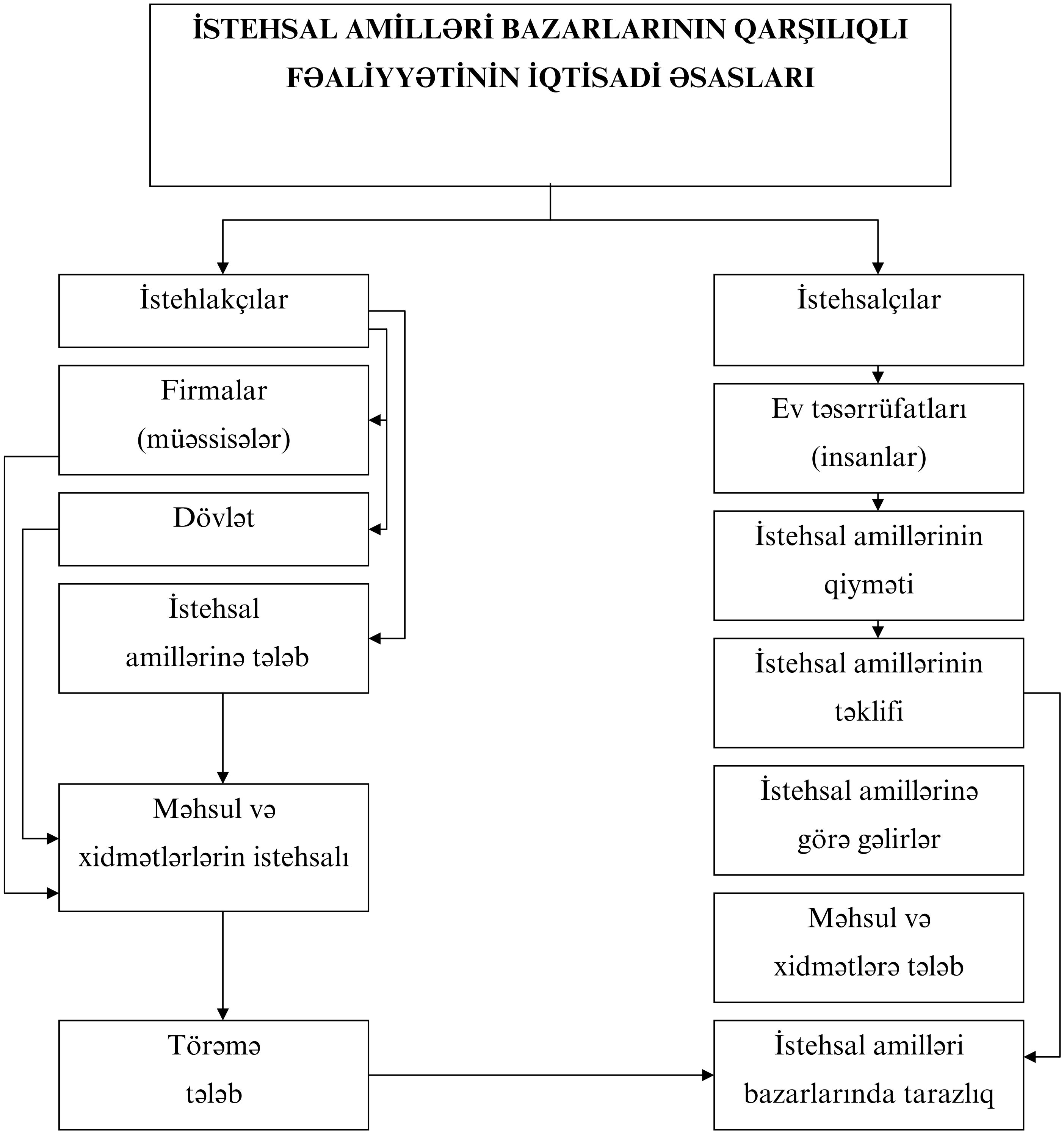

downloaded from KitabYurdu.az

ƏMƏK BAZARININ MƏZMUNU HAQQINDA MÜXTƏLİF BAXIŞLAR

- Əmək bazarı- əməklə bağlı tələb və təklifin qarşılıqlı fəaliyyəti nəticəsində əmək resurslarının qiymətinin əmələ qəldiyi bazardır
- Əmək bazarı- əməyə tələblə çıxış edən iqtisadi subyektlərlə (firmalar və dövlət) əməyi təklif edən əhali arasında əlaqə və münasibətlər yaradan iqtisadi mexanizmlər, normalar və təsisatlar (institutlar) sistemidir
- Əmək bazarı- istehsal amillərindən birinin- əməyin əldə edilməsi üzrə münasibətlərin məcmusudur
- Əmək bazarı- əmək xidmətlərinin satıcıları və alıcıları arasında əlaqə sferasıdır ki, onun da nəticəsində əmək xidmətlərinin qiyməti yaranır və bölüşdürülməsi baş verir
- Əmək bazarı- iş qüvvəsinin mülkiyyətçisi ilə istehsal vasitələrinin sahibi arasında sosial-iqtisadi münasibətlər sistemidir
- Əmək bazarı- iş qüvvəsinin satıcısının və alıcısının iş yeri və tələb olunan keyfiyyətlərə malik işçi tapmaq üzrə maraqlarının reallaşdırıldığı məkandır

downloaded from KitabYurdu.az

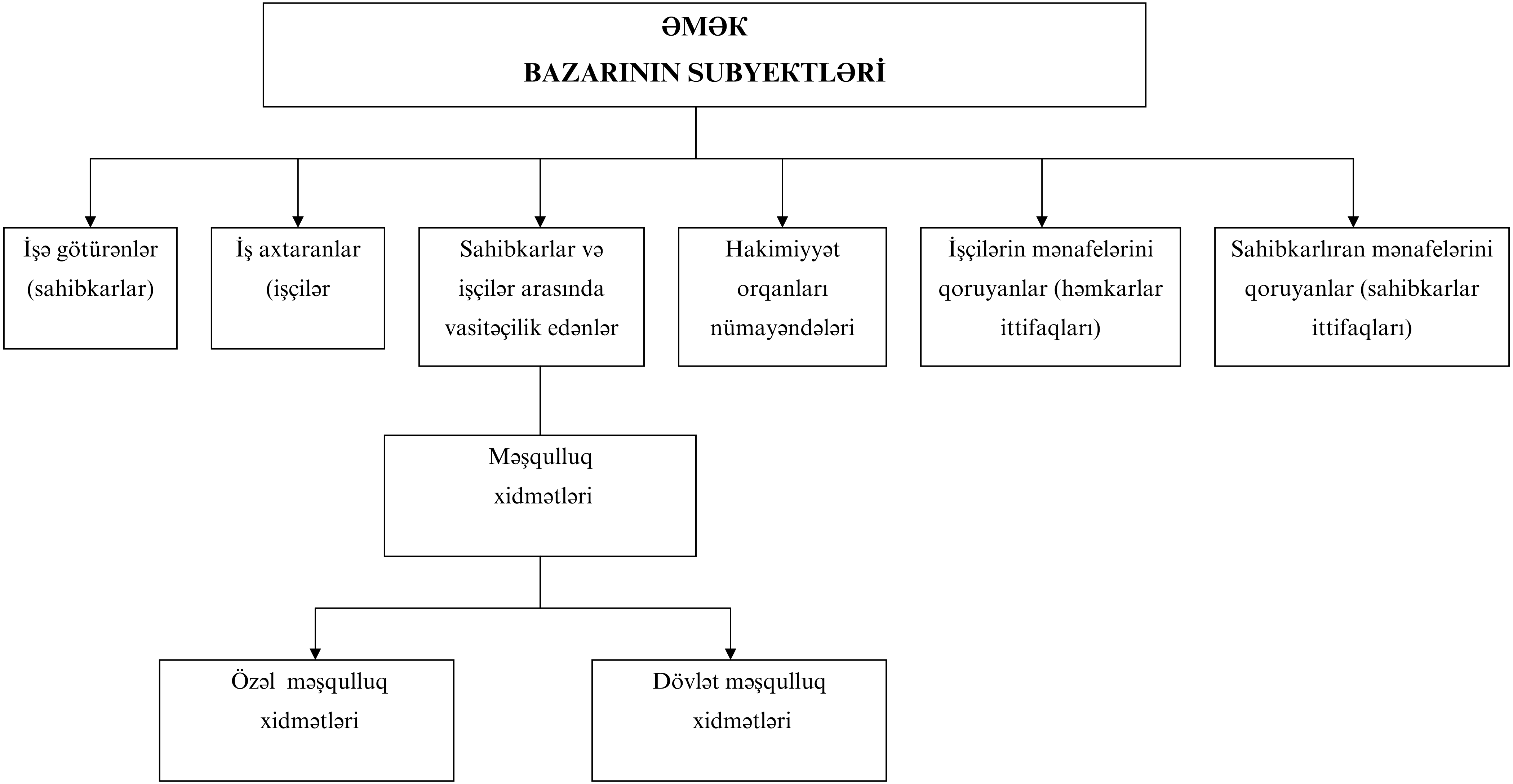

downloaded from KitabYurdu.az

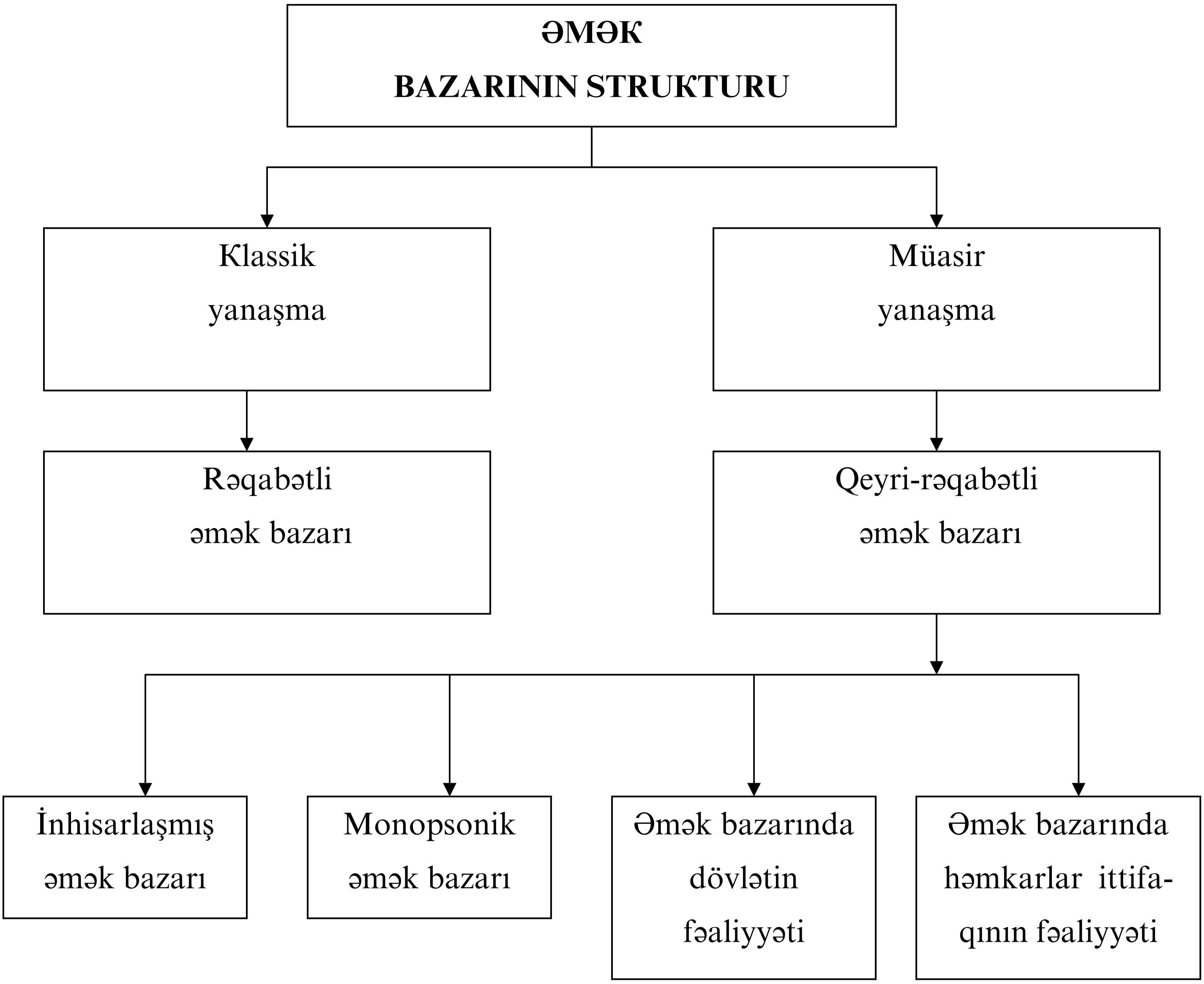

downloaded from KitabYurdu.az

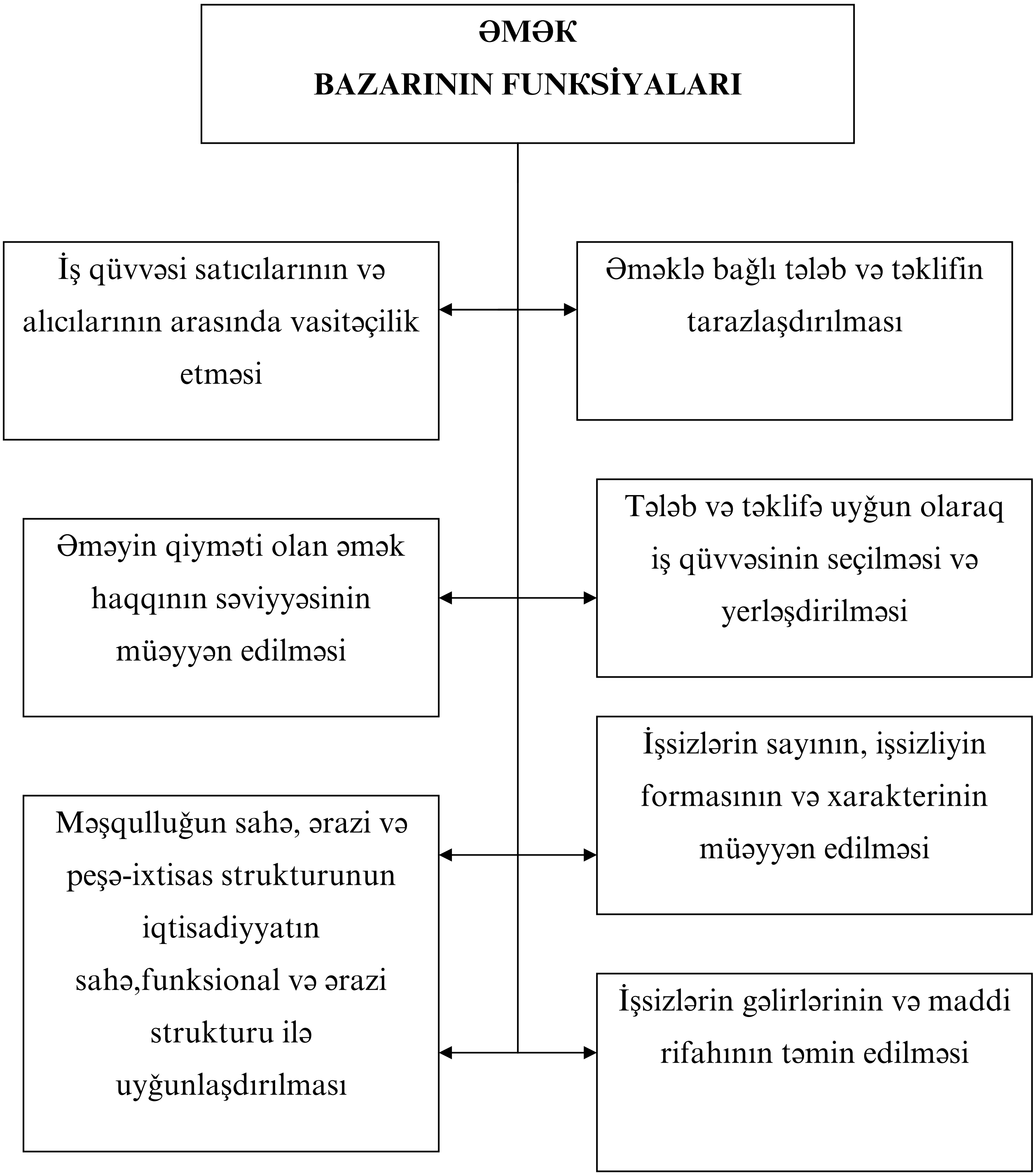

downloaded from KitabYurdu.az

ƏMƏK BAZARININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

- Əmək bazarında işçi deyil, yalnız əmək xidmətləri alınır-satılır
- Əməyin ödənilməsi təkcə əmək haqqı şəklində deyil, digər əlavə ödənişlər və güzəştlər vasitəsilə həyata keçirilir
- Əmək sazişləri özünə təkcə əmək haqqının səviyyəsi deyil, həm də əməyin məzmunu və şəraiti, işçinin işdə inkişafı perspektivləri, iş yerinin qorunub saxlanması və s. haqqında şərtləri özünə daxil edə bilir
- Əmək bazarına çıxan işçilər öz bacarıqları, ixtisas və peşə xüsusiyyətləri, tələbatları və zövqləri, onların yerinə yetirəcəyi işlər isə ixtisasın dərəcəsi və iş şəraitinə görə bir-birindən fərqlənirlər
- İş qüvvəsinin alıcısı və satıcısı arasındakı sövdələşmələr hər iki tərəf üçün müəyyən faydalılığa malikdir

downloaded from KitabYurdu.az

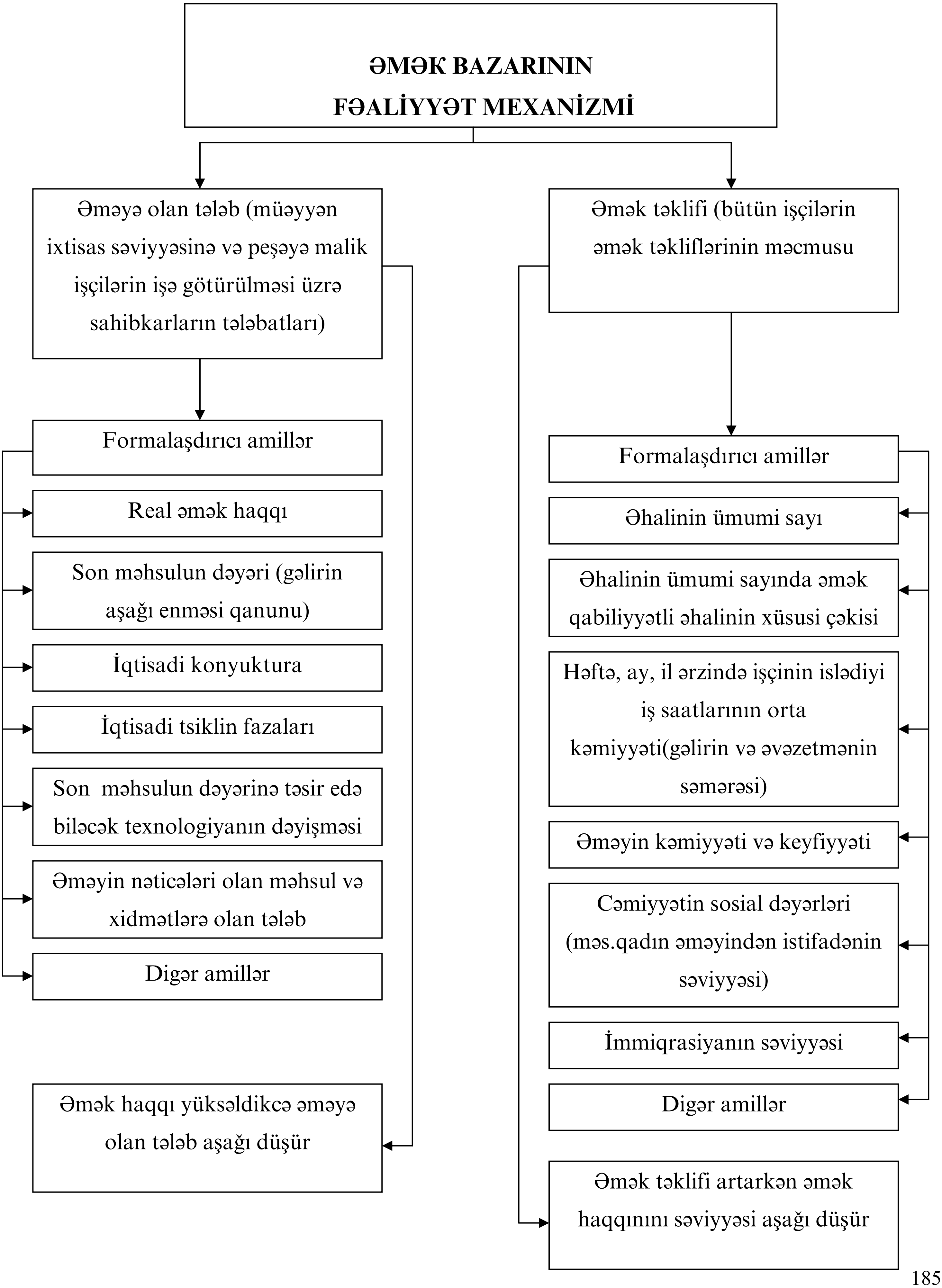

downloaded from KitabYurdu.az

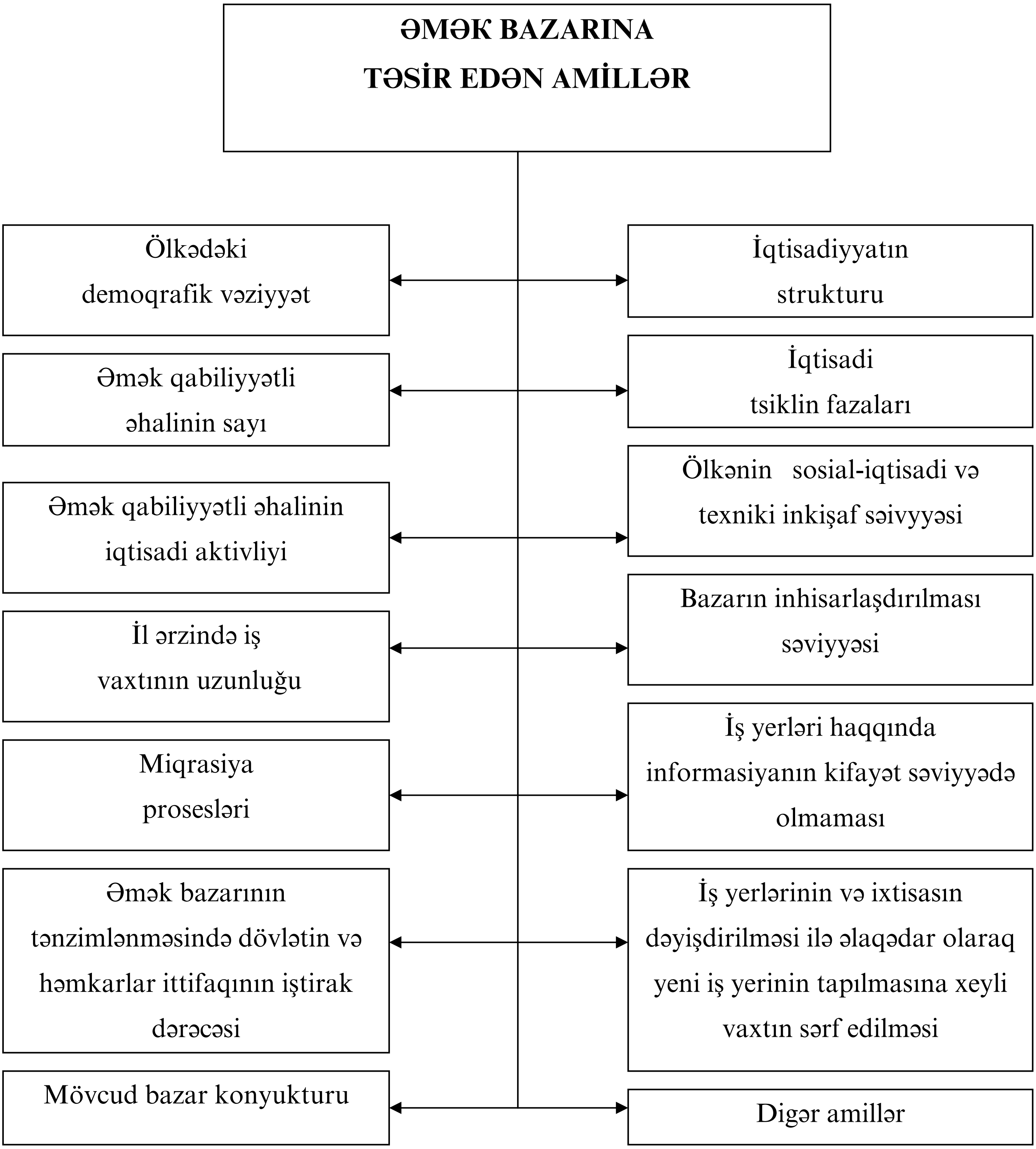

downloaded from KitabYurdu.az

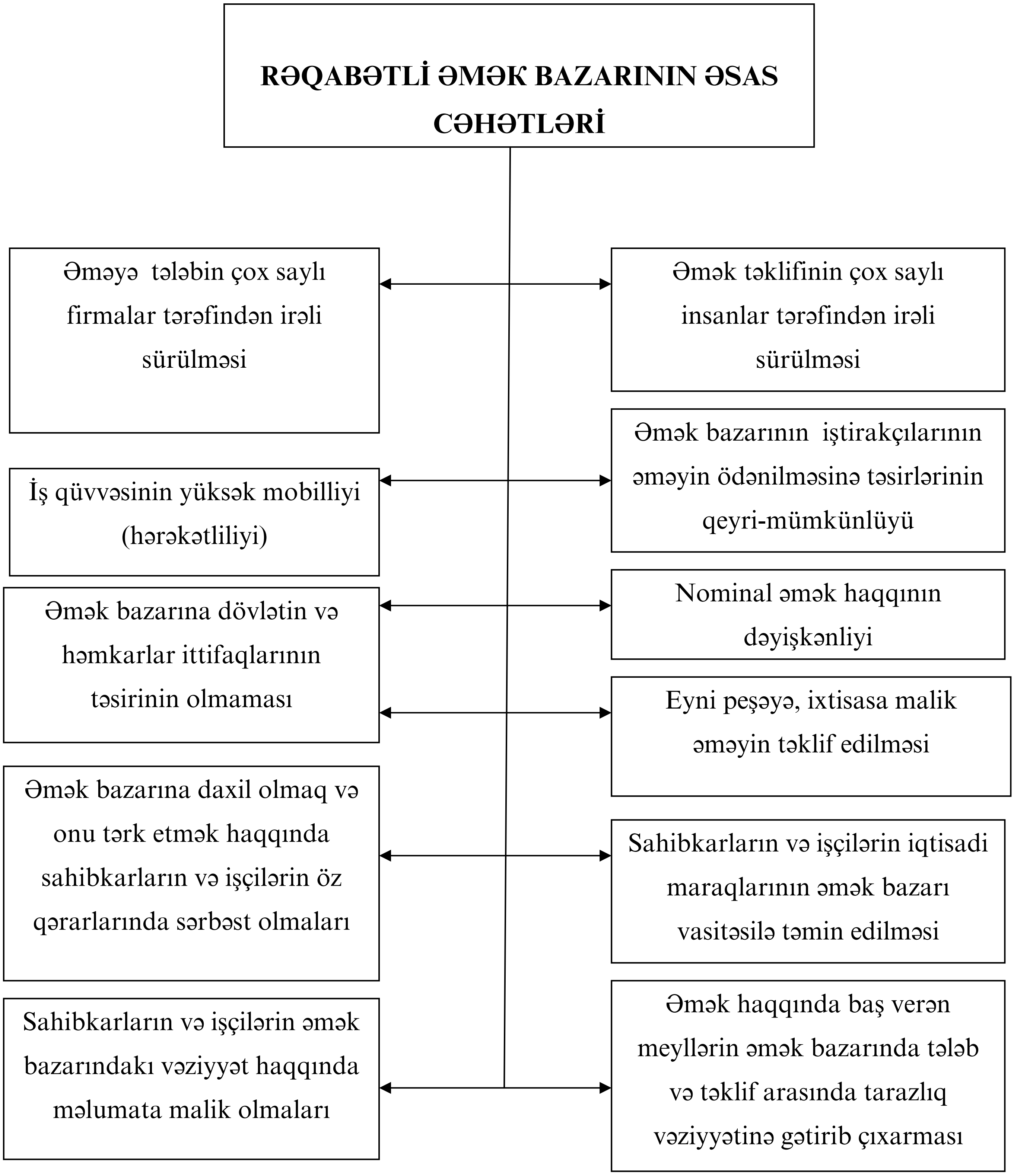

downloaded from KitabYurdu.az

QEYRİ-RƏQABƏTLİ ƏMƏK BAZARININ (İŞ QÜVVƏSİNİN ALICILARI VƏ SATICILARININ ƏMƏK HAQQININ SƏVİYYƏSİNƏ TƏSİR EDƏ BİLDİYİ BAZARIN) MODELLƏRİ

İş qüvvəsinin bir alıcısının olduğu əmək bazarı

Xüsusiyyətləri

- Firmanın işçiləri əməyin bu növü ilə məşğul olanların əsas hissəsini təşkil edirlər
- İş qüvvəsinin mobillik səviyyəsi çox aşağıdır
- Məşqulluğun alternativ variantları yoxdur
- Əmək haqqının səviyyəsini və işə götürülməli işçilərin sayını firma özü müəyyən edir

İş qüvvəsinin bir neçə alıcısının olduğu inhisarçı əmək bazarı

Xüsusiyyətləri

- Alıcılar bazarda əməyin qiymətini müəyyənləşdirilməkdə inhisar hökmranlığına malikdirlər.
- İnhisarçı firmalar arasında əmək haqqının səviyyəsini müəyyənləşdirmək üzrə razılaşmalar mümkündür

downloaded from KitabYurdu.az

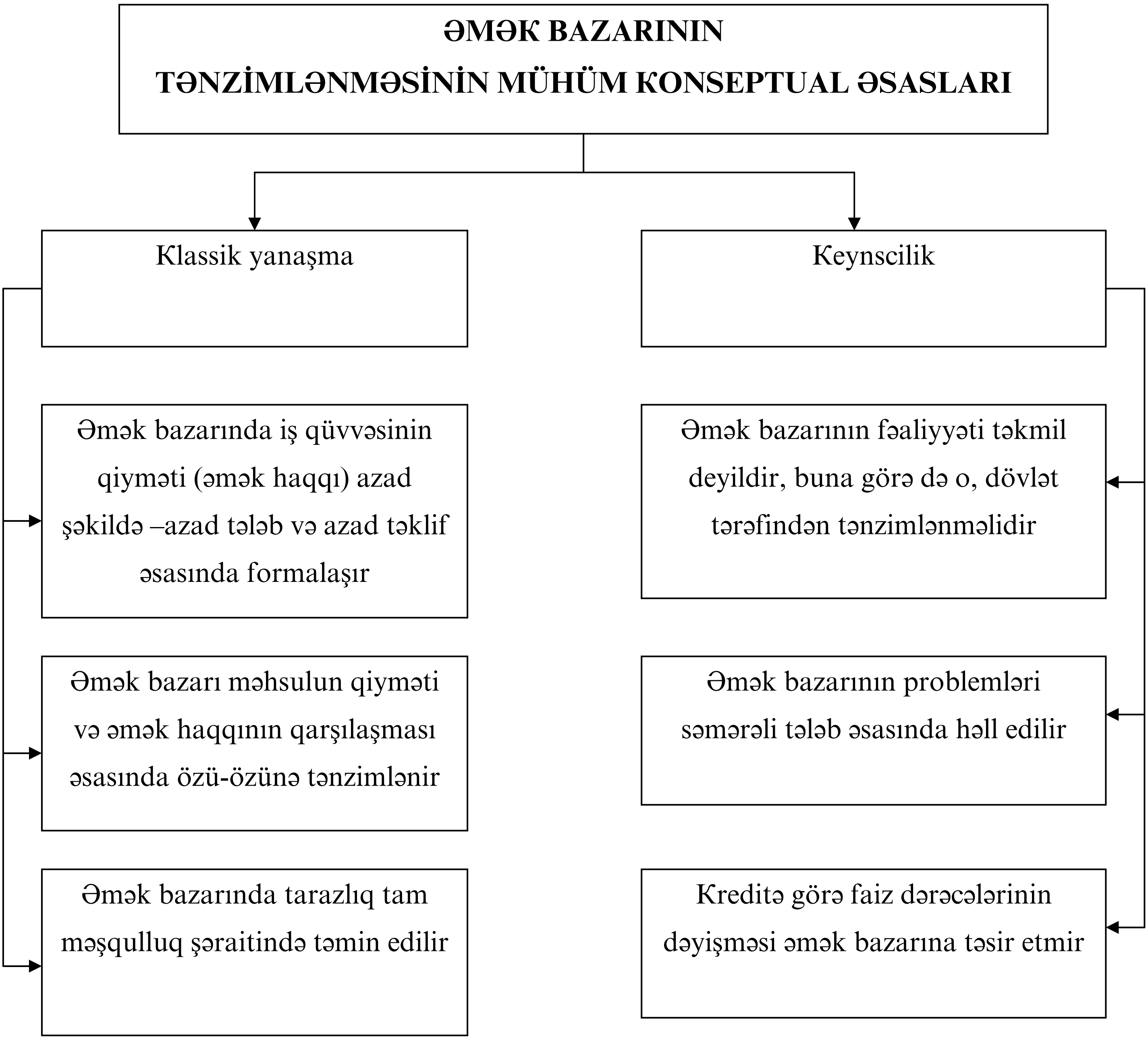

downloaded from KitabYurdu.az

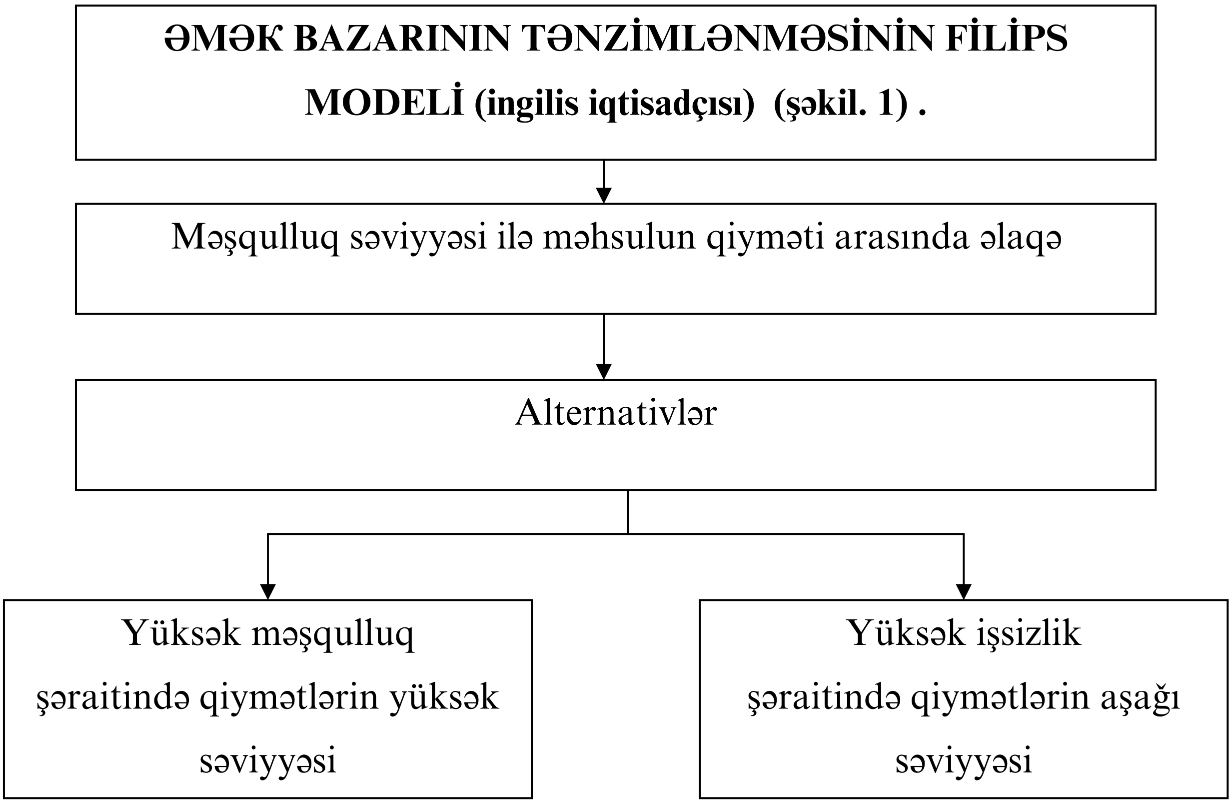

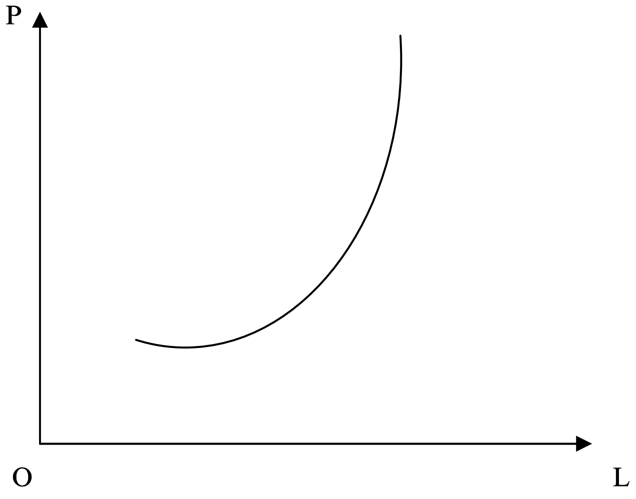

Şəkil 1.

Burada:

L- məşqulluğun səviyyəsi

P- məhsulların qiyməti

downloaded from KitabYurdu.az

ƏMƏK BAZARININ TƏNZİMLƏNMƏSİ SUBYEKTLƏRİ

- Dövlət
  - İnzibati üsullar
    - Dövlət bölməsində iş yerlərinin sayının artırılması
    - Sosial təminat, əmək münasibətləri, miqrasiya və s. haqqında qanunvercilik sənədlərinin qəbulu və tətbiqi
    - Təhsil sferasında işçilərin hazırlığı və ixtisaslarının artırılması proqramlarının tətbiqi
    - Digərləri
  - İqtisadi üsullar
    - Vergi pul-kredit,amiortitasiya və s. siyasətilərindən istifadə
- Həmkarlar ittifaqları
  - Kollektiv müqavilələr
  - İş gününün uzunluğu haqqında razılaşmalar
  - Peşə hazırlığı üzrə şagirdlik müddətinin uzadılması haqqında razılaşmalar
  - Əmək haqqının yüksək dərəcələrinin müəyyənləşdirilməsi
  - Digərləri
- Korporasiyalar
  - Firmaya təhsil sferasından müraciət edənlərdən, reklam elanlarından, isə düzəltmənin dövlət və xüsusi qurumlarından işçilərin işə qəbul edilməsi
  - Əmək haqqının işə görə, vaxta muzd, çevik formalarının tətbiqi, tarif sistemi, işçinin ixtisası və s. nəzərə alınmaqla əmək haqqının müəyyənləşdirilməsi
  - İşçilərin stimullaşdırılması, əmək haqqının yeni sistemlərini tətbiq etməklə işçilərin həvəsləndirilməsi
  - Digərləri

downloaded from KitabYurdu.az

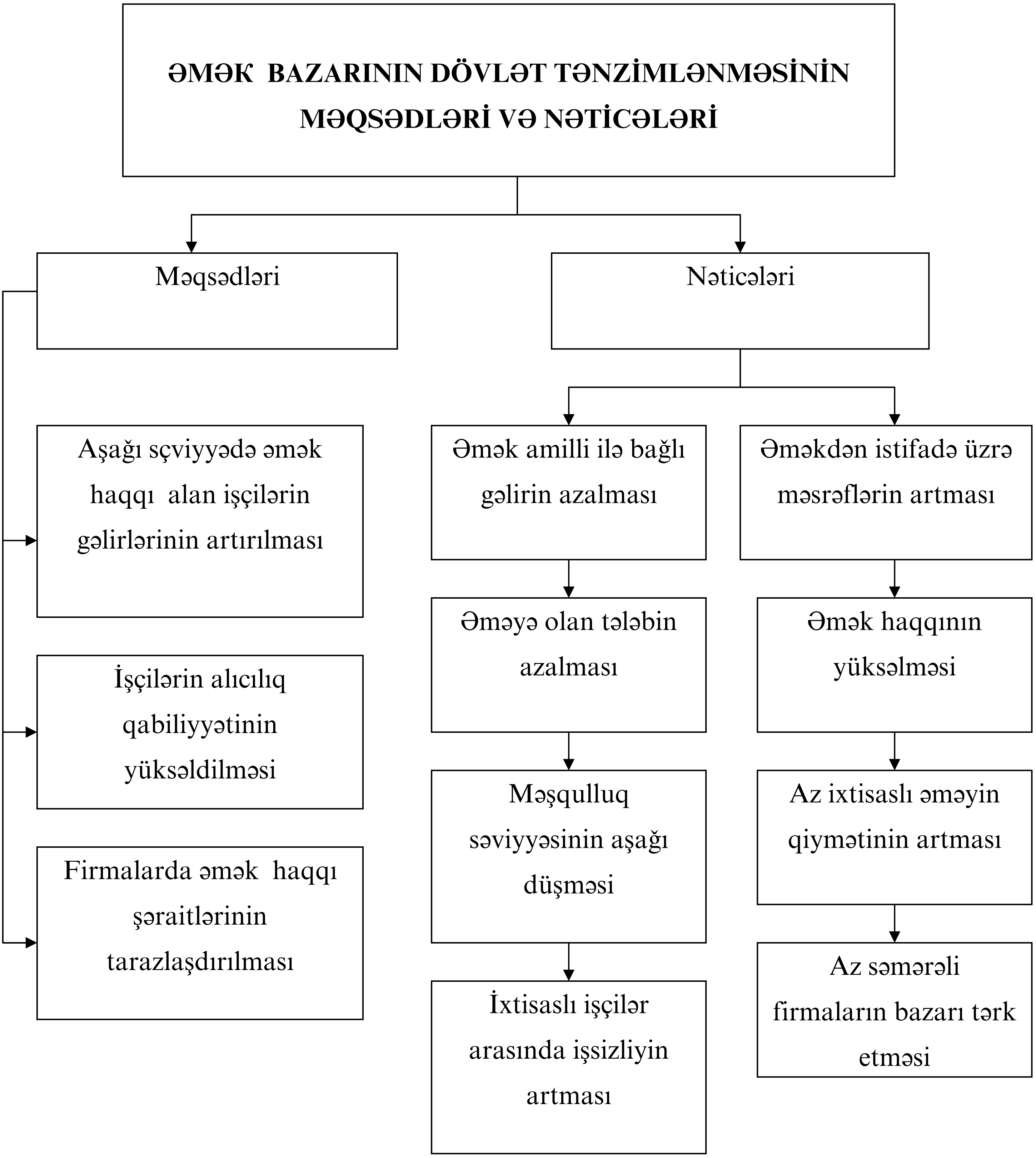

downloaded from KitabYurdu.az

ƏMƏK HAQQININ MƏZMUNU HAQQINDA MÜXTƏLİF BAXIŞLAR

- Əmək haqqı- əməyin qiymətidir
- Əmək haqqı- əməyə görə mükafatdır
- Əmək haqqı- iş qüvvəsi əmtəəsinin dəyərinin pulla ifadəsidir
- Əmək haqqı- iş qüvvəsinin təkrar istehsalı üçün zəruri olan həyat nemətlərinin dəyərinin pulla ifadəsidir
- Əmək haqqı- vaxt vahidi ərzində əmək xidmətlərinə görə muzdlu fəhlənin əldə etdiyi haqdır
- Əmək haqqı- işçinin əməyinin kəmiyyət və keyfiyyətinə görə ona ödənilən puldur
- Əmək haqqı- muzdlu fəhlənin əməyindən istifadəyə görə ödənilən haqdır

downloaded from KitabYurdu.az

ƏMƏK HAQQININ MARKSİST VƏ NEOKLASSİK NƏZƏRİYYƏLƏRİ

Marksist nəzəriyyə

- Əmək haqqı əməyə görə deyil, əmək qabiliyyətinə görə ödənilir
- Əməyin dəyəri yoxdur, əmək dəyərin yalnız mənbəyidir
- Əmək haqqı bütün istehsal edilən məhsulun deyil, iş qüvvəsinin dəyərini ödəyən zəruri məhsulun dəyərinin ödənməsidir
- Əmək haqqı iş qüvvəsi dəyərinin qiymətidir

Neoklassik nəzəriyyə

- Əmək haqqı əməyin qiymətidir
- Tələb və təklifin bərabərliyi şəraitində əmək haqqının tarazlı səviyyəsi təmin edilir

downloaded from KitabYurdu.az

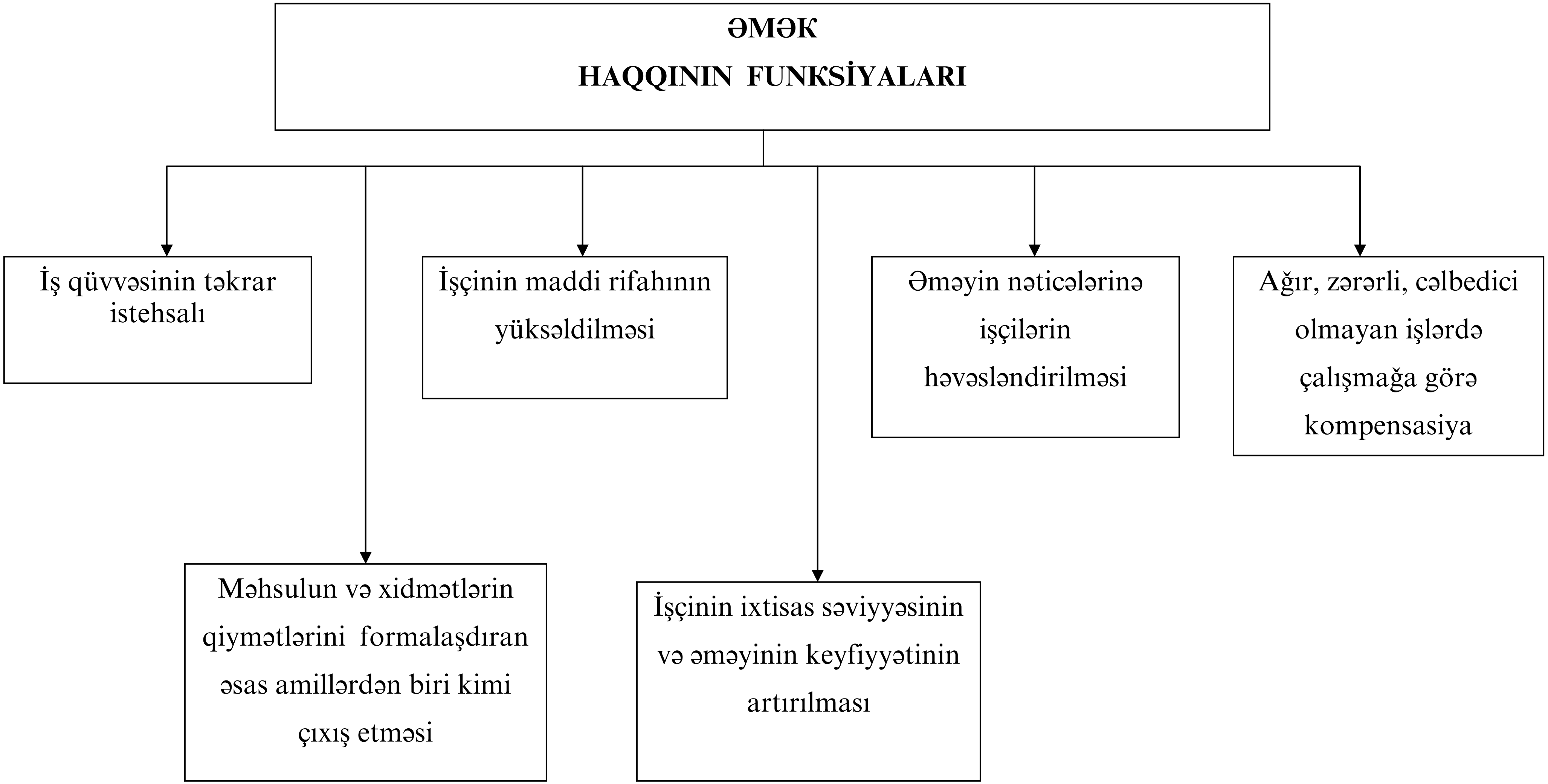

downloaded from KitabYurdu.az

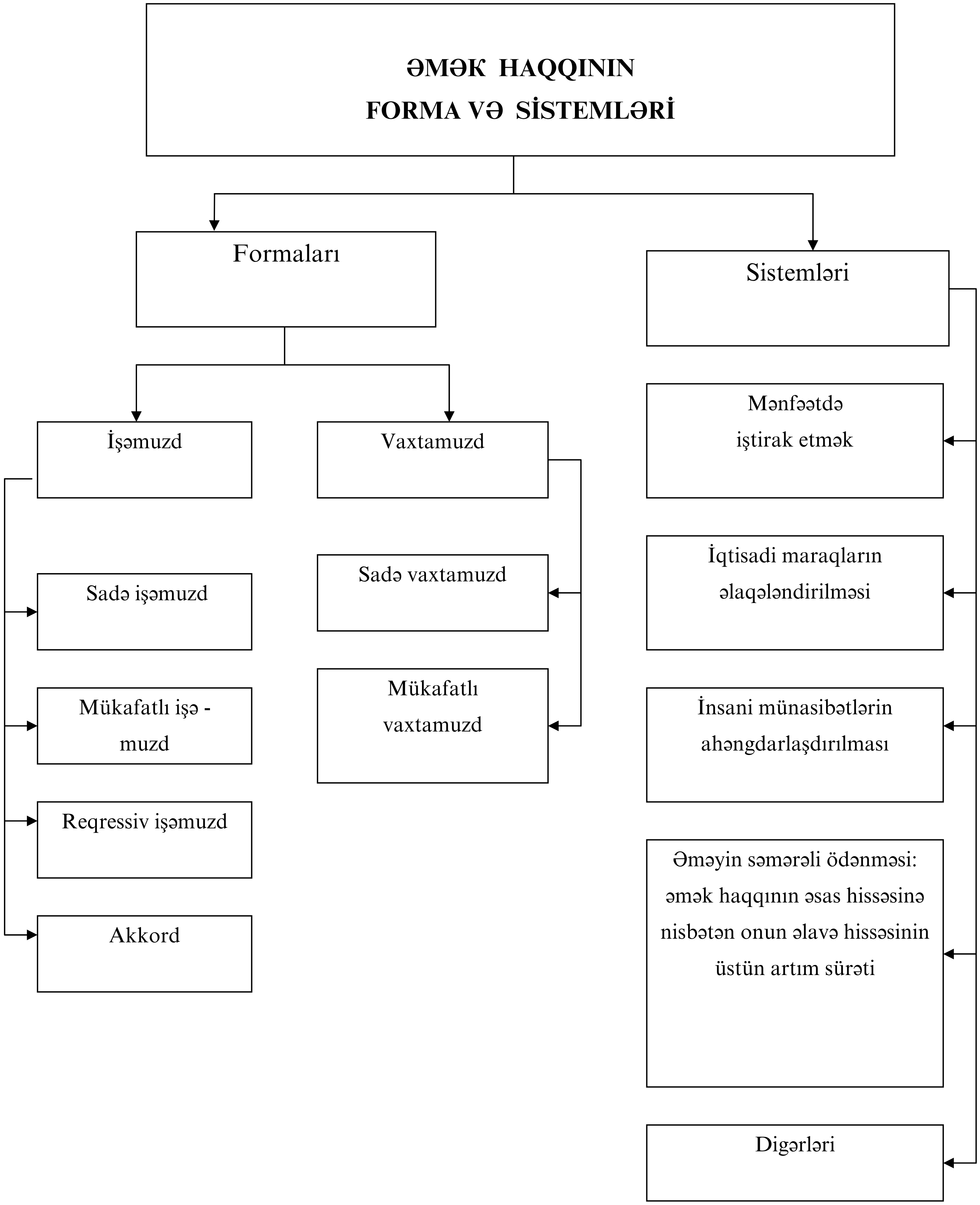

downloaded from KitabYurdu.az

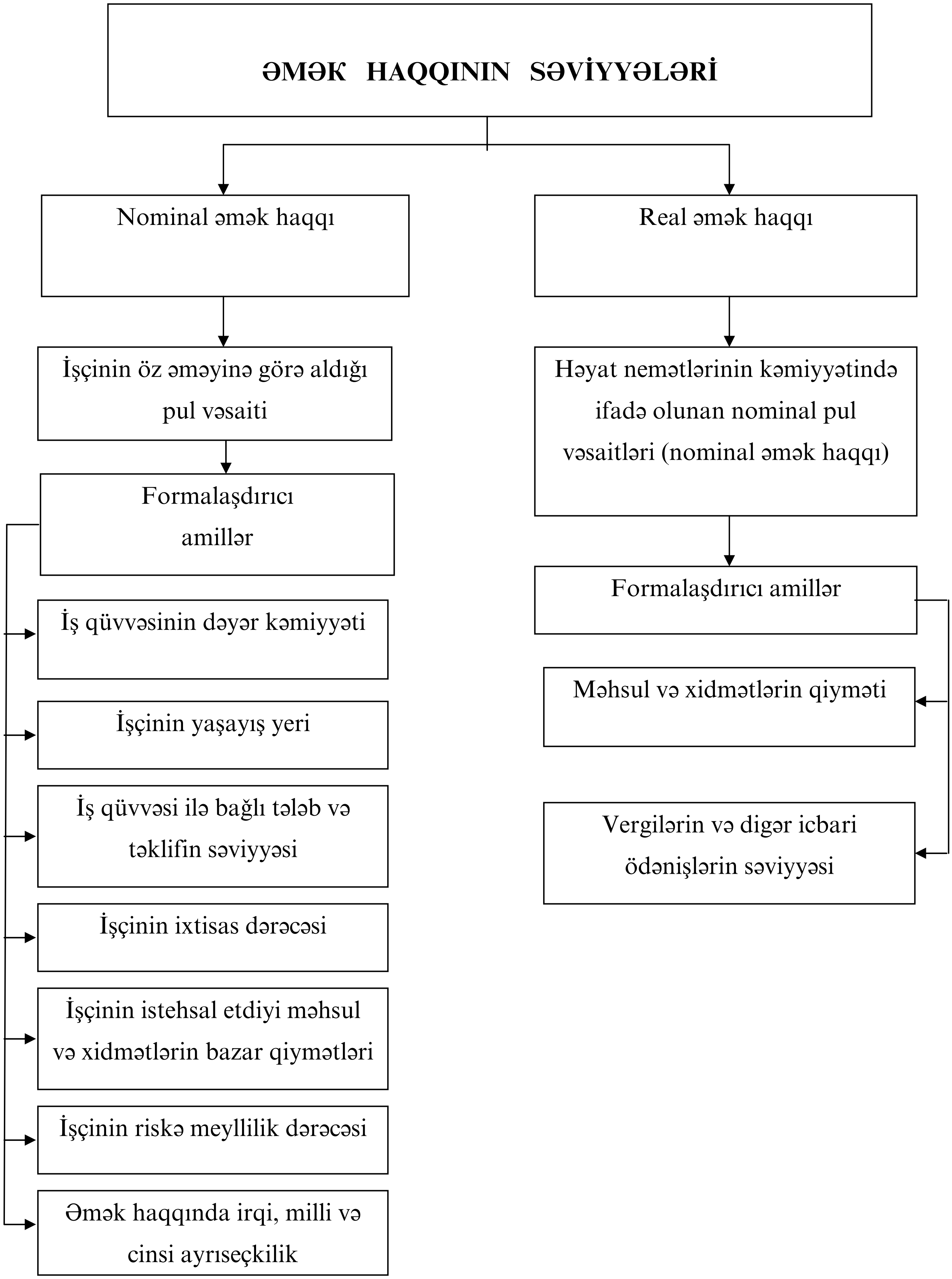

downloaded from KitabYurdu.az

ƏMƏK HAQQININ FORMALAŞMASINDA GƏLİRİN VƏ ƏVƏZETMƏNİN SƏMƏRƏLİLİKLƏRİ (Şəkil.2).

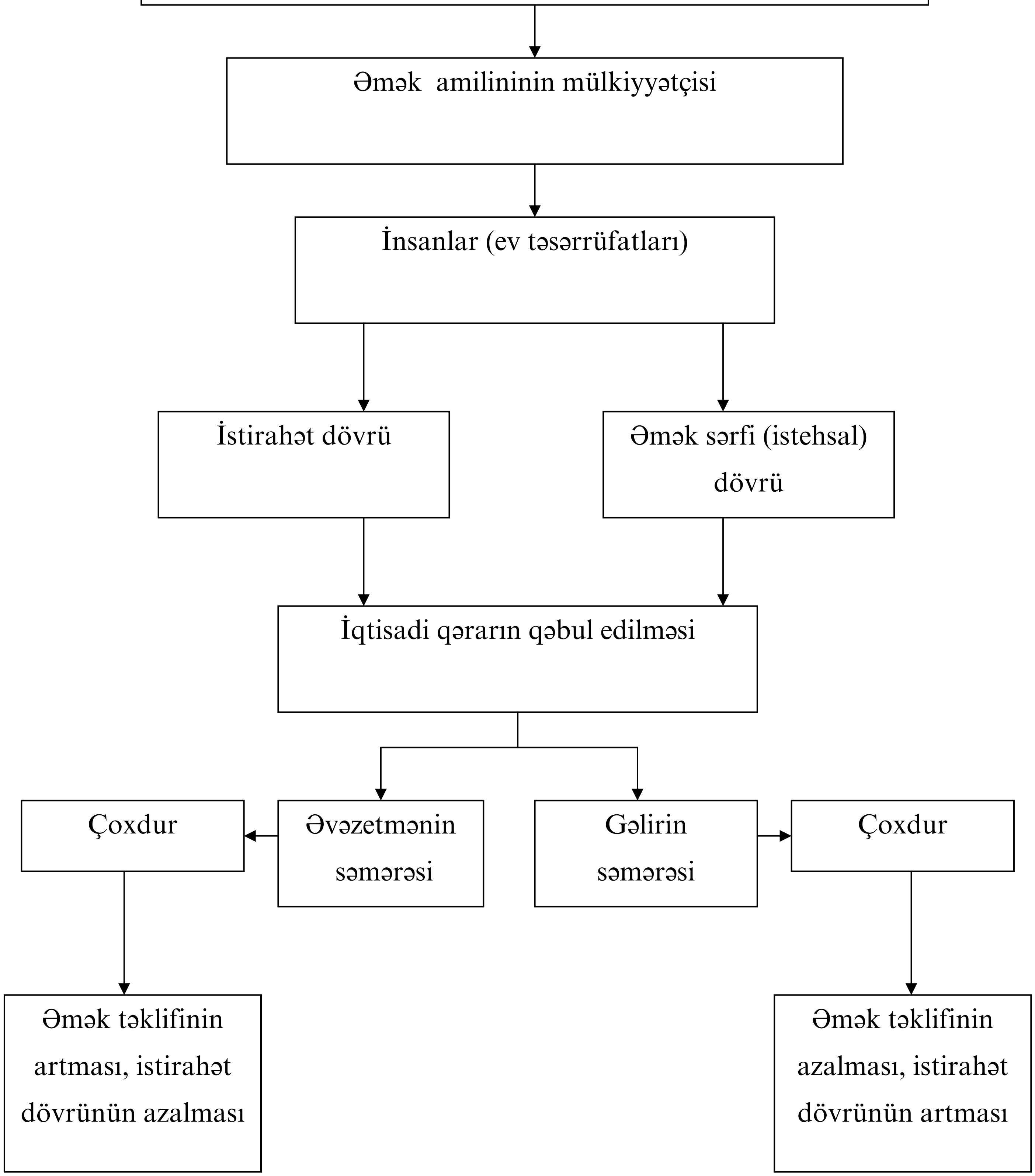

downloaded from KitabYurdu.az

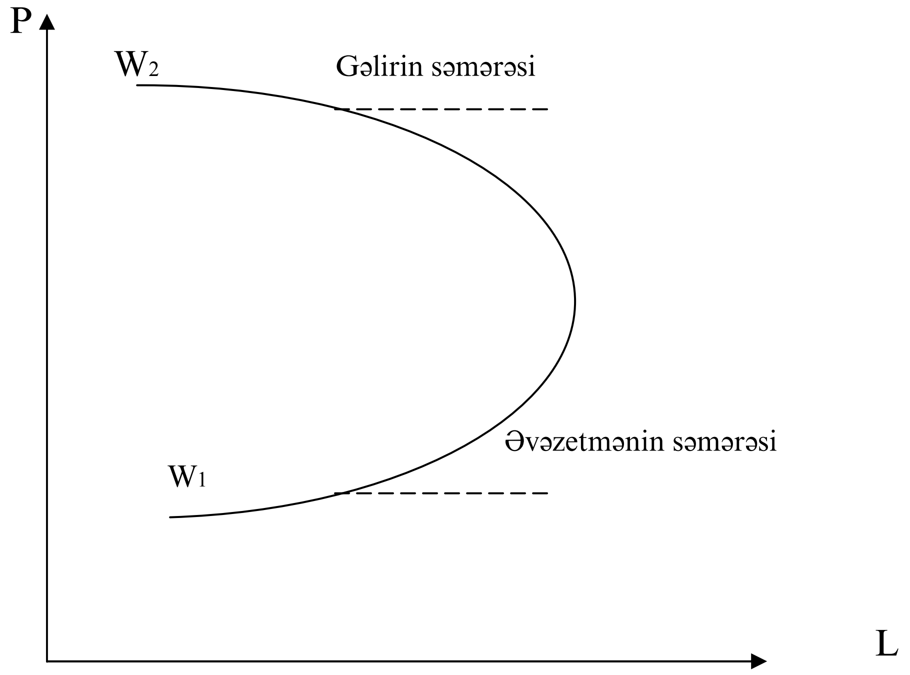

Şəkil 2.

Ayrıca götürülmüş insanın əmək təklifi

downloaded from KitabYurdu.az

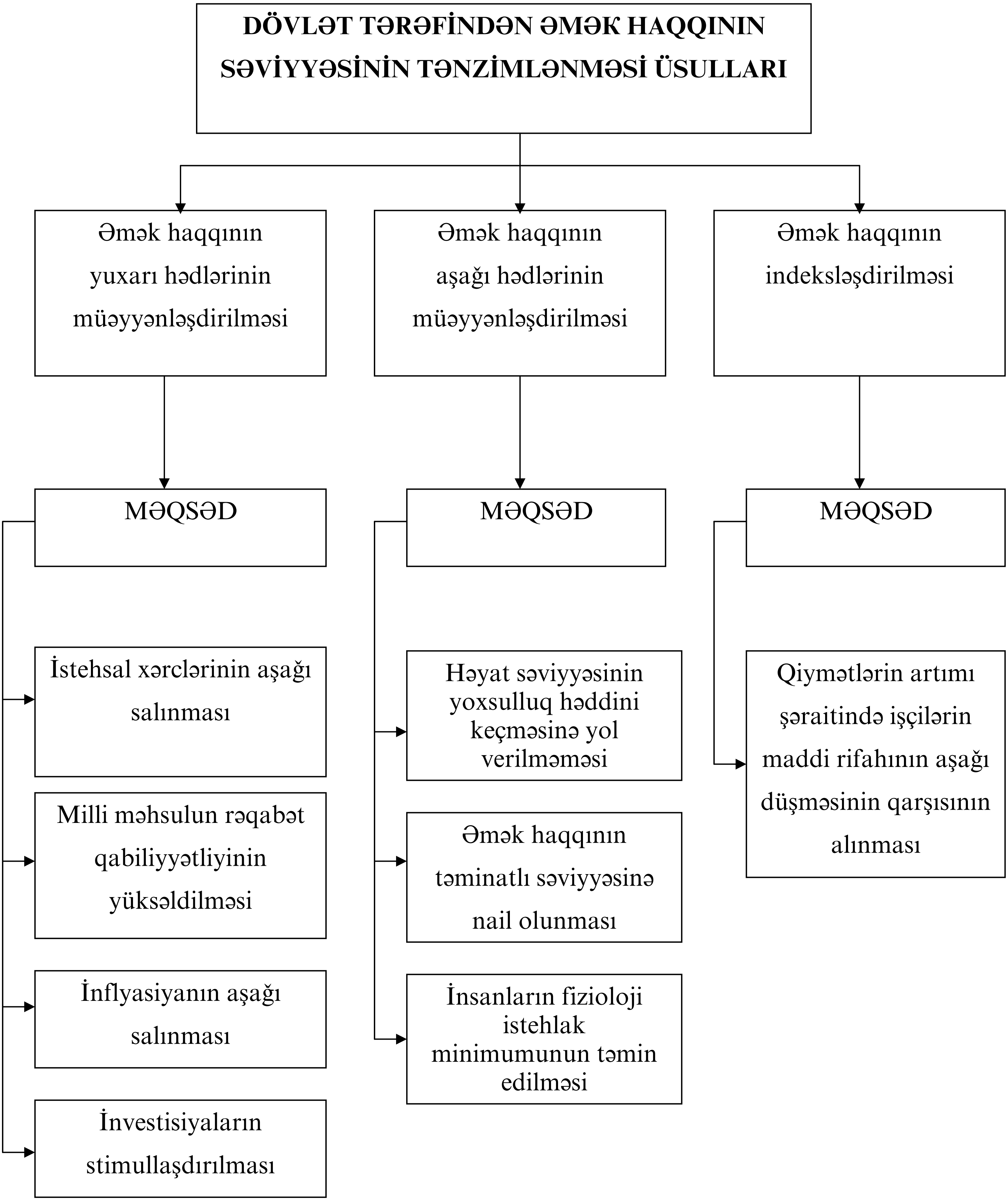

downloaded from KitabYurdu.az

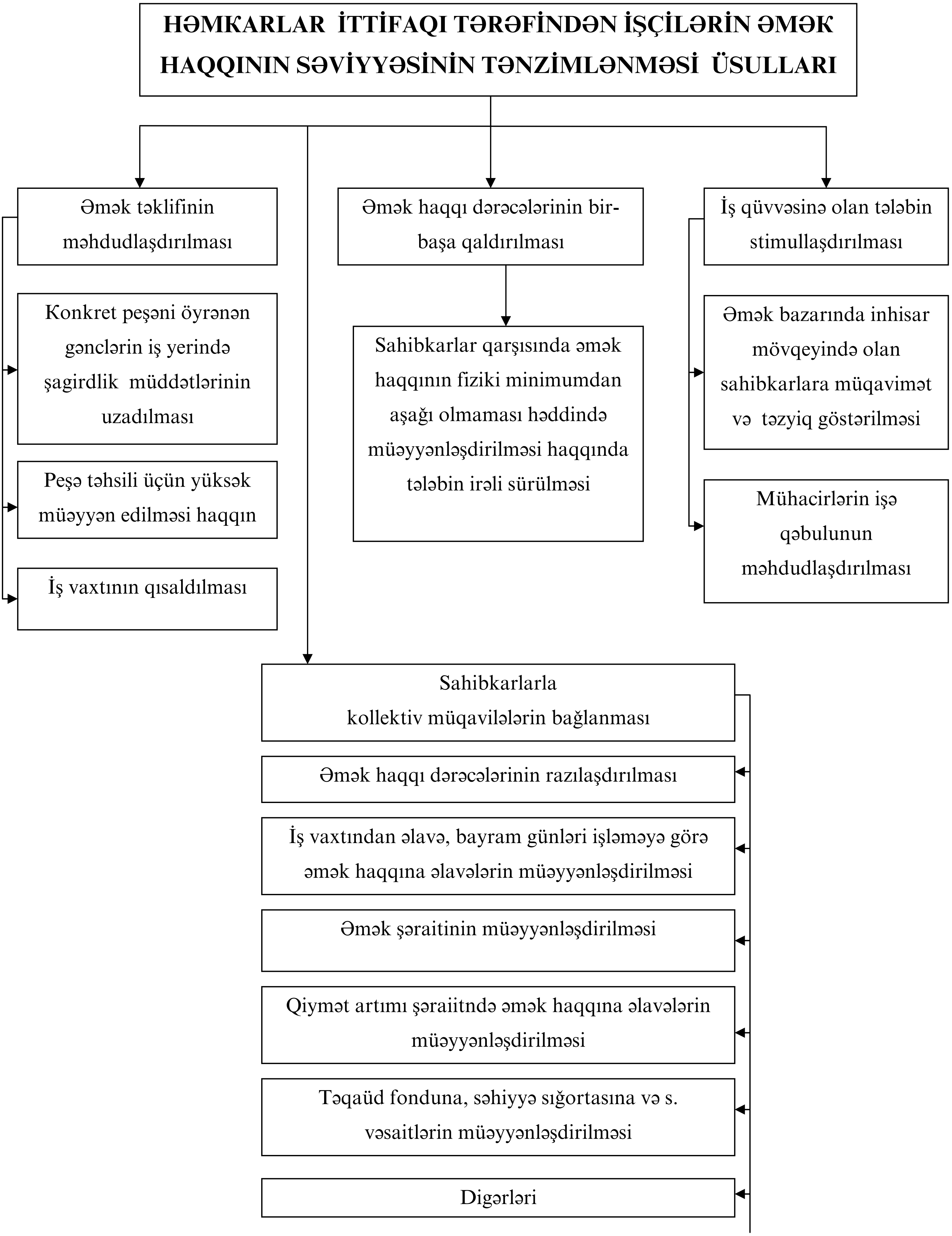

downloaded from KitabYurdu.az

16. KAPİTAL BAZARI. KAPİTAL NƏZƏRİYYƏSİ. FƏRDİ KAPİTALIN TƏKRAR İSTEHSALI

KAPİTAL ANLAYIŞI HAQQINDA BAXIŞLAR

- Kapital – daha çox iqtisadi sərvətlər əldə etmək üçün yaradılan və istifadə edilən hər hansı bir resursdur
- Kapital –öz mülkiyyətçisinə müəyyən formada gəlir gətirən hər hansı bir sərvətdir (qabiliyyətdir);
- Kapital –özü –özünə artan dəyərdir;
- Kapital –izafi dəyər gətirən dəyərdir;
- Kapital –müəyyən tarixi ictimai iqtisadi formasiyaya xas olan ictimai istehsal münasibətləridir;
- Kapital –hərəkətdir, özünə müxtəlif mərhələləri daxil edən dövrandır, təkrar istehsal prosesidir;
- Kapital –uzun müddətli istifadə üçün nəzərdə tutulmuş resusrdur;

downloaded from KitabYurdu.az

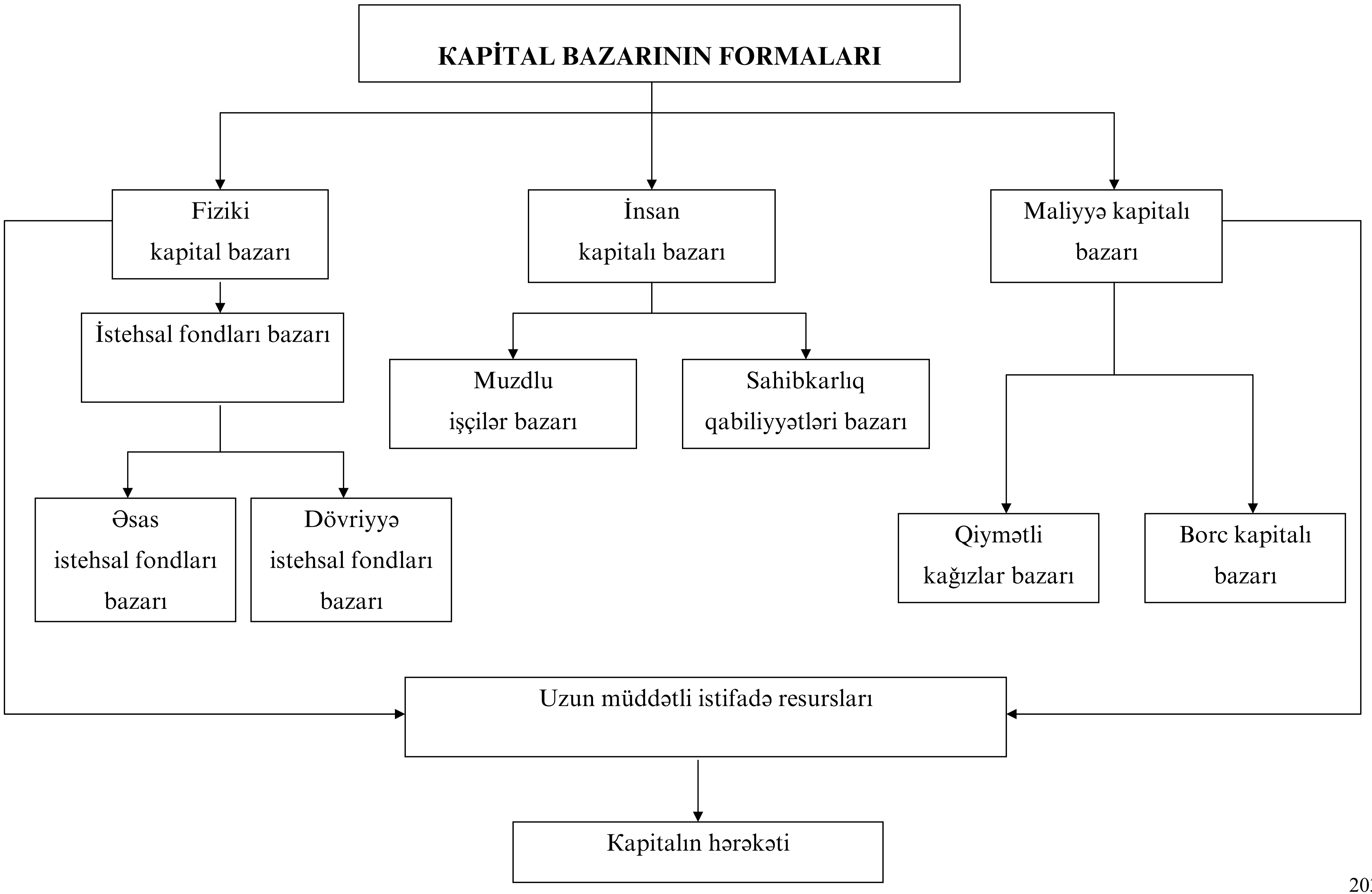

downloaded from KitabYurdu.az

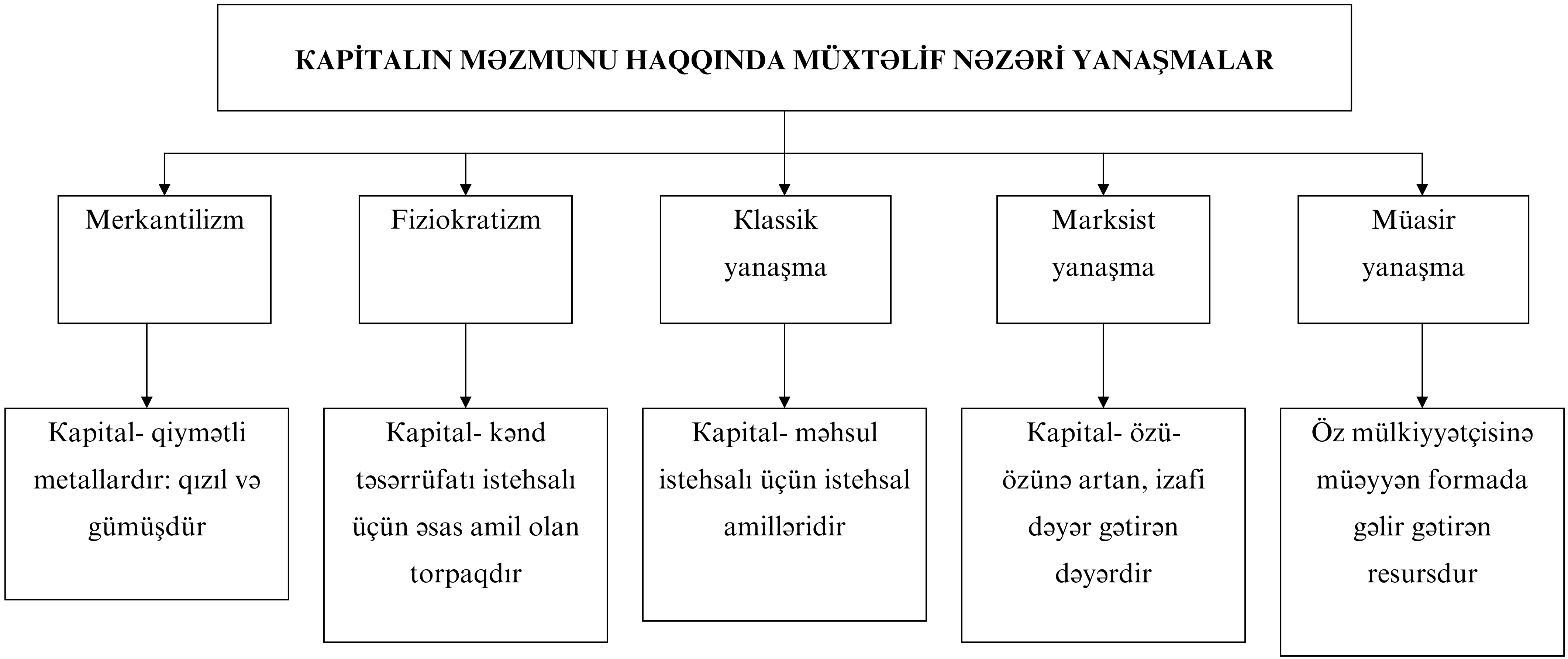

downloaded from KitabYurdu.az

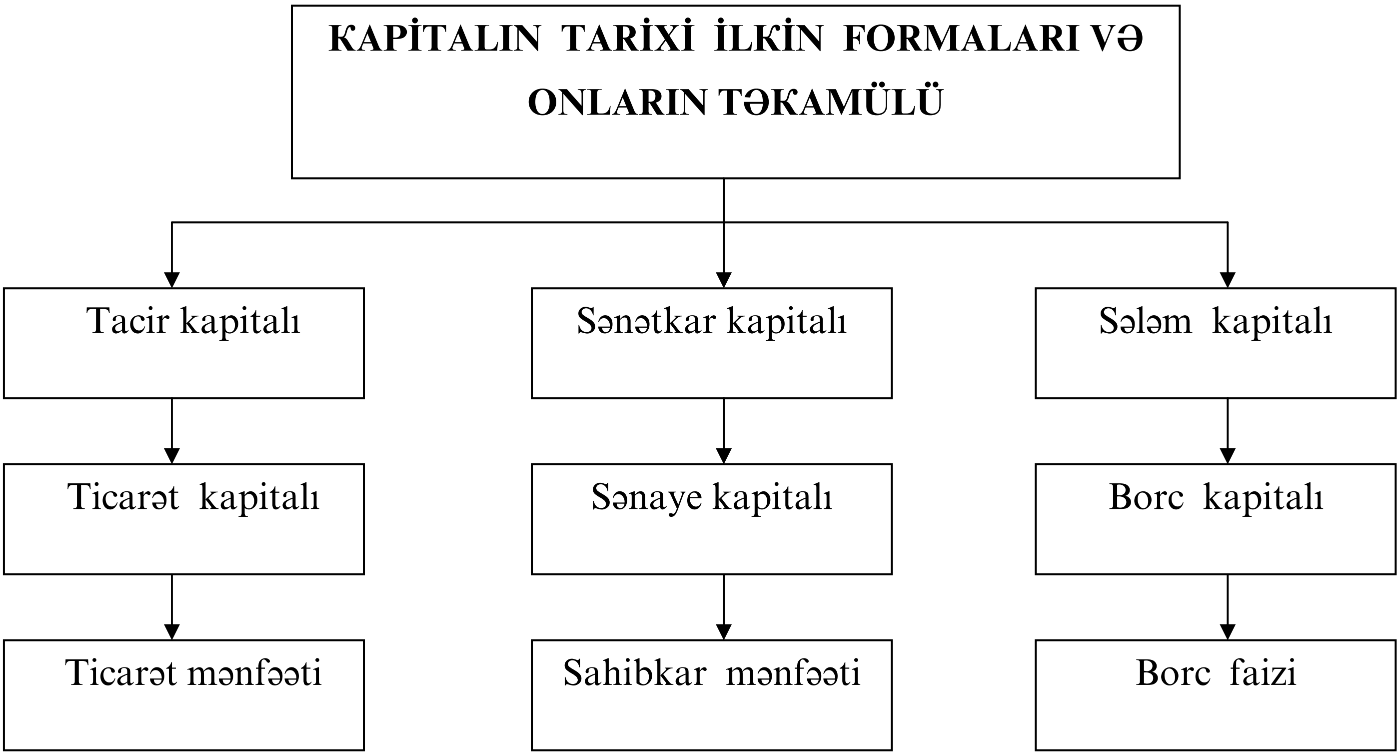

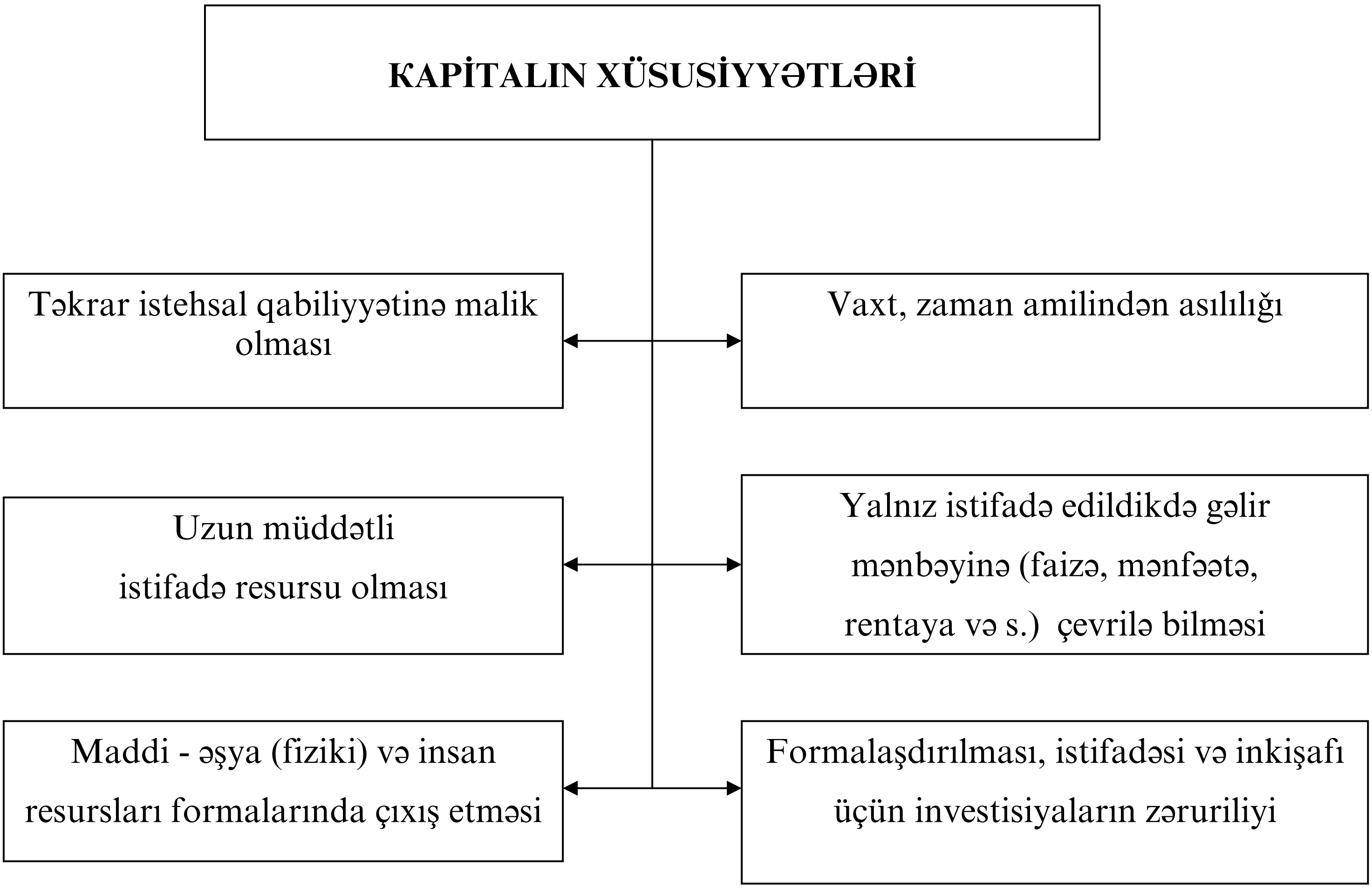

downloaded from KitabYurdu.az

KAPİTAL HAQQINDA MARKSİST NƏZƏRİYYƏNİN MƏZMUNU

KAPİTAL – muzdlu fəhlələrin istismarı yolu ilə izafi dəyər gətirən dəyərdir

Sabit kapital: istehsal vasitələrinin alınmasına avans edilən, istehsal prosesində öz dəyər kəmiyyətini sabit saxlayan kapital

Dəyişən kapital: iş qüvvəsinin alınmasına avans edilən, istehsal prosesində öz dəyərindən artıq dəyər yaradan kapital

Kapitala görə gəlir (kapitalın qiyməti)

Mənfəət norması

$M^1 = \frac{M}{K}$; X 100%

Burada:

M^1 – mənfəət norması;

M-mənfəətin həcmi;

K-avans edilən sabit və dəyişən kapitalların dəyərlərinin cəmi.

downloaded from KitabYurdu.az

KAPİTAL HAQQINDA MÜASİR NƏZƏRİYYƏNİN MƏZMUNU

Kapital – mülkiyyətçisinə hər hansı bir formada uzun müddət ərzində gəlir gətirən iqtisadi resursdur

İstehsal vasitələri: əmtəə kapitalı

İnsan kapitalı: xüsusi biliklər, peşə vərdişləri, istehsal təcrübəsi və s.

Vaxt, zaman-kapital forması kimi: gələcəkdə yüksək gəlir əldə etmək üçün hazırki zamanda asüdə vaxtın iş vaxtı ilə əvəz edilməsi

Pul kapitalı – universal kapital

Kapitala görə gəlir: kapitalın qiyməti

Faiz norması (dərəcəsi)

$I = \frac{R}{I}$; X 100%

Burada:

İ-faiz norması;

I-borc kapitalının həcmi;

R-borc kapitalına görə gəlirin həcmi.

downloaded from KitabYurdu.az

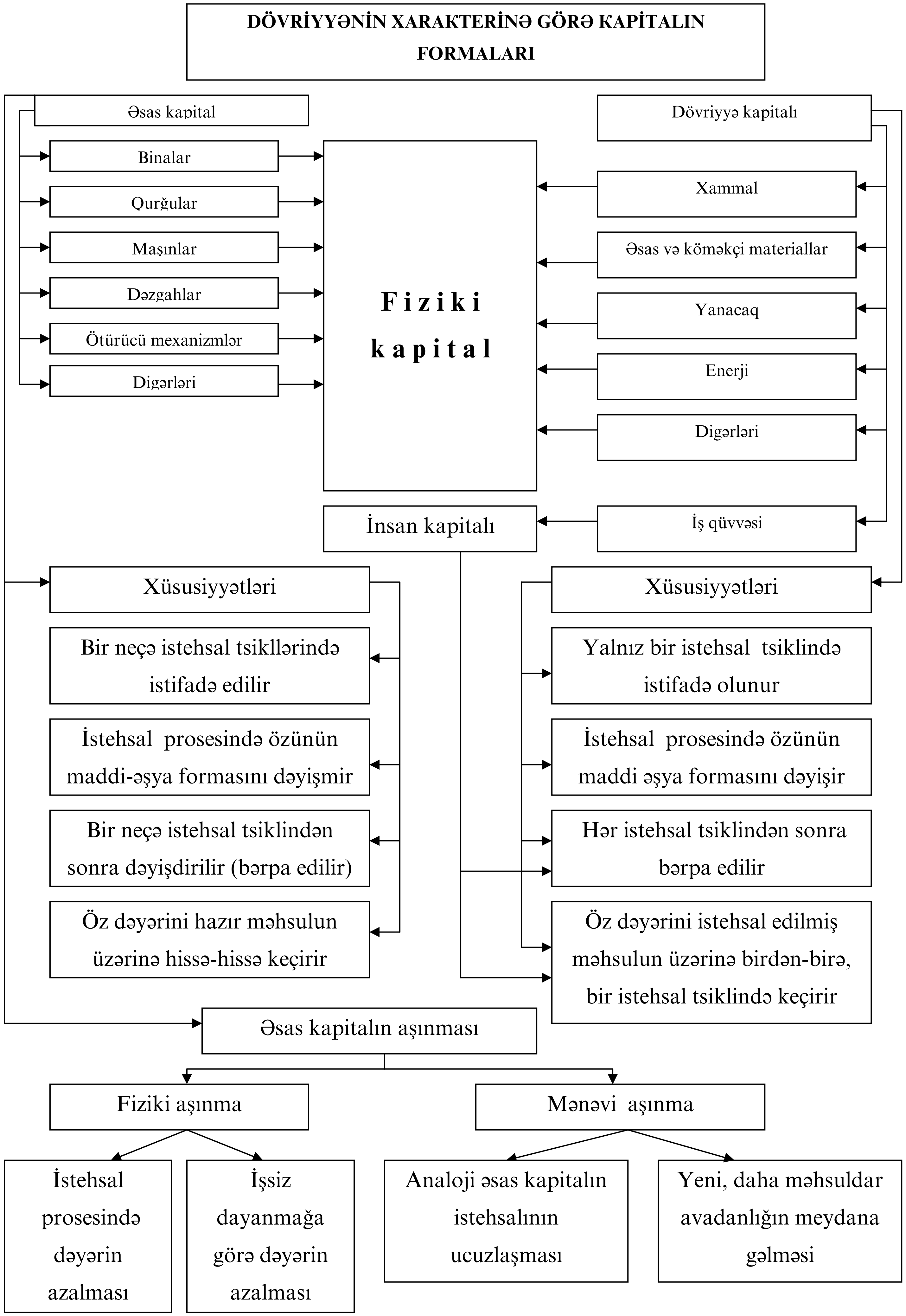

downloaded from KitabYurdu.az

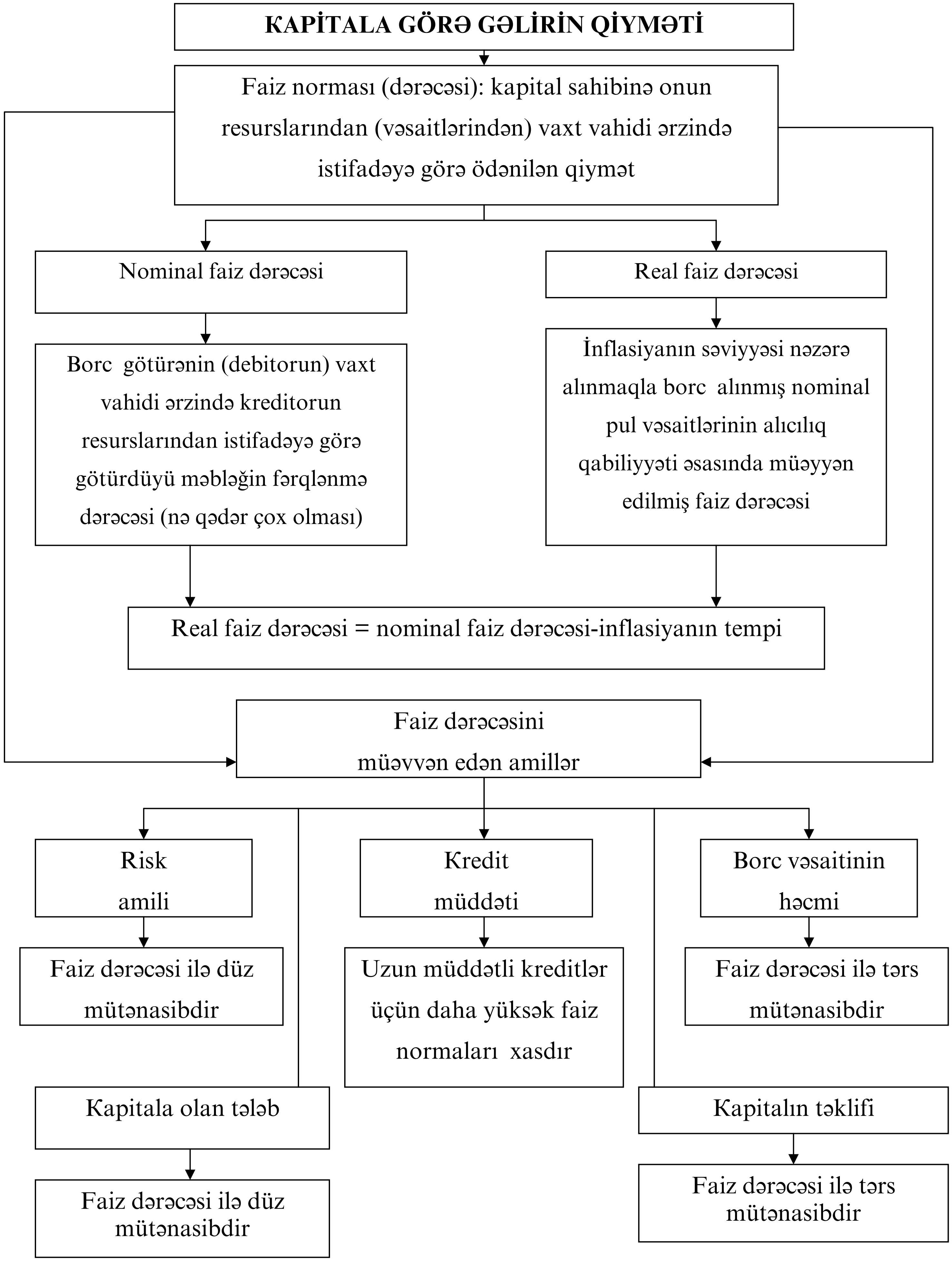

downloaded from KitabYurdu.az

KAPİTALIN DÖVRANI VƏ ONUN ÜÇ MƏRHƏLƏSİ

P-Ə < $İ_v$ / $İ_q$ …İ…$Ə^1$-P^1;

Kapitalın dövranı;

1. Kapitalın dövranının I mərhələsi:

P-Ə < $İ_v$ / $İ_q$

Pul kapıtalınını məhsuldar kapitala çevrilməsi

2. Kapitalın dövranının II mərhələsi:

Ə < $İ_v$ / $İ_q$ …İ…$Ə^1$;

Məhsuldar kapitalın əmtəə kapitalına çevrilməsi

3. Kapitalın dövranının III mərhələsi:

T^1-P^1

Əmtəə kapitalının pul kapitalına çevrilməsi

Burada:

P-pul; $İ_v$ - istehsal vasitələri;

Ə-əmtəə; $İ_q$ – iş qüvvəsi

$Ə^1 = Ə + \Delta Ə$; $P^1 = P + \Delta P$

Kapitalın dövranı-kapitalın ardıcıl olaraq üç mərhələdən keçərək ilkin formasına qayıtması.

Kapitalın dövriyyəsi-kapitalın dövranlarının daimi təkrarlanması.

downloaded from KitabYurdu.az

17. TORPAQ BAZARI. TORPAQ RENTASI NƏZƏRİYYƏSİ.

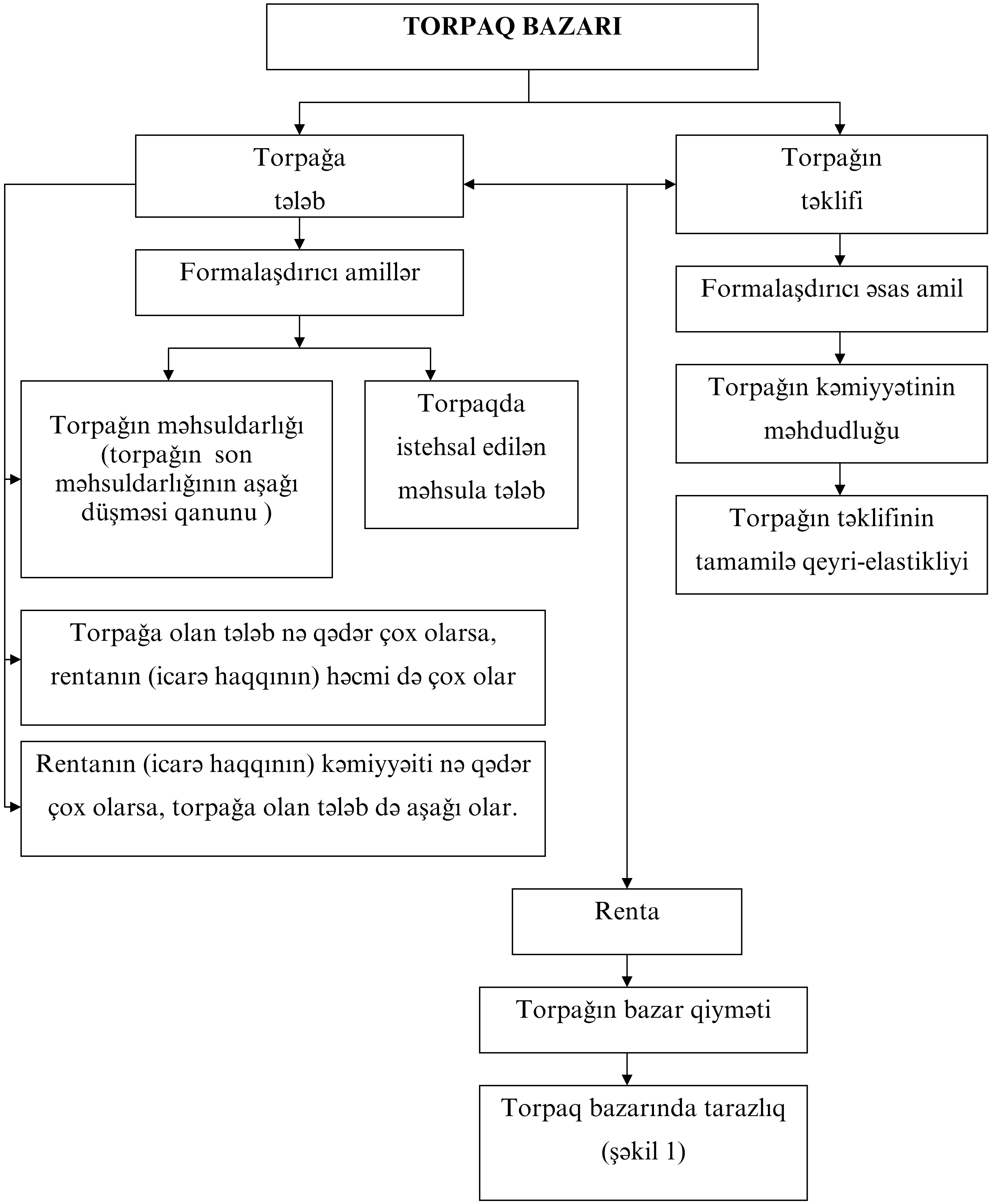

downloaded from KitabYurdu.az

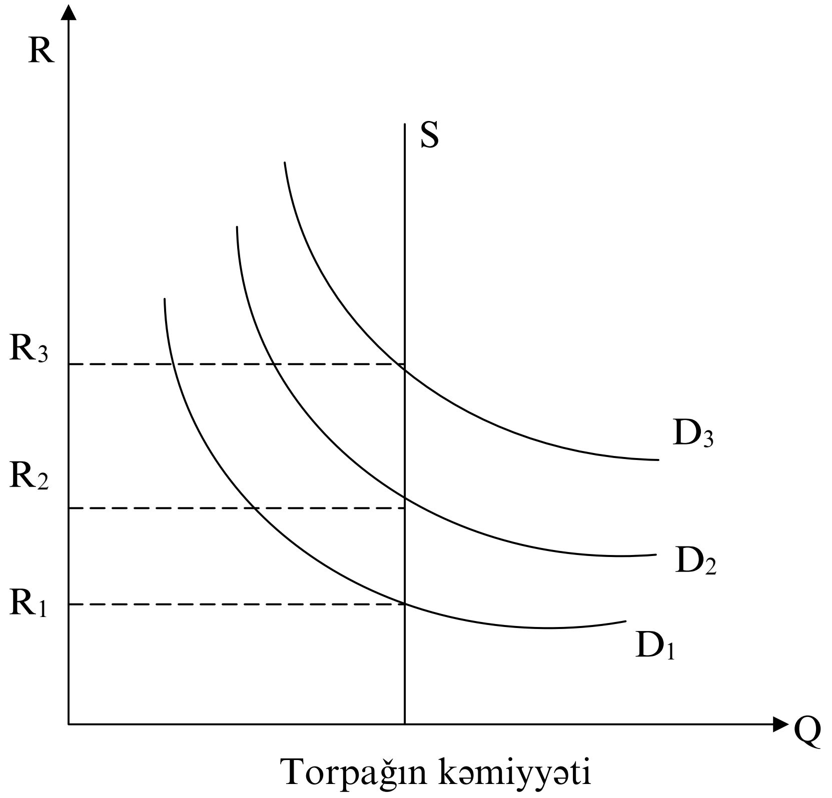

Şəkil 1. Torpaq bazarında tarazlıq

S-torpağın təklifi (qeyri-elastik təklif)

D1,D2,D3- torpağa olan tələb

R1,R2,R3- torpaq bazarında müxtəlif tarazlıq vəziyyətləri

R - torpaq rentası

downloaded from KitabYurdu.az

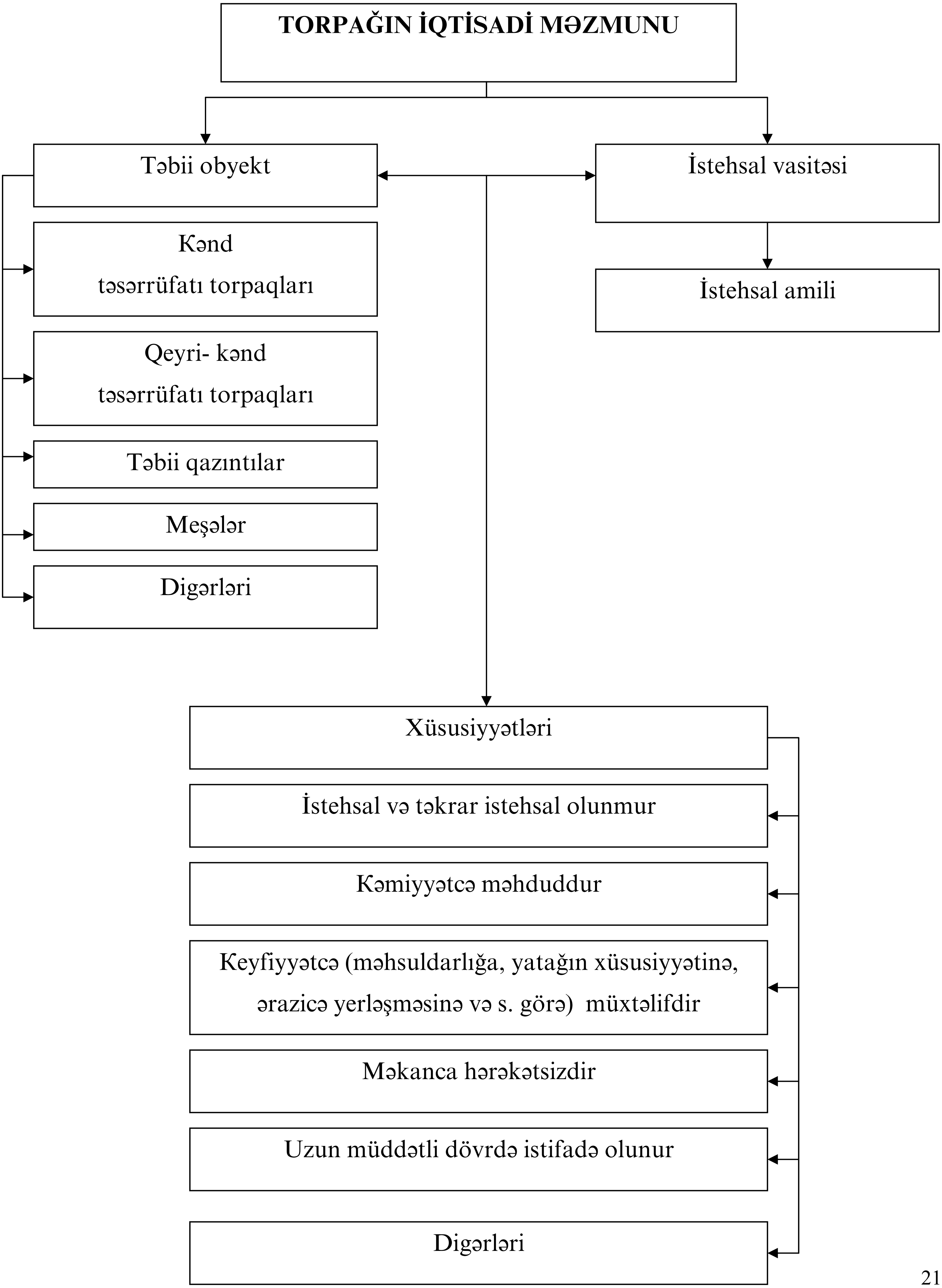

downloaded from KitabYurdu.az

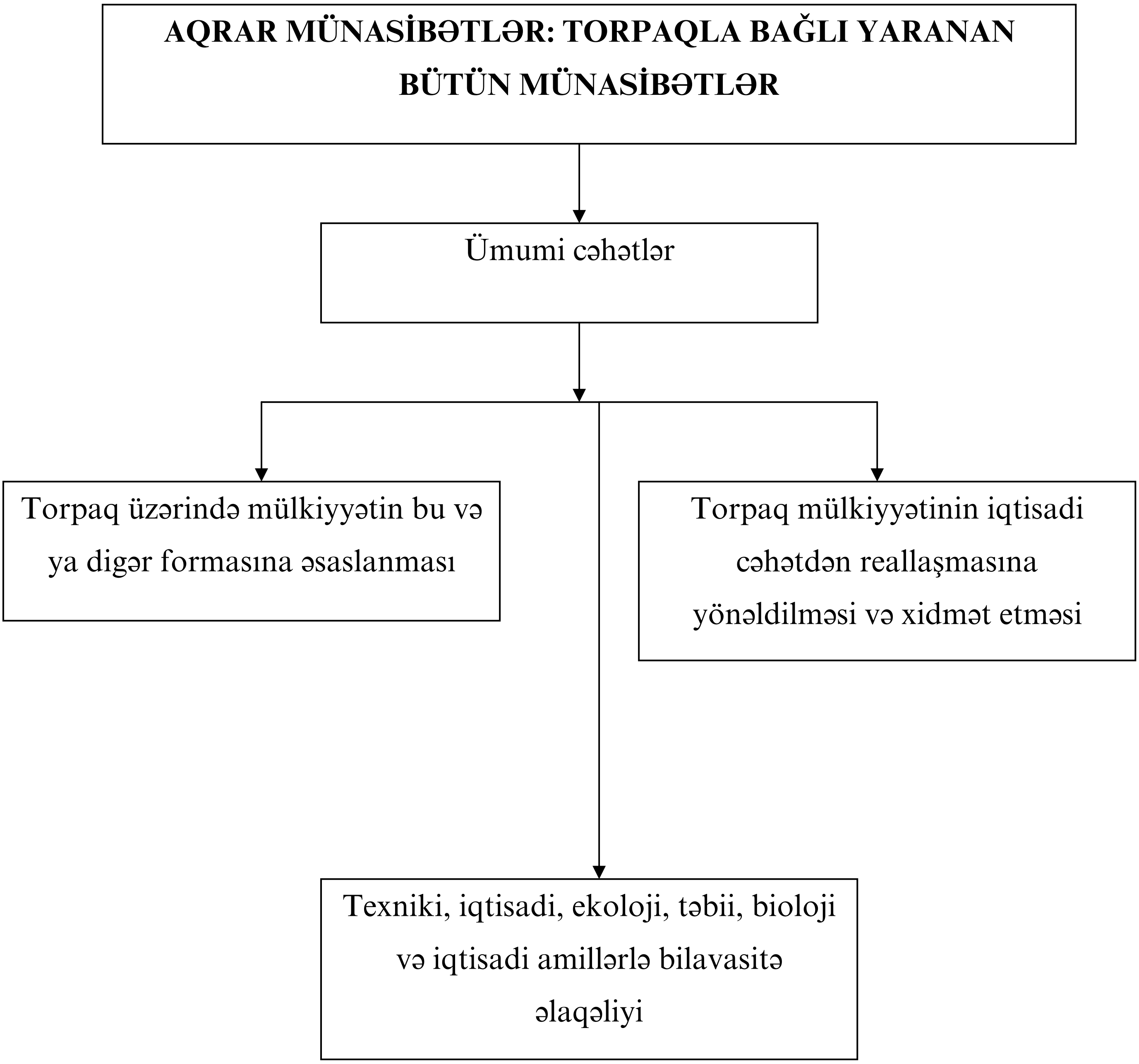

downloaded from KitabYurdu.az

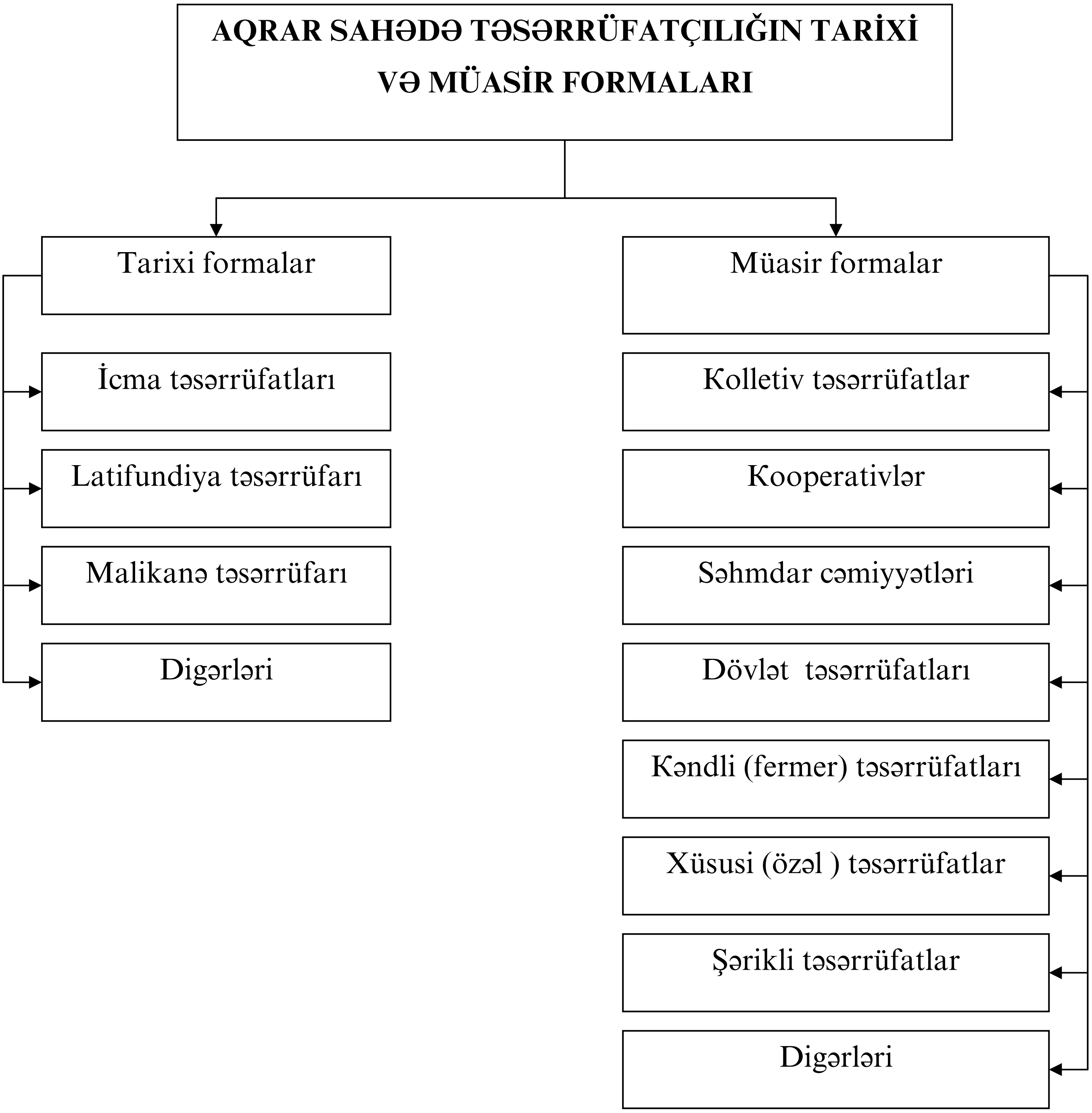

downloaded from KitabYurdu.az

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA TƏKRAR İSTEHSALIN (İQTİSADİ QANUNLARIN VƏ TƏBİİ-BİOLOJİ SİSTEMLƏRİN QARŞILIQLI FƏALİYYƏTİ PROSESİ) XÜSUSİYYƏTLƏRİ

- İstehsal prosesi bioloji proseslərlə və tsikllərlə sıx əlaqəlidir
- Elmi texniki tədqiqatların spesifikliyi və onların tətbiqinin konkret hədləri
- İşçi qüvvəsinin ilin ancaq müəyyən günlərinin (xüsusən bitkililikdə) fəal kənd təsərrüfatı əməyi ilə məşğul olması
- İstehsalın mövsümi xarakteri
- Əməəyin sərfi dövrü ilə nəticələrin əldə edilməsi dövrünün üst-üstə düsməməsi
- Əmək ödənməsi prosesində spesifikliyin mövcudluğu
- Məhsula qiymətin əmələ gəlməsinin spesifikliyi
- İstehsal fondlarının maddi hissəsinin (toxum,yem, mal-qara və s.) əsasən öz istehsalı hesabına formalaşdırılması
- Təkrar istehsalın fasiləsizliyini təmin etmək üçün ehtiyat fondlarının yaradılmasının zəruriliyi
- İstehsalı fondlarının strukturunun, onlardan istifadənin, dövran və dövriyyəsinin, fiziki və mənəvi bərpasının spesifikliyi

downloaded from KitabYurdu.az

TORPAQ RENTASININ
MƏZMUNU HAQQINDA BAXIŞLAR

Torpaq rentası- qeyri-elastik tələblə səciyyələnən torpaqdan və digər təbii resurslardan istifadəyə görə ödənilən haqdır

Torpaq rentası- torpaq mülkiyyətçisinin müəyyən vaxt ərzində əldə etdiyi cari, sabit gəlirdir

Torpaq rentası- izafi dəyərin orta mənfəətdən artıq qalan, icarədar kapitalıstlər tərəfindən torpaq mülkiyyətçisinə ödənilən haqdır

Torpaq rentası - torpaq mülkiyyətinin iqtisadi cəhətdən reallaşdırılması formasıdır

Torpaq rentası- muzdlu kənd təsərrüfatı fəhlələrinin və icarədar sahibkarların əməyi ilə yaradılan və torpaq mülkiyyətçisi tərəfindən mənimsənilən haqdır

downloaded from KitabYurdu.az

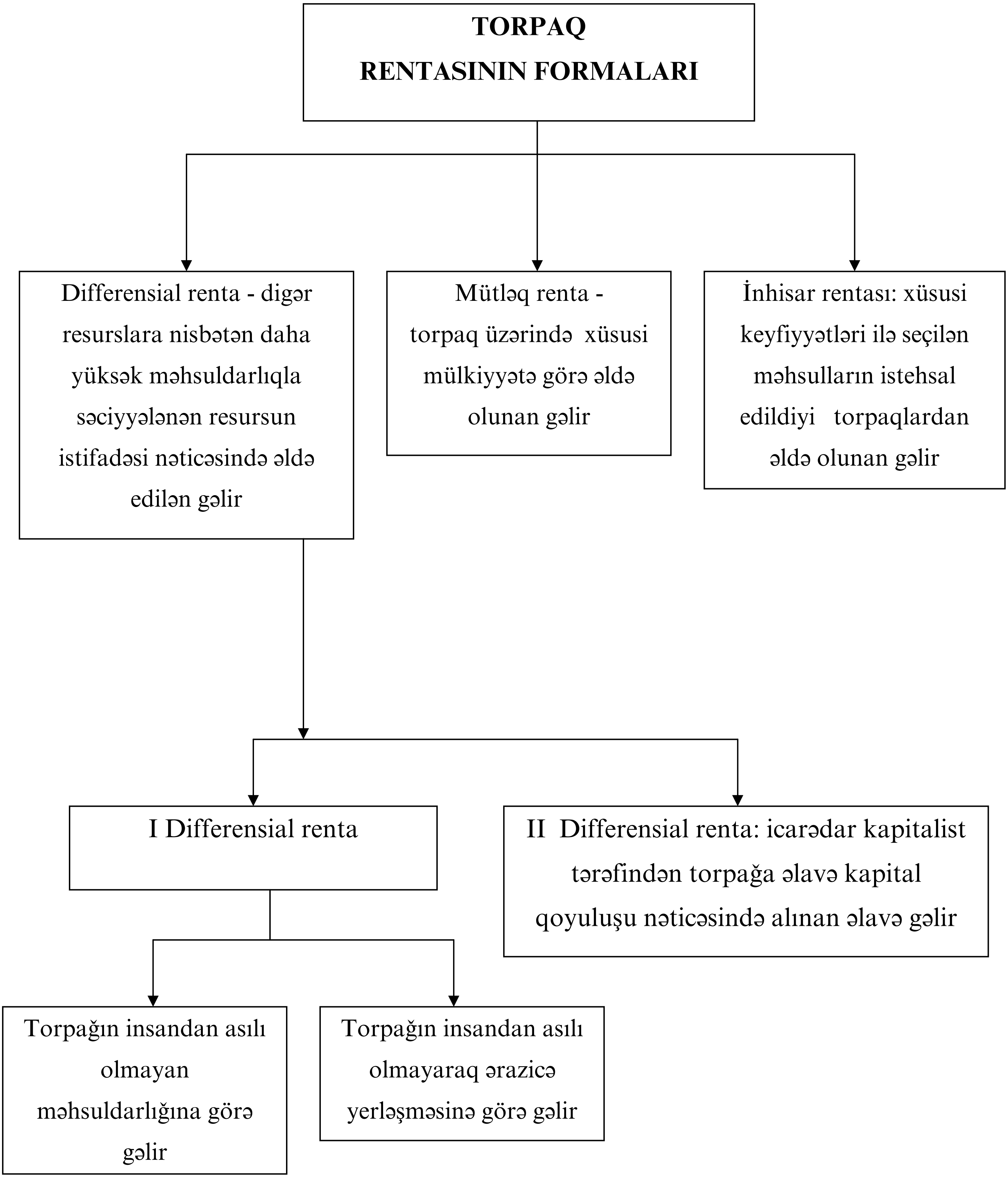

downloaded from KitabYurdu.az

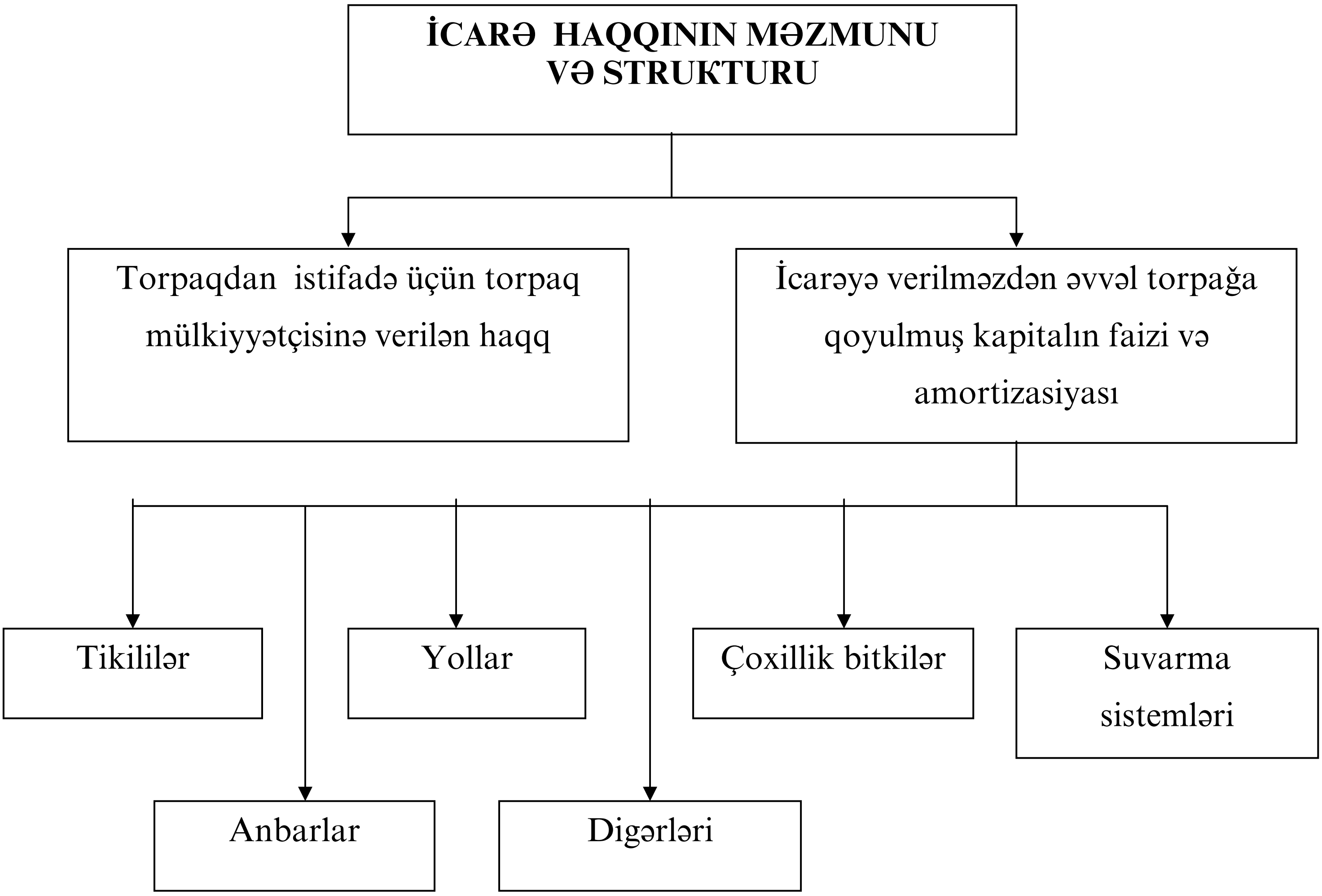

TORPAĞIN QİYMƏTİ: KAPİTALAŞMIŞ, YƏNİ KAPİTALA (EHTİYATA) ÇEVRİLMİŞ RENTA

$$Z = \frac{R}{I} \text{ x } 100$$

TORPAĞIN QİYMƏTİ-elə bir pul məbləğidir ki, onu depozit şəklində banka qoyarkən faizin mövcud səviyyəsində il ərzində torpaq rentasına bərabər həcmdə illik gəlir gətirəcəkdir.

Burada

Z – torpağın qiyməti;

R – torpaq rentası;

i – bank faizinin səviyyəsi.

downloaded from KitabYurdu.az

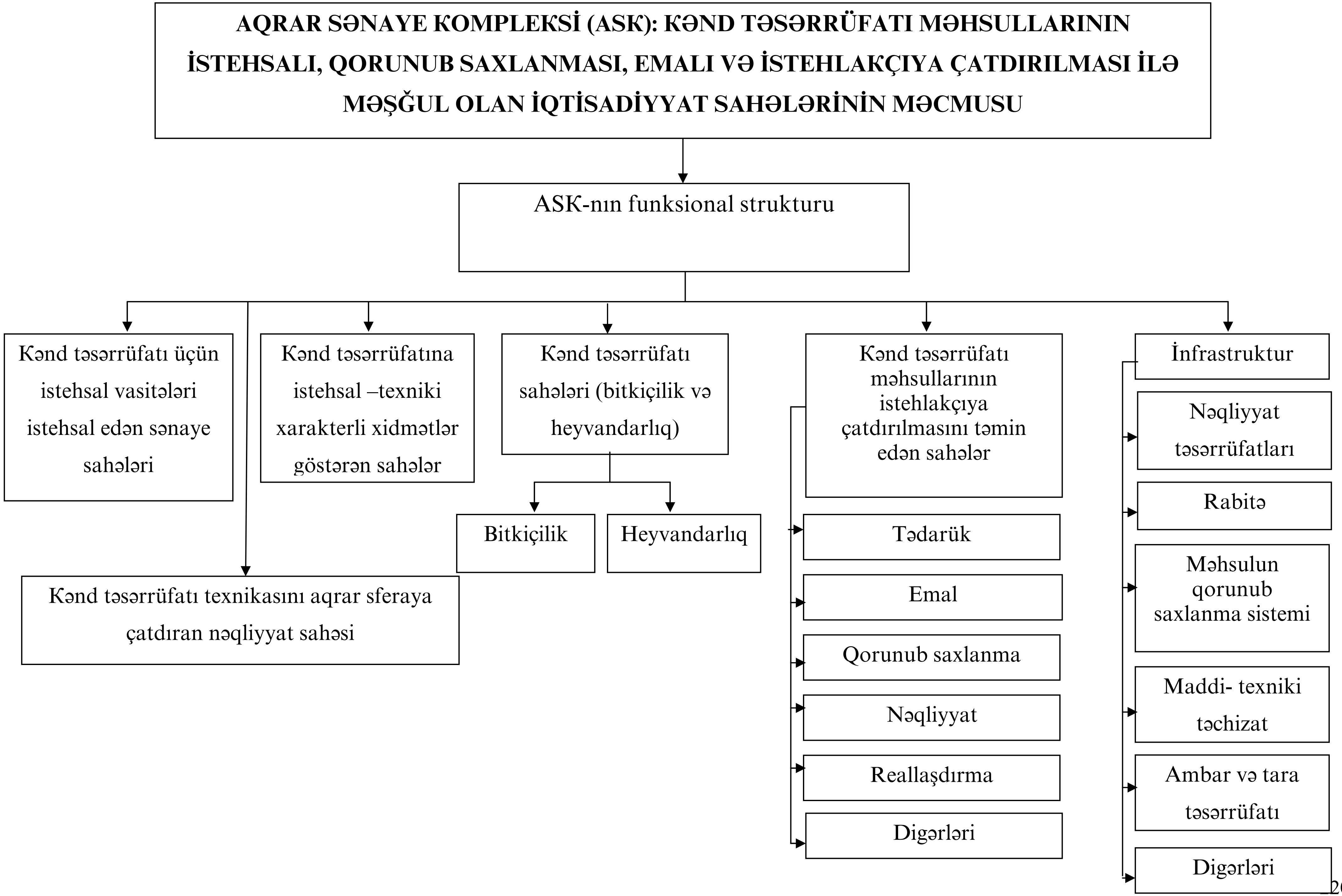

downloaded from KitabYurdu.az

18. SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİ: MAHİYYƏTİ VƏ FORMALARI.

«Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı 15 dekabr 1992-ci il.
Sahibkarlıq fəaliyyəti (sahibkarlıq) fiziki şəxslərin, onların birliklərinin, habelə hüquqi şəxslərin mənfəət və ya şəxsi gəlir əldə edilməsi məqsədilə özlərinin cavabdehliyi və əmək məsuliyyəti ilə, yaxud digər hüquqi və fiziki şəxslərin adından qanunvericiliklə qadağan edilməyən təsərrüfat fəaliyyətinin bütün növləri, o cümlədən məhsul istehsalı, satışı və xidmətlər göstərilməsi formasında həyata keçirdikləri müstəqil təşəbbüskarlıq fəaliyyətidir.

Sahibkarlığın məzmunu haqqında müxtəlif baxışlar və ictimai rəy

- Mənfəət məqsədi ilə risk və innovasiya əsasında həyata keçirilən təsərrüfatçılıq sistemi
- Milli iqtisadiyyatın və işgüzar strukturların inkişafının strateji resursu və daxili mənbəyi
- Bazar iqtisadi sisteminin ən müəyyənedici komponenti
- İnsanlara lazım olan məhsullar istehsalı
- İş görə bilmək sistemi
- İqtisadi sistemin yeni texnika və texnologiya əsasında tərəqqisinin ana xətti
- İnsanların arzu və ehtiyaclarının ödənilməsinə yönəldilmiş, onlara lazım olan istehsal və xidmətlər sistemi

downloaded from KitabYurdu.az

Sahibkarlıq haqqında iqtisadi baxışların təkamülü

Sahibkarlıq fəaliyyəti - kapitalist sahibkar tərəfindən məhdud iqtisadi resurslar şəraitində öz kapitalını mənfəət əldə etmək məqsədi ilə hər hansı bir sahəyə yönəldilməsidir. (Nümayəndələri: R.Kantilyon, A.Smit, V.Roşer, C.Tyurqo və başqaları).

Sahibkarlıq - istehsalı təşkil və idarə etməklə bablı işgüzar fəaliyyətdir. Bu təlimdə kapitalist və sahibkar anlayışları bir-birindən fərqləndirilir və sahibkara menecer kimi yanaşılır, sahibkarlıq fəaliyyətinin məzmunu, onun iqtisadi funksiyası müəyyən iqtisadi keyfiyyətlərə malik olan təşəbbüskar fərdlə, yəni şəxsiyyətlə eyniləşdirilir. Həmin keyfiyyətlərə əsasən aşağıdakılar daxil edilirlər: Məqsədə doğru böyük inadkarlıq, qeyri-müəyyən vəziyyətlərdə öz üzərinə məsuliyyət götürməyə hazır olmaq; çətin situasiyalarda çaşqınlığa uğramamaq; ağıllı risqə cəhd etmək, başladığı işə inamlı olmaq və s. (Nümayəndələri: A.Marşall, L.Valras, A.Kouz, V.Druker, D.Maklelland və başqaları).

Sahibkarlıq- risklə bağlı olan, qeyri-müəyyənlik və informasiya qıtlığı şəraitində həyata keçirilən işgüzar fəaliyyətdir. (Nümayəndələri: R.Kantilyon, Y.Tyunen, F.Nayt, R.Kouz, L.Mizes, F.Xayek və başqaları).

Sahibkarlıq - daimi yenilikçiliklə, təşkilatı innovasiya ilə səciyyələnən, bazarda hər vaxt yeni iqtisadi şərait yaradan işgüzar fəaliyyətdir. (Nümayəndələri: Y.Şumpeter, P.Druker, Q.Şmoller və başqaları).

downloaded from KitabYurdu.az

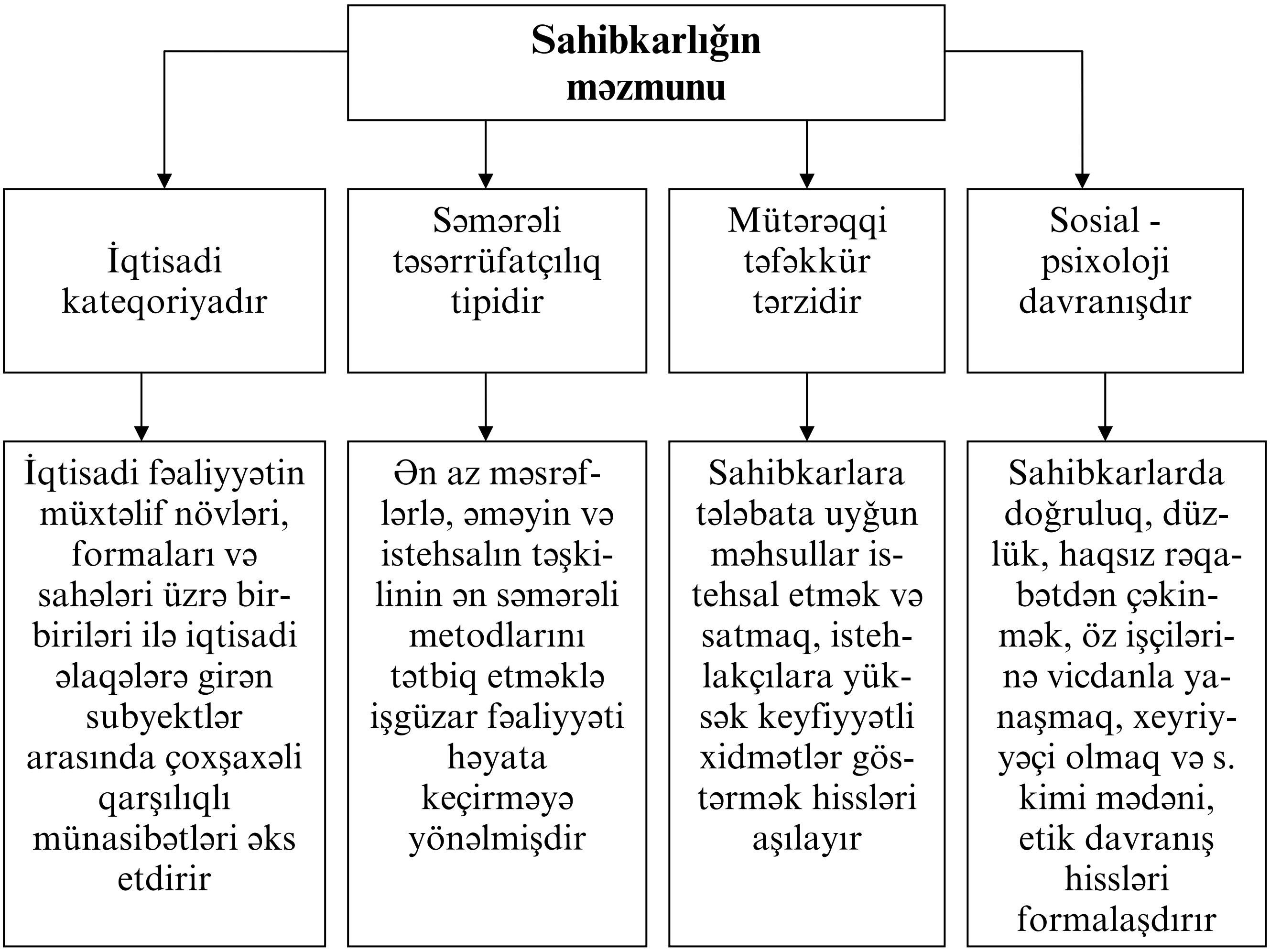

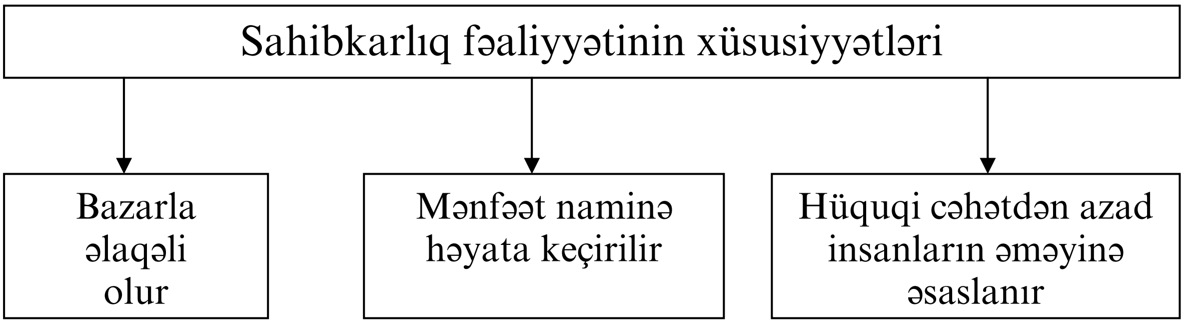

downloaded from KitabYurdu.az

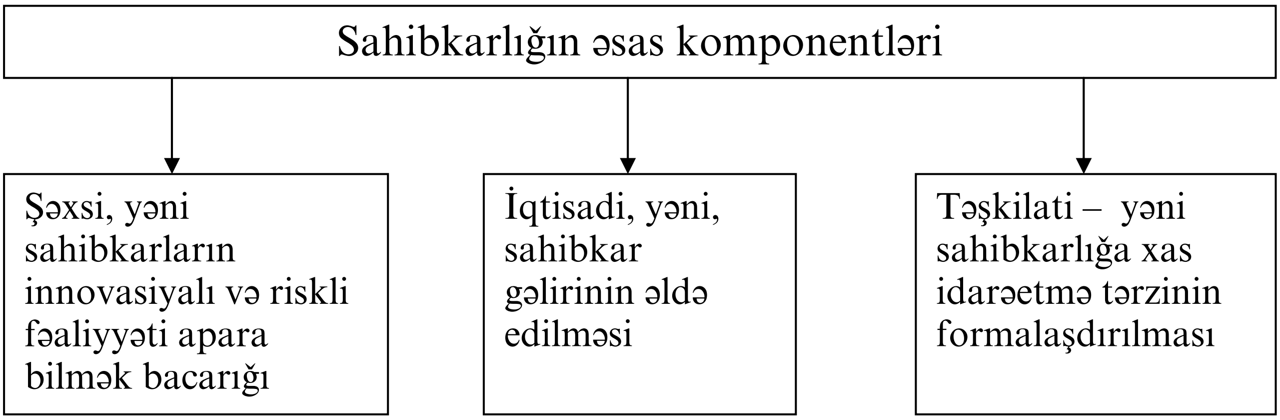

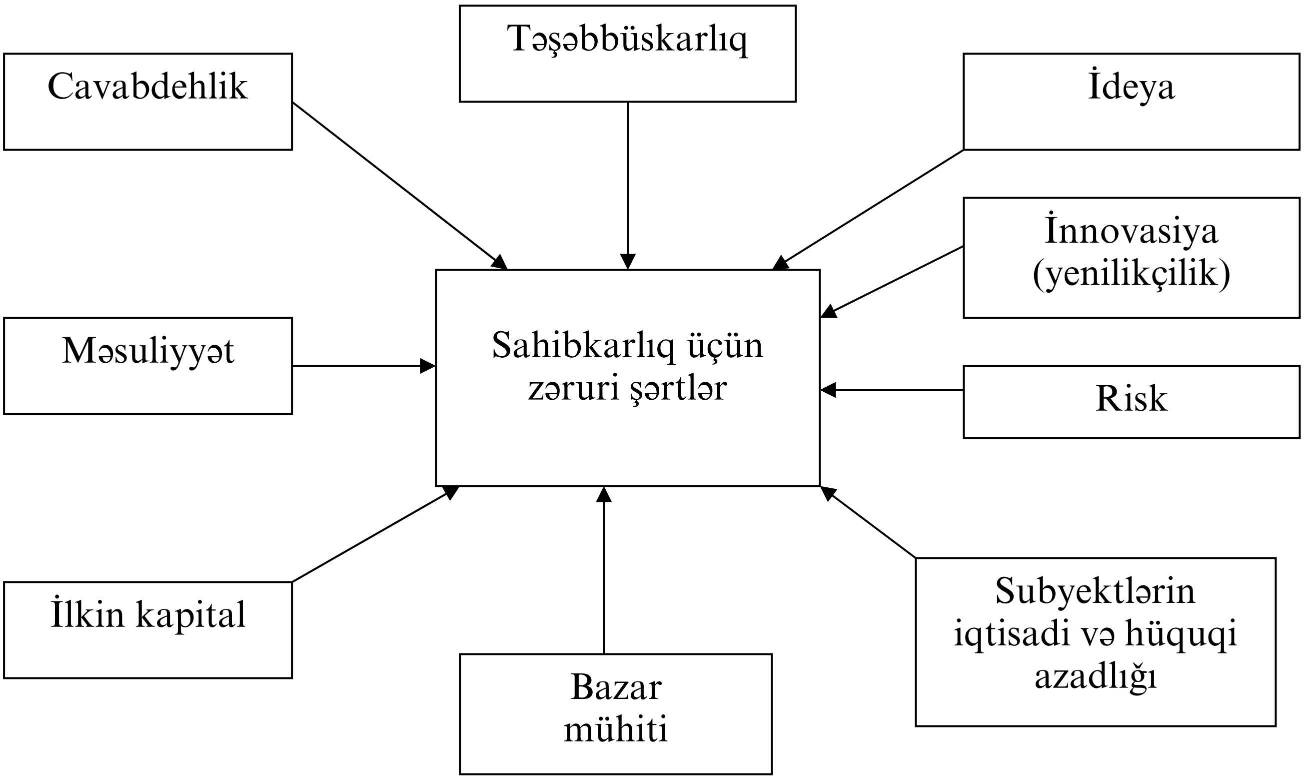

downloaded from KitabYurdu.az

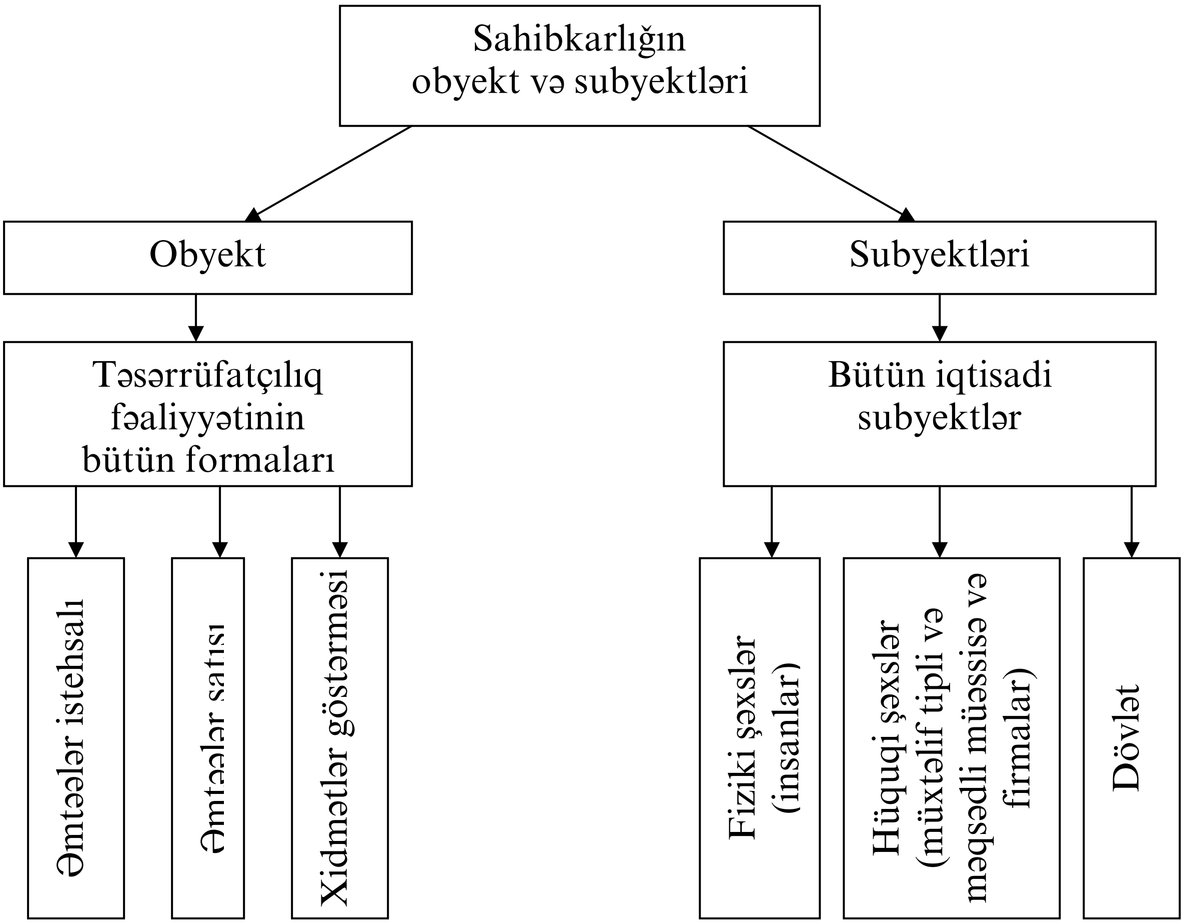

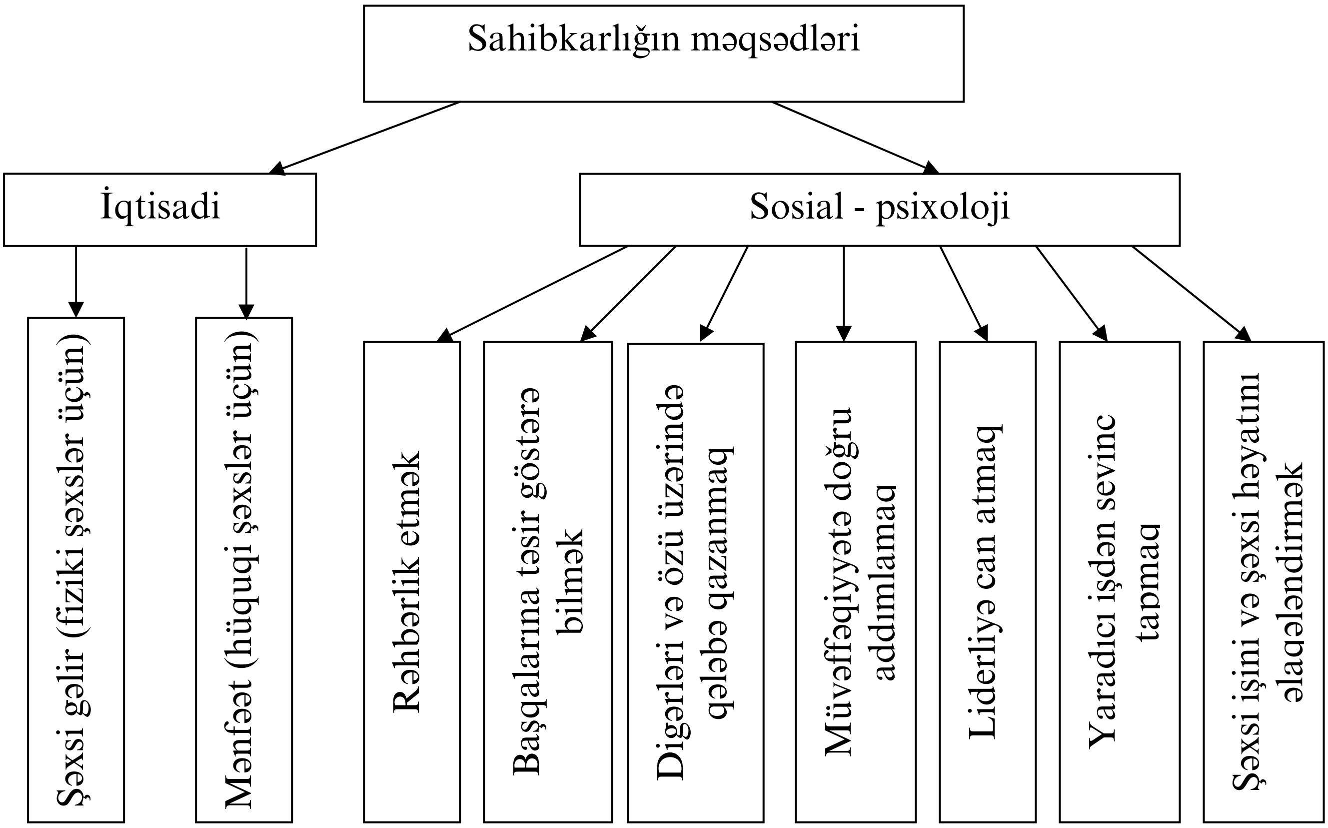

downloaded from KitabYurdu.az

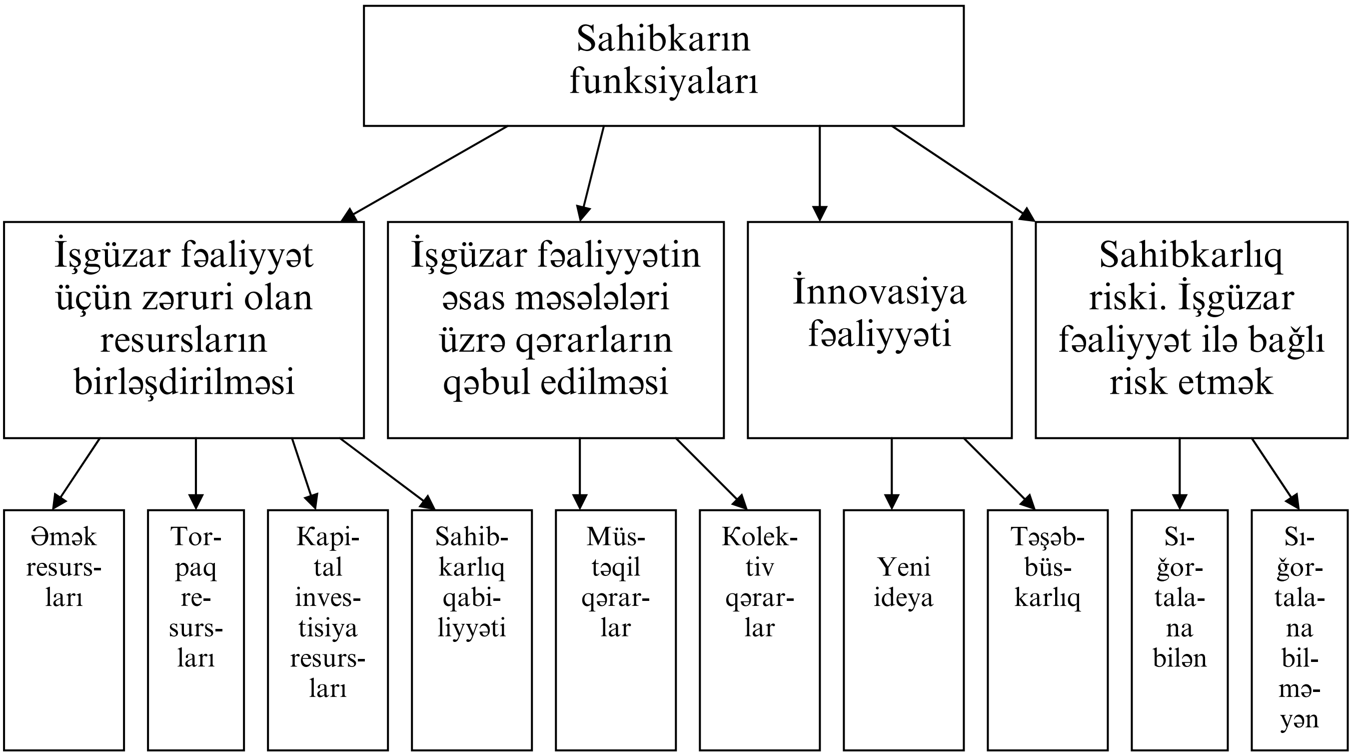

downloaded from KitabYurdu.az

Sahibkar tərəfindən biznes fəaliyyəti ilə bağlı müstəqil qəbul edilən qərarlar

- sahibkarlıq fəaliyyətinin növünü, sahəsini, istiqamətini, həyata keçirilməsi metodlarını və vasitələrini müəyyən etmək;
- məhsullar istehsalı və ya xidmətlər göstərilməsi üzrə iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirmək;
- iqtisadi (işgüzar) fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi subyektlərini və mənbələrini müəyyən etmək;
- məhsul göndərənləri axtarıb tapmaq və onlarla işgüzar əlaqələr yaratmaq;
- öz məhsulları üçün qiymətləri, göstərdiyi xidmətlər üçün isə tarifləri müəyyənləşdirmək;
- məhsulların və xidmətlərin istehlakçılarını, reallaşdırılması kanallarını, metodlarını və bazarlarını (yerini) müəyyən etmək;
- sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən mənfəətdən vergilər və digər məcburi ödənişlərdən sonra qalan hissəsi üzərində sərəncam vermək;
- malik olduğu əmlakdan öz işgüzar fəaliyyətində istifadə etmək, yaxud onu icarəyə vermək haqqında müstəqil qərar çıxarmaq və s.
- sahibkarlıq fəaliyyəti zamanı muzdlu işçilərin əməyindən istifadə edildiyi halda, sahibkar tərəfindən hər biri üzrə müstəqil qərar qəbul etməyi tələb edən bu vəzifələrin dairəsi daha da genişlənərək özünə aşağıdakıları daxil edir:
  - müəssisəni işçi qüvvəsi ilə təmin edə biləcək mənbələri axtarıb tapmaq;
  - müqavilə, saziş və digər şərtlər əsasında müəssisəyə işçilər cəlb etmək və yaxud onları mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq işdən azad etmək;
  - işçilərin təhsili, ixtisası, bacarığı, qabiliyyəti, təşəbbüskarlığı və digər keyfiyyətləri əsasında onlar üçün əməyin ödənilməsinin forma və sistemlərini, səviyyəsini (ölkə üzrə müəyyən edilmiş minimum məbləğdən az olmayaraq) müəyyən etmək və s.

Mənbə: «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu

downloaded from KitabYurdu.az

Sahibkarın vəzifələri

- Qüvvədə olan qanunvericilikdən və bağladığı müqavilələrdən irəli gələn bütün vəzifələri yerinə yetirmək;
- İşçinin əmək haqqını ölkə qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş minimum məbləğindən az olmayan səviyyədə ödəmək;
- Qanunvericilikdə müəyyən edilmiş vergiləri, dövlət sığorta, sosial müdafiə və digər fondlara ayırmaları ödəmək;
- Qüvvədə olan normativ aktları rəhbər tutaraq ekoloji təhlükəsizliyin, əməyin mühafizəsinin, təhlükəsizlik texnikasının, istehsal gigiyenasının və sanitariyanın təmin edilməsi, arxitektura abidələrinin və digər tarixi abidələrin mühafizəsi sahəsində tədbirlər görmək;
- İşçilərə qüvvədə olan qanunvericiliyə və müqavilələrə uyğun əmək şəraiti yaratmaq
- Antiinhisar qanunvericiliyə riayət etmək, haqsız rəqabət metodlarından istifadə olunmasına yol verməmək;
- Öz fəaliyyəti haqqında dövlət, statistika və maliyyə orqanlarına müəyyən edilmiş formada hesabatlar vermək.

Mənbə: «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu

downloaded from KitabYurdu.az

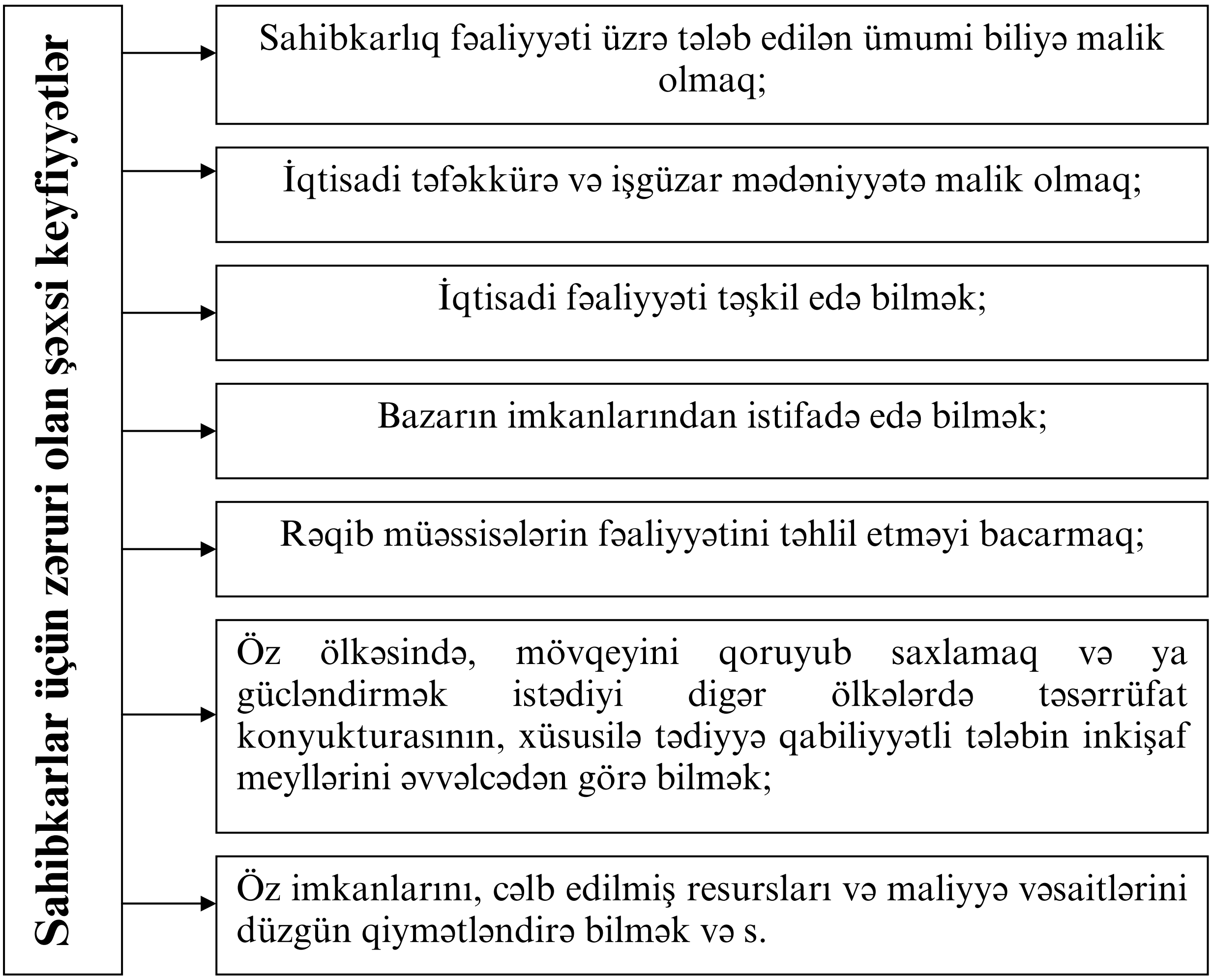

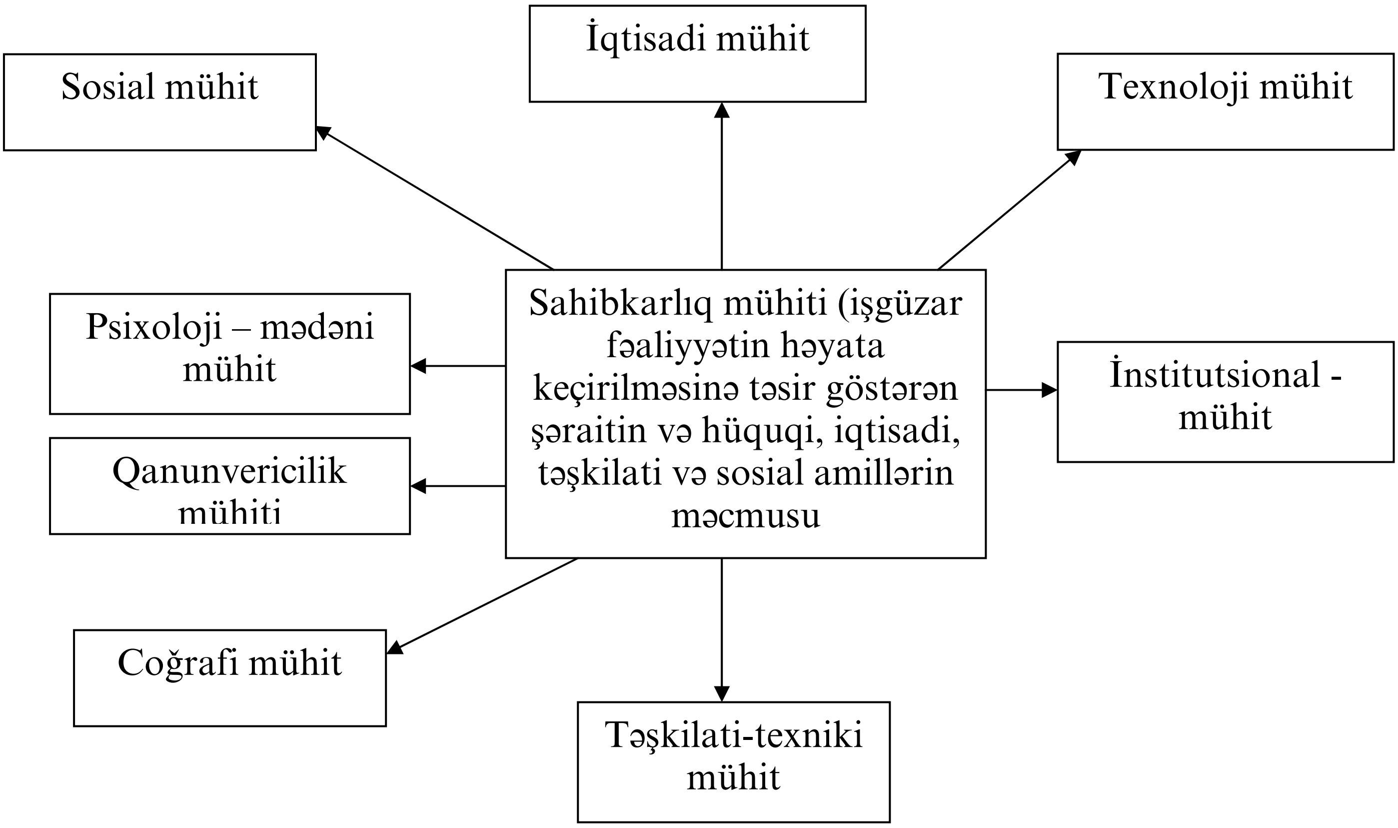

downloaded from KitabYurdu.az

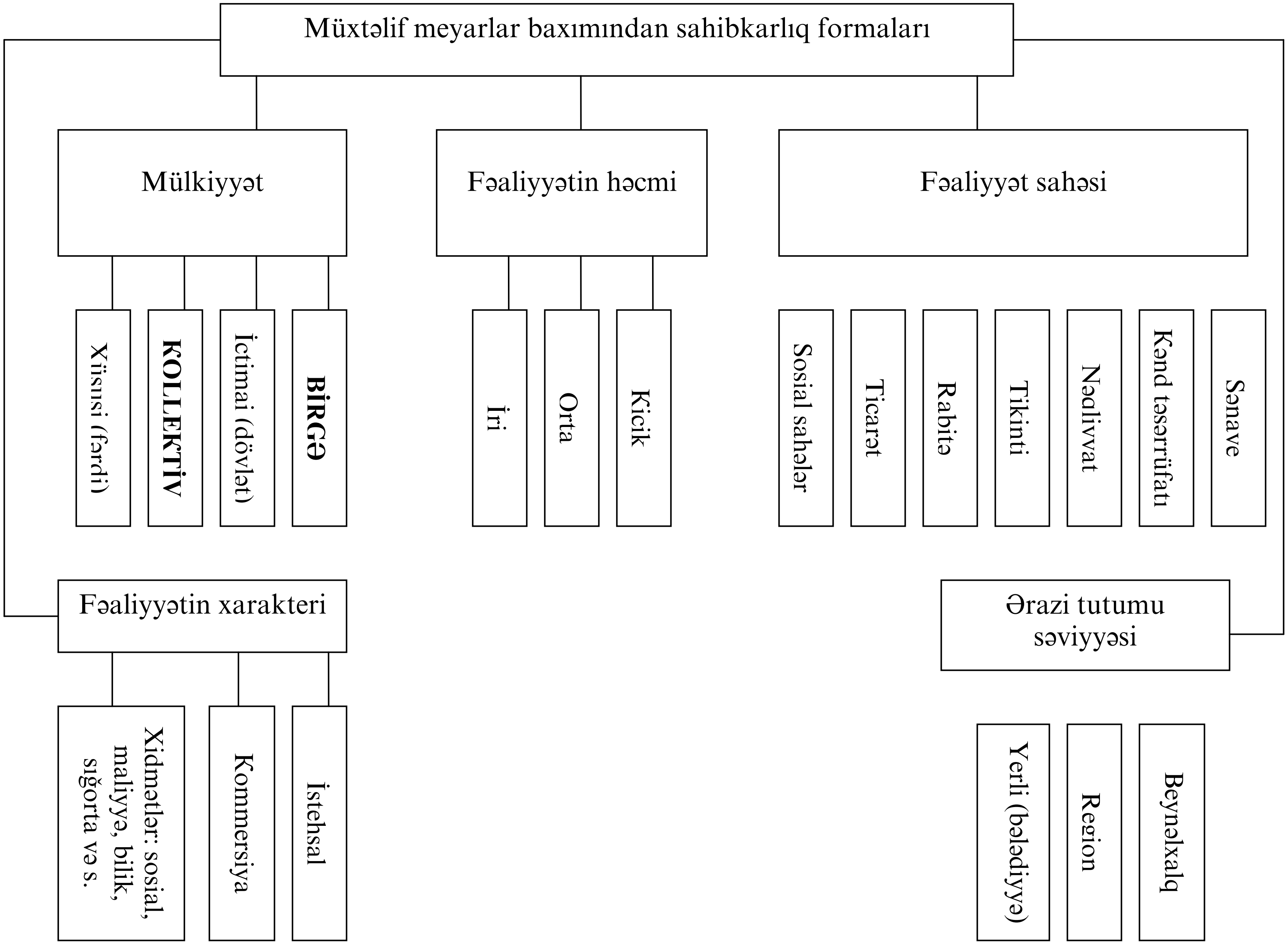

downloaded from KitabYurdu.az

19. MİKROİQTİSADİ TƏNZİMLƏMƏ MEXANİZMİ

MİKROİQTİSADİ TƏNZİMLƏMƏ MEXANİZMİ: MÜƏSSİSƏDƏ İSTEHSALIN TƏŞKİLİNİN VƏ İDARƏ EDİLMƏSİNİN FORMA VƏ METODLARININ MƏCMUSU

- Müəssisə fəaliyyətinin tənzimlənməsinin təsərrüfat daxili mexanizmi
  - Marketinq
  - Menecment (idarəetmə)
  - İqtisadi vasitələrin tətbiqi
  - İşçilərin əməyinin fəallaşdırılması (iqtisadi həvəsləndirmə)
  - Firmanın strategiyası
  - Digərləri
- Müəssisə fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi mexanizmi
  - Dotasiyalar
  - Subsidiyalar
  - Antiinhisar tənzimlənməsi
  - Qiymətlərin tənzimlənməsi
  - Xarici müsbət və mənfi effektlərin tənzimlənməsi
  - Dövlət sifarişləri
  - Vergi siyasəti (vergi tənzimlənməsi)
  - Amortizasiya siyasəti (sürətli amortizasiya)
  - Digərləri

downloaded from KitabYurdu.az

MÜƏSSİSƏ FƏALİYYƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TİPLƏRİ

İnzibati tip (əsasən komanda iqtisadiyyatı şəraitində)

- Müəssisə-idarə etmə obyekti kimi
- Müəssisələr üçün plan tapşırıqlarının və əmək haqqı fondlarının müəyyən edilməsi
- Maddi-texniki təchizat sistemi vasitəsilə istehsal vasitələrinin müəssisələr arasında mərkəzləşdirilmiş şəkildə bölüşdürülməsi
- Müəssisənin məhsullarına qiymətlərin mərkəzləşdirilmiş şəkildə müəyyənləşdirilməsi
- Müəssisələrlə istehlakçıların sərt şəkildə birləşdirilməsi

Bazar tipi (azad rəqabət) şəraitində)

- Müəssisə-idarə etmə subyekti kimi
- Nə, necə, kimin üçün istehsal etmək vəzifəsini müəssisə özü müəyyənləşdirir

Qarışıq tip (tənzimlənən iqtisadiyyat şəraitində)

- Birbaşa (müstəqim) və dolayı üsullarla müəssisələrin idarə edilməsi

downloaded from KitabYurdu.az

MENECMENT-FİRMANIN İDARƏ EDİLMƏSİNİN PRİNSİP, FORMA VƏ METODLARI SİSTEMİ

YARANMA ZƏRURƏTİ

- Səhmdar cəmiyyətlərin yaranması
  - Səhmdar cəmiyyətin əmlakının idarə olunması vəzifəsinin həmin əmlakının mülkiyyətçisi olmayan,lakin ondan səmərəli istifadəni təmin edən xüsusi qrup insanlara-menecerlerə həvalə edilməsi
- İstehsalın texnologiyasının mürəkkəbləşməsi və əmlakın dəyərinin artması
  - Müəssisənin hər bir işçisinin məsuliyyətinin artırılmasına zərurətin yaranması
- Rəqabət mübarizəsinin kəskinləşməsi
  - Firmanın səmərəli fəaliyyətində onun bütün iştirakçılarının həvəsləndirilməsi

downloaded from KitabYurdu.az

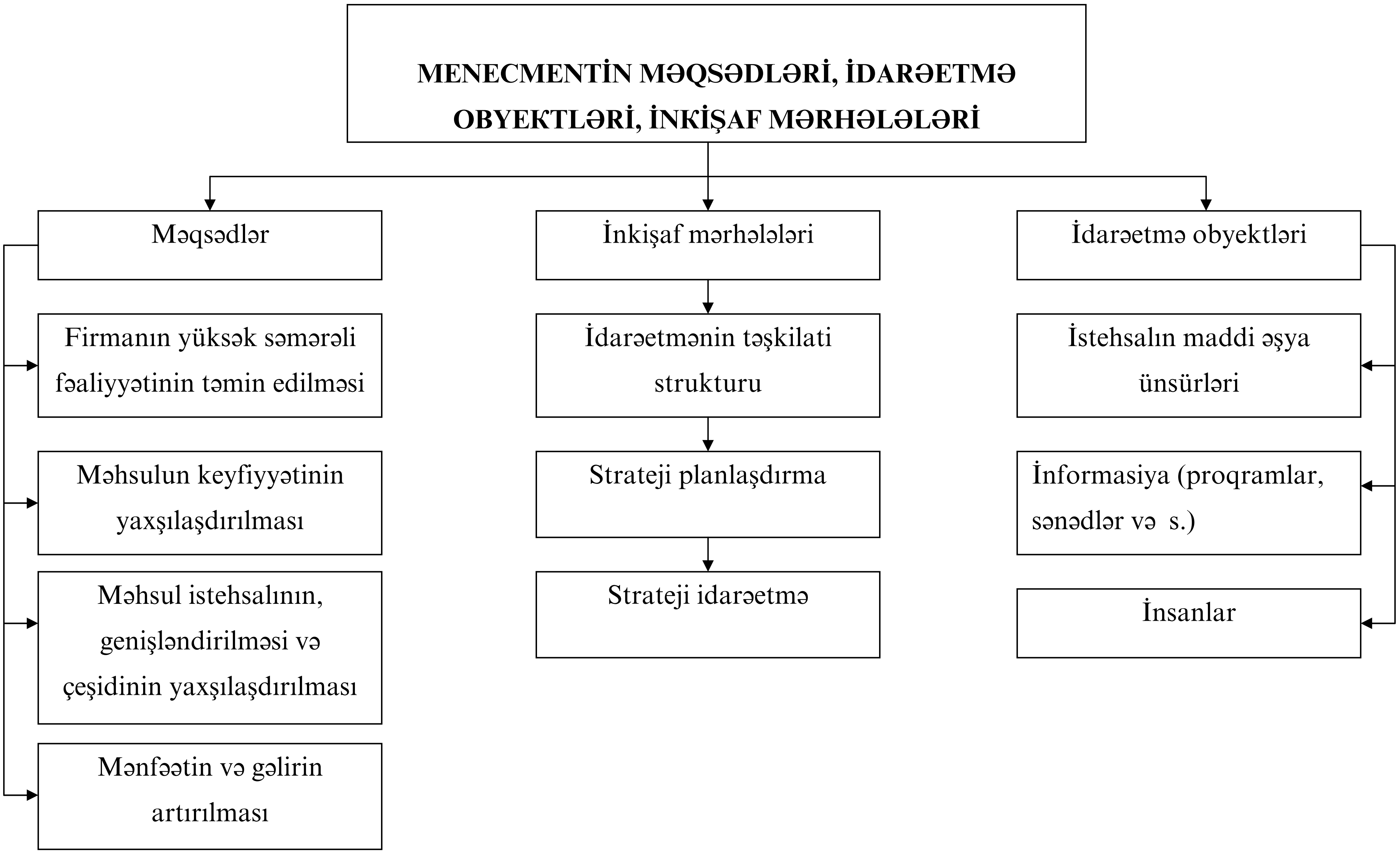

downloaded from KitabYurdu.az

MENECMENTİN İQTİSADİ VƏ SOSİAL PRİNSİPLƏRİ

- «İstehsal münasibətlərinin humanistləşdirilməsi»: hər bir işçinin imkanlarının nəzərə alınması
- Fəal şəkildə yeni ideyalar axtarışı və bu ideyaların qiymətləndirilməsi sisteminin formalaşdırılması
- «İşgüzar əməkdaşlıq»: firma daxili əlaqələrin təmin edilməsi
- Firmanın son nəticələrindən asılı olaraq işçilərin maddi həvəsləndirilməsi
- İqtisadi cəhətdən qeyri-mərkəzləşdirmə: firmanın hər bir həlqəsi tərəfindən sərbəst iqtisadi qərarların qəbul edilməsi
- İşçilərin səmərəli iqtisadi və mənəvi motivasiyası sisteminin formalaşdırılması
- Firmanın ümumi məqsədi ilə müxtəlif işçi qruplarının mənafelərinin əlaqələndirilməsi
- Digərləri

downloaded from KitabYurdu.az

MENECMENTİN FUNKSİYALARI

Teylora görə «Elm idarəetmənin prinsipləri» əsəri (1911-ci il)

- Məqsədin seçilməsi
- Məqsədə çatmaq vasitələrinin seçilməsi
- Vasitələrin hazırlanması
- Nəticələrə nəzarət

Fayola görə «Ümumi və sənaye idarə etməsi» (1916 -ci il)

- İrəlicədən görmək
- Təşkil etmək
- Sərəncam vermək
- Razılaşdırmaq
- Nəzarət etmək

Müasir dövrdə

- Planlaşdırma
- Proqnozlaşdırma
- Məqsədyönlülük
- Təşkiletmə
- Nəzarətetmə
- Həvəsləndirmə
- Əlaqələndirmə
- Tənzimləmə
- Firmanın fəaliyyətinin uçot və təhlilini aparmaq

downloaded from KitabYurdu.az

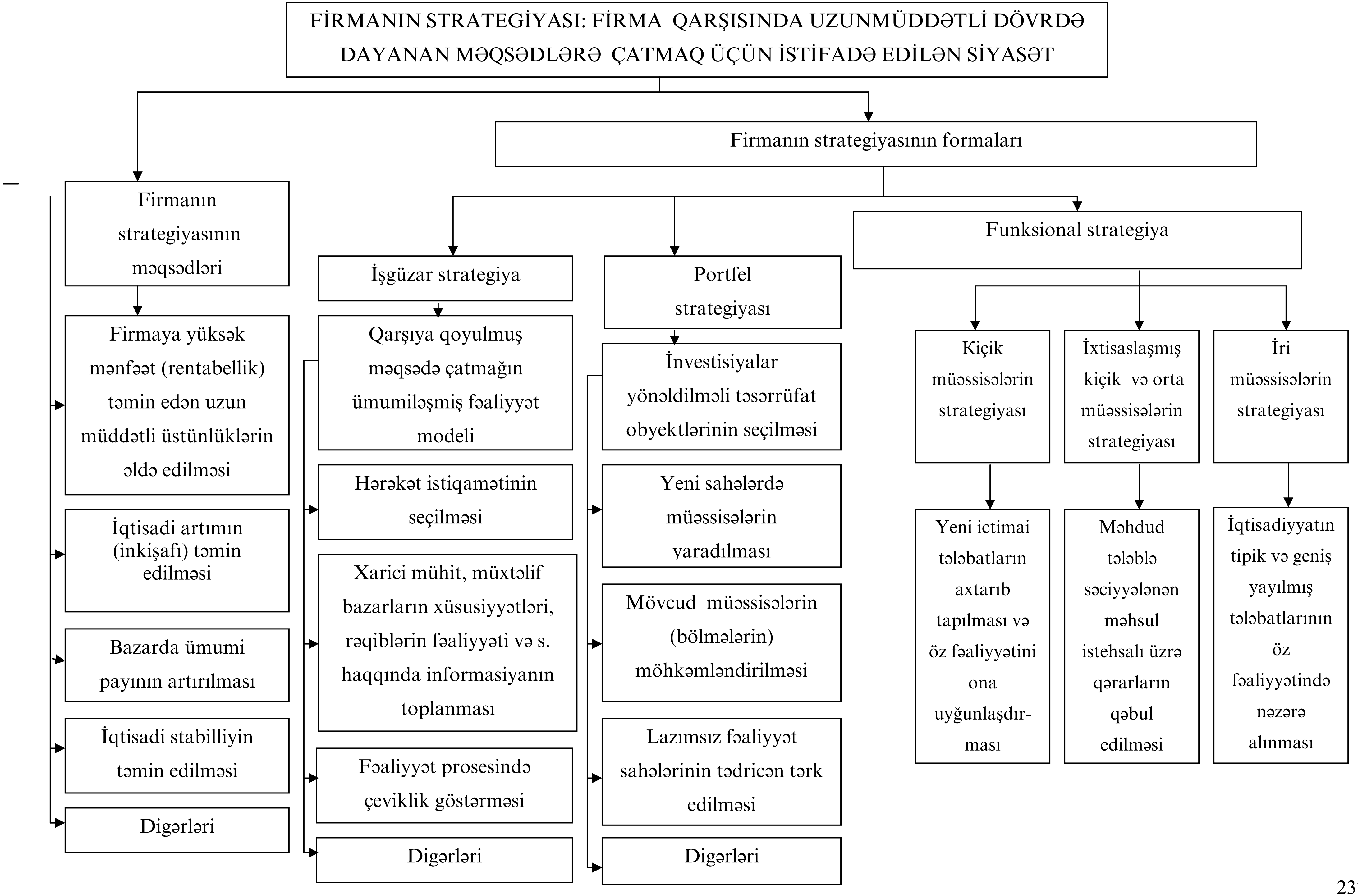

downloaded from KitabYurdu.az

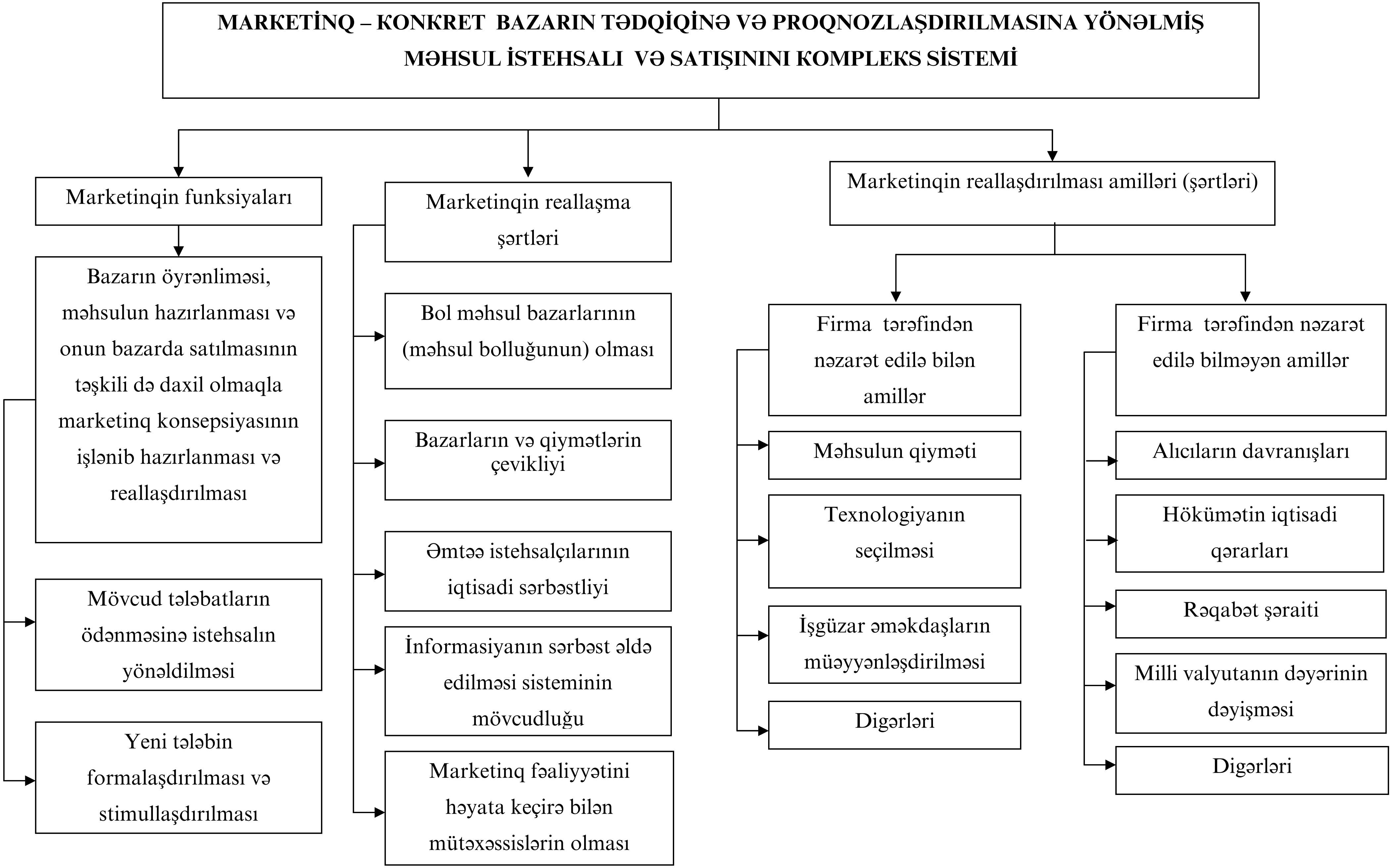

downloaded from KitabYurdu.az

MARKETİNQ FƏALİYYƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

- **Bazarın kompleks öyrənilməsi**
  - Tələbin öyrənilməsi
  - Məhsulun öyrənilməsi
  - Rəqabət şəraitinin öyrənilməsi
  - Məhsul satışı formaları və metodlarının təhlili
  - Bazarın seqmentləşdirilməsi
    - Amilləri
      - Coğrafi amillər
      - Demoqrafik amillər
      - İqtisadi və sosial amillər
      - Sosial-psixoloji amillər
- **Məhsulun planlaşdırılması**
  - Meyarları
    - Satış həcminin dinamikası
    - Gəlirlərin və xərclərin müəyyənləşdirilməsi
    - Satış həcminin sabitləşdirilməsi
    - Mənfəətin həcmi
      - Məhsulun həyat tsiklərinin vaxtında qiymətləndirilməsi
        - Məhsulun bazara daxil edilməsi
        - Satısın artması
        - Satışın sabitləşməsi
        - Satışın aşağı düşməsi
- **Məhsulun bazara doğru hərəkətinin və satışının təmin edilməsi**
  - Birbaşa kanallar (firma mağazaları, məhsulun bilavasitə alıcıya çatdırılması və s.)
  - Dolayı (topdan və pərakəndə satış)
  - Məhsulun reklamı
- **Məhsulla bağlı qiymətin əmələ gəlməsi**
  - Formalaşdırıcı amillər
    - Bazarın konkret şəraiti (inhisarlaşma səviyyəsi, tələbin elastikliyi və s.)
    - Satılan məhsulun xarakteri (yenilik səviyyəsi, qarşılıqlı əvəzedici və ya tamamlayıcı olması və s.)
    - Firmanın sahədəki mövqeyi (maliyyə vəziyyəti, digər istehsalçılarla əlaqələri və s.)
    - İstehsal məsrəfləri
    - Coğrafi amilər (məs.nəqliyyat xərcləri)
    - Digərləri

downloaded from KitabYurdu.az

ƏDƏBİYYAT

1. Ə.M.Abbasov; M.M.Bağırov; D.A.Bağırov; S.H.Punhani. İzahlı iqtisadi terminlər lüğəti. I və II cildlər. Bakı.2005.
2. Ə.İ. Bayramov. İnhizarizm. Bakı.2002.
3. Biznesin əsasları. Dərslik A.B.Abbasovun redaktəsi ilə. Bakı.2005.
4. T.Ə.Hüseynov. Müəssisənin iqtisadiyyatı. Dərslik. Bakı.2005.
5. İqtisadi nəzəriyyə. Dərslik. T. S. Vəliyevin, Ə. P. Babayevin və M. X. Meybullayevin redaktəsi ilə. Bakı.1999.
6. İqtisadi nəzəriyyə. Dərslik T.S.Vəliyevin və Ş.S.Qafarovun redaktəsi ilə. Bakı.2004.
7. **Q.N.Manafov. Sahibkarlığın nəzəri və praktiki məsələləri. B.1997.**
8. Ş.S. Qafarov. Müasir iqtisadi sistem və qloballaşma. Bakı.2005.
9. Ə.C. Qasımov.Aqrar-sənaye müəssisələrinin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi Bakı.2005.
10. M.Rəhimov. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafını tənzimləyən qanunlar. Bakı. 1996.
11. **T.S.Vəliyev. İnfrastrukturlar: mahiyyəti, təsnifatı və əhəmiyyəti. B.2000.**
11. Е.Ф.Борисов. Экономическая теория. Вопросы-ответы. Ключевые понятия. Логика курса. М.2001.
12. Л.Ф.Киндрук. И.А.Кузнецова. И.М. Зборина. Экономическая теория. Основы микроэкономики. Учебно-методический комплекс (схемы, задания, тесты) Минск.2006.
13. Г.Я. Кожекин. С.Г.Мисербиева Маркетинг предприятия. Учебное пособие. Минск 2004.
14. Т.А.Кулиев. Регулируемая рыночная экономика. Баку.1999.
15. Л.Б. Лемешевская. Экономическая теория. Тесты, ситуации, задачи. Учебное пособие. Минск.2005.
16. Р.М. Нуреев. Курс микроэкономики. Учебник. М.2006.
17. Р.Пиндайк; Д. Рубинфельд. Микроэкономика. М.2001.
18. Практикум по основам экономической теории. Учебное пособие. Под.ред.С.И.Иванова. М.1999.

downloaded from KitabYurdu.az

19. А.Г.Самедов. Управление рынком. Теория и практика. Москва-Баку.2005.
20. А. Д. Смирнов, Б.Ф.Максимова и.др. Рыночная экономика. Учебник в 3 т. т 2. ч 2. Основы бизнеса. М.1992.
21.Ю.Б.Тарануха. Микроэкономика (в структурно-логических схемах) М.2002.
22. Ю.Б. Тарануха. Д.Н.Земляков. Микроэкономика. М.2001.
23. Р.Франк. Микроэкономика и поведение. М.2000.
24. К.А.Шахбазов. Менеджмент. Баку.2006.
25.Экономика в вопросах и ответах. Учебное пособие. Под. ред. И.П.Николаевой. М.2004.
26. Г.Я. Кожекин. С.Г.Мисербиева Маркетинг предприятия. Учебное пособие. Минск 2004.

downloaded from KitabYurdu.az

MÜNDƏRİCAT

	Müqəddimə	3
1.	İqtisadi nəzəriyyənin predmeti və metodu.	5
2.	İstehsal nəzəriyyəsi. İctimai istehsal-cəmiyyətin inkişafının əsasıdır.	17
3.	Mülkiyyət münasibətləri.	29
4.	İqtisadi sistemlər.	38
5.	Mübadilə nəzəriyyəsi	48
6.	Bazar və bazar iqtisadiyyatı	56
7.	Bazar iqtisadiyyatının modelləri.	65
8.	Bazar infrastrukturu: mahiyyəti və funksiyaları.	78
9.	Tələb və təklif nəzəriyyəsi. Bazar tarazlığı.	88
10.	Qiymət və onun əmələgəlmə mexanizmi.	111
11.	Rəqabət və inhisar nəzəriyyəsi.	118
12.	İstehlakçı davranışı nəzəriyyəsi.	137
13.	İstehsal xərcləri və mənfəət nəzəriyyəsi.	150
14.	Firma nəzəriyyəsi. Firma və onun fəaliyyət mexanizmi.	165
15.	İstehsal amilləri bazarı: Əmək bazarı. Əmək haqqı nəzəriyyəsi.	178
16.	Kapital bazarı. Kapital nəzəriyyəsi. Fərdi kapitalın təkrar istehsalı	202
17.	Torpaq bazarı. Torpaq rentası nəzəriyyəsi	211
18.	Sahibkarlıq fəaliyyəti: mahiyyəti və formaları.	221
19.	Mikroiqtisadi tənzimlənmə mexanizmi	232
20.	**Ədəbiyyat**	**240**

downloaded from KitabYurdu.az

downloaded from KitabYurdu.az